

Жељко Пржуљ

ИЗМЕЂУ ДВА ПОТОПА

Завод за уџбенике и наставна средства
Источно Сарајево
2005

Рецензенти
Владимир Настић
Жељко Грујић

Директор, главни и одговорни уредник
Ранко Батинић

Уредник
Радмила Плакаловић

1

Знам да се Југославија мора бранити, али ово не знам и не разумијем. Ко ће се снаћи у овој лудници?! Четири године рата најбољи другови умиру са његовим именом на уснама, пркосећи смрти и целатима, прије тога жандарми им ломе кости због вјере у њега, а послије идеал налик оном реакционарно-буржоаско-хришћанском рају његово нам је дјело и сад, преко ноћи, ја обични пуковник Удбе, треба да плунем на све то и кажем:

«Пуј, то више не важи! Албанија неће ући у састав Југославије, заједно са Бугарском нећемо направити балканску федерацију, послаћемо тенкове на границу према земљама комунизма, а сиромашним сељацима из Лике, Херцеговине и Црне Горе, навиклим на невоље населићемо Војводину да они буду непремостива препрека будућој агресији. Затрпаћемо Ђердап да се Дунав излије у Србију, а све то јер смо коначно схватили да су друг Стаљин и Совјетски Савез, прва држава социјализма и радничке диктатуре, међународни злочинци и наши крвни непријатељи. Против њих ћу се борити до смрти. И даље.»

А, можда тако и треба! Можда опет, ко послије партијске директиве с почетка рата да се манемо борбе против усташа и окупатора јер су четници највећи непријатељи нашег комунистичког покрета, ова моја тврда глава не може да схвати високу политику и нема моћ да види шта се то ваља иза брда, али с годинама изгледа да су и нерви попустили. Док сам био млађи нисам питао због чега је друг Раде Кончар, командант личких устаника, са слободне територије отишао у Сплит, равно пред Талијански стрељачки вод, како је полуслијепи пјесник Иван Горан без разлога напустио комунистичку Фочу и

залутао у планине, међу четнике и јесу ли стварно доктора Младена Стојановића, вођу устанка у Крајини, убиле његове комшије, Срби, љути Крајишници? То није било за мене. Моје је било да ратујем, да од окупатора и домаћих издајника чистим Отаџбину и да извршавам наредбе претпостављене команде и да се не обазирем на сумње и кулоарске приче о издаји, али ово сад...изједа човјека изнутра, к'о јака желучана киселина. Нема лијека. Ттт. Ни млади сир, ни сирово бјеланце не могу ни да залијече, а камоли да излијече нагрижено ждријело. Оно боли и не да заспати. Миле Медицинар предлаже ми провјерени народни лијек. Шест свјежих јаја ставим у сок од цијеђеног лимуна и то послије четрдесет осам часова проциједим кроз чисту газу а онда у ту смјесу додам кило домаћег меда и наредних дана два пута дневно једем по једну супену кашику тог желеа. Е, мој Миле то је лијек за дисајне органе. А можда би и мени ових дана добро дошао. Тешко дишем у овој мемли и смраду. И да није ових суђења бившем четничком одметнику Гавру Видежу сигурно би се до сад угушио затворен међу четири зида својих дилема. Даноноћно сам са њима, а они се сваки дан примичу један другом док ме коначно не смрве. К'о љуску црвавог ораха. Овако, у судници дишем пуним плућима, ко да сам на Трескавици, притајено навијам за свог бившег саборца и потоњег љутог непријатеља, то може само код нас, четничког команданта батаљона ухваћеног тек љета прошле године у селу код Калиновика. Бар на тих неколико сати у судници заборавам садашњост и вратим се у она тешка али поштена времена. На војничку ријеч Гавро се предао мени и Милошу. Кобајаги због здравствених проблема, а уствари под притиском породице јер је сувише огрезао у крви, Милош се повукао из Службе остало је мени на образ да се бринем о овом бившем националисти. Ко брижни отац о малодобном или малоумном сину. Дужност витеза је да се брине о свом заробљенику.

У предпоследњем реду сале сарајевског окружног суда сједио је пуковник комунистичке тајне полиције Сергеј Васиљевић. За неког са стране изгледало је да пуковник пажљиво прати ток суђења и понашање публике па су они који су га препознавали више гледали у њега него у пороту, тужиоца и браниоца. Псовали су и пријетили окривљеном, клицали друговима Титу и Марку и добро пазили да друг Сергеј запази њихово позитивно понашање. Окривљени и чланови

његове породице, брат и супруга, у првом реду, нису прихватили поздравне пароле нити су одговарали на пријетње. Као да су били са сасвим другог свијета, незаинтересовани за догађања око себе. Само су ћутали као да том својом ћутњом показују да су и сад другачији од гомиле. Као да и сад овако изгладњели и одрпани, одбачени од свих, хоће да покажу да су још увијек изнад својих бивших надничара и дужника. То је гомилу још више раздраживало и њени повици и пријетње су све чешће прекидали ток суђења тако да је и предсједник судског вијећа неколико пута морао да интервенише и да запрјети да ће уколико се публика не утиша морати да испразни салу.

– Није ово твоје! Ово је сад свију нас!

Један варошки младић се побуни на судијину пријетњу. Послије само неколико тренутака оклијевања и неодлучног погледа у Сергеја, судија даде знак двојници милиционера и они одмах без поговора избацише букацију. Послије овог инцидента ситуација се примирила и суђење је како тако настављено. Пријетње и псовке нису престајале. Ни пароле.

– Живио друг Тито!

– Живиооо!

Пуковник је гледао у леђа и потиљак окривљеног. Он се све вријеме суђења није ни помјерао. Као да се помирио са судбином. Као да је знао исход свега. Сви једном морамо умријети. Сједио је мирно између два чувара на оптуженичкој клупи, улисичен и мало погнут. Сем избријане главе и ситног корака кад улази у судницу ништа није указивало да ту сједи човјек који је управо дошао из четрнаестомјесечног истражног затвора, из самице и окова. Примљене батине и стресови кад те изводе на стријељање остали су у њему. Сагорили ко фитиљ петролејке. Јаки људи увијек морају бити јаки јер они слаби најдуже памте њихову и најмању тренутачну слабост. Међусобно је препричавају и увеличавају док она ко непрозирни плашт не прекрије стару снагу. Зато јаки људи и живе кратко. Сви стресови и ударци остављају ожиљке на срцу и оно се само једног дана наизглед безразложно угаси.

Свједоци оптужбе су се смјењивали ко на траци. Сем тужбе државе ФНР Југославије да је учествовао у организовању група и јединица које су радиле на подривању уставног уређења државе још

тридесет и пет становника општина Трново и Калиновик подигло је појединачне тужбе против Гавра Видежа. Адвокат одбране је био добро припремљен и рушио је једну по једну. Аргументовано је доказивао ко су убице из Рајског дола, због чега је избатинан председник трновског народног одбора, због чега је једна дјевојка јавно прострижена, а друга побјегла у партизане гдје је послје неколико мјесеци и погинула и ко је запалио калиновачку црквену архиву. И Сергеј је знао одговоре на сва питања. Исто као и одбрана а и судије и свједоци. Зато је испружио ноге испод клупе, наслонио се, прекрстио руке на прсима и задовољан храброшћу адвоката био поносан на самог себе што је бар мало помогао оптуженом. Док је овај лежао у изолацији пуковник је барем једном седмично налазио разлог да обиђе истражни затвор и да у ходнику испред Гаврове ћелије кобајаги воднику који га је пратио у обиласку исприча новости из села око Трескавице и из свијета. Довољно гласно да Гавро чује. Први дан суђења благим мигом с оба ока четник му је дао до знања да је схватио његово мало добротинство и да му је захвалан због тога.

Судија даде знак за краћу паузу и судско вијеће и тужилац се повукоше у сусједну просторију, окривљеног у друштву адвоката одбране и милиционера изведоше на споредна врата а публика изађе у ходник. Породица окривљеног је остала у судници. Они нису смјели да дођу међу острашћене навијаче и преобучене сараднике Службе. Знали су да ће навијачка срџба прећи у неконтролисани бијес и терор јер су осјетили да је данашњи противник слаб и немоћан. Сергеј се одвоји са стране, до самих улазних врата и запали цигарету. Љути окус дуванског дима му запара бијелу цигарицу и он задовољно уздахну. Доктор му је препоручио да умањи пушење јер никотин смета његовим начетим плућима и грлу али пуковник га није слушао. Може док може правдао се сам себи. Скоро сви присутни у ходнику су га познавали, и он је њих, и нико му није прилазио. Ваљда су мислили да је ту по обавјештајном задатку па су се плашили. Сергеју је тако и одговарало. Волио је да је сам, да не мора слушати удворничко балављење каквог полтрона. Самоћа често годи.

У ходник извана уђе полицијски поручник Цемал. Сергеј је одмах знао да то њега тражи. Није волио овог полицајчића родом однекуд од Мостара. Не само што му је дуго годинама крио своје право име

и свој примарни задатак да њега шпијунира, контролише и надлежне другове информисао о његовом понашању већ што је из цијеле његове појаве и понашања зрачила некаква подмуклост. Увијек полако и тихо, ко на врховима прстију, ал увијек близу леђа. Горштаци су рођаци са медвједима, јаки и отворени, и зато генетски не воле хијене. Живот није математика.

– Вас тражим, друже пуковниче. – чим га је спазио Џемал приђе Сергеју.

– Изволи.

– Морамо ухапсити Велемира Поповца!

– Што?

Сергеј је питао онако, аутоматски, а знао је одговор. Млади, талентовани фудбалер ФК Сарајева је имао лијепу вјереницу Марту у коју је био заљубљен и Јозо Брозовић, капитен Сарајева и репрезентативац Југославије. Дјевојка није хтјела са старим фудбалером, бившим припадником усташке младежи и овај је тражио све начине да се ријеши ривала. Очито је коначно у томе и успио.

– Не знам ја. Стигла депеша! – Џемал слијеже раменима.

– Јебеш депешу!

– Али ову је потписао друг Диздаревић. – сјевнуше очи код младог шпијуна. Сергеј је знао да ће ова псовка тамо гдје треба одјекнути као удар грома на дан светог Саве.

– Откад се то он разумије у фудбал?!

– Добро.

Скоро војнички, на врховима пета, Џемал направи налијево круг и изјури из зграде Суда. Сергеј је знао да шпијун отрча да шефу Удбе БиХ пренесе изјаву и било му је свеједно. Од љигаваца се прави човјек не може одбранити. Он је један а њих је безброј.

Од жар чика Сергеј припали нову цигарету.

Зар смо за ово ратовали. Да стрепимо над истином која нам некад процури кроз стиснуте зубе и ко кап воде на врелом пијеску одмах побјегне у земљу. Јесмо ли за то гинули и побиједили?! Јесмо ли ми побиједили? Или су то ови говнари који су цијелог рата бјежали гузицом у крај, или још горе бивши непријатељи на вријеме преобучени у наше шињеле, али који знају пред ким треба савити шију, коме попушити и чије име величати до неба. Старе, превазиђене

хришћанске свеце замијенили смо иконама новог човјека, бившим саборцима с којима смо дијелили посљедња два метка или цигар дувана а они сад ко балони пуњени етером незауостављиво иду у небо и постају слабо видљиви и недодирљиви, старе вјерске празнике новим датумима интернационализма, а старе целате самим собом. Како сутра да објасним сину? Деветогодишњи Младен, исти мајка, већ стално нешто запиткује, мора да га и то она подучава. Он, пуковник Удбе, све теже проналази праве одговоре. Сваки дан питања око нас је све више а тачних одговора све мање. Само да ми је њега склонити од овога чемера и извести на прави пут...

Записничар провири кроз врата и позва публику у судницу, на наставак суђења. На мјесту свједока већ је стајао Душан Видежић. На лицу су му се јасно видјеле грашке зноја и напор да му поглед случајно не окрене на публику или оптуженог. Широко отворених очију, као жаба у змију, гледао је у судију и науздах изблебета

– Часни суде, друже судија, био сам очевидац кад је овдје присутни Гавро Видеж на брду званом Главача лично заклао Менсура Попрженовића.

Зао човјек је као дим. За њега не постоје препреке. Ни овај пут Гавро се није помјерио.

2

Суђење се добро одвијало, али каква корист од тога кад око мене Спауци плету мрежу из које се жив извући не могу. Кукавице не опраштају. Они који би ми тјели помоћи немају више снаге, љубав је недовољна, а ја уморан и сломљен борим се са овим параграфима који ми личе на отворене гробове. Још увијек их успјешно обилазим и прескачем, али питање је тренутка кад ће ми ноге отказати или попустити концентрација и кад ћу се оклизнути у један од њих. Ови силни плетачи мреже само то чекају да ме одма загрну не обазирјући се да ли сам мртав или не. Неважно. И нико због тога неће заплакати. Неки из страха, други из хира, али неће нико. Смрт роба не изазива сузе. Ево, под маском строгости и правде тужилац тражи моју главу, а ни да сам не зна због чега то. Шта ће му моја глава. Није она неки капитални

трофеј. Можда што сам четрдесет треће побјегао из њемачког заробљеништва. Швабе нас сачекале на друму од Кифиног Села до Калиновика кад смо се враћали из западне Херцеговине и Далмације из помоћи војводи Ђујићу. Поредали тенкове и пјешадију по путу и фатали нас ко дивљач. Убијали и фатали. Заробљене су товарили у камионе и возили за Сарајево, Зеницу и даље у своје радне логоре широм Европе. Кад смо се ка Добром Пољу спустили низ Боровац, на истом оном мјесту ће сам двије године раније са групом устаника у засједи сачеко прву окупаторску колону, са отворене каросерије сам скочио низ насип у младу букову шуму. Сломио сам руку, један ме метак окрзнуо по тјемени, али сам им умако. Овима нећу. Овај нема милости. Јадничак. Нико не може да живи без барем мало милости. Ако је прима онда се добро осјећа, а ако је дарује онда је Богу мио. Боље би ми било да ме онај швапски метак у Боровцу погодио у потиљак. Мање би патили људи око мене. Овако ко да је јеванђеље судија и тужилац читају мој спис ко да у један полицијски досије може да стане цијели живот, моја дјеца, мој покојни брат, саборци, моје дјетињство и рат и изводе свједоке попут несрећног Душана који у свом страху или мржњи заборављају ријечи – не судите да вам се не суди, јер каквим судом ви судите истим ће се судити вама. Али они не посустају. Миле, Стана, Јово, Тодор. Све их знам од раније и сви они мене знају. Ако им нисам учинио услугу сигурно нисам био ни од штете. Али ваљда тако то иде. Фукара ти не опрашта добра дјела. Рођаци и комшије. И сви су Срби. Они које сам одбранио. Изгледа не могу да се погледају и саберу. Свеее Србиии! И сви имају кратка имена. Два слога. Кратко име за кратак живот. Није важно колико ће битисати на овоме свијету. По томе се не рачуна дужина живљења. А Срби овог краја већ шесто година дјеци дају таква, кратка имена јер нема пјесника, научника, војсковође. Само име код порезника и број на регрутацији и код свештеника. Даће Бог...

Гавро није могао да се сјети да ли јој је име Цехва или Фехма. Сва муслиманска женска имена некако су му слична. Као да ни самом именодавцу није било важно како ће се оне звати. Стајала је на мјесту свједока и очито уплашена звјерала по присутним. Поглед јој се најдуже задржавао на судији и урамљеној фотографији изнад њега. Мора да јој је личио на неког од оних каурских светаца. Е моја несрећна жено није само тебе страх од ове двојице.

– Другарице Цехво познајеш ли ти овог човјека? – адвокат одбране јој показује у правцу Гавра.

– Аха... – она потврдно климну главом.

– Како се он зове?

– Гавро Видеж!

– Е, тај Гавро Видеж је овдје оптужен да је убио твог човјека Менсура.

– Није он, дина ми.

– Откуд она зна ко је кога убио у рату?! – умијеша се тужилац

Жена уплашено устукну и шаком покри уста као да је управо бацила клетву на свеца. И адвокат се наљути.

– Па друже судија могу ли ја испитати једног свједока а да тужилац не прави упадице?!

– Само изволите! – снбивајући се судија му дозволи и бранилац упита Цехву.

– Како знаш да Гавро није убио твог човјека?

– Знам, била сам тамо. – Цехва није скидала свој уплашени поглед са тужиоца – Кроз наше село Варош наишли су ђетници и мог ђојека су затекли у авлији. Један му је наредио да одма крене са њима и он је моро послушати. Отишо је с њима на брдо изнад села звано Главаћа. Кад је пошље наишла друга војска ђетника ја сам препознала Гавра. Ми смо прије рата свако љето радили код њиха на купљевини сјена. Јахао је на коњу кад сам истрћала пред њега. И он је мене препозно и пито ме је шта је невјеста. Ја сам му рекла да су мог ђојека Менсура одвели ђетници и он је свом пратијоцу наредио да ме стави на коња за себе и да пожуримо. Осово је неком мајку и мени реко ако их стигнемо да ће Менсура одмах пустити. Кад смо стигли на Главаћу Менсур је већ био заклан, лежо је крвав на једној малој лијесци а два ђетника су се смијала. Гавро је сишо с коња, наредио оном пратијоцу да натовари Менсура и да нас врати у Варош, а он је поћо да галами на оне ђетнике што су се кезили.

Фала Цехво. Тако је било. Владо и Угљеша су се смијали, али то сад никоме није важно. Твог чојека нема, Владо је нећје у Америци, а Угљеша је командир народне милиције у Брези. Од четрдесет пете он прогони и исљећује четничку банду. Има тешку руку и још тежу нарав. Он ми је у истражном затвору сломио два ребра и сово мај-

ку и дјецу. Али ни то није важно. Кости лако зарастају, а за душу више нико и не брине. Нико осим покојег уплашеног свештеника и неписмених сеоских жена. Српкиња и муслиманки. Док им се и њихови укућани подсмјехују ко доброћудном душевном болеснику оне немају политичких амбиција нити слијепе жеље за осветом већ свака на свој начин моли Господа за спас ове шугаве планете. На царском двору жене читају, лијепо миришу и лијепо зборе, али су једино херцеговачке жене даме и госпође.

Док су се тужилац и судија церекали, ко Владо и Угљеша онога љета четдесет треће, судски секретар је читао пресуду.

- Због злочиначког удруживања ради рушења уставног поретка Федеративне Народне Републике Југославије и доказаних тридесет пет кривичних прекршаја Виши суд у Сарајеву у име народа оптуженог Гавра Видежа осуђује на смрт стријељањем.

3

Ево десету годину, скоро од почетка рата, од четрдесет друге, сваку ноћ уочи светог Јована Крститеља под свој јастук стављам бијели облук на којем сам црним гаром исписала имена чланова своје породице. Тамо ће их кад ме сан превари пронаћи горске виле и својим чинима и молитвама чувати од урока, болести и зла и наредну годину. Девет година нагоркиње су савјесно испуњавале моје молбе али овај пут облук морам да предам у кржаве руке антихриста. Зар сам толика грешница?!

Синоћ је заједно са Мирком Цицовићем Стака допутовала у Београд. Мирко и Гавро су побратими. Уочи рата заједно су шверцовали дукан из Херцеговине. Годинама. Уз Неретву, преко Вележа, Црвња и Трескавице, кроз кањон Ракитнице, испод Бјелашнице, преко Игмана до Сарајева. Једном кад су хтјели да обиђу жандарску засједу код viseћег моста у Улогу Мирко се оклизнуо и набујала Неретва га је понијела ка Коњицу. Кршни Романијац никад није научио да плива. Гавро је скочио за њим и обојица су тог дана изгубили робу али су стекли право пријатељство и побратимство. Послије, у рату Мирко је отишао у партизане а Гавро у четнике. Кад су крајем четрдесет друге

партизани Мирка Цицковића свог функционера Светозара Вукмановића званог Темпо пратили од Романије до Фоче, кроз Горажде нису могли проћи од бројних усташких јединица, поред Сарајева од њемачке војске и једино им је био преостао пут преко Доброг Поља Преко територије под контролом Добропољског четничког одреда. Комунистичку делегацију су јахорински партизани допратили до границе са четничком територијом али нису смјели да наставе пут. Они су неколико мјесеци раније у засједу у Рогоју били заробили Гавра, и у свом логору у Крилима су га простригли и мартлетирали, али су неочекивано морали да га пусте. Тадашњи њихов командант је био Стакин стриц и она је измолила мужеву слободу. Гавро им је био обећао да више неће ићи ни у једну војску али је послије неколико дана у његову кућу дошао рођак Крсто командант Игманског четничког одреда и Гавро је прекршио обећање. Тога дана на граници четничке територије јахорински партизани нису знали да ли им је Гавро замјерио тучу и понижавање. Немајући камо Мирко је послао свог изасланика на образ команданту Добропољског четничког одреда. Два сата касније пред њих на границу територије у друштву само једног свог борца дошао је Гавро лично. Изљубио се са командиром партизанске јединице, салутирао Темпу и све их скупа одвео на ручак у школску зграду у Добро Поље. Послије ручка и краћег одмора четници су партизанску групу провели до комунистичке територије око Фоче. Успут су једну ноћ ноћили на Крбљинама. Док су уморни партизани спавали стражу су чували четници. На расстанку Мирко је позвао Гавра

– Ајде са нама, побратиме!

– Е, мој побратиме и ти да имаш мало памати не би се дружио са овим пробисвјетима и пустоловима. Ајде ти са мном. Кајаћеш се!

Ђевер Љубо јој је ово препричао кад су послије смртне пресуде очајнички тражили сламку спаса за Гавра. Не вјерујући да ће јој помоћи, јер кад човјек пропада дужници и пријатељи бјеже од њега ко да је лепрозан, то је Стака ових година безброј пута добро осјетила, али онај дамар утопљеника који у свакој сламки види балван спаса и она му се негдје у дну душе, сакривеном ко миш, искрено надала. Преко адвоката с Мирком је ступила у контакт и он јој је поручио којег ће је дана чекати на жељезничкој станици на Палама да заједно иду

у Београд. Пред полазак на пут Стака је продала двије овце, Удба им то више није бранила, из Милојкиног рува узела два плетена џемпера и поћелицу дуката, да дарује другове. Из Доброг Поља је кренула иза поноћи. Није дала ђеверу да је ико од његових синова прати јер шта ће дјеца сама у великом граду, и успут су јој се од пањева чинили удбаши у засједи, од фијука вјетра урлик вука или глас нечастивог, али није посустајала и до јутра је пјешнице стигла у Сарајево. На вријеме да се укрца на воз. На Паљанаској жељезничкој станици Мирко је чекао. Одмах га је препознала. И он је њу. Сједили су у великом вагону, из шарене плетене зобнице доручковали слани кајмак, хљеб и црвени лук, кроз прозор гледали долину Праче и причали о обичним стварима и животу на планини. Гавра и циљ свог путовања ниједном нису поменули, шта знаш ко те све прислушкује, успут су негдје пресједали, послвије Вишеграда за Стаку су та сва мјеста и градови били непознаница, знала је само да је то та Србија, због које већ генерацијама ратујемо и гинемо и гледамо у њу као у сунце док не ослијепимо од толике свјетлости, и нека језа ко од чисте памучне постелине јој је струјала уз тијело али то је ко гријех потискивала дубоко у себи. Шта знаш ко те посматра. Кад су стигли у Београд увелико је већ био мрак. Београд је изгледао застрашујуће. Безброј свјетала ко да се небо спустило на земљу и звијезде разлиле по бријегу и равници, све до ријека, а она ко сребрени оквир урамљују то сазвјежђе. И само чекаш кад ће из те галаксије банути свемирска неман да те прогута. То је дакле Београд! Одмах са станице на Топчидеру Мирко је отишао да коначи код неких својих ратних другова. Звао је и Стаку да иде са њим, али она му је слагала да ће ноћити код брата од стрица. Гдје ће са туђим човјеком на конак код непознатих људи?! Шта ће рећи свијет?! Договорили су се да се идућег јутра нађу на истом мјесту на станици и док је Мирко одлазио у град она је у оближњем парку испод једне брезе пронашла празну клупу. Плетену, шарену зобницу је ставила да јој буде јастук, скинула је капут да се њим покрије али цијелу ноћ није склопила ни око на око. Паркови у Београду гори су и опаснији од сваке шуме и прашуме у Трескавице. У шуми и звјери некад спавају, и оне се плаше човјека ко он њих, а овдје пијанице, болесници и парови што се дрпају стално пролазе и загледају спремни на скок и напад. У Београду се човјека нико не плаши. Стаки одавно ноћ није дуже трајала. Ујутро, чим је

зора забијелила, на каменој чесми испред неке лијепе велике куће отишла је да се умије и почешља, да не иде свакаква пред другове, али док је мокром руком намјештала сједу косу и гледала у кућу, један пролазник јој пијано добаца

– Би ли и ти другарице волела да завириш у конак Књаза Милоша?!

При помену имена човјека који је водио Други српски устанак Стака се уплаши да пијанац уствари није какав Удбин провокатор који прати како ће она реаговати и зато брже боље зграби своје ствари и побјеже из парка. На перону се уплашено освртала и сваког часа очекивала кад ће се појавити кобајаги пијанац у друштву патроле, да је хапсе јер она зна ко је био Књаз Милош. Мирко је дошао прије њих.

Сад, сједећи у чекаоници Маршалата, није била сигурна је ли се добро умила и очешљала. Пратила је погледе других људи који су исто ко и она чекали али ником на лицу не примијети подсмјех или радиозналост. То је мало умири. Само мало, само што се тиче њеног изгледа. Она брига за Гавра и даље ју је гушила и ко камен притискала јој груди. Како да тражиш помоћ од Каина?! И Темпов брат, српски свештеник, био је симпатизер четника. Послије повлачења националиста из Црне Горе и он је с њима кренуо на запад. Са собом је повео и шеснаестогодишњег сина. Негдје у Словенији или Хрватској њихова група је партизанима допала шака и неко од партизана је препознао Темповог брата. О томе су обавијестили високог функционера у Београду и питали га шта да раде са заробљеницима. Он је био неумољив.

– Шта са осталим тако и са мојим братом.

Партизани су брата стријељали на лицу мјеста и закопали у масовну необиљежену и неосвјештану гробницу.

Кажу, да је зло као коса. Можеш га бојити и окретати на све стране, можеш га склањати и покривати али га не можеш сакрити. Оно увијек издајнички провири. Господе...има ли и трун добра још у нама? Кажу да је тог дана братоубиства на питање о судбини синовца Темпо одговорио целатима.

– Нису ђеца крива за глупости њиови родитеља.

Дјечак је поштеђен.

Стака је гледала озбиљне, утегнуте официре и ордоносе, сви су се трудили да оставе утисак строгаће и опасности, и људе у чекаоници.

Невоља и несрећа као ореол лебдила је изнад њихових глава и као некакав вентилатор из просторије истискивала свјежи ваздух, да се једва дисало. Сви су они ћутали и крили погледе. Плашили су се да их они не издају. Нико никоме ту није вјеровао. А на зиду у позлаћеном раму велика фотографија човјека у бијелој морнаричкој униформи. То мора да је тај Тито. Задригао и насмијан, у крилу је држао дјевојчицу са црвеном марамом око врата и својим зеленкастосивим очима као да је гледао у сваког од присутних. Тај поглед је личио на рафал руског аутомата добошара док се једне зиме у селу испод Трескавице истреса на одметника Ненада. Послије њега нико жив не може остати. Хоће ли Темпо према Гавру бити као према брату или као према братићу?!

Двије ноћи неспавања, умор од пута и недостатак кисеоника омамише Стаку и сан би је сигурно преварио да се официри не узнемирише и узмуваше, а присутни чекачи хитро устадоше са својих мјеста. Исто учинише и Мирко и Стака. Ускоро у чекаоницу уђе висок љепуштаксти човјек у црном одијелу и бијелој кошуљи без кравате.

– Здраво другови! – придошлица поздрави

– Здраво друже Темпо! – као неувјежбани хор одговорише присутни

Светозар Вукмановић звани Темпо, познати комунистички устаник из Босне, Црне Горе и Албаније погледом обухвати све присутне и кад погледа у Мирка као да се штрећу.

– Цицовићу, јесто ти? – радосно упита

– Јесам, друже Темпо.

– Па ће си Цицовићу, стари бандиту?! – Темпо радосно приђе старом ратном пријатељу и срдечно се са њим загрли и пољуби. – Што си доша? Мора да је нека невоља? Ође ми стари другови долазе само због невоље. – Темпо Мирку није дао да дође до ријечи – Ајде у кабинет.

Темпо загрли Мирка и поведе га са собом, а овај преко рамена даде знак Стаки да их слиједи. Један официр јој препријечи пут.

– Она је са мном. – Мирко објасни Темпу, а овај кимну главом стражару да је пусти.

У великом освијетљеном кабинету Темпо је сјео на своје мјесто за великим изрезбареним столом, а Мирко преко пута њега на столицу пресвучену кожом. Стака је сјела на дрвену столицу код врата. Тем-

по је себи и свом госту насуо по чашу ракије, и још по једну, и још по једну, и непрестано чаврљао о прошлим временима и ратним успомена. Стака као да није ни била у просторији.

– Што си доша, Цицовићу? – Темпо се одједном уозбиљи.

– Због мог побратима Гавра Видежа, бившег четника.

– Је ли оног твог друга из шверца дувана што смо у Добром Пољу код њега пили ону добру препеченицу.

– Њега. Ово му је жена. Ови га наши осудили на смрт.

– Добро је да није Инфорбиро. – Темпо промрља као за себе, а онда погледа у Стаку – Је ли убија?

– Није друже Темпо. – она хитро устаде – Само био у четницима.

– Хмм, само...Ајде ти другарице кући, а ако твој Гавро није убија ни ми њега нећемо убити.

– Фала друже Темпо. – Стака приђе изрезбареном столу и на њега стави један џемпер и поћелицу. Темпо се тужно осмјехну

– Носи то сестро кући. Треба ти ћери поудати. Ко зна кад ће Гавро?!

На расанку, на жељезничкој станици на Палама и Мирко Цицовић је одбио да прими поклон.

4

Свештеник Саво и његов помоћник Стеван су се полако пели сулицом у Бољановићима. Дјеца су им се смијала и добацивала простаклуке, а неколико жена наслоњених на дрвене дворишне капије су се раскалашно смијале. Као да их не примјећује Саво је тихо шаптао узнемиреном помоћнику да се не узбуђује.

– Полако. Навикнућеш се.

У кући Љуба Видежа дочекао га је домаћин, његова друга супруга, најстарији син Дејан и троје млађе Гаврово дјеце. Остали су били негдје на раду.

– Помаже Бог. – Саво поздрави.

– Бог ти помого. – Љубо му одговори – Добро дошли оче!

– Здраво! – Дејан поздрави и крену мимо свештеника и ученика да изађе из собе.

- Свештеника у руку! – Љубо добаци за њим
- Али оче... – Дејан се заустави на самим вратима
- Нека. Пусти момка. – Саво покуша да смири напету ситуацију
- Скојевци!
- Ја сам нешто реко! – Љубо је био непопустљив – Па не тражим ја ништа ново!

Дејан се врати и цјелива свештеника Сава у руку. Овај га благосиља.

- Жив био синко!
- А сад нам наспи по ракију. Гости су уморни. – Љубо настави да заповиједа.

Дејан се невољно врати у собу. Гости с Љубом сједоше око стола, друга дјеца изјурише напоље, маћеха на фијакер пећ стави џезву за кафу, а момак из сталаже иза врата узне полупуну боцу ракије и три чашице.

- Понеси и себи. – Љубо му нареди.
- Он га послуша. Свима насу ракију и онда и он сједе са гостима.
- Има ли вијести о Гавру? – Саво упита.
- Пустити Гавра. Сад о њему држава брине.

Маћеха донесе кафу и танку мезу, а Дејан настави да сипа ракију. Највише свештенику Саву. Успут су разговарали о протеклом љету, убраној љетини, претпоставкама о снази зиме и школи.

Послије два три сата свештеник и његов помоћник кренуше кући. Саво полупијано затетура али се одржа на ногама. Љубо их испрати до излазних врата и онда се врати у кућу.

- Ко да поп нешто није добро?! – заједљиво Дејан добаци оцу
- Свештеник је данас мало уморан. – Љубо се није дао смести – Магарче један!

Овога пута док су се враћали низ Бољановићку улицу вани није било никога. Прошло је вријеме поласка и сви су отишли за својим пословима. Помоћник Стеван је грдио свештеника Саву.

- Што га још ниси испитивао о Гавру?
- Неће да прича. – Саво се безвољно бранио.
- Ниси га ни питао.
- Неће да прича.
- Требо си га боље испитивати. Лукавије.

- Хе, синко мој. Кад горштак нешто неће онда он неће.
- У извјештају ћу написати да ти ниси био активан.
- Хе... – Саво одмахну руком.

5

Ћелија је била велика полумрачна просторија димензија шест са десет метара. На једном ужем зиду су метална пуна врата обојена јарко црвеном бојом и са малим отвором у средини кроз који је чувар повремено контролисао шта се унутра дешава. На истом таквом супротном зиду високо под плафоном је устакљени прозорчић, осигуран са три усправне челичне шипке и челичном жицом с унутрашње стране ћелије. Испод прозора инсталирани су зарђали чучавац и ниски лимени водокотлић. Тај приручни клозет ничим није одвојен од остака ћелије. Уз дуже зидове с обје стране поредана су по четири метална, војничка кревета на спрат. По два у пару. Између кревета, по средини просторије постављен је масивни дрвени сто и двије клупе. За тим столом затвореници су јели, разговарали, пушили, они који су их добили читали су своје оптужнице и пресуде, око стола су они нервозни и утрнули шетали јер по затворском кућном реду послјије устајања у шест па до повечерја у двадесет један час било је строго забрањено лежати на кревету. Свеједно да ли си болестан, уморан или нервозан. Болестан иде у болницу, нервозан у лудницу а уморан у гробље. Остаје само дрвени сто и простор око њега. Бивше усташе, бивши четници, станодавци њемачким официрима, ситни лопови и ибеовци брзо су се навикавали на такав режим и то им није пуно сметало. Човјек је животиња која се најбрже и најлакше свикне на кавез и на зло. Чак и на срам. Док њих петнаестица рабе свјетску политику, добро пазећи да им се не омакне погрешна ријеч, јер сигурно ће је неко пријавити водницима и ислједницима, а онда си најебо, кукала ти мајка, онај шеснаести чучи на чучавцу и понекад се укључи у разговор. Зависно од теме и тврдоће столице. Да би ублажили неугодне мирисе и звукове људске утробе она петнесторица непрекидно пуше најлошији дуван, крцу и галаме да би скренули пажњу дежурном воднику у ходнику да барем на тренутак

отвори враташца шпијунке.

– Мајку вам јебем усрану оћете да се погушите?! А и није нака штета.

Заболи ме рацку. Само немојте да се гушите у мојој смјени па да ја пошље ради вас морам писати извјештаје другу управнику.

Сергеј и Гавро су изабрали доње кревете десно до врата. Један до другог. Кад се у двадесет један час угаси мала жута сијалица која означава повечерје они се умотају у груба војничка ћебад и разговарају до дуго у ноћ. Знају се толико година, још од кад су маја четрдесет прве у Междрима заједно дизали устанак и једини пушкомитраљез Сергеј намјеравао да дā провјереном комунисти али га је на Гаврово инсистирање морао дати Лепану Видежу, кршном горшатаку који је могао два пушкомитраљеза држећи их за врхове цијеви испруженим рукама да подигне до изнад главе и да им састави уста цијеви, а којег су средином рата у Бистрочају из засједе убили Сергејеви партизани, али никад се нису ко људи испричали. Увијек нека трка и преча посла. Овако, тек на крају човјек схвати да је залуд трчао.

– Колико си сад добио?

– Послије Темпове интервенције кад су ми смртну казну замијенили робијом од двадес година, по жалби судија мислио да имам јаке заштитнике па ми и ту казну смањио на дванес година.

– Није пуно.

– Није ђавола, али како сам се надала добро сам се удала. А теби, имали ишта?

– Ништа. Ни пресуде ни оптужнице. Ко да ме и нема. Не постојим.

– Све револуције једу своју дјецу или од њих праве копилад.

Иако имају ципеле са гуменим ђоновима да би бешумно могли да ходају каменим ходницима понеки чувари, нису ни они сви злотвори, пред вратима ћелије се накашљу да би затвореницима скренули пажњу на тишину и кућни ред. Послије неколико тренутака разговор се сам од себе наставља.

– И ви сте имали јаку обавјештајну мрежу у рату?!

– Ма јесмо, али су то све под својом контролом држали Јевђевић, војвода Момчиловић и покојни Крсто. Његове су се патрола с Игмана спуштале и до Ступа и Алипашиног поља, зато усташе нису потаманиле Србе из тих дијелова града. Плашили се освете.

– А ти? Јеси ли и ти шта ту мутио?

- Само оно на почетку, док смо још били заједно, кад сам преко неких муслимана тио да извучем митрополита Петра Зимоњића.
- Што си се ти брине за њега?
- Зато што је митрополит, а и био сам му дужник. Позивајући се на њега и његово пријатељство с мојим покојним ђедом, још од вакта кад је он био ерцеговачки владика, оно кад сам с Мирком Цицовићем шверцово дуван неколико пута сам ноћију у конаку Житомислићког манастира. Сви монаси су знали чиме се бавимо, али нас нико није пријавио жандарима, а они никад нису ни посумњали да нас траже у манастиру.
- А шта је у ствари било са митрополитом?
- Бог зна... То сте ви требали да сазнате од усташа који и сад слободно шетају по Сарајеву.
- Није било у опису мог посла.
- Знам твој посо је био да апсиш и убијаш Србе.
- Еј немој да си безобразан. Само сам те упито за судбину несрећног Митрополита.
- Кад су после њемачког бомбардовања усташе преузеле власт у Сарајеву он је избјего у манастир у Пљевља. Знао је да му Римска црква није заборавила што се тријес седме кад је отрован патријај и његова оба брата и он живо одупро накани да њиова црква има преднос над осталим Црквама у Краљевини. И папа му је тад пријетио и реко да ће доћи дан кад ће многи зажалити што нису отворена срца и раширени руку прифатили тако велико добротинство ко што је ово које је њивој земљи понудио заступник Исуса Риста. Митрополит је то све знао али се јопе послвије десет дана, послвије ослужене васкршње литургије вратио у Сарајево. Његов слуга Ристо му је говорио о злочинима над Србима а једном му је донио и поруку неког Рвата Божића да бјежи из града јер усташе оће да га уапсе. Он је то одбио ко и наше позиве да изађе на планину. Правдо нам се да је стар и да би нам само смето. Исто тако је одбио и наредбу сарајевског жупника да нареди свештеницима да не пишу ћирилицом. Кажу да му је одбрусио у брк «Ћирилово се писмо не може укинути за двадесет четири сата, а осим тога рат још није готов». После тога усташе су га брзо уапсиле и после мучења код Лубурића пребацили га у Загреб.

- И нисте сазнали шта је тамо било?
- Војвода Ђујић нам је реко да је митрополит мртав. Војвода је знао да су усташе старог митрополита редовно тукли и нарезивали камама, да су га ћерали да пузи по блату и да спава на голој земљи без икакве простирке, да једе гадну рану и чита опјело искасапљеним Србима али ни он није знао начин Петровог краја. Једни су говорили да су га усташе заклале у Јасеновцу и да су га спалили у пећи за прављење цигле, други да су му маљем разбили главу а тијело му бацили у бездан на Велебиту, а трећи да је митрополит био душевно оболио и да су га дотукли и отровале у једној загребачкој душевној болници. Углавном гроб му нисмо нашли, ми смо изгубили рат, а вашој истрази сарајевски жупник каже да митрополита никад у животу није срео.
- Тја, а његов шеф и наредбодавац сарајевски надбискуп Шарих је каналима које су организовали Каритас и Ватикански уред за избјеглице побјегао из земље у Швајцарску.
- А ви Срби ко преживјели великаши послје Косовског боја да би се доказали новом господару узимате нову вјеру а Србе ко стоку јопе водите у заједничку државу. Ради своје оданости убили сте сенилног скупштинског атентатора Рачића, зато што вас је обрुко пред Рватима и убио онога који је стио да плати сваку кап просуте српске крви. Ће вам је разум?!

Откад их историја памти, седам хиљада година прије нове ере, Срби су само себи највише зла нанијели. Као да им је у генима мазохизам. Не знам да ли се и један народ на овој планети толико дијелио. Можда Руси?! А и они су сигурно то чинили рјеђе и мање кривије. Још од подјеле Немањиних синова Стефана и Вукана то памтимо. Само што Душан и Дечански, Лазар и Вукашин, Карађорђе и Милош, Александар и Апис, Дража и Љотић нису у своја времена имали једног светог Саву да их измири. Да их обојицу доведе над свечев кивот, да их примора да клекну и да се прекрсте и да им у окружењу двадесетак калуђера атлета са Хиландера ни мало свештенички каже «Пизда вам материна не живе Срби због вас него ви због Срба и онај који то не схвати и који неће да пружи руку помирења ради опстанка народа и државе нека одмах на овоме кивоту пише опроштајно писмо јер ускоро ће остати и без руке и без главе».

- Нисте ни ви бољи! Што је твој краљ побјегао? Што није осто са народом и с тобом, јебо те он, кад се толико волите. Него покупио паре и злато па ајд у Енглеску. Успут нек Талијани, Швабе и Енглези арче нашу сиротињу и троше нашу крв и злато. Мало им ли је њиховог?! Пусто им остало!
- Он није стио да иде.
- Није мој андрак! Све су га на силу вукли.
- Јесу. Наћерали су га.
- Ма, ко га је натјеро! Оне британске шпијунчине Мирковић и Симић гледале су само да пуних џепова што прије побјегну а њему су због свог алибија потурили израубовану дворску даму и њему је замирисала пичка. Ко млади јунац за напаљеном кравом он би ишо за њом на крај свијета а не у неки пишљиви Египат или Енглеску. Јесу ли га монаси из Острога стјели избацити из манастира јер се био намеричио да јебе у Острошком конаку?!
- Не хули, бандо! То је ваша комунистичка пропаганда да народ омрзне краља. Ко да сте сви ви били тамо... А шта и да јесте?! Ако је краљ није калуђер. То је природа. Мушка. А шта сад оћеш да ми кажеш да сте ви били морални у пизду материну. Иза вас је остало више копилади него иза руске војске у Војводини.
- Добро, не мјењај тему! Што је побјегао?
- Па шта је требо? Да се убије? Ко мађарски или грчки предсједник владе. Или можда да се преда Швабама да га ови водају около ко мечку. Дај, бога ти, немој зајебавати.
- Мого се вратити кад је поче устанак. Да поведе сав народ заједно. Стотине мисија је било и код вас и код нас, чак је долазио и Черчилов син, а он није стио. Или му можда и то нису дали, ха?!
- Јебо те Черчилов син, а и Черчил, а и ти њих. Није! Није му он дао! Лично он. кад су Американци одбили да се искрцају на Балкану јер су знали за ваш договор са Швабама да им то заједно забраните...

Сергеј је слушао Гавра а на памети му март четрдесет треће кад је у Доњем Вакуфу био командир обезбјеђења друговима Ђиласу, Велебиту и Кочи Поповићу у њиховим преговорима са Њемцима. Тад је својим ушима слушао другове како објашњавају да не виде разлог борбе против Независне државе Хрватске и Њемаца и како желе да се боре само против четника и Енглеза ако покушају да се искрцају у

Далмацији. Гавро је даље говорио

- ...а кад су Руси побједили код Стаљинграда и кренули у контраофанзиву тај твој Черчил се препо да цијели Балкан не падне под Стаљинов утицај и да Британија не изгуби своје интересе. А што је покојни Љотић говорио Енглез је спреман да за свој и најмањи ћар другоме направи непоправљиву штету. Тако је и Черчил вама посло свог сина, краља уцјењиво на разне начине да се одрекне нашег покрета, а нама је укино сваку помоћ. И сам краљ му је једном реко да се против наоружаног Вермахта не моремо борити лопатама, вилама и песницама.
- И кад сте имали довољно оружја нисте се нешто претргли у борби.
- Сигурно више од вас. Историја ће показати. Не можете све преправити.
- У, јебало мајку!
- Тачно. А да знаш да Чича никад није ни имо довољно оружја. Нешто мало заробљеног које је користио док Швабе у Србији нису донијеле ону наредбу да за једног свог убијеног војника убију стотину српских талаца, а за рањеног педесет. Зато је и замрзо своје акције а вас протјеро из Србије да више не правите оне глупости ко код Крагујевца и Краљева.
- Добро за Србију и имаш неко оправдање, али што са својим главнинама није прешо у Босну и у Црну Гору и тамо наставио рат с окупатором?!
- Е то ни мени није јасно. Оставили су нас западно од Дрине да сами ратујемо против швапски дивизија, Галијана, усташа, муслиманских милиција, вас, а они... Мислили су кад су вас протјерали из Србије да су завршили рат, а ваш Тито је отишо у Крајину и западну Босну и искористивши усташке злочине Србе покупио у своје јединице.
- Хмм, оћеш ли то да ми кажеш да су Срби ишли у партизане само због усташких злочина.
- Само због тога. Па и сам знаш да сте до четерес четврте ви имали виша Срба у својим редовима него четници. Што никад нисте ослободили Јасеновац? Био вам је под носом.
- Нисмо могли јер био је добро брањен.
- Ти знаш како је Јасеновац брањен?! Што нисте барем пробали?
- Усташе би побиле све логораше.

- Ха–ха, овако су их поштедили. Ало, јебо те, из Јасеновца се извукло педесетак логораша а убијено преко милион и ти ми се сад правдаш све би их побили. Нисте га ослободили јер сте на страху од Јасеновца Србе мобилисали у своју војску, а знали сте да се тамо Рвати такмиче ко ће поклати више Срба! Да су тамо логораша крили своје мртве да би имали шта јести?
- Дај, молим те Гавро то сад што причаш то је чиста великосрпска пропаганда.
- Пропаганда?! Великосрпска пропаганда?! Па ће живиш ти мој Сергеје?! Ни овај ти затвор ништа не говори? Лежиш а не знаш што и не знаш колико. Ја сам барем изгубио. А ти...још увијек браниш усташко-комунистички договор из предратног затвора у Сремској Митровици да се Срби казне. Да се казне и униште. У Јасеновцу је убијено преко двадесет иљада дјеце и усташе су засад изгубили али ви настављате да кажњавате и да прикривате њихове злочине. Написали сте ону књигу, да је неки кољач полудио јер је за једну ноћ закло двије иљаде људи, а неки му несрећник из Клепаца реко само ти сине ради свој посао. Сад тај крвник на своју погану душу треба да прими милион невино закланих и да Рватски народ опере од кривице. То нисмо ми! То је била скупина злочинаца и крволока! Еееј...Не море један чојек ма како крволочан био да за једну ноћ закло двије иљаде људи. Сви су клали и убијали, а ти мој Сергеј лези ту и моли се Богу, ако те ђаво није узо кроз под своје, да и тебе сутра маљем или камом ће не умлате ко посљедњу цукелу.
- Спавај тамо! – неко се побуни из мрака из супротног реда.
- Мрш, јебем ти мајку усташку! – Сергеј му љутито одговори.

Сакривени се више не јави и тишина се врати у ћелију. Гавро се окрену на другу страну и заспа, или се претварао да спава, а Сергеј се у бесаници превртао у кревету. Неко од затвореника је хркао, кроз високи прозор се пробијала мјесечина, а на ходнику се чуо докони чувар како њежно пјева

Цуро Јело, не варај момака
Убиће те муња из облака

Од њих се може побјећи, али не може сакрити. Ко од Нечастивог. Ваљда зато на челу и носе његов знак. Мали Митар Бесаровић, несвршени гимназијалац је то осјетио и није могао издржати. Одрастао у старој сарајевској породици, на градској култури и демократији, момак није могао да поднесе руралне момке и обичаје и прије шест мјесеци се појавио у кампу. Из Југославије је побјегао сакривен међу точковима испод вагона теретног воза и после мјесец дана злопаћења по Италији неки предратни српски емигрант га је нашао како проси испред тршћанске српске цркве Светог Спиридона, сажалио се на њега и својим везама упутио га овдје у Холандију. Влади је испочетка Митар био сумњив, није вјеровао у ту наивну причу о теретном вагону, али се опет зближио с младим дисидентом. Три године потуцања по камповима у Аустрији, Италији, Белгији и Холандији, стално дружење са Пољацима, Русима и Бјелорусима у човјеку изазову жељу да с неким проговори ријеч на српском. Да те цијели свијет разумије. Свеједно, да ли је то прикривени удбин убица или крвљу задојени усташа, овај је сувише зелен и слабашан и са њим се лако може изаћи на крај, само нек проговори драгим језиком. Да опсује ко човјек, сочно и мушки. Јебем ли им крваву мајку... Владо је изгубио наду да ће се икад пребацити у Америку или Аустралију. Првих мјесеци емиграције док је у то био убијеђен марљиво је учио енглески језик, и добро га је савладао, као и сваки занат за који је у кампу био мајстор, али с временом се разочарао. Војвода Ђујић је преко океана одвео личке четнике. Савезницима није хтио да преда оружје док није и посљедњи његов рањеник, цивил и војник украћан на брод и на крају је и он отишао. Предратни имућни емигранти из Југославије су извлачили официре а о војницима се нико није бринуо. Србима је још од Турака остало да ласкају јакима, а слабе да газе. Они сналажљивији представљајући се да су предратни политички диседенти и поткупљујући хашке лучке раднике бјежали су преко Атлантика, други су бјежали из кампа и пријављивали се у Легију странаца, просили или радили на пословима који су западњацима били мизерија. Трећи, међу којима је био и Владо су остајали у камповима и очекивали да се неко смилује и одведе их у обећану земљу

или да их удбини агенти ангажују у Службу или ликвидирају. Онако ко Влади у аустријску везу, старог Аписовог агента. Удбашки, у мраку, нечујно, камом преко грла. С малим Митром Бесаровићем су били толерантнији. Момак је вјеровао да ће га овамо дочекати свјетло и раширене пријатељске руке, али како се то није дешавало сваким даном је падао у све већу депресију. Залуд га је Владо соколио. Момак је имао очи, школу и кућни одгој ненавикнут на неимаштину. Ови градски момци нису ни налик нама горштакима. Њих скоро свака и мања недаћа избацује из ципела и ријетки су спремни на већу која окамењује. То је искористио помоћник југословенског амбасадора у Холандији. Он је мјесецима обилазио сличне кампове, тражио неодлучне и кад је открио Митра ко лешинар се устрмио на момка. Причао му о промјенама у Југославији, потреби домовине за тако надареним и паметним, о лажима трулих капиталиста, указивао му на ствари око њега и Бесаровић је сваким даном бивао све мекши. Залуд га је Владо упозоравао на комунистичке затворе и њихову навику да ником не опраштају. Прије неколико јутара Митра није било на доручку. Владо је знао да је ноћас побјегао за Југославију. Знао је да ће га ислѣдници тамо малтретирати и стрпати у затвор, али је опет завидио момку. Барем кад одлежи своју казну моћи ће мирно да проживи остатак живота. А не ко стари уморни курјак пред сталном потјером надобудних ловаца. Тога дана кад је око ручка срео замјеника амбасадора овај му се побједнички насмијешо, а Владо је њему скоро пријатељски намигнуо. Али један другом и даље нису прилазили.

Задригли капетан америчке војске је стајао на преврнутом металном бурету и ватрено причао о пошастима комузима, хришћанству и рату у Кореји. Човјечуљак који је стајао поред бурета преводио је капетанове ријечи на руски. Он је био ватренији од капетана. Лице му се црвенило као да ће експлодирати, вратне жиле су се напрезале и цаклиле у зноју, а оно што је говорио Влади се чинило да нема везе са капетановим говором. И он је помињао Кореју, царску породицу Романових, Сибир и светог Јована Јапанског. Свеца руске православне Цркве који је Далеком истоку подарио православље. Кад су говорници завршили на буре позорнице донесоше папире и почеше правити спискове добровољаца. Владо је био међу првима. Кад је рекао своје име капетан га погледа и на енглеском упита преводиоца

- Овај није Рус?
- Не, ја сам Србин. – прије преводиоца Владо му одговори на енглеском – Ако то још постоји.
- Хаа, постоји. – Американац се ко бајаги обрадова – Срби су добри!
- Знам зато сте нас шутнули ко копилад. Пизда вам материна!

Владо промрља на српском и пређе на страну међу пријављене добровољаце.

7

Мајко моја мила, шта је ово!? Неће нас ваљда овдје са овима? Нећемо ваљда и ми постати овакви? Боље би нам било да су нас потопили са овим бродом. Да су нас извезли на пучину, повезали челичном жицом и на ово старо корито ставили три четири мине и буум. Марш у пизду материну. Било би лакше и њима и нама. Овако...

Сергеј Васиљевић је узнемирен стајао на палуби и гледао у камену обалу острва. Иза дрвеног малог пристаништа на благо нагнутој заравни стајала је овећа група људских сподоба и нешто неразумљиво арлаукала. Осим њих на обали се није могао видјети ниједан други облик живота, ни флора ни фауна, тек горе на бријегу, са ниским сунцем иза леђа Сергеј спази униформисаног милиционера. Он је на грудима држао окачен пушкомитраљез. Прије него бивши пуковник удбе боље осмотри милиционера вјетар му нанесе ријечи арлаукача.

– Убиј банду! Бандооо! Убиј!

Пуковник се стресе. Знао је коме су пријетње намијењене. Погледа по претрпаној палуби себи сличних несрећника. Препознао је само Велемира Поповца. И млади љепушкасти фудбалер, попут осталих, са лица није могао да уклони страх и ужас.

Брод се примаче дрвеном молу али не пристаде уз њега. Усидрише га десетак метара испред.

– Напоље! Ванка!

Морнари и милиционери из пратње су викали и прије него што се

снађе Сергеја неко гурну са палубе. Кад паде у плићак дубине до пазуха осјети да је некоме скочио на леђа, али није имао времена да брине о повријеђеном, јер у њему је опет прорадио онај инстинкт звијери у борби за опстанак, стекнут у рату, и знао је да сваког тренутка неко други може њему скочити на леђа. Грабио је ка обали.

– Бандоо!!

На обали су их чекали они одрпанци. Поредани у два реда, искежени, побијељелих беоњача у рукама су држали летве, каише од камионских гума и звали.

– Бандо, дођи!

Сергеј је видио да са обале гдје су се извукли до унутрашњости острва нема другог пролаза осим између та два реда осуђеника. Све му је било јасно. И док су се ко дјеца ухваћена у крађи ко бродоломници на обали скупљали један уз другог, неодлучни ко ће први да крене кроз тај пролаз, са палубе зовну командир милиције из пратње.

– Напријед један по један. – на огради су се видјеле цијеве припремљених митраљеза – Фузбалеру, ти први!

Велемир се још уплашеније поче освртати. Сергеј га окуражи.

– Трчи, сине Вело, ко што никад ниси трчао!

Момак се још неколико пута брзо осврну, онда крикну и залети се између два строја. По њему су лупале летве и каиши, летиле псовке, увреде и плувачка, момак једном и посрну, али модар и крвав успјешно прође кроз тај коридор. Нико за њим није кретао. Сви су уплашено гледали у ту алеју злобних и несрећних људи кроз коју данас морају проћи.

– Остали, шта чекаш!? – командир дрекну и из пиштоља опали метак у зрак. Као знак стартера на олимпијади.

Сергеј помисли на сина и супругу, због њих морам успјети, због њих, маму вам јебем, стисну зубе и залети се у ону руљу. Одмах на почетку строја неко га удари летвом по глави и топлина крви му натопи косу. Бол није осјећао. Није имао времена. Требало је што прије стићи до Велемира. На другом крају строја он му је изгледао попут Светог Николе, анђела који носи милост. Морам успјети! Један несрећник испред њега паде под ударцима и Сергеј се саплете о нокаутираног, али необазирјући се на ударце настави четвероношке, онда се усправи

и настави трк. Маму вам јебем, нисам још мртав. Тачно, умирем сваки дан, али нећу вам дати то задовољство да ми ви читате опијело. Велемир му пружи руку а да није схватио да ли га то придржава или му честита.

Пуковник се осврну ка строју. Добродошлица се управо завршавала. Повријеђене и мртве су слагали на гомиле, као цјепанице, они до обале из мора су вадиле плутајуће лешеве погинулих при искрцавању, а остали почеше плјескати рукама и скандирати.

– Тито, партија, Тито, партија!!!

И новопридошли логораши који су успјешно прошли врући строј, још увијек крвави и поломљених костију прихватише скандирање. Сергеј је чуо себе како до несвијести понавља име свог Врховног команданта.

– Тито, партија! Тито, партија!

Викао је колико год га је грло служило као да га је дозивао да дође и види ову неправду. Е, кад би друг Тито за ово знао! Или барем друг Марко.

Тад логорашима приђе онај милиционер с митраљезом. Сергеј је у њему препознао Сакиба. Кад је на сремском фронту пуковник рањен у ногу Сакиб, бивши домобран из Високог, извукао га је с брисаног простора. И он је одмах препознао Сергеја.

– Здраво пуковниче – Сакиб поздрави.

– Здраво друже Сакибе. Спаси ти онда мени живот.

– Спасих. Од мене доста. Марш у строј!

Сергеј покуњено брже боље стаде у строј формиран од старих и ново-придошлих логораша. Сакиб командова.

– Бандо, на де сно! Напријед марш!

Колона брзим кораком крену са дрвеног пристаништа. Неко започе и сви прихватише пјесму.

Друже Тито ми ти се кунемо, ми ти се кунемо
Да са твога пута не скренемо, пута не скренемо

– Па, реци другарице, што си дошла?

Марта отпи гутљај чаја и осјети како је напушта она неразумљива дрхтавица и у тијело јој се опет враћају мирноћа и самопоуздање. Гледала је у очи љигавог официра који јој се с друге стране стола кревेलји и балави и намигује колеги на столици поред врата иза њених леђа.

- Дошла сам да молим за свог вјереника који невин чами у затвору.
- Невин?! – кратко упита Џемал.
- Невин. – исто тако кратко одговори Марта.
- Хмм, сви су они невини. А како ти се, другарице, зове вјереник?
- Велемир Поповац, фудбалер Сарајева.
- Знамо Велемира. Знамо...

Мајку јој јебем, буржоаску. Види ти како она безобразно тражи онога бандита. Ваљда зна да је лијепа и мисли сад ћу ја ове сељачине уфатити на мало сисе и гузице, мало финог мириса и градске манире и они ће ми пустити јебача. Е зајебала си се другарице Марто. Ниси ти кова ко она Васиљевићева профукњача. Њу смо молили да се јавно разведе од Сергеја, пријетили јој, тукли је у централном затвору, избацили је из стана и са посла али она није попустила. Она је онај стари предратни комунистички ков, навикла и спремна на све. На Илици, у баракама код основне школе неко јој је нашао собицу, запослила се у тамошњој гимназији и са сином тихо живи. А ти си свилена од другачијег материјала скована. Видим ја то!

Послије краће паузе Џемал устаде и забаци руке на леђа, шетајући око Марте која се опет уплаши. Удбаш се више није кревелоио.

- Знаш, другарице, Велемир је ту у сарајевском централном затвору и није невин...Ја имам утицаја код важних другова, али то се плаћа.
- Знаш, очекивала сам то! – Марта се понада, скочи са столице и из цепа извади замотуљак – Ево понијела сам оно што сам имала. Надам се да ће бити довољно.

Развеза плаво бијелу платнену мушку марамицу и пред двојцом удбаша засија мушки масивни прстен са црвеним драгим каменом и дјевојачка златна шнала. Марта погледа у поклон а затим у Џемала.

Овоме су очи похлепно сијале али се суздржа.

– Драга другарице, комунисти не узимају мито, за то се стријеља, али ти имаш нешто друго.

Марта разочарано опет сједе на своју столицу.

– Реците, друже милиционеру, шта ја то имам? За Велемира ћу дати све.

– Имаш младост и љепоту.

– Али господи...друже милиционеру... – Марти је све било јасно и није могла да скрије изненађење –...то је...то што тражите. А моја част?!

– Част или вјереник. Трећег нема.

– Али...ја сам још невина.

– Мора и то једном.

Милиционерове ријечи и тон гласа нису остављали мјесто дилеми. Марта зари лице у шаке и зајеца. Џемал је све вријеме стајао крај ње, ослоњен о плочу стола и није проговарао. Марта коначно подиже главу и уплаканим очима погледа у њега. Удбашев поглед, и слина на усни говорили су јој да се ништа није промијенило.

– Добро...Добро... – дјевојка проциједи.

Џемал се побједнички осмјехну и онако наслоњен на сто откопча дугмад на чакширама. Марти још једном сузе грунуше на очи, али их хитро обриса подлактицом. На тјемени је осјећала Џемалове дланове док је нови пар руку грубо с леђа ухвати за груди.

9

Ово је горе од варешких рудника! Нисам ни слутио да има нешто горе од рударства, а изгледа да има. Зеничка жељезара. Мора ду су ме овдје послали по казни. Да скончам. Нису ми опростили што сам се побунио да нам у окну дају колица да робијаши грумење угља не носе у рукама. Својим бунтом у Варешу нисам ништа промјенио, не вриједи више она да један чојек мјења историју, да прави изуме и лијекове да диже буне против моћног царства, да је предводник

стотинама и иљадама оних сличним себи. Сад си само луђак који покушава исправити Дрину и том глупошћу само сам себе довео овдје пред пећ пуну врелог гвожђа. Да у обичној сивој робијашкој униформи, у испуцалим цокулама и у истањеним рукавицама кратком металном шипком отварам враташца на која куља лава истопљеног гвожђа. Док ми једном не попусти концентрација, врелина не успава или нерви попусте па не стигнем на вријеме да искорачим у страну и врело гвожђе ме пресјече на пола. Или истопи ко грудву снијега. Ко прекјуче оног усташу. На галерији изнад котла стајао је довољно дуго да га видимо скоро сви, и робијаши и чувари, стао мирно, високо подигао испружену десну руку и салутирао

– Живио Поглавник!

Кад је скочио у лаву и у трену се претворио у једва видљиви трак дима нико није ни помислио да га ожали, а камоли да прекине рад. Нико ни капу с главе није скинуо. Нису ни бивше усташе, а камоли чувари или бивши четници. Ови посљедњи су ликовали. Синоћ му је Милован, вођа четничких робијаша, пред спавање рекао у повјерењу да је разговарао са управником да њега пребаци на мјесто погинулог усташе, да гура вагонете, а да неки тек доведени усташа отвара враташца пећи. Гавро му је био захвалан за труд и писао је својима у Добром Пољу да обиђу Милованову породицу. Они тамо у Мосоровићима селу код Калиновика тешко живе.

– Шта си се замислио?! Ко да пишеш пјесму.

Један од чувара се обрецну на Гавра. Овај оћута његову примједбу, знао је да је чувар Хрват некакав Стипо и да га провоцира да би га казнили, протрља дланове и ухвати металну шипку да отвори враташца. Гледао је у правцу главног инжењера на галерији кад ће му дати знак за отварање. Крајичком ока примијети како се чувар Стипо брзо одмиче, а инжењер му даде знак. Гавро одбрави враташца, врхом челичне шипке их притисну да се не отворе док се он не склони, искоракну у страну и измаче шипку. Врело гвожђе покуља у калупе на поду. Подигнутим палцем Милован му с друге стране хале даде знак подршке.

- Колико ћери имаш година?
- Још мало па девет.
- Па зар немаш никога другог да умјесто тебе с коњима извлачи балване из шуме?
- Имам брата. Он има скоро једанес, али је отишо на радну акцију. Благо њему.

Рада није помињала двије старије болесне сестре, мајку и оца у затвору. Неке јер није ни рачунала на њих а остале из страха да је због њих не отпусте с посла. Од чега онда платити порез и казну што не иду у школу, чиме платити воз до Зенице. Посјету тати.

Мислила је само на мало старијег брата, јединог заштитника и правог пријатеља, не постоји дрво без птице, а који је имао ту срећу да га мајка одреди да у име њихове куће оде на омладинску радну акцију. Ваљда ће јој донијети ону једну сјајну значку и бар понекад посудити акцијашку блузу да је она проноса селом. Да остали сељани виде да ни они нису више банда већ одани сљедбеници друга Тита и партије и да их престану ћушкати за сваку ситницу. Да више нисмо сиротиња већ ко некад, што прича амица Љубо, поштовани, богати и сити. Боже, како ли је то кад си сит. Мој брат Вељко, тамо на тој акцији сигурно сваку вечер заспи пуног стомака.

Брате мој, сваку ноћ те сањам. Пожељела сам те се, баш сам се пожељела, јер тако смо потребни једно другом и вољела бих само да знам гдје си сад и како ти је тамо. Мора бити да ти је боље него у овој шуми и блату, међу коњима и злим људима.

Ко два наругушена пијевца Младен Васиљевић и Вељко Видеж, једнаестогодишњи дјечаци, један из сарајевске, други из калиновачке бригаде, стајали су један наспрам другог и спремали се за окршај. Скоро читав омладински логор из Омладинске радне акције Тјентиште, окупио се у круг око њих и урличе. Једни навијају за једног од дјечака, други за другог, а трећи се само кладе.

- Ево кутија Мораве без филтера на ово четничко копиле.
- Ибеовац ће га прогутати.
- Ко нуди ту Мораву на четника?

Вељко скину акцијашку кошуљу. Да му је у тучи не поцијепају. Како би онда Ради на очи. Обећао је малој сестри да ће јој донијети једну акцијашку кошуљу. Дјечак је мислио на сестре и мајку, на кућу у Бољановићима и своје коње. Два мала коњића, једва већа од дјечака, били су његови најбољи пријатељи. Они су му доносили кору хљеба и никад га нису изневјерили. Зато је Вељко и њих пазио. Никад их није ударао каницом, није качио велике балване, а у њиховим зобницама увијек је било довољно жита. Ко ли се сад о њима брине?! Дјечак је мислио и на оца у затвору. Није га видио откад је ухапшен, дуже од три године и једва му се сјећао лика. Мора да је висок, јак и храбар и зна одговоре на сва питања. Такви сви очеви морају да буду.

Младенов отац је висок, храбар и јак. Дјечак је због њега и пристао на ову тучу. Да побиједи. Да буде ко тата. Када су ови полудивљи брђани понудили оног дјечака за бокс меч другови из сарајевске бригаде као свог представника изабрали су њега Младена Васиљевића. Да освијетли образ Сарајлијама. Дјечак је био уплашен али и поносан. Кад се тата врати из затвора испричаће му како је и он тукао четнике.

Вељко помисли Боже помози, стисну очи и залети се у супарника. Младен га је спремно очекивао. Дјечац се ухватише у рвачки загрљај. Навијачи као у делиријуму, вичу, навијају, псују Дражу и Стаљина и подижу опкладе. Два борца се носе и гурају у арени, обојица се до бола труде, али ни један не може да обори онога другог. Само да не изгубим! Тек тад би ови из бригаде право зезали! Тек тад не би био један од њих. Ако побиједим можда ме одреде да на јутарњој смотри дижем бригадирску заставу, а можда ме предложи и за ударничку значку. Их, то би тек било оно право. Кад оба дјечака падоше у блато на кољена и даље не попуштајући гладијаторски загрљај чинило се да ће навијачи полудити. Још гласније су изговарали име својег фаворита, а псовали оног другог. Грудвама блата почеше гађати дјечаке. Њих двојица нису видјели блато, нису чули смијех лудих навијача, само су осјећали врели дах супарника и своје сузе негдје на врх ока. Само да не изгубим или још горе да не заплачем. Тад се између навијача проби замјеница комесара акције и сви се одједном утишаше а она нареди борцима.

– Престани!

Не зна се који се од њих двојице више обрадовао њеној наредби, али

ни један није попуштао свој загрљај. Плашио се да га онај други не обори на превару, не би било први пут да остане преварен, а и да навијачи не помисле да је кукавица па је први попустио.

– Прекини кад кажем!

Замјеница комесара понови наређење а два старија акцијаша прискочише и раздвојише дјечаке. Они су један другог гледали пуни мржње као да га је онај преко пута на силу довео међу ову акцијашку сиротињу. Подлактицама су брисали крв, зној и блато с лица, а да су неког још интересовали и да им се примакао ближе лако би видио сузе на оба дјечја лица.

– Сине, немој плакати, – фурман помази Раду по коси – Ја ћу ти закачити овај балван и ти иди све за мном. Само пази да си увијек изнад коња и балвана. Јели јасно? Јел но теби име Рада?

Дјевојчица обриса сузе и потврдно климну главом. И за савјет и за име.

– Лијепо име. Ко цвијет.

– Не плачем ја. То је киша.

– Знам, знам.

Фурман примаче Радин пар коња балвану. Док је тешким чекићем ударао кланфу за качење од бијеса није примјећивао да се она изгубила у тијелу балвана. Тек кад га дјевојчица опомену фурман се заустави и с лица обриса зној и кишу. Или је то била суза?

– Што се то ви тучете? – командант акције је гледао у два дјечака пред собом. Обојица су ћутала. Командант настави – Јесу ли вас то ови старији наговорили? Је л ви чујете шта вас ја питам?! Добро. Умјесто да будете за примјер другима, јер знате одакле сте дошли, ви опет најгори. Зато ћемо вас казнити...

– Помоз бог, другови акцијаши! – врата командантове канцеларије се треском отворише и на њима се појави наоружана брадата људина у униформи енглеске војске – Јесте ли ми се обрадовали?!

Вељко је одмах препознао Владу Шипчића. Заједно с татом неколико пута је долазио у њихову кућу. Дјечак се измаче у страну, да га Владо не препозна и да због тога послуже нема неприлика, за собом повуче и Младена, али Владо није ни обраћао пажњу на њих двојицу. Он је гледао у команданта и комесара.

– Fino сте ово вас двоје направили! Fino! Правите државу. Ха?!
Командант од страха није проговарао ни ријеч. Несвјесно је покушавао да се склони иза комесарице, али она се измицала к зиду канцеларије и није му остављала довољно простора.

– Види слике!

Владо показа на урамљену Титову фотографију на зиду и опали један метак у њу. Стакло рама се разби и фотографија паде а командант заплака.

– Немојте! Немојте нас молим вас друже четник побити!

– А ће ћу вас побити јадан – Шипчић се церекао – кад сте ође покупили све сиротињу мојих ратних другова. Можда једино вас двоје?!

– Не! Немојте ни нас двоје! Немојте мене! Ја сам на силу доведен овдје!

– Нећу ни вас двоје под једним условом...

Док су командант и комесарица акције палили баракe акцијашког логора на Тјентишту, Владо Шипчић је постројавао бригадире.

Ту вече зачуђени грађани Фоче су гледали колону акцијаша из Тјентишта како улазе у град. На челу колоне је био командант акције, син угледног предратног комунисте из Сарајева, који је носио заставу Југославије за исјеченим дијелом гдје је била црвена петокрака и започињао пјесму.

Бољи нам је Шипчић Владе
Но ударне три бригаде

11

Већ дуже од три сата Сергеј је стајао у канцеларији код управника логора Голи оток. Булатовић је читао некакве списе, потписивао се, примао на рапорт милиционере командире смјена и страже и опет читао. На Сергеја није обраћао пажњу. Као да је вјешалица за капуте. До прије пет мјесеци њих двојица су били колеге и пуковници а сада је један управник логора а други логораш. По отоку се причало да

је управник немилосрдан и каријериста. Да је у родном мјесту у Црној Гори убио брата од стрица. Брат се последије Резолуције ИБ са истомишљеницима одметнуо у шуму и кад му је умро отац, од Булатовића је тражио часну официрску ријеч да безбједно може доћи оцу на сахрану. Овај му је дао тражену ријеч, а онда га на сахрани пред осталим рођацима, фамилијом и суграђанима хладно убио. У ненаоружаног рођака испуцао је читав шаржер свог службеног пиштоља. Пренараженом окупљеном народу је рекао

– Официрска ријеч се даје чојеку а не псу!

Сергеј је био сигуран да је та прича тачна. Од оваквих људи само нешто такво може и очекивати. Каријеристе, полтрони и слијепи фанатици. Логораш је гледао у задригло лице бившег колеге у фотографије на зиду иза њега, Тито, Кардељ и Ранковић, у револвер на столу и мали зелени вежер. Прошла су три сата и четрдесет пет минута откад је ушао а да га управник није ни погледао. Не смета. Боље и то да ту стоји у хладу него да по врелини, не знаш јел' већа јара одозго од сунца или одоздо од угријаног стијења, узбрдо и низбрдо носи камен. Један оставиш на гомилу а други узмеш с гомиле и носиш на други крај радног логора. Тамо овај оставиш, узмеш други и назад на претходну гомилу да овај оставиш а узмеш онај од малоприје. Читав дан тамо амо носиш три иста камена. И тако мјесецима и годинама. Сергеј није био ни уплашен ни разочаран. Ни једно ни друго више није могло под његову кожу. Страха се нагледао још од прије рата, поготову у рату, а ни последије га није било мало. Гањајући банду по Херцеговини и источној Босни, вребајући америчке шпијуне по Сарајеву а поготову овдје на Голом отоку. А и разочарења се накупило. Поготову оно од прије неколико дана. Оно је испунило и посљедњу до тад слободну, ако их је и било пору, коже. Најавили су да у посјету логору долази друг Ранковић на челу високе делегације другова из Комитета и Удбе и Сергеј је једва чекао да се другу Марку пожали на животињске услове у затвору. Да му каже како их други логораша подстрекавани од страже и Управе тјерају да цијелу ноћ клече испод кибле у клозету, да им нужду врше по глави и у уста, како цијели дан без икаквог смисла тамо амо носе тешко камење или шупљом кантом морају да морском водом напуне буре на брду, како преживјеле дахауске логораше називају нацистима, како их силују

и убијају, како су малом Велемиру Поповцу онако из шале или из злобе јер момак је био физички спреман и лако је подносио физички рад, пијани чувари преко ногу навезли парни ваљак. Сутрадан су љекари у болници у Ријечи момку ампутирали обје подколјенице. Мислио је још много тога да му каже јер друг Александар Ранковић међу пријатељима и саборцима познат по надимцима Марко или Лека, министар унутрашњих послова Југославије, мора је да зна шта чувари и подметнути логораши кријући се иза његовог имена раде његовим саборцима и старим предратним комунистима.

– Тито, партија! Тито, партија! Лека! Лека херој!

И Сергеј је с гомилом скандирао али он је и чекао zgodну прилику да се пожали министру. Стајао је у првом реду строја кад је испред њега наишла делегација. Иза два милиционера са репетираним њемачким шмајсерима у друштву управника и његовог замјеника ишао је друг Марко. Просједи, ониски али набијени четрдесетогодишњак, иако га није видио од битке на Сутјесци Сергеј га је одмах препознао, управо се нагео ка управнику да боље чује шта му то он говори. Сергеј није знао да ли је црвенило на министровом лицу било од бијеса због онога што види или је то само преплануо од јадранског сунца, али је опет без размишљања иступио пред госте. Управо у тренутку да јасно чује министров пријекор.

– Бога му, Булатовићу, ваљда смо вам ваљак послали за нешто друго а не да њиме банди ломите ноге. За то имате маљеве и крампе.

Брже боље Сергеј је затворио уста и стиснуо зубе, да му се не омакне надошла ријеч. Ранковић га је погледао и поглед му је сијевнуо. Сергеј је знао да га је министар познао. Ранковић је био познат по изванредном памћењу. Тако се и сад морао сјетити капетана са Зеленгоре који обећава да ће његова чета одржати положај све док се Врховни штаб не извуче из обруча, а другу Марку у повјерењу говори да се ако покрет пропадне јаве четничком команданту Крсти Видежу на Игман јер он је поштен човјек. Послије оног будаластог марша четрдесет друге да није било њега и његових бораца ниједан војник Прве пролетерске не би извукао живу главу с Игмана. Сакиб га грубо одгурну у строј и бог зна што му одмах тад није стресао рафал у груди. Можда је и он био изненађен. И ево сад Сергеј је сатима стајао у управничковој канцеларији. Сунце се већ увелико спуштало према

Истри кад управник Булатовић одложи посљедњи папир и погледа у Сергеја.

– И? Што си доша?

Сергеј је ћутао. Није знао шта да одговори. Ако управнику каже да је дошао по његовом позиву и наређењу знао је да ће га разбјеснити, ако буде ћутао исто тако и зато му је било лакше да ћути. Што залуд да троши ријечи. Управник узе пиштољ у руку и устаде иза стола. Већ је био љут.

– Причам ли ја во сам са собом? Нешто сам те пита?

– Ви сте ме звали! – Сергеј процијени да је боље одговорити

– Опаа..! Друг пуковник није мутав, али јопе зајебава! Зајебава и лаже! Исто ка што нам је слага да је ође по наредби. Да нас све заједно и управу и стражу и банду на лицу мјеста провјери како радимо свој поса.

Значи то је то! Нису га тукли ни малтретирали, ко све остале, чак су га понекад и припазили на оброчима, јер су се сви плашили да је он у логораша подметнути милиционер у инспекцији који контролише њихов рад. Овдје се плаши свако свакога. Можда су због тога толико сурови. Да покажу оном невидљивом чије име лебди на свачијим уснама а фотографија виси на зиду или пред оком, да му докажу колико су одани и исправни на његовом путу. Друже Тито ми ти се кунемо...

– Хаа?! – управник му се унесе у лице, али Сергеј овај пут стварно није знао шта да каже.

Невин човјек што више доказује своју невиност и сам себи све више на кривца личи. Управник замахну дршком пиштоља и прије него што се Сергеј снађе тупи ударац га погоди у тјеме. И још један. И још један. Пуковник више није стигао да броји. Пао је у несвјест и сањао прољеће у Загорју. Вјетар од Трескавице и Гвозна још увијек носи хладноћу протекле зиме а он сједи на камену крај царског друма на Вјетрен брду, гледа мале вртаче обасуте тамно модрим каћунима, гледа младу букову шуму ка Добром Пољу и слуша пјесму веселих чобаница.

Види мајко у пољу милине

А ти мене не даш са планине.

Однекуд из правца Зеленгоре чују се двојнице и момачка пјесма, а његов Младен га вуче за рукав и пружа му своје руке. Дјечак му нешто објашњава али Сергеј га не разумије. Вјетар је јачи од дјечак-ових ријечи и пуковник се у себи чуди како онда разумије пјесму и двојнице.

12

Побио је више српских витезова него Бајазит на Косову пољу, а Срби му се клањају. Не из страха већ из изистинске вјерности. И сутра ће га турити у гусле као да је Реља Крилатица љути арнаутски душман, а од побијених ће направити несрећног Вука Бранковића. Нараштаји ће учити да су издајници они који су цијелог живота бранили српски народ и у тој борби изгубили све, а шљаму и шкарту ће пјесме пјевати и име клицати.

– Живио друг Марко! Живио!

Између постројених затвореника у жељезари у Зеници трчао је Милутин и клицао. Заједно са управником жељезаре у велику халу код високе пећи управо је улазила висока државна делегација на челу са министром унутрашњих послова Александром Ранковићем. Затвореници, који због самог процеса производње и они који су били одређени да пред гостима демонстрирају хуман начин рада, погнуте главе још боље су прионули на посао, а они постројени у знак добродошлице несложно прихватише Милутинов поклич. Да око њих нису стајали бројни чувари, који су викали најјаче а уз то и пазили ко забушава у поздрављању драгих другова ко зна на шта би све то личило. Овако неки су урлали

– Живиооо!!

Неки су то радили доста тише, а неки само отварали уста. Јебо те друг Марко, а ти њега! Милутин у строју стаде до Гавра.

– Шта урличеш ко јарац?! – упита га Гавро.

– Мора неко први поздравити друга министра.

– Што баш ти? Шта нас брукаш пред усташама?!

- Морам показати да сам се преваспитао. Скратиће ми казну. Живио друг Маркоо!
- Живиоо!!! – прихватише остали

Као поред мртвих стрвина делагација прође мимо раштиманог хора, а да их нису ни погледали. Гледали су и ишли у правцу управникове испружене руке. Он им је успут поједностављено објашњавао начин производње жељеза и колики је овогодишњи план производње челика у Зеници, а друг Марко, поготову послије управниковог извјештаја о националној заступљености у зеничкој робијашници и посјети Голом отоку, све чешће и јаче размишља о изјави професора пећке гимназије Велемира Јојића. Негдје у босанским планинама, при Врховном штабу, пред стријељање професор му се повјерио да му је тридесет седме године његов пријатељ доктор Мачек свједочио како му је у једном загребачком кафеу пришао вођа југословенских комуниста Тито и затражио помоћ.

- Ако ме сачуваш од својих агената, ових малих, са улице, великих се не плашим јер мене штите и Исток и Запад, кад дође моје вријеме ја ћу сачувати вас. Осветићу се Србима за браћу Радић. То им неће бити опроштено.

Шеф безбједности Врховног штаба тад се насмијао и махнуо патроли да професора води у шикару, али сад се све чешће обазире и прати је ли му ту сјенка. По вјеровању баба из његовог села ако човјек у темеље своје куће узидва канап дужине колико је висок његов непријатељ онда ће њему отети сјенку и он ће брзо умријети а човјекова кућа ће бити јака и издржљива. Данас се не зна ко коме узима мјеру.

13

- Је ли истина да се у Америци црнци смију возити само у задњем дијелу градског аутобуса? – у паузи марша Владо је питао свог наредника, црнца из Чикага.
- Јесте.
- Па што онда овдје ратујеш за ту Америку?
- Е мој Србине, до прије педесет година нисмо се смјели никако возити аутобусом. Сад смо на задњем крају, али за наредних пе-

десет година сједићемо гдје хоћемо. Са Америком треба бити стрпљив.

Ненад Крушевчанин је сједио на камену поред њих, пушио и глупаво им се кезио.

– Шта је теби смијешно, кад ништа не разумијеш? – Владо се обречну.

– Ништа. Само ми је драго што сам још жив.

Жив. Жив. Е, мој Ненаде ко да је нека срећа што смо живи. Ако смо то уопште. Овдје у овој земљи коју ни на карти не умијемо наћи са нама сличним несрећницима црнцима, Бјелорусима и Пољацима ратујемо да од комунизма одбранимо свијет. А тај свијет нас држи у илегалу. Сад смо у неком Сеулу, сад у Пјонг Јангу, сад у Јужној па у Сјеверној Кореји пуцамо и убијамо да не би били убијени, убијање је све што имамо, оружје је наш живот, а око нас и исти људи, жути Корејци којима је ово што се дешава мање јасније него нама. Сад су за комунисте, сутра за капиталисте, а ми само пуцамо. Нама је свеједно. Убиј! Убиј жутог! Тако је онај батаљон америчких маринаца што на цепу носи малу значку двадесет пет црвено бијелих поља и у јуришу скандира убиј Србина, са лица земље избрисао село од преко пет хиљада становника, а да нису ништа питали. У рату су потребне јединице и у оном нашем рату ја сам свашта чинио, и не бих био овдје да нисам спреман да умрем, али какви људи то раде. Жене, дјеца, рањеници. Је ли то цијена зелене карте за улазак у Америку. Кажу да негдје на фронту источно од нас има и четничка чета у америчким униформама и да се храбро боре. Ех, да се како пребацити код њих. Да чујем ријеч, псовку, јасну команду војничке стоке и војничку трубу док у сутон умјесто повечерја свира Тамо далеко. Овако ко да сам рођен овдје или негдје у Охају па се чудим због чега генерал Стратермајер својим бомбардерима не поруши мостове на ријеци Јалу преко којих Кинези довлаче нове трупе у помоћ Сјеверњацима и не бомбардује град Рејсин гдје су Совјети направили комунистичке базе, због чега Седма америчка флота блокира Формозу и не дозвољава националистима Чанг Кај Шека да нам се придруже у борби и због чега је смијењен генерал Даглас Мак Артур. Можда због оног писма Американцима «Уколико будемо поражени у рату против комунизма у Азији онда ће пасти и Европа, а ако побиједимо она највјероватније

може избјећи рат и сачувати своју слободу.»

Наредник командова покрет, Ненад пљуну и баци до пола испушену цигарету и вод крену ка сјеверу. Артиљерија с југа започе канонаду да им рашчисти пут ко да у рату има чистих путева. Док су хаубичке гранате преко њихових глава с непознатог летиле у непознато, а вод у маршевској колони чекао нову команду за одмор само је Владо знао да су такви на рукохвату смрти. Научио на Балкану. Од Крста, Гавра и Васа. Зато га митраљески рафал глупо храброг сјевернокорејца који их је у засједи сам чекао није изненадио. Четник се одмах бацио на земљу и заколутао ка међи у заклон. За њим су јаукали рањеници а митраљез је штектао. Владо провири из заклона и одмах спази непријатеља. Овај се није ни крио. Четник на свом томсону пребаци на јединачну палбу, нанишани и окину. Митраљеска палба престаде ко да је ножем пресјечена. Владо изађе из заклона и међу рањеницима одмах спази Ненада. Крушевчанин је некеме псовао мајку. Лудом Корејцу, Америци или самом себи. Није му било спаса. Четник се наге над јединог пријатеља и земљака, а овај му једва на српском језику све тишим и тишим гласом рече

- Штета што не умирем у Србији.
- Штета.
- Моли се за мене.
- Оћу
- Ој Мо..раво...мо...је...се

И прије него заврши пјесму у посљедњем роптају Ненадово тијело се згрчи, а крв му удари на уста. Владо са свог ранца скину мали војнички ашов и док су са непознатог у непознато америчке гранате чистиле пут он је у непознатој земљи копао гроб пријатељу који је погинуо за америчку али није имао зелени картон па због тога ни мртав није могао да уђе у Сједињене Америчке Државе. Бившем четнику би жао што о погинулом земљаку не зна више појединости из његовог ранијег живота, нити коме да пише о његовој смрти. Полако га спусти у суву земљу Корејског полуострва, поправи му крагну на крвавој кошуљи и прије него што га затрпа у себи прочита једину молитву коју је упамтио у свом усраном животу.

Оче Наш, Који си на небесима, да се свети име Твоје, да дође Царство Твоје, да буде воља Твоја и на земљи као на небу, хљеб наш насушни

дај нам данас, и опрости нам дугове наше као што и ми опраштамо дужницима својим и не уведи нас у искушење, но избави нас од злога. Амин.

– Србине, пожури с копањем, – наредник га је пожуривао – морамо прије мрака заузети обрамбене положаје на оној ослобођеној коти.

14

– Ти си најслађи Србин којег сам икад видио!

Митар Бесаревић је уплашено гледао у беззубог усташу, старог затвореника зеничког казамата, и чудио се откуд с њим да га смјесте кад је требало у самицу. Мора да се управник преварио. Није био обавијештен. Ако је самица, онда је самица, уска, мемљива, пуна пацова и по зиду изгребаних имена претходних корисника, а ако је обична ћелија онда нису могли и исту затворити хрватског и српског националисту.

– Синек, треба ли ти пријатељ? – усташа се церећи примицао младићу.

Митар залупа на метална врата ћелије, а усташа се полако врати на свој лежај. На отвореној шпијунки се показа лице чувара. Нацерено скоро као код усташе.

– Шта је било, амбасадоре?!

– Ово је грешка. Не можемо двојица бити у једној самици.

– Грешка! Све је данас једна велика грешка. Ил се бори или скидај пантоле...

Гласно се смијући својој шали, чувар залупи шпијунку и оде низ ходник. Забалавио и искежен усташа устаде са свог лежаја, а Митар одлучи да се бори.

У затворској трпезарији крај дугачког стола за којим је ручало неколико затворених четника заустави се вођа усташких затвореника. Држао је своју тацну са оброком и гледао у Милована и Гавра. Очито је било да хоће да разговара. Милован главом даде знак четнику с друге стране стола и овај уступи мјесто вођи усташа. Без ријечи Милован и Гавро наставише са својим оброком, гледајући у порције,

а усташа сједе на празно мјесто и на исти начин поче свој оброк. Сем лупања кашика у трпезарији се није чуо други звук. Дежурни милиционер откопча футролу пиштоља. Кад заврши оброк Милован из цепа кошуље извади двије цигарете. Једну стави у уста а другу пружи усташи. Овај прихвати понуду и из цепа извади шибицу.

- Добре ти ове цигаре! – испуштајући дим кроз нос усташа проговори.
- Имам ја тога. Не знам шта ћу с њима.
- Да их мало даднеш и нама.
- Не видим разлог што би.
- Српски амбасадор у ћелији сам с Мујицом Развратником.
- Два пакла?
- Т – усташа пљуцну у страну – Овог Служба посебно прати.
- Три?

Кад људи појефтине иста је цијена и купцима и роби. Усташа одмахну главом, а Милован настави са понудама

- Четири?
- Шест.
- Пет?
- Добро пет. Али опет си добро прошао.
- Једи говна. – Милован покупи свој прибор за јело и устаде.

Сљедећег дана на ручак у затворску трпезарију дежурни чувар уведе изубијаног Митра. На младићевом лицу су се видјеле свјеже модрице и подливи. Иза свог стола вођа усташа кимну Миловану и он устаде у сусрет изгубљеном Митру.

- Синко, сједи с нама!

Митар слијеже раменима и сједе на показано мјесто, између Гавра и Милована. Један затвореник му донесе тацну са ручком. У порцији пасуља била су два велика комада суве свињетине. Младић је тек сад осјетио колико је гладан и халапљиво се баци на порцију. И у затвору се може нормално живјети. Послије ручка Милован распореди Митра да с Гавром гура вагонете, а на повечерју га је чекао слободан кревет у спаваоници четничких затвореника. Пред сами починак и гашење свјетла у спаваоницу уђе дежурни водник и нареди.

- Митар Бесаревић! Код управника!

Младић уплашено погледа у Милована, а овај му кимну главом. Кад Митар изађе из спаваонице Милован и Гавро зачуђено погледаше један у другог.

У управничковој канцеларији Митар је затекао Ђура. Одмах га је препознао. Овај Удбаш га је сачекао на Аустријској граници, на прелазу Шентил, и одмах у жељезничкој станици крвнички претукао. Ђуро је сједио за управничковим столом, подигнутих ногу на полуотворену фиоку са стране, док је управник стајао наслоњен на радијатор испод прозора. Удбаш је вртио у рукама дрвену оловку и, скоро пријатељски, смјешкао се Митру.

- Како је, амбасадоре!?
- Добро друже Ђуро.
- Добро, добро. Знам да је добро. Твоји су то скупо платили. Пет пакли Мораве. Срби не жале ништа за добробит пријатеља.

Митар није знао шта да каже, а Ђуро је настављао да се смјешка и да говори.

- Од тих пет пакли, три су дошла чуварима, али они корумпирани, навикли на мито, хоће дупло више.
- Не знам ја. – Митар слијеже раменима.
- Знам да не знаш. Знам. Али не знам шта да радим. Четници су поштено платили, али чувари траже шест пакли или да те опет врате у ћелију код Мујице. – Митар се одједном уозбиљи и спусти ноге на под – Слушај, паметњаковићу, ти знаш шта ти је друг Џемал понудио?
- Знам. – Митар покуњено одговори.
- Па шта се онда правиш паметан, кад то ниси. Сад, ако те вратим код Мујице, убацићу у ћелију још једног сличног њему и сто Гавра и сто Милована ти неће моћи помоћи. Биће ти гузица ко тунел Врандук. А одлука је само на теби.
- Добро.

Ујутро на јутарњој прозивци Митра Бесаревића није било. Намјештени кревет је говорио да ту није ни ноћио. Милован и Гавро о њему задуго нису ништа чули.

Џемал није волио ове игранке у Фису. Ту, у сали и на бетонском Играллишту у центру Сарајева, окупља се ова градска омладина, сви се они праве нешто паметнији и културнији од нас борачке дјеце и провинцијалаца, слушају и свирају неку страњску досадну музику, играју загрљени мушко и женско ко да су род рођени, а он мора по задатку да долази ту. Да пази шта се прича и пјева. Поготову мора пазити на онога Драгана пјевача. Ова градска младеж га обожава ко да је члан Централног комитета, скандирају му, дјевојке излазе на позорницу да га јавно пољубе, а другови из Службе кажу да су му и отац и мајка на Голом, на преваспитавању. Отац му се изјаснио за Резолуцију инфорбироа и зато је затворен, а мати му послјије тога причала политичке вицеове да и њу затворе с мужем. Буржоска патетика. И сад он треба да пази на сина. Шта говори и пјева. Зар није било лакше и њега затворити. За сваки случај. Овако скоро свако вече најмање два друга из Удбе морају овдје да троше своје вријеме. Вечерас је ред на Џемала, а баш вечерас му се није ишло. У његовој соби чекаће га Марта. Лијепа, окупана и податна. Ноћас ће им бити посљедња страсна ноћ. Сутра се Марта удаје. За Јозу Брозовића. Јучер му је дошла у канцеларију да му саопшти да је већ трећи мјесеца у благословеном стању. Џемал се прво наљутио што му није на вријеме рекла, а онда се уплашио шта ће рећи старијим друговима. Радо би он оженио Марту, оставио би жену и дјецу, нека их доле у Мостару, али није био сигуран да ли је дијете што она носи његово или Ђурово. Обојица су се њоме гостили. Додуше задњих мјесеци откад се заљубио Џемал је забранио Ђуру да се виђа с Мартом, али то је било послјије њеног зачећа. И како онда човјек да поднесе да цијелог живота сумња у своје очинство. Да загледа дијете које храни и одгаја и у њему да тражи туђе навике и цртице лица. То је да полудиш и да се убијеш. Срећом, Ђуро се сјетио Брозовића. Марти је било свеједно, јер ионако је упропаштена, али стари фудбалер се мало нећкао. Пристао је тек кад су му поменули Голи оток и судбину Велемира Поповца. Јесте љигав! Ко глиста! Кажу да глисте цијелог живота јебу само саме себе. Е, такав је Брозовић. Само их је молио да не организују велику свадбу и да не зову новинаре да они не сазнају.

То су му обећали. Јебеш новинаре.

У Сарајевској општини Стари Град сутра је заказано вјенчање. Тренер и Џемал су кумови, Ђуро ђевер а Брозовићева сетра ђеверуша. Ноћас ће Ђуро Брозовића одвести у хотел Загреб, тамо гдје је Служба од оних четничких курвештина себи направила дом за одмор и опуштање, на момачко вече, а Марта ће своје дјевојачко провести с њим.

– Ноћас ћу јој показати. Да упамти док је жива! – Џемал рокну и из боце наге млако пиво. Подлактицом обриса усне од пива и страсне слине. Марта је феноменална. Ко ждребица. Неке се жене роде талентоване за љубав и да угоде мушкарцима, а неке, без обзира на љепоту и привлачност, до живота остају ко кладе.

Они музиканти на позорници ударише у клавир и гитаре а Драган зарлаука

Ооо Шанзеллизе,ооо шанзеллизеее

Џемал се загрцну. Шта је сад ово?! Шта во овај пјева? Руком позва Ђура и овај му брзо приђе.

– Шта је ово?

– Не знам шефе. Изгледа француски.

– Француски? А о чему пјева?

– Ја колко знам, пјесма је о некој шуми крај Париза. Ваљда.

– Шума?!... Крај Париза!? У, јебем ли му мајку, ко да ми немамо својих шума па нам пјева о шумама Париза?! Дај!

Ђуро хитро оде до позорнице и пијанисти нешто дошапну. Овај одмах престаде да свира дотадашњу пјесму, са пода, крај својих ногу подиже хармонику и развуче познату мелодију. Драган први а за њим и сви присутни у Фису запјеваше и ухватише се у коло

Ој Козаро јој ој Козаро

Моја густа шумо

У теби је јој у теби је

Партизана пуно.

Џемал са задовољством испи своје пиво, намигну Драгану у колу и изађе у ноћ. Вјетар из правца Хреше низ Миљацку је носио свјежину с Романије, негдје из правца врбака на Грбавици чуо се рафал, ми-

лиционер се стресе закопча свој кожни капут, подиже крагну и крај зграде Предсједништва Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине пожури ка Кошеву. У његовом великом стану, у вили преко пута капеле видовданских мученика, чекала га је Марта. Цемал се осмјехну, језиком обриса слинаву усну и убрза корак. На улазу у Улицу Краља Томислава из кафане Кошево горило је свјетло. Цемал се неодлучно заустави пред улазом, помисли на Мартине дражи, почеша се по сљепочници и уђе у кафану. Тамо се већ било окупило познато друштво у редовној партији ањца.

16

- Шта ти је ово?! – шеф трновске поште Обрен Шеховац је држао папирни замотуљак у својим рукама и љутито гледао у Стаку.
- Пакет! За Гавра у затвор. – она му мирно одговори.
- Пакет за њега, а толики народ гладује?!
- Мој муж и мој пакет, – Стаку мирноћа није напуштала – а о гладном народу нек се други брину. Ја више не могу.

Мајку ли ти твоју, још си непријатељ и сиротиња а и даље ми се ту кофрчиш. Мислиш да је прошао онај најјачи удар и да је све сад подношљивије, да ће опет доћи ваше вријеме кулака и буржуја и да ћеш опет бити газдарица. Да глумиш милосрдницу у Колу српских сестара, Црквеној општини и пред гладном дјецом својих надничара. Ђавола! Тога више нема и никад више неће ни бити. Сад смо сви једнаки, а ми комунисти смо ипак мало једнакији. Хе–хе.

Обрен баци пакет на поштанску вагу и побједоносни осмјех му затитра на уснама.

- Шта је ово?
- Пакет, ако си заборавио!?
- Видим да је пакет, вего колико је во тежак?! Знаш да је законом дозвољена тежина пакета за пошту седам кила, а овај има преко десет.
- И шта ћемо сад?!
- Ништа! – Обрен зграби пакет, отвори прозор поште и избаци га на

улицу – Мораћеш га препаковати, другарице Стако.
– То уради ти! За свој гладни народ.

Боже, има ли краја?! Хоће ли се у овим тврдим главама рат икада завршити и хоће ли нас полтрони и љигавци икада попустити. Хришћански је не мрзити и опраштати, али то све теже успијевам. Ђаво с лијевог рамена надјачава анђела на десном јер му овај несрећни Обрен Шеховац помаже данас, јуче је то била учитељица, а прекјуче амица док безобразно отима најбољи комад земље. Дошао је свечано обучен, ко за литургију, наслоњен на штап, уредне бијеле браде и бркова, налик светом Николи, а из уста му излази гријех. Кажу да и сунце стане у свом походу са истока на запад и чуди се кад неко помјера медњике. Амица је рекао да узима парцелу код млина јер му треба. Он има три сина и осам унука а мој је Вељко сам. Посљедња је реченица звучала ко пријетња. Ето му та парцела код млина, алал му, и од оног што остане нама ће бити довољно само Боже да ми се дјечи не догоди зло. Ваљда га је на нашу кућу било довољно и за пет наредних генерација.

Стака изађе из зграде поште, обиђе око остатака пакета, отпоздрави Агану Кадифу и главном трновском улицом се упути ка Рогоју и кући у Бољановиће. Сутра ћу други пакет послати из поште у Калиновику.

17

Са рада из управникове канцеларије водник је Милутина довео на ручак у затворску трпезарију. Остали затвореници већ су увелико ручавали. На своју тацну Милутин узе врелу чорбу од кромпира, комад хљеба и комадић црвеног лука. Уобичајни ручак у зеничком затвору. Носећи своју тацну момак се упути ка Гавровом и Миловановом столу али успут наиђе поред стола за којим је ручала група бивших усташа.

- Живио друг Марко! – један усташа му цинично добаци а остали се насмијаше. Милутин се заустави крај њиховог стола.
- Шта си реко?! – упита усташу
- Знате што се Срби добро јебу? – кобајаги не примјећујући Милутина

усташа исприча својим друговима – Прије него му га ставиш покажеш му сто динара и њему се буља рашири, а онда кажеш ево управника и њему се гузица од страха стисне, да арматуру пресјече. – док су се усташе грохотом смијале говорник благо ухвати Милутина за лице – Видимо се лутко вечерас у вешерају.

– Важи!

Милутин му са смјешком одговори а онда у усташино крило испусти своју тацну. Врела чорба се сасу на усташу. Он псујући и отресајући храну скочи а остали се устремише на Милутина. Гавро и Милован се залетише међу усташе. Милован једног опали столицом по глави, а кад попусти притисак на њега Милутин прихвати да бије оног усташу провокатора. Он се није бранио јер је све вријеме само покушавао да скине прилијепљене панталоне. У тучу се умијешаше и остали четници и усташе, а ријетки затвореници и чувари се одмакоше у страну. По свом обичају сачекаће да се туча заврши и онда ће теже повријеђене смјестити у затворску болницу а остале у самице. Ако ко погине тим боље.

Ова се туча заврши необично брзо јер је четника било неколико пута више. Двојицу усташа медицинари однесоше у болницу, а чувари Гавра, Милована и Милутина смјестише у самице. Сутрадан, кад чувар који је у трпезарију довео Милутина управнику поднесе извјештај о тучи овај одлучи да Гавра и Милована пусти из самица.

– Само им дајте нешто да раде! – управник нареди

Чувар Стипо отвори шпијунку Гаврове самице и нареди му.

– Видежу, ако оћеш у заједничку ћелију прво мораш очистити вањски клозет!

– Ја не чистим клозете.

– Добро!

Стипо затвори шпијунку и одмаче се од врата самице. Наслоњен на зид, испуши цигарету а онда опет отвори шпијунку.

– Видежу, ајде да береш шљиве!

– Кад малоприје нисам стио да чистим клозете, сад нећу ни шљиве да берем.

– Е јеси тврдоглав. Ко мазга.

Стипо отвори самицу и осуђеника изведе у заједничку ћелију. Гавро

му успут намигну. Радо бих ја пристао да чистим клозете, поготову да берем шљиве, радо бих био цинкарош и послушна кукавица, знам тако би ми било боље, али немам ја, мој Стипо, довољно храбрости за то.

18

Грујо није знао да постоји самар за људе док га њему нису ставили. У Енергоинвестовој фабрици за производњу дијелова далеководних стубова његов пословођа голобради скојевац Миро, син управника трновске поште, објаснио му је како се самар ставља на леђа и отад Грујо носи челичне шине у фабричке каде за поцинчавање. Младић има осамнаест година али због слабе исхране и нередовног сна тешко испуњава норму у количини пренесених килограма. Због тога се скојевац Миро највише љути и пријети да ће га отпустити с посла. Грујо му је покушао да објасни да је подстанар да спава у истом кревету са братом Андријом, учеником столарског заната, да је природно слабог здравља и да би волио да и он упише вечерњу школу и заврши било какав занат, али скојевац Миро није хтио да га слуша. Само је викао

– Носи бандо! За вас је само самар.

Грујо није хтио да га моли. Одбијај ти Миро од моје дневнице колико год хоћеш, ја опет нећу цркнути од глади. Ни од терета. Нећу ја умријети под твојим самаром. Знам, нема у овој фабрици, бог зна колико пријатеља, али зато непријатеља имам на бацање а они су најбоље гориво за пут до успјеха. Непријатељи и инат. А то сте ми, Богу хвала, ви поклонили. Грујо није рекао Миру да се уписао у вечерњу школу у Радничком универзитету на Илици, да завршава четврти разред и да планира да се упише на занат за металостругара. Кад може друг Тито што не може и Грујо Видеж. Ни својим у селу ништа није говорио за школу. Ишао је у фабрику у све три смјене, па у школу, испите за лијепих дана спремао у илицанском парку, за невремена у трамвају или у клозету подстанарске собе а кад би му све досадило и кад би имао меланхонија оковала срце, ако је имао новаца аутобусом а ако није

онда пјешке отишао би до Рогоја, на Чулиновића кривину или на Пречац и одатле гледао долину под собом, бројао облаке и птице и пуним плућима удисао оштри планински ваздух. Младић то није знао да објасни, није још у школи учио ту лекцију, али Рогој је био његов велики трансформатор који огромну свемирску енергију трансформише у мањи напон довољан да напуни батерије неодлучног човјека.

Послије тих излета у Рогој, Грују чак ни Миро скојевац није изгледао тако покварено и себично.

19

Јесен у Рогоју дође раније него у остале дијелове Босне или Херцеговине. Чак прије него и на дупло већу Трескавицу. Само једног јутра освану слана, пожутјело лишће и траг курјака док бјежи из засјена. Научници тврде да је то под утицајем три климе које се сударају на Рогоју континенталне од Трнова, планинске од Трескавице и медитеранске ријеком Бистрицом од Дрине, велика количина подземне воде често мијења своје агрегатно стање и хемијска својства па се то рефлектује на површини превоја. Раном јесени, великим сметовима, вјетром и ниским температурама. Народ из околних села рану јесен приписује Косаниној клетви. Лијепа чобаница некад давно вољела хајдука Радивоја. Барјактара чете Баја Пивљанина. У катуну на Равном Рогоју она му је лијечила ране и убоје и од тога се родила љубав. Шетали су кроз младе јасике, смијали се несигурном јагњетовом првом кораку, мирисали рунолисте и скупа пили чај од сувога глога. Косанина мајка сазна за љубав између кћери и хајдука и то јој се не допаде. Наговори мужа да у Которцу код Сарајева с оцем постаријег момка, опанчара уговори свадбу. Залуд ју је Косана молила и преклињала да је не удаје у Которац јер њено срце другог воли. Мајка је била неумољива. Једно јутро око Мале Госпојине, неколико дана пред удају, Косана укућанима рече да иде да савије овце и код катуна на Равном Рогоју и тамо се састаде са Радивојем. Лијепа дјевојка рече хајдуку да га више не воли, да се скоро удаје за другог а да њему жели срећу и у животу и у љубави. Љубав је ко лептир. Ако

је стиснеш јако можеш да је убијеш, а ако је држиш лабаво сигурно ће ти побјећи. Радивоје повјерова Косани и ту њену одлуку приписа својим честим одласцима с четом, и не замјери јој. Само је пољуби у чело и преко Братачића не осврћући се да му она не види сузу, оде ка Междрима и Трескавици. Причало се да је послѣје погинуо на Скендеровцу. А Косана... она стаде над једну литуцу у Рогоју и прије него што скочи у смрт, пријевој прокле

– О Рогоју, дабогда био ко срце моје мајке! Да ме барем по ладноћи ајдуци никад не забораве!

Момци из Бољановића који су у потоку изнад Широкара чучали у засједи и одлично су знали стару легенду. Мало због студени, мало због легенде, мало због њихове данашње намјере кожа им се јежила и трзали су се на сваки шум. Стазом испред њих јутрос треба да наиђе Ђурђа из Мушића, да с малим братом протјера јањце ка трновској пијаци. Прије мјесец дана пред црквом у Трнову Марко ју је запресио, али се она само грохотом насмијала и с неким момком из Црне ријеке отишла да шета.

– Истекла ти је смјена, мој Марко!

Одлазећи она му је добацила, а у Марку је прокључало стотину вулкана. Нећемо тако Ђурђа! Неће ти ово олако проћи! Кад је од њене полусестре сазнао да ће Ђурђа јутрос продавати овце Марко је зовнуо брата и још два рођака да је отму. Ако неће милом хоће силом. Ни прва а ни посљедња тако доведена у Бољановиће. Кад зачуше танко овчије звоно Марко се стресе. Вријеме је! Ускоро планинским путем из потока, за једном овцом и четири јагњета, у друштву с малим братом наиђе Ђурђа. Лијепа, висока и црнокоса, ко Косана из легенде. Четири момка скочише из засједе и брзо је згомбаше, а уплаканом дјечаку наредише да врати овце кући и да оцу у Мушиће каже да се Косана удала за Марка. Дјечак хитро оде путем којим је дошао а они с дјевојком пречицом уз Рогој. Али ни сад Ђурђа није хтјела да се уда за Марка. Отимала се, гребала, звала у помоћ, плакала и није хтјела да иде. Морали су да је носе. А и тад се ногетала и махала рукама тако да је пријетила опасност да се сви стровале и поломе у некој од гудура Рогоја. Још већа им је опасност била да ће дјечак прије њих стићи у Мушиће и да ће Ђурђин отац с милицијом доћи у Бољановиће, по дјевојку. Ако она онда каже да је отета милиција ће је вратити кући,

а њима не гине робија. Затвор би некако и поднијели, али како би изашли на крај с бруком. Једино рјешење је...Један рођак нареди.

– Спуштај!

Ко цак купуса Ђурђу спустише под једну јасику и рођак нареди Марку.

– Мораћеш овдје!

Момак их је неодлучно гледао сву тројицу редом. Како ће пред свима?! Није она једна од оних женскије већ честита цура из домаћинске куће и будућа мајка његове дјеце. И Ђурђа је схватила шта је очекује и почела је да плаче и моли.

– Немој Марко! Ђе ће ти душа?!

– Или сад одма или да је пуштамо! – рођак је био неумољив – Док нас милиција није стигла.

Невољно Марко поче откопавати чакшире а остала тројица скочише на Ђурђу која је покушала да побјегне. Док су је рођаци држали Марко дјевојци разфрља кошуљу, поцијепа сукњу и леже на њу. Она се отимала, плакала и молила.

– Немој Марко. Немој!

– Сад! – рођаци су га соколили – Сад притисни!

Марко устаде са уплакане дјевојке.

– Не могу па ме убиј!

– Како не мореш?! Мораш!

– Не могу на силу, јеби га! Пустите је нек иде кући!

– Ђе да је пустимо?! Па да пукне брука да једну цуру нисмо могли отети. Зајебаваће нас у три среза.

– Ма не знам...Ајде онда брацо ти! Ти то уради, ако мореш, а нек буде да сам ја.

Сви су занијемили. И отмичари и дјевојка. Ово се никад никоме није десило. Тишина некад говори више од свих ријечи. Послије краћег оклијевања и брат предложи да се дјевојка пусти. Како сутра Марку да погледа у очи. И свима њима. И цијелом селу. Ово од данас не може се сакрити. Ништа на свијету што зна више од једног човјека не може се сакрити. То није тајна. И Ђурђа је ћутала. Знала је она шта значи горштачки понос, одрасла је међу њима, и колико је снаге требало Марку да тако нешто предложи, а и знала је да јој пријети опасност.

Могу је и убити. Подсмјех би пао на сву четворицу и на цијело село, теже него робија. Дјевојка није смјела да ризикује, а ни овај Марко није толико лош. Висок је, јак и здрав, а показао је и да има душу. Занијемјелим момцима она рече.

– Одмакните се вас тројица, а мене и Марка оставите на само!

Кад су послвије три сата у Бољановиће дошли Ђурђин отац и старији брат и патрола милиције у једној кући су затекли пјесму. Пред госте је изашао Марков отац.

– Добро ми дошо, пријатељу!

У кући су се већ били окупили гости, а испред код магазе дјечаци су окретали три јагњсћа ражња. Ђурђу, обучену у свечано руво командир патроле и отац затекоше у другој соби са Марковим сестрама. Дјевојка им рече да није отета, већ да је својом вољом дошла и да их моли да је не враћају кући.

У неко доба ноћи кад су мека ракија и врућа браветина многе избацили из куће, а од патроле направили љуте сватове који гласно пјевају

Код Видежа све што има жена
Назор им је свака доведена

Командир милиције у повјерењу шапну Марковом оцу.

– Само, немој да ође видим Гаврову и Љубову породицу!

– Нема да бринеш, друг командир, нисам ни мислио да их зовем. Они су брука за цијело наше село.

– И за општину.

– И за општину.

20

Логор 101, међу логорашима познат као Веселинова рупа, име је добила по управнику Булатовићу, био је у правом смислу ричи рупа. Обична природна вртача у сред острва у коју су чувари смјештали оне непоправљиве логораше. Оне који су се наводно огријешили о логорску дисциплину, који нису хтјели да се јавно по-

кају што су били недовољно будни па су дозволили да их заврбују совјетски шпијуни и признају и одају све који су били с њима у антидржавној организацији. Непослушне логораше и храну, супу од кромпира, чувари су у вртачу спуштали конопцем, није било другог начина транспорта, а доле су ред заводити најјачи затвореници. Они су први себи обезбјеђивали оброке и воду и мјесто под недовољно великом надстрешницом. Због тога су туче међу логорашима биле свакодневне. И убиства. Због опстанка на мало хране и на дневним температурним разликама од преко четрдесет степени целзијуса, а и по наређењу Управе, кад некога склониш са овога свијета онда скуплаш бодове да раније изађеш из логора 101. Свако јутро на мјесту гдје су милиционери спуштали конопце освитало је барем једно мртво тијело које су логораша, неријетко и саме убице, качиле чуварима а ови су их извлачили и одвозили на гробље у Ријеку.

- Цркнућеш доли! – прије спуштања у рупу чувар Сакиб му је запријетио и ударио једну ћушку.
- Разумем! – Сергеј је одговорио, а у себи понављао причу о Курици.

Почетком осамнаестог вијека Млетачка република која је тада владала српском Далмацијом натурала је Србима порезе који ови нису могли плаћати тако да су се дигли на устанак. Вођа устанка је био Буковички парох Петар Јагодић Курица. Устанак је сваким даном све више растао и пошто нису могли да га слома Млечани су поткупили неке од вођа да пређу на њихову страну. Кулицину главу су уцијенили на хиљаду лира, конфисковали му сву имовину, а ономе ко га убије обећали су амнестију. Пошто је због издаје устанак ослабио а плашећи се за животе својих укућана Курица се сам предао Млетачким властима. На суђењу у Венецији они су га осудили на четрдесет година тешке тамнице. У посебној ћелији у облику бунара у земљи, са јединим намјештајем, даском на којој је спавао, без труна дневне свјетлости и икаквог контакта са људима, осим са чуварима који су му дотурали храну, Курица је одробијао читаву своју казну. Кад је послје пуних четрдесет година изашао из затвора и видио сунчеву свјетлост одмах је ослијепио, али и тако слијепог и старог, имао је преко осамдесет година, Млечани су га се плашили и нису му дозволили да се врати у Буковицу. Под сталним шпијунским надзором умро је у Задру као

слободан човјек.

– Кад је мого Курица четерес година, могу онда и ја ово мало.

Први дан доласка у Веселинову рупу на Сергеја се без видљивог повода залетио неки логораш али га је добро очувани бивши пуковник лако нокаутирао. А онда га је и добро изгазио ногама, не због мржње или освете, већ да осталим покаже да је суров да се он не да зајебавати и послије тога га нико није дирао, али Сергеј је знао да мора бити опрезан. Многи су га гледали испод ока са нескривеном мржњом. Док су ишли на рад, и у рупи се тамо амо носио камен, морао је пазити да га неко док су му руке заузете теретом не удари у потиљак, исто тако кад узима ручак, ту су га пропуштали и нико није ни покушавао да му отме оброк, а посебно на спавању. Ноћу је температура у рупи падала до нуле, често су јутром затицали залеђену воду, и логорашаи иначе слабо обучени, покривени празним врећама цемента, спавали су прибијени један уз другог. Да очувају тјелесну температуру. Убиства су се ту најчешће и догађала. Само ујутро кад сунце изађе и кад сви журе у сунчану страну рупе неко не устаје, а испод ребара му вири глава зарђалог ексера. Због тога је Сергеј спавао на осами. С друге стране надстрешнице, на каменој плочи окренутој ка западу, коју сунце посљедњу угрије али која најдуже држи дневну топлоту протеклог дана. Затвореници имају лак сан и рачунао је да ће га корак потенцијалног убице пробудити прије самог његовог чина. Неколико пута му се чинило да неко иде к њему и скакао је приправан за борбу, али ни једном никога није било. Та несаница, дневна жега, ноћни мраз, слаба исхрана и тешки физички рад брзо су трошили ионако измучено и израђавано Сергејево тијело. Она нога у коју је рањен на сремском фронту бољела га је све више и већ је видљиво храмао. Сам од себе би умро да није било Предрага Крушевчанин. Један дан док су на дрвеним трагачама заједно носили велики камен Србијанац му је дошапнуо

– И ја сам под бојкотом ко ти. Са мном девет месеци нико реч није проговорио!

– И?

– Ми смо исти. Могли би да се међусобно пазимо.

– Што си ти овдје?

– Млађи брат ми побего на Запад, па ја сад робирам уместо њега.

Знам ту тактику мој чарапану. Знам. Кад је један крив сви његови су криви. И брат и отац и мајка, жена, дјеца, рођаци, кумови, комшије, сви. Ливаде, шуме, зрак. Сви су криви! Тако смо једном четничком одметнику у источној Босни кад није хтио да се преда једно вече опколили кућу, сачекали да укућани поспу и унутра убацили четири гранате. Стара кућа на дизму одмах је планула а ми смо четникову кћер од осам, девет година која је преживјела експлозију и покушала да побјегне од ватре изрешетали и њено тијело бацили назад у огањ. И она је била крива!

– Плашим се да једног јутра не осванем са ексером под ребрима, па сам мислио да спавам на плочи код тебе. Спаваћемо и чувати стражу наизменично. Биће и теби лакше! Не морамо причати! Само да један другом чувамо леђа!

Сергеј је посумњао да је то нека подвала, да је Предраг тај његов обиљежени убица, али је послије неколико тренутака размишљања пристао на понуду. Нема шта изгубити. Ту ноћ је спавао најтврђе у посљедњих девет мјесеци. Чак је и сањао. Сна се није сјећао, али мора бити да је био лијеп јер кад се ујутро пробудио осјећао се чило. Душевно. Нема везе и ако је Крушевчанин убица. Овим сном се откупио. Још само да није тог проклетог бола у нози.

Тај дан док су на тренутак одмарали од ношења камена Предраг вјешто ухвати змију и стрпа је у своју порцију. Сергеј га је зачуђено гледао али и даље нису проговарали ни ријеч. Увече по завршетку радног времена у комаду земљаног ћупа Предраг змију живу запали. Зачуђени логораши су га ћутећи гледали, било је и прије лудака али живе змије још нико није палио. Кад се пламен угаси Предраг остатке ћупа и змијски пепео заједно каменом иситни, откину комад своје ногавице и ту крпу посу добијеним финим прахом.

– На! Стави на ту ногу! Тамо где те боли!

Сергеј је гледао у очи свог новог компањона, али у њима није могао да разазна знакове лудила, онда погледа у његову испружену руку са комадом ногавице и послије краћег оклијевања прихвати тај назови лијек.

– Нек ти на нози стоји до јутра! – Предраг је одређивао дијагнозу
– Ово што је остало сачувај за сутра вече и за наредне дане. Хе, само пази, даље ћеш ти цепати своје одело!

Болови у нози сутрадан су били подношљивији, послије неколико дана потпуно су нестали, а почело је једно велико пријатељство. Пријатељства рођена у невољи су чвршћа од родбинских веза. Сергеј је свом пријатељу причао о рату, Сарајеву, супрузи и сину Младену, а Предраг о породици, Морави и брату Ненаду.

– Нека се само он спасио, а ја ћу се већ некако снаћи. Ја ћу издржати. Он је јачи од мене и способнији, али у овом логору, међу овим људима хмм, знаш мој Босанац постоје људи, нељуди и копилад, е мој Ненад међу овим копиланима би умро други дан. Овако је добро. Он слободан а и ја ћу то некад бити. Вратићу се на Мораву, сести у хлад на обалу, насути себи чашу црног вина, наздравити брату и реци и запевати Ој Мораво моје село равно, јер знам и мој ће брат на том Мисисипију мислити на мене и певати исту песму. Ој Моравооо, моје село рааавно, кад си равнооо што си вооодоплавно...

21

– Е мој Србине, ја одох у свој задњи дио аутобуса, а ти ко потрошен долар и даље остајеш овдје. Жућама на милост и немилост. Али упамти... са Америком треба стрпљиво.

Наредник црнац му је говорио док су се поздрављали на бетонском пристаништу близу Сеула. Наредник је одлазио кући у Америку, а Владо заједно са преживјелим добровољцима из источне Европе, међу којима је било доста и оних тек отпуштених из пољских болница са недовољно зацијељеним ранама, остајао у Јужној Кореји. Истрошени и непотребни. Око њих разоружаних и рашчињених стајали су војни полицајци са пушкама на готовс. Плашили су се да демобилисани источноевропски ветерани не направе какав ексцес. Нису ни слутили да су они давно поравнили. Нико ме у животу није изварао колико сам то сам себе.

– Еј шта се ти смијеш?! – један полицајац се обрецну на ветерана Слаб човјек своје слабости искаљује на слабијем од себе.

– Мрш јебем ти мајку фашистичку!

Прије него је ситуација постала озбиљна официри склонише кочеперног полицајца и ускоро брод са рођеним Американцима исплови из луке.

Владо се прва два дана држао групе, али како су они под утицајем опијума и алкохола стално упадали у неприлике, у међусобне туче и убиства, у обрачуна са јужнокорејском полицијом и новостационираним мировним снагама армије САД, он се издвојио. Заједно са Бјелорусом Кириленком тражио је начина да се опет прикључи маринцима. То је ишло доста траљаво и они су се данима вукли испред зграде команде, а ноћима кријући се од уличних банди и полиције спавали по депонијама смећа и јефтиним борделима. Једном је Владо од пијаног америчког војника одбранио проститутку, дршком од пиштоља маринцу је разбио главу, и власник јавне куће их је запослио на обезбјеђењу. Имали су обезбијеђено спавање, три obroка дневно и четрнаест долара седмично. Курвама су морали плаћати, без попушта. Дај шта даш. И даље су свакодневно наизмјенично ишли пред команду америчке војске, а ноћу обезбјеђивали мир у борделу, стално очекујући кад ће им неки пијани гост по поду закотрљати ручну гранату или истрести рафал из томпсона. Једног дана, око Нове 1954. године Кириленко се вратио из посјете команди и позвао Владу да заједно са њим и групом Бјелоруса пође на рад на један трговачки брод. Владо је то једва дочекао. Ту ноћ је све у борделу зарађене плате потрошио са најљепшом проститутком и јефтиним боцама вискија. Ујутро је мамуран и сломљен, са истим таквим Кириленком и групом од још шест Бјелоруса био на оном истом молу гдје се прије ко зна колико дана опростио од свог наредника. Пред њима је стајао власник и капетан брода. На енглеском језику са препознатљивим шпанским акцентом одржао им је краћи говор добродошлице.

– Саборци, знам да вам је тешко у овој непознатој земљи, али ја сам добар човјек и смислио сам се на своје другове из рата и зато вам дајем посао на своме броду. Надам се да ће те оправдати моје повјерење. Добро дошли!

Владу се није свидио ни говор, ни капетан, али то је однио на свој јутарњи мамурлук. Сад три године касније одавно му је јасно да је осјећај тог јутра у Сеулу био горштачки инстинкт. Опомена коју Владо није разумио или хтио да разумије. Капетан је био никакав човјек. Робовласник и гусар. Између Индонезијских егзотичних

острва пресретао је јахте и бродове и пљачкао путнике а неколико пута су и киндаповали неког ко се капетану Раулу учинио изузетно богат. О вриједности откупа и да ли је он исплаћен морнари никад нису били обавијештени. Раул их ни о чему није обавјештавао нити је осјећао потребу да им даје плате. Само неколико пута кад су превозили кријумчарено оружје за Арапе или опијум у Јужну Африку исплатио им је по неколико хиљада долара а иначе се према њима односио као према робовима. Они који нису били на дужности спава-ли су у закључаним кабинама, казне за прекршиоце дисциплине су биле сурове, некад и убиство, а морнари су брод напуштали само у акцијама. Чак су им и проститутке довођене на палубу. За најмању непослушност или наговјештај побуне капетан је преступника везао и полако конопцима спуштао до изнад саме површине отвореног мора. Претходно би у воду бацили крваво или покварено месо и око брода се већ било окупило повеће јато ајкула. Кад би несрећног морнара спустили до воде онда су ајкуле скакале на њега, а капетану одани морнари су повлачили конопце себи и подизали прекршиоца. Та игра је трајала док се морнари не уморе или им једноставно не досади па пусте да ајкуле буду брже од њих. Тад би једна од њих несрећнику одгризла ногу или ноге и на свјежу крв остале би се помамиле а морнар још увијек жив је молио да га пусте и да већ једном с њим окончају. Ова игра ајкуле и морнара Раулу је била најзанимљивија. Он је сједио на прамцу, заваљен у трском плетену фотељу, пио француски коњак и уживао. Откако је Владо дошао на брод никад ни један морнар није преживио игру ајкуле и морнара.

Владу и Кириленка Раул није нешто посебно мартлетирао. Додуше, нису ни имали неки повлаштени положај али ваљда што су савјесно извршавали своје задатке и што су били група од седам на све спремних, способних људи, с њима се није качио. Неколико пута мимо осталих Владу и Кириленку је давао новац, али су то они пријавили својим друговима, који су им признали да и њих понекад појединачно капетан награђује. Тад су се Владо и Бјелоруси договорили да се држе заједно, да новац скупљају и чувају за неке црње дане. Послије неколико седмица ти дани су и дошли.

Бјелорус Борис је пао с јарбола и повриједио кичму. Пошто су знали да тако повријеђене капетан продаје трговцима људским органима и

да иста судбина очекује и Бориса, Владо и Кириленко су од Раула откупили повријеђеног морнара, за цијену као да је жив и здрав, и у првој луци у Јужној Африци га искрцали са остатком новца. Раул их је гледао зачуђено али ништа није рекао. Тек сутрадан кад су испловили из јужноафричке луке насмијао се Владу

– Све сам схватио. Није се играти с вама православцима...Али нисам ни ја за игру.

Владо је осјетио чудан призвук у капетановој посљедњој реченици али није схватио шта му то он жели рећи, било му је мрско да запиткује, и зато му се само осмјехнуо.

22

Прошло је скоро шест година а изгледа да је шездесет. Или шест стотина. Толико тога се десило а да није било ни разлога ни повода. Ни пресуде, а ни његовог покајања. Само га је јутрос позвао нови управник и у својој му канцеларији показао ново тамноплаво радничко одијело, бијеле вунене чарапе, очуване војничке цокуле и рекао му.

– Пресвуци се! Данас идеш кући!

Шест година Сергеј је замишљао тај тренутак, чврсто је себи обећао да ће га доживјети, а кад се десио ништа није било онако како је логораш замишљао. Ни треме, ни радости, а ни питања. Због чега сам био? Ко је слагао на мене? Што ме сад пуштате? Чак није било ни сумње да се то управник игра са његовим нервима. Само је брзо скинуо са себе оне старе рите и обукао одијело.

– Имаш пред вратима буре, иди се умиј, па се врати! Послије ће те брицо ошишати и обријати!

Док је испруженим длановима узимао млаку воду да се умије Сергеј је примијетио како му руке дрхте. Први пут у животу. Од старости или од узбуђења? Ставио би их у џеп, сакрио од самог себе, али пред управника није смио с рукама у џеповима. И док му је овај држао говор и пријетио да никоме не смије причати о овоме мјесту, јер непријатељ

самоуправног социјализма још не мирује, да буде захвалан друштву што му је опростило гријех и смањило казну и да тамо на слободи пази на људе око себе, Сергеј је мислио само на своје руке. Види ли овај да се оне њему тресу.

И сад на палуби брода, док с хоризонта нестаје камено острво, а морнари око њега довикују један на другог он мисли на своје руке. Хоће ли се трести и тамо. Како ће доћи пред Предрага Крушевчанина. Стар и пропао а Србијанац га је увијек сматрао јаким и неуништивим.

– Ти си Сергеј ко Морава, бре! Идеш куд оћеш, радиш шта оћеш и нико те укротити не може.

Често му је тако говорио. И кад му је болесном и депресивном доносио пола оброка које су њему грађани Ријеке и околних острва остављали код својих септичких јама које им је Предраг чистио голим рукама и једном алуминијском кофом, и кад је пркосио Сакибу и кад је тајно иза бараке тукао чуварске шпијуне Предраг је у Сергеју видио неуништивног човјека. Био му је ко брат Ненад. Ослонац и снага. Ваљда тако сви они који су имали па изгубили брата осјећају потребу да у некоме пронађу замјену и обично их тај неко разочара или изда. Не постоји замјена за брата ма какав он да је.

Сергеја је гризла савјест што се није сјетио да се није ни поздравио са дугогодишњим пријатељем. Није му ни рекао да излази на слободу. Све је било тако брзо и неочекивано Пресвлачење, брицо и полазак, а Предраг је био негдје на отоку на раду. Пуковник није ни помислио да га тражи да се поздраве, а и да се сјетио знао је да то не би смио питати чуваре. Ипак сам требао, то ми не би биле прве батине ал би ми барем савјест била мирна.

За вријеме пута, док су га укрцавали на воз, и потом без заустављања пролазили кроз насељена мјеста којима су док они прођу искључивали струју, кад су на отвореној прузи пред Славонским Бродом зауставили композицију и из ње истјерали Босанце наредивши им да се најдаље до прекосутра јаве у своје станице милиције Сергеј се кајао што Крушевчанину барем поруку није оставио. Знао је овај ће се бринути да га чувари нису умлатили па им лажу да је отишао кући. Не би им било први пут.

Морам наћи његову породицу у Крушевцу. Они ће му јавити да сам добро. Да не страда због мене. Све што ми злотвори натоваре ја могу

носити, коцкам се у оно што могу платити, па била то и моја глава, али не знам како бих се одбранио од море да неко недужан настрада због мене. Морам их наћи. Да им кажем да јаве Ненаду да што прије шаље те проклете доларе. Мито крушевачком шефу Удбе.

23

Сигурном руком искусног возача рутински је возио старог цемса по блатњавом шумском путу. Обилазио је меке дијелове друма и надвите гране, брзо прелазио преко точила, и у знак поздрава, свирао холцерима, фурманима и шајтарима. Весели возач се двосмислено шалио, дебелу шкију пребацивао с краја на крај усана, стискао је пожутјелим поквареним зубима и успут пипкао једре сапутнице. Оне се нису бог зна како ни браниле, само су се кикотале и једна другој стално нешто шапутала. Тако је то на лагеру већ мјесецима. Сваког јутра око камионције се окупе групице становника из околних села и чекају да се превезу до Пљеваља. Ђаци, војници на одсуству, снаше на пијаци, порески обвезници код прекршајног судије, лакши болесници, фабрички радници. Никад нико није остао. Возач је младе снаше без мушке пратње укрцавао крај себе у кабину, а остале на каросерију, на сива букова дрва. По киши и снијегу, по сунцу и мразу, у јануару и јулу. Услуге су наплаћиване по возачевој слободној процјени. У новцу, свјежим јајима, бијелом мрсу, дувану, меду, у натури, а било је случајева кад је и бесплатно возио путнике. Код њега није било карата да их мора правдати строгом контролору. Једино се морао чувати саобраћајне милиције.

Тако и данас. Шумару је предао некакве пилуле, а онда, док му не утоваре камион почео да задиркује снаше. Три су сјеле с њим у кабину, а са четвртом је био њен пратилац. Возач се дуго чудило како га није на вријеме примиијетио. Стајао је полусакривен са друге стране каросерије. Морам бити опрезнији да ме какав љубоморни муж или тврдоглави свекар не умлати гдјегод.

Владимир је сједио на влажним буковим цјепаницама и држећи се за дебелу ланац гледао у Анина повијена леђа. Под њима се несигурно

љуљао претоварени стари цемс. Владимир се освртао по густој шуми крај пута, загледао у лица сапутника и ништа сумњиво није видио, али опет се није могао да ријеша оне зле слутње. Она га мучи од самог поласка и одговарао је Ану од пута. И сад му у ушима звоне њене ријечи.

– У властитој кући живимо ко у затвору. Барем да покушамо, па шта буде. Случајно си се родио слободан, цијелог живота се борио да живиш сад би био ред да барем умреш слободан.

Владимир је попустио, али сад се кајао. Ријетке су жене којима се може вјеровати и да не би ризиковао никад не вјеруј ни једној.

На друму сусретоше патролу милиције у ципу и возач им трубну за поздрав, а иза кривине на сред пута указа се један милиционер. Стајао је на друму и давао знак камионцији да се заустави. Камион стаде и милиционер нареди возачу и свим путницима да напусте возило. Док је силазио с камиона Владимир је препознао милиционера. У посљедњих петнаест година није срео пуно људи и сви ликови су му још увијек свјежи. Милиционер је био рањени партизан којем је четрдесет треће на десној обали Неретве код Јабланице Владимир дао своје сљедовање хљеба. Дискретно се заклањајући иза Ане, кријући поглед испод обода свог шешира Владимир стаде у необавезни строј, међу остале путнике. Руке је држао у џеповима кратког капута. Милиционер се није обазирао на возачеве јефтине шале. Руку наслоњених на кукове он је ишао од једног до другог путника и сваком се загледао у очи и лице. Заустави се испред Владимира.

– Ти, нешто ко да кријеш?!

– Не кријем, друже милционеру! Не знам шта би ја то крио!?

– Поглед ти неђе лоповски бјежи. Туј ме гледај!

Кажипрстом и великим прстом милиционер показа у правцу својих очију. Владимир полако подиже поглед и милиционер осјети исту ону хладноћу као возач од тог пара ситних, сивих очију. Возач престаде да се смјешка. Милиционер се видљиво трже.

– Да ли се ми можда однекуд не познајемо?!

– Не вјерујем, друже милиционеру.

– Хмм, море бит.

Милиционер је још неколико тренутака гледао у Владимира, а онда

слијеже раменима и загледа се у Анино лице. Непримјетно Владимир одахну, возач опет нешто несувисло одвали и милиционер се окрену к њему. Успут из профила погледа у Владимира и одједном се сјети одакле познаје тог путника и мисао му ко електрична струја протресе тијело. Бог те љубио, то је Владо Шипчић! Овај четник му је четрдесет треће године на десној страни Нертеве код Јабланице дао комад тврдог хљеба.

Нико није очекивао такву милиционерову реакцију. Хитро је извадио пиштољ и пуцао у Владимира. Док је падао на кољена не вадећи руке из џепова четник је пуцао три пута. Сваки метак је смртно погодио милиционера. Умро је прије него што је пао на земљу и прије него што је схватио да је изгубио. Жене су почеле вриштати, мушкарци су стајали као окамењени, а Владимир је клечао на кољенима. Ана му прискочи у помоћ.

– Бјежи! Бјежи пусти мене!

– Заједно смо кренули и заједно ћемо успјети!

Ана пребаци Владимирову руку преко свог рамена. Нико се и не помјери док је чудни пар замицао у шуму. Тек кад се патрола, која је чула пуцњаву, вратила из шуме путници се мало раскривише. Вођи патроле испричаше шта се догодило и он организова потјеру. Оружје раздијели и путницима. Развијени у стријелце, једно наоружано једно ненаоружано, милиција и путници, алакајући као у лову на вука уђоше у шуму.

Ана је поцијепала своју подскуњу и њоме превила Владимирову рану. Али он је већ био изгубио превише крви и није могао да се креће. Жена га је вукла и куражила, али он је био исувише слаб. Алакање потјере бивало је све ближе и јаче.

– Бјежи Ана!

– Шути!

Возач размаче шибље. Испред њега наслоњен на шупљу букву сједио је Владимир, а Ана му је притезала прокрвављене приручне завоје. Возач руком даде знак вођи патроле и њих двојица искочише пред бјегунце. Обојица су у рукама држали њемачке шмајсере. Ана од страха сједе крај Владимира. Он се није ни помакао пред упереним цијевима.

- Ко си ти? – упита вођа патроле.
  - Шта те брига.
  - А ти? – вођа патроле се окрену ка Ани.
  - Мој муж ти је добро реко. Теби наша имена ништа не значе.
- Вођа патроле и возач се погледаша и милиционер климну главом.
- А жена? – упита возач.
  - Убиј кују!

Уплашена јата препелица побјегоше из шуме. Јулско плаво небо, без иједног облака, дуго није могло да сакрије њихов траг. Возачеве руке су се тресле и послјије испуцаног шаржера њемачког шмајсера.

24

Златна лопта пуног мјесеца на тамно плавом небу изнад Сарајева остављала је за собом траг стопа налик на звијезде и опет над уснулим градом бројала вријеме. Нема живог створа а ни какве назнаке докле је стигла. По којем нумеролошком систему она броја и одакле је почела.

– Ово је седам пута био гај и седам пута град!

Кажу да је тако о граду говорио мудрац с Требевића. Али радознали путописац из страха од господара ту реченицу никад није објавио ни у једној својој хроници. Господар је био суров. Тврдио је да је град створио лично он и то из ничега, из праха, као Господ читав свијет и Васиону, и да је прије њега овдје био само мрак. А град седам пута покушава да се роди и да се умијеша међу озбиљне и велике, да га поштују, цијене и да га се плаше, али не иде. То је само један мали, необични град. Ексцентрик. Никад рођен до краја.

Тумарајући мрачним и празним улицама Велемир је још увијек проналазио недољиву привлачност родног мјеста и до тад непознате детаље и ситнице. Умријећу а да те нећу упознати нити ћу те се нагледати. Момак је гурао точкове својих инвалидских колица и пуним плућима удисао тишину, дах вјетра од Хреше и мирисе старих кућа Деспића, Јефтановића и Басаревића и смишљао монолог за овај град. Ако икад имаднем могућности постаћу писац и написаћу монодраму

о Сарајеву.

Од Москве до Рима и Ватикана, од Виене и Берлина до Константинопоља сви ме својатају као малог, мало тупавог брата, којем треба заштита. Инфузија глукозе. Не кошта много ни новца ни времена, а велики брат ће имати оправдање пред другима и пред самим собом да је барем покушао. А ја?! Хм, ко ту мене још шта пита?! Други мисле о мени. Храме ме, чувају, именују. Прво од седам имена с којим сам угледао овај свијет било је Златна Долина. Да ли је то по српањским морима жита док се таласају под руком јужног вјетра с Игмана, жита Зоб названог по Сербарској богињи плодности или по прољећним зрацима сунца док се зором отима изнад Требевића, нису ми рекли. Нису ми никад рекли ни дан тог мог првог рођења, то се у та времена није биљежило ни памтило, нити сам икад сазнао очево име. Да ли је то Рим, славенско племе или доброћудни посјетиоци из Свемира. Углавном, ја сам копиле планете Земље и у свом тијелу носим генетски код и крв свих њих заједно. У крштеницу сам уписан под именом Дабар, онда су то мимо моје воље промијенили у Врхбосна, а ја најрађе памтим оне дјечје надимке, слатке и безазлене. Блажуј, Грлица, Бистрик, Вишњик, Рајловац, Бјелаве. Другови из дјетињства ме и сад тако зову. И мајка. Кад ми тепа. Кад ме својим осмјехом подсећа на вријеме кад је небо изнад себе бојила најмодријом бојом плавати а мени за ко зна који по реду рођендан на поклон донијела цркву са каменим крстом на Црквинама код Блажуја, римско купатило и мост и на Илињачу послала анђела у лику Јована Крститеља да ме благосиља и да ми он дарује храм светих арханђела Гаврила и Михаила. Ја сам га спустио на исток јер ту ми је јастук кад спавам. А онда су ми господари са Средњег истока промијенили име, ко ропчету, и за успомена оставили живе ране и ...

На остакљеном улазу хотела Европа, под свјетлом из улазног хола стајала је она. Испод руке је држала капитена Брозовића и док је из хотела свирао валцер, а он јој нешто говорио она је из правца Безистана очекивала превоз. Да је врате кући, њеној Марији. Дјевојчица је зачета у очају и блуду и Марта се плашила како ће прихватити то мало створење. Али чим јој је видјела очи знала је да је то љубав. И Јозо је прихватио дјевојчицу и њу, и никад ни једним гестом није ни наговјестио да јој нешто пребацује. Ако је у његовој глави и било

пријекора он га је вјешто крио. Марта је испочетка стријепила над мужевом реакцијом а сад јој је било свеједно.

Он се појавио с друге стране. Улицом из правца Саборне цркве. Без икаквог разлога Марта се окренула на ту страну и погледи су им се сударили. Само је питање времена и мјеста хоће ли се они који се воле срести у овом или неком будућем животу. Гледајући вољену жену он је јасно чуо откуцаје сопственог срца, али свјестан да не смије ни да помисли на везу која нема будућности покушавао је да поглед скрене у страну. Најтеже боли бол која се не осјећа. Спознаја да сте ви тај који воли, а ваш партнер зауставља точак који сте све вријеме покретали вјерујући у узајамну љубав и градећи сопствену срећу на илузијама које се пред твојим очима распрше као балони од сапунице. То је срљање у патњу. Она се осјећала као највећи преварант на свијету. Осјећала је да мора направити рез, да окрене главу на другу страну или да нешто каже Брозовићу, али као магнет од челика поглед јој се није одвајао од знаних очију човјека у колицима. Све је на њему било старо и оронуло, само су очи остале исте.

- Изволи! – Јозо је просјаку нудио педесет пара.
- Хвала...друже. – Велемир испружи длан.
- Ништа друже, попиј једну у моје име. Ја не смијем од жене.
- Хоћу друже. Само се луд човјек не боји жене.

Јозо се слатко насмија, а Велемир реда ради прихвати његов смијех. Путем од Безистана наиђе такси и Марта љута проциједи

- Пошто мени, очигледно, ништа није смијешно, замолила бих вас да се помјерите да ја уђем у такси, под условом да нисте пустили коријење.
- Нисмо! – Брозовић крену за њом и простодушно намигну Велемиру
- Ова ти је реченица ко Његошева!

Ту ноћ дуго није могла да заспи. Превртала се у кревету, гледала уснуло лице мужа у постељи крај себе и мјесец изнад Сарајева. Он све зна. Он би да говори био најбољи сарадник Удбе. Већ је од Требевића почело да свиће кад је заспала или је то пала у кому. Сањала је мјесец у канцеларији истражног затвора на углу Радићеве и Мис Ирбине улице Џемалу и Ђури цинкари грађане Сарајева. А највише њу. Не чује добро шта им он то говори, али по њиховим погледима осјећа да јој се не пише добро. Џемал је језиком лизао слинаву усну.

– Убиј! Убиј!

Навијачка гомила је урлала на свим језицима које је Владо разумио. Знао је да и они које не разумије говоре исто. Сви су послије крви тражили смрт. Крв без смрти за њих је превара, секс без ејакуације. Владо је гледао у свог непомичног противника, управо му је кољенима поломио обје кључне кости, и у његовим очима тражио траг људскости. Осим страха ништа друго није могао да препозна. А страх је један комадић смрти. Већ скоро годину дана, откад су у једној кафанској тучи у Бомбају Раулу спасили живот, претукавши петорицу Пакистанаца, Владо и Кириленко учествују у овим гладијаторским борбама. Раул им је менаџер, он им уговара турнире и исплаћује хонораре у овим бокс мечевима с једним јединим правилом. Крај борбе означава смрт једног од бораца. Скоро све веће луке на Индијском океану имају полутајне гладијаторске арене. То су најчешће челични кавези са блатњавим подом у које улазе два полугола, уљем намазана ненаоружана борца и кад организатор да знак кидишу један на другог. У том окршају нема правила. Прстима се ваде очи, зубима се откидају мошнице, кољенима се ломе кључне кости и пробијају плућа. Пажљиво одабрани гледаоци, најчешће локални богатуни и њихове љубавнице, скупо су платили улазнице за спектакл и због тога имају право да урличу, међусобно се кладе, траже крв и у свему томе налазе задовољство слично оргазму. Ово је Владу седма борба. Од досадашњих шест противника двојицу је убио а четворицу оставио у коми. Сад је гледао у овог седмог, и знао је да је обрнута ситуација овај не би имао дилему, убио би га хладно са задовољством, али у младићу се јавило нешто као грижа савјести. Боже, какав је ово несрећник. Навијачка руља је скоро подивљала.

– Убиј! Убиј!

Цимали су челичне решетке кавеза и пријетила је опасност да почну ускакати унутра. Владо погледа по њиховим лицима. У првом реду сједио је Раул. И он је црвен у лицу, од бијеса и адреналина, гласно тражио смрт. Крај њега је сједио Кириленко. Он вечерас није имао борбу. Србин и Бјелорус су се гледали и мада један другом на тој раздаљини нису могли видјети очи, јасно су без ријечи њима

разговарали.

- Не могу, брате! – говорио је Србин
- Мораш брате! Убиј да не би био убијен! – говорио је Бјелорус
- А Бог? Питаће шта радимо. – питао је Србин
- И ђаво је некад радио за Бога. – одговарао је Бјелорус

Владо крикну попут дивље животиње. За косу на потиљку и гаће ухвати противника и подиже га изнад себе. Тако га је држао неколико тренутака. Гомила је била у делиријуму

- Убиј! Убиј!

Владо још једном крикну, а онда нагло клекну са подигнутим једним кољеном на које свом тежином паде немоћни противник. Мукли звук пуцања кичме чуо је само Владо. И Кириленко.

26

Зенички робијаша којима је за данас најављена посјета стајали су постројени уз зид супротно од улазних врата у велику пријемну просторију. Нестрпљиво су очекивали кад ће водници почети упуштати прве посјетиоце. Увијек су им то били чланови уже породице. Супруге, браћа и дјеца. Даљњи рођаци су се измакли, они су ту само у добру, а пријатеље су временом погубили. Као кварне зубе. Два водника отворише улазна врата и први посјетилац уђе у пријемну собу. Шеф чуварске смјене га заустави одмах иза прага да још једном провјери да ли је и коме је најављен за посјету. Кад у својој великој свесци нађе имена посјетиоца и робијаша, шеф гласно прозва име затвореника и док робијаш и посјетилац сједају за први празан сто у средини просторије на врата уђе други посјетилац. И за њега је процедура уласка у пријемну просторију била иста. И Гавро је стајао у строју, али није знао ко ће му данас доћи у посјету. Брат Љубо или супруга Стака. Дјеци је забранио да долазе, да га не виђају тако неслободног, а сестре имају своје породице и годинама већ немају времена да посјете брата. А можда и данас не дође нико. Не би било први пут. Стака лежи у болници, а Љубо не може оставити кућу. Оне су нам све и свја. Кад преко прага прекорачи Стака, Гавро се

обрадова, али кад крај ње на провјери код шефа смјене стаде и један љепушкасти младић затворенику удари крв у главу. Ће ће овдје?! У немоћном бијесу Гавро стисну песнице и хитро се осврну на другове у строју. Ни на једном лицу не примијети ни наговјештај подругљивог осмјеха.

– Гавро Видеж!

Шеф смјене прозва његово име и он иступи из строја. На тренутак је помислио да је одмах ту удари, да је састави са црном земљом, мјесец више мање робије на све ове године не значи много, али се предомисли. Ако остане миран можда остали робијаши неће примијетити. Са Стаком се званично рукова, младића презриво погледа и упути се ка празном столу. Супруга и непознати младић су га пратили у стопу.

– Како си? – кад су сјели за сто Стака га упита.

– Шта те брига?! – Гавро набусито одговори.

– Шта ти је, Бог с тобом?! – Стака га је зачуђено гледала.

– Шта, шта ми је? Имаш храбрости да ме то питаш овдје пред својим јебачом.

Стака погледа у Гавра, па у младића и тужно се осмјехну.

– Е мој Гавро...мој Гавро, ово је Андрија, син твог брата Љуба. Дошо момак да обиђе стрица.

Гавро први пут од доласка пажљиво погледа младића и сузе му ударише на очи. Од мушких суза анђели јече, а њихова јека чује се јаче од урагана.

– Андрија! Сине!

Гавро устаде и плачући загрли Андрију. И у младићевом оку заискри суза. Водник их упозори да сједну за сто. Кад су се вратили на своја мјеста и кад се Гавро смирио уз благи осмјех својим посјетиоцима он исприча причу о једном робијашу којем супруга није долазила у посјету скоро годину дана. Кад је коначно дошла он је упитао гдје је била и што није долазила, а она му је одговорила

– Ја се била мало удала, ал сам се брзо вратила.

Стака је гледала свог супруга, слушала његову причу, која је њему и Андрији можда духовита, и држала руку на Гавровој шаци на столу.

– Е мој Гавро...мој Гавро...

У затвору, тамо на Голом, Сергеј је научио да чека, да му вријеме не представља проблем и сад у ходнику док је пред својом негдашњом канцеларијом чекао да га Џемал прими није осјећао нестрпљење а ни јед. Свако вријеме носи своје људе. И нељуде. Кад је коначно ушао затекао је бившег потчињеног како задригао и заваљен у кожну фотелју, по старом полицијском обичају, кобајаги пажљиво чита некакве списе. Серегеј и не покуша да Џемала прекине у читању. Гледао је по канцеларији. Све је скоро исто онако како је оставио. Бијели окречени зид, резбарени намјештај донесен из трговачке куће Деспића, на зиду фотографије Тита и Ранковића, на поду фикус и гипсана статуа рудара. Кад толике године потрошиш а ништа не промјениш значи да би боље било да се никад ниси ни родио. На ову планету сви смо дошли са зацртаном мисијом а ти своју не испуњаваш и само залуд дишеш овај зрак, пијеш ову воду и заузимаш простор. Ево ме, ко Хитлер...

- Дошло, Сергеј и моје вријеме.
- Видим и нека је, фала богу.
- То ти мене зајебаваш?! Још је у теби оно старо, дрчно.
- Ја сам своју кривицу часно и поштено одлежао.
- То ти сад тако кажеш. Сви тако кажу. Ко да смо ми будале. Што си дошо?
- Да упитам имали кака посла.
- У Служби!? Ха–ха. Је л ти то мене зајебаваш?
- Не друже Џемале. Знам да сам Служби непотребан. Него...оно...било шта.

Џемал се испружи у фотелји и загледа се у лице бившег шефа. Размишљао је да ли га то овај зеза или је озбиљан. Жена му је тешко болесна, син средњошколац, а он је је дошао из затвора. Биће да је ово друго.

- Добро! Јави се Мирку у војном отпаду на Долац Малти и реци да сам те ја посла.
- Фала мој Џемо!
- Ништа се не зафаљуј. И даље ћемо мотрити на тебе. Једна погрешка и знаш... тамо...Мермер. Озна све дозна.

Дај ми мајко од пелина ружа
Да отрујем Андрију Видежа

Под накривљеном лијеском на врху Рогоја пјевале су четири дјевојке, а млади столар Андрија Видеж изувен у чарапе водио је коло, док је једна дјевојка ишла иза њега и носила му ципеле. Данас се на Рогоју открива споменик погинулим партизанима овога краја и удружење бораца Трнова је поводом тога организовало народни сабор. На ражњима се окрећу јањци, пиво се точи потоцима, шећерламе и слатка вуна, цигани са рингишпилем, али је најпопуларнији стари хармоникаш. Већ сатима свира коло, ознојен и црвен у лицу али насмијан. Како неће бити кад су му џепови и мјех хармонике пуни пара а Андрија му је на чело залијепио петодинарку. Свирај брате! Обучени у народне ношње или и шкуртурска одијела са кошуљама перланкама, стари и млади, мушки и женски, дошли с коњима, бициклима или пјешке, Срби и муслимани. Из два среза и из Сарајева окупио се силни народ, пјева партизанске пјесме и игра коло. Како само мало сиротињи треба да би била срећна. Између народа се до кола пробија Вељко. Тек пристигли младић трчећи једва стиже коловођу.

- Андрија! Андрија!
- Реци брате! – не прекидајући игру Андрија се осврће на млађег рођака.
- Зове те амица кући!
- Што? Јел то мом старом не одговара да његов син води партизанско коло.
- Ма није то вего Дејан добио сина.
- Хаа?! – Андрија заустави коло – Јесто нам се синови почели рађати?
- Аха.
- Љуби те брат. – Андрија руком махну хармоникашу да му приђе и показа на петодинарку на челу – Стари, стави то говно у џеп – на чело му залијепи десетодинарку – Ово коло за мог синовца Гавра Видежа. Свирај бре!

Загрливши Вељка Андрија се упути кући док иза њихових леђа весели хармоникаш засвира моравац, а дјевојке запјеваше

Дошло писмо а потписа нема
Јао моја лоло неписмена

Код споменика Грујо је чекао Андрију и Вељка.

- Окле ти нолке паре? – Грујо упита старијег брата.
- Ја сам учио школу ко наши стари а не ко твој Тито, јебо те он.
- Шути чуће те ко.

Низ Рогој, уском стазом преко Вучитрна, Братачића и Лисичина три младића су журила кући у Бољановиће. Андрија је врискао и трчао а друга двојица су га једва стизала. Живот без весела само личи на живот. На заравни на Подима Андрија причека рођаке обојицу их загрли и започе пјесму.

Жандари ми однијели пиштоље
Сад је баја набавио боље

Путем изнад крушке су дошли у камену кући на врху села. И тамо их је дочекало славље. Прво послије бог зна колико година. И сами су заборавили. Окупљени рођаци из села су се радовали њиховој срећи.

- Мали ће се звати Гавро. – Андрија је већ био пијан – Ја имам право да му дам то име јер ја сам амицу чуво кад је болово тифус.
- Шут, магарац један! – Љубо се обрецну на њега.

Сутрадан више пијани него мамурни Вељко и Андрија на свечано оседланим и заузданим коњима ујახаше у Добро Поље. Док га је Вељко чекао пред улазом Андрија уђе у матични уред и матичару Јову Кускуну на сто стави пет динара.

- Кускуне, ја дошо да пријавим синовца и да му даднем име.
- Јово није волио да га тако зову и само ријетким, оним којих се бојао, то је дозвољавао. Петодинарку гурну у џеп и погледау Андрију.

- Како ћете име дати дјечаку?
- Гавро...

Јово се почеша изнад ува.

- Размисли још једном!
- Шта имам размисљати? Тако ми се зове стриц па може и синовац.
- Гавро Видеж?! Не знам колико је сад паметно дјетету давати тако име?!

- Шта колко је паметно? Па и ти си био његов војник.
- Шути – Јово се уплашено осврну – Море те ко чути.
- Слушај Кускуне, да се не би зајебавали, пиши Гавро Видеж!
- Добро! Добро! Написаћу. Ајти сад кући а родни лист ћу ја послати по некоме.

Младић га сумњичаво погледа, али последије неколико тренутака неодлучности послушно изађе из канцеларије Матичног уреда.

29

Пред улазним вратима малог стана у бараци у Малој алеји на Илици стајао је Ђуро очи у очи са Сергејем Васиљевићем. Сергеј је обучен у пицаму и огрнут кишним мантилом с прага свог стана скоро равнодушно пратио покрете милиционера полусакривених иза стољетних платана и кестенова. Недавно ме запослио и помогао ми да не умрем у сиротињи или не дигнем руку на себе у растројству што сам бескористан а сад ме хапси, а да нико не зна разлог. Топло, хладно, врело, ледено. Тако се играју са људима а не знају, или можда знају па зато намјерно тако раде, да и камен пуца при тако наглим промјенама температуре.

- Шта сам сад урадио? Ко сад оће да се жени?
- Нико неће да се жени. – Ђуро му осино одговори – Него се у Београду спрема конференција несврстаних.
- Па шта ја имам с тим?! Нису ваљда и мене позвали?!
- Не зајебаји, живота ти! Него се спреми да те затворимо док та конференција не прође. Биће боље и теби и нама.
- Што? Јел ако Израел нападне Египат да ја не будем осумњичен.
- Еј, ако нећеш да се спремиш могу те ја и таког привести. Мени је свеједно.
- Хмм...

Сергеј уздахну и врати се у стан а Ђуро уђе за њим.

- Немој да се плашиш мој Ђуро, немам ја ће побјећи. Немам ни пара а ни пасош.
- Топло се обуци и понеси ћебе.

Док су супруга и син помагали Сергеју да се обуче Ђуро се огледао по стану. Допола позеленила два зида од влаге, тешки мирис мемла, најлоном умјесто стакла залијепљено једно окно, картон на собним вратима, покварена славина, гола сијалица и расклимано покућство јасно су показивали сиромаштво корисника стана. Осим књига разбацаних на све стране, стан је био чист, колико је могао тако запуштен то да буде, и уредно намјештен. Врхом кажипрста Ђуро заклопи књигу на столу и тешком муком, слово по слово у себи прочита Иво Андрић – Проклета авлија.

– Није о Југославији. Немој да бринеш. – Сергеј му добаци.

– Ајмо! – Ђуро се одмаче од стола.

«Ту долази и туда пролази све што се свакодневно притвара и хапси у овом пространом и многољудном граду, по кривици или сумњом кривице, а кривице овде има заиста много и свакојаке, и сумња иде далеко и захвата у ширину и у дубину.»

Сергеј се сјети почетка књиге са стола и осмјехну се сам себи и својој злосрећи. Ови су се дрзнули да обесчасте гроб владике на Језерском врху, да сруше завјет мрвог господара и највећег пјесника, да сломију врх Ловћена, а ја се напео, ко нека ствар, да им идем уз нос и да глумим несаломивог партизанског пуковника.

– Ајде, мој Ђуро! – скоро пријатељски прихвати агенгов позив

30

Ево и ово је прошло. Деветнаест година. Мај четрдесет прве и почетак устанка и јуни шездесете долазак са робије. У међувремену само несрећа и смрт, а да нисам начисто да ли је морало тако. Смрзавање у рововима, два рађавања, погибије блиских људи, бјекство из њемачког заробљеништва, три године одметништва, сам против свих, тифус, издаја и дванест година и један дан тешког затвора. Ни дана скраћења, због доброг владања. Јебло их њихово добро владање! Кад сам кренуо у устанак мој Вељко је био стар само четири мјесеца, а сад је деветнаестипогодишњи момак који идућег мјесеца иде у војску. Е, мој Гавро остарио си да то ниси ни примијетио, све

више и безазленије псујеш, мукли бол у леђима стално опомиње и учестало мокрење, а још не знаш одговор на питање је ли ти све то било потребно или си само као несналажљиви утопљеник пустио да те таласи носе како им је воља. Бог зна...

Воз најави улазак у сарајевску жељезничку станицу. Гавро није попут осталих путника пожурио на прозор да види перон, сви су они исти, а њега ионако нико не чека, већ је само сједио на свом мјесту, зурio у фотографију изнад сједишта преко пута и сам себе питао шта је то слобода. Корак, сан, осмјех, пјесма или нешто сасвим десето. Како се само човјек брзо одвикне. Воз је увелико стајао кад међу посљедњим путницима изађе и Гавро. Гледао је испред себе и неколико пута се опрезно осврнуо јер му се учинило да га прате. Хмм, слобода!?

– Гаврооо! Ооо Гавроо!!

Са другог краја перона, од степенишне ограде звала га је Стака. Она је знала да он данас долази. Руковаше се ко два предсједника земљорадничке задруге и пожурише на аутобус за Добро Поље. Ни у аутобусу нису пуно разговарали. Стака је послушно ћутала, а Гавро се освртао да би примијетио ко га то прати и успут посматрао мјеста куда пролазе. Откад овуда није прошао. У Војковићима дјечаци се купају у Жељезници, у Крупцу на велике камионе товарије пијесак и шљунак, у Турби мујезин куише, причало се да је прије стотињак година у овој џамији службовао неки каурин Лаловић, у Кијеву праве школу, у Богатићу велико језеро и хидроцентрали, Трново ех Трново, ни село ни град, Рогој зелен и поносан, доброћудан само за оне одрасле на његовим странама и Добро Поље.

– Ајде да у продавници купимо нешто ђеци! – предложи Стака – Не долази им отац из рата и затвора сваки дан.

Преко дрвеног моста на Бистрици Гавро за Стаком пређе у задружну продавницу. Није се освртао на радозналце, само се бринуо ко га то прати. Није познао продавца, нешто балаво и жгољаво, али му је уљудно одговорио на поздрав и пратио како Стака купује. Кафа, шећер, чајни кекс, опанци број тридесет седам и тридесет девет, дуван и двије батерије за транзистор.

– Двајес један динар! – продавац срачуна.

Из унутрашњег џепа свог капута Стака извади смотуљак, платнену

женску мараму, и из њега изброја двадесет и један динар. Гавро се смркну, али не проговори ни ријеч. За женом изађе вани.

– Ајмо пречицом, крај школе!

Стака на елегантан начин заобиђе рођака и радозналце окупљене на мосту и код Хацијине кафане и стазом крај ријеке са својим мужем пожури кући у Бољановиће. Готово је!

– Тако се кућа кући! – Гавро више није могао издржати.

– Што? Шта је било? – Стака није разумјела разлог мужеве љутње

– Онај у дућану ти каже двајес један динар и ти му то одма платиш, а да и не покушаш да се цјенкаш.

– Хе–хе, мој Гавро – Стака се тешко насмијеши – дућани су давно укинута. Нема више цјенкања. Сад су продавнице са одређеним цијенама.

– Кака је во држава?!

А држава ко држава. Све су оне исте. Сиротињи ко зла маћеха, сјети их се код пореза и регрутације, а оним ријетким крава музара. И опет кад то затреба сиротиња гине за њу.

У кући на врху села Гавра су ћутећи дочекали већином непознати људи. Он им је загледао у лица и чинили су му се познати али није могао да се сјети одакле их познаје.

Љубо му изађе у сусрет и браћа се без ријечи чврсто заглише. Тако загрљени стајали су скоро минуто а да се нису помјерали нити проговарали. Чврсти братов загрљај ријечитији је од свих до сад смишљених ријечи. Ту нема калкулација.

– Добро нам дошо, брате! – Љубо први проговори

Два човјека се раздвојише. Држећи га за мишицу као да је инвалид Љубо је казивао Гавру ко су посјетиоци.

– Ово су моји синови Дејан, Андрија и Грујо и Дејанова жена и ћеца, ово је моја друга жена, ово су твој син Вељко, твоје кћери Милојка, Љиљана, Рада и Нада и Милојкин чојек и ћеца.

Гавро се сјети одакле познаје скоро сва та лица. То је његов одраз или на Љуба, док су још били млађи. Прође живот док си дланом о длан. У овом рвању са анђелима на крају меча, увијек сазнаш да си изгубио и да никад ниси ни имао шансу да побиједиш.

Препознао га је одмах. Он се није пуно промијенио посљедњих година. Бивши саборац са Сремског фронта и потоњи чувар на Голом Отоку. Ишао је каменом поплочаном Улицом Васе Мишкина из правца вјечне ватре ка Башчаршији и ко гладно дијете у посластичарници загледао излоге продавница текстила. Човјек је навикао на униформе и сад је неодлучан које му цивилно одијело најбоље пристаје. Ово је сувише свијетло, ово је елегантно није за моје године, ово скупо. Ревносни разгледач излога није примијетио Сергеја и кад га овај зовну видљиво се трзну

– Сакибе, о Сакибе! – Сергеј је и даље звао.

Кад примијети ко га зове, Сакиб поге главу и покуша да шмугне попречном улицом поред Тржнице, али му Сергеј препријечи пут.

– Друже Сакибе, чујеш ли колико те зовем!?

– Јесто ти Сергеје Васиљевићу? – Сакиб је увлачио главу у рамена и правио се да је тек примијетио бившег саборца

– Јесам. Здраво друже Сакибе!

– Здраво друже Сергеје!

Као јагње пред гладним курјаком Сакиб је чекао кад ће га Сергеј заскочити. Кад ће га опсовати, плънути или ударити шамаром. Међутим, ниједан мишић на лицу бившег пуковника није показивао да он има сличну намјеру.

– Како си Сакибе? – доброћудно га је питао.

– Добро! – Овај је скоро механички одговарао.

– Шта сад радиш?

– Ништа. У пензији.

У најудаљенијој тачки мозга само за тренутак Сакибу засвијетли мисао да би и он требао нешто упитати Сергеја Васиљевића. Нешто куртоазно о породици, послу или здрављу. Како се изненада појавила исто тако искра се и угаси и бивши логорски чувар одвали

– Зар ти Сергеј ниси љут на мене?!

– Како ћу, болан, бити љут на човјека који је ризиковао свој да би спасио мој живот.

- Ма не мислим на Сремски фронт већ...оно...тамо...Мермер. – при посљедној изговореној ријечи Сакиб се уплашено осврну лијево десно.
- А то! И тамо си ми спасио живот. Хоћемо ли негдје на кафу?
- Немам сад времена. Може други пут.

Два саборца се руковаше и Сакиб пожури на трамвајску станицу код Катедрале да што прије ухвати трамвај до куће, заборавио је на куповину одијела, а Сергеј средином Улице Васе Мискина продужи ка вјечној ватри.

32

Чучећи крај доњег свијећњака у трновској цркви Светог Великомученика Георгија и редајући танке воштанице за изгинуле саборце и рођаке Гавро Видеж се осјећао као издајник. Како то да међу толико ликова једино он претекне. Ко Братачићки поток. За невремена кад развигорац потјера снијег са Трескавице и Рогоја јаве се стотине потока и сви су силнији и јачи од Братачићког, а кад се вријеме смири сви они нестану у земљи а он и даље тече. Танак и на издисају, али тече. Нико жив не памти да је икад пресушио. Покојни Крсто је често говорио да ће једино вриједно послуже рата бити преживјели. Ни побједа, ни благостање, ни одликовања. Преживјели ратници ће сачувати душу за изгинуле јер мртви живима неће дати да забораве. Волио бих кад се опет вратим на ову планету, говорио је Крсто, да будем вјетар. Да слободно летим од Трескавице до Рогоја, да ударам у лице охولة, да сви увијек рачунају на мене и да се подвлачим под сукњу младих снаша.

Гавро погледа у Стаку крај себе. Она је стајала крај свијећњака и све своје воштанице прислуживала у горњем. За живе. Она је са мртвим раскрстила. Благо њој! Паметни људи желе да ребус ријеше одмах, најлакшим путем. Стака се прекрсти и одмаче се од свијећњака. И Гавро крену за њом. Идући унутрашке и непрестано се крстећи и помјерајући усне у молитви она изађе из храма, а ускоро и Гавро. Пред црквеним вратима Стака свог човјека узне под руку и шљункавом

стазом крену ка главној трновској улици. Улици Јахоринског партизанског одреда. На другој страни улице, на лџетњој тераси новог градског хотела докони су сједили управник поште Обрен Шеховац и Перо. Овај други се у граду прославио јер је прије неколико мјесеци на коњу ујахао у цркву. Данас су два докона човјека пили пиво и пратили ко све улази у храм.

- Има ли ко познат унутра? – Обрен иронично упита пар који је управо излазио из црквеног дворишта.
- Нисам чуо. Нешто си упито?! – одговори му Гавро.
- Питам, има ли унутра познатих? – Обрен дрско понови.

Гавро мишицом уз тијело стисну Стакину руку да му се не отме или не успротиви и пређе на другу страну улице. Стаде код металне ограде терасе и погледа у Обрена.

– Има... Бог!

Гавров поглед опасно је сијевао док је гледао у двојицу доколичара. Они су ћутали. Стака се уплаши туче из које ће Гавро сигурно изаћи крив.

- Како си друже Обрене?! – она поздрави Шеховца
- Здраво, другарице Стако!
- Друг Обрен ми је помогао кад сам ти слала теже пакете. – Стака објасни Гавру.

Ситуација се раскриви

- А то. Фала ти, брате Обрене!
- Нема на чему брате Гавро!
- Наврати пођекад на каву!
- Оћу!

Каменим тротаром испред спомен костурнице изгнулим партизанима овога краја пар продужи да аутобуског стајалишта да сачека превоз за Бољановиће. Два доколичара су пила своје пиво и чекали има ли ко да изађе из цркве Светог Великомученика Георгија. За Гавром и Стаком нису се ни осврнули.

Јадница. У њен свијет сам донио несрећу. Откад ме упознала мало тога јој се лијепо догодило. Из старе сарајевске трговачке и свештеничке породице, умјесто да јој ко осталим вршњакињама траже добру прилику за удају ,у времену кад се у Сарајеву ријетко која жена зна потписати, њу родитељи шаљу на студије. Она је изабрала Филозофски факултет. Одсјек Југословенске књижевности. Родитељи су хтјели да им кћи живи срећна и заштићена, а она је говорила да се никада неће удавати, да ће отићи у манастир и да школу учи само да би сестрама монахињама била од веће користи. А онда се на четвртој години у универзитетској читаоници, заљубљује и младог скојевца, опчињеног Марксом и Ивом Лолом. И Хајдук Станка, Коштану и Житја православних светитеља у њеном мозгу замјењују Капитал и Манифест комунистичке партије. Мирноћу живота монахиње неког од косовских женских манастира или барем средњошколског професора она због љубави замјењује организовањем радничких штрајкова, скривањем од гестаповских потјера, ратним маршевима по босанским планинама, иживљавањима удбиних ислједника. Родитељски стан у центру Сарајева преко пута хотела Европа, замјењује радничком монтажном бараком на Илици. И све стрпљиво ћутећи, не истичући своју љубав, али трпећи због вољеног човјека и његове тврдоглавости и лудости. Та трпња и убоји тешких мушких руку и цокула сагорили су њену женску изнутрицу и сем Младена није више могла да рађа, а сад јој се и живот гасио. И она се опет не буну и не јечи. Стрпљиво чека да се и посљедња искра изгуби у свемиру, међу милионима звијезда. Једино се побунила кад је он предложио да зову Џемала и од њега траже помоћ. Он би се понизио због ње. Тражио би помоћ од црног ђавола, од Гестапоа, па и од Џемала, али она му је ставила свој кажипрст на усне и опоменула да не помиње ни његово име јер ко помене гују мора изговорити још хиљаду ријечи да би могао мирно заспати.

– Немој га ни псовати – тихо му је шапнула – јер Срби псују само оно што воле.

Сергеј Васиљевић је стајао крај супругине постеље, држао је за руку

и није знао ни један одговор. На столици крај врата Младен је спавао, а бивши пуковник је гледао у жену па у сина. Сад ћемо нас двојица остати сами. И до сад си најчешће био сам са једним родитељом, али то је била она, а ја хмм отац ко колац. Тек ћеш сад, мој сине, видјети шта значи самоћа. Морам јадницу послушати и притискати те да се што прије ожениш и себи склопиш породицу. Без породице мушкарац је ко баобаб. Старо дрво у пустињи. Пуковник покуша да се сјети неке од молитви које је као основац учио на часовима вјеронауке, али му то није ишло од руке. Никад није рачунао да ће од Бога тражити помоћ.

– Боже, опрости...!

Изговори болесница, онда закркља, а тијело јој се згрчи па нагло опусти. Сергеј јој задржа руку у својој. Знао је да је готово, али још увијек бар на неколико тренутака хтио је да буде везан уз жену и да јој узврати љубав коју никад није примјећивао, али је осјећао да постоји. Праве жене воле тихо. На његово раме Младен спусти руку.

– Готово је тата. Бог душу да јој прости.

Сергеј зајеца.

34

Испред нове камене зграде на један спрат трновске Основне школе Четврти април, име је добила по дану кад су комунисти преузели власт у градићу, Гавро је стрпљиво чекао наставника српскохрватског језика. Он је Надин разредни старјешина и поручио је да дјевојчицин отац обавезно дође у школу. Мора да је због слабих оцјена. Што би друго?! Јебаћу јој мајку! Нити чува стоку, нити ради по кући. Њу смо одредили, да као најмлађа заврши школе, њу власти не ометају, и да помогне осталима да се ишчупају из сеоске биједе. А она се изгледа зајебава. Шта онда оно чита по сав дан?! Наставник је био на часу и Гавро га је рађе чекао у дворишту. Лијеп мајски дан, вјетар с Трескавице, мирис липовог цвијета и отворени простор дворишта. Унутра у холу му је било загушљиво, да ли од неочишћеног ђачког клозета или зидних новина. Са њих су му се у лице кезиле пјесмице о Титу и партизанским побједама и лица комунистичких хероја. Перо

Косорић је, док су сви били само устаници, ко пизда плако пред сваку битку, а Сава Ковачевић је да би доказао оданост партији убијао цивиле а међу њима и властитог оца. Какве побједи такви и хероји. Да Тито није био Стаљинов љубавник и да оно говно краљев предратни амбасадор у Њемачкој није молио маршала Толбухина да власт у Београду предају комунистима никад се Руси не би умијешали у југословенски поредак.

Из зграде преко пута, општинске администрације, изађе кум Милош и Гавро се окрену на другу страну. Било је шта је било, али опет није волио да се сусреће с тим човјеком.

– Гавро! О Гавро!

Милош је стајао наслоњен на школску капију.

– Шта ћеш ти у школи?

– Звали ме.

– У школу? Да ниси погријешо? Зграда милиције је код џамије. Да ниси горе моро?

– Изгледа да нисам.

– Изгледа...изгледа, хмм,...али ће сигурно звати. Наша прича још није готова. – Милош загрну капут и показа Гавру пиштољ.

– Гурни га себи у гузицу. – Гавро тихо промрља.

Милош псујући продужи улицом ка трновској цркви а Гавро остаде у школском дворишту. Размишљао је о бившем куму. Кад човјек умисли да су његове заслуге неадекватно награђене онда је он љут на цијели свијет. Јед и мржња избијају из сваког његовог поступка. Милошев отац предратни комуниста је убијен у четничкој засједи, он је био у њемачком логору, а последије рата прогањао одметнуте несрећнике, али након ексцеса кад је на коњу ушао у трновску цркву браћа су га уцјенила и препоручили му да се тихо повуче у пензију. Он их је послушао, али се никад није помирио с тим.

Дежурни ученик позва Гавра и рече му да га наставник чека. На врху степеништа, пред наставничком зборницом стајао је сувоњави човјек у плавом радничком мантилу. У рукама није имао школски дневник, већ их је држао у џеповима мантила, очигледно намјерно да се не рукује с гостом.

– Ви сте Гавро Видеж?

– Јесам!

Надо мајку ли ти твоју, због твог зајебавања ја сад морам трпити да ми се пишају по глави ови рахитични туберани.

– Ви не дате Нади Видеж да иде на екскурзију?

– Немамо пара.

– Знате ли ви да је у плану екскурзије да обиђемо мјеста битке на Неретви, Тјентиште и да се дјеца сретну са мајком народног хероја Саве Ковачевића.

– Нисам то знао.

– Ниси?! Хмм, ти Гавро Видежу ко да заборављаш гдје си био дванаест година и ко да мислиш да се тамо више не можеш вратити.

– Извини друже наставниче, нисмо знали...Продаћемо једну краву и Наду спремити на ту ескурзију.

Стако мајку ли ти твоју лијепо сам ти говорио да све распродамо и да се селимо у Војводину, тамо нас нико не зна, а ти се уфатила Доброг Поља ко да ту вукојебину нисмо платили незамисливом количином крви, суза и бола.

35

Ууском натрулом ријечном чамцу испод Голооточке стијене зване Гиблартар Сергеј је ловио пастрмке у мутној води. Свим силама се трудио да довезла до вира, али га је матица вукла на другу страну. Сергеј се чудио како море може да буде мутно и откуд у мору пастрмке, али је и даље упорно веслао и бацаивао мрежу. Осјећао је да му од овог улова зависи судбина. Одједном, матица се умири, и шајка се заустави крај вира, а из воде као да је прокључала почеше излазити мјехурићи ваздуха. Сергеј повуче мрежу, али она бијеше претешка. Човјек устаде у чамцу, чврсто ухвати крај мреже и повуче. Конопци се урезаше у испуцале дланове али крв се не појави. Само некаква бистра течност налик на сузе. Сергеј повуче још јаче, уплаши се да се не преврне у мутну воду, али чамац је био миран и мрежа поче да се извлачи. На површини воде указа се глава Предрага Крушевчанина.

Голооточки пријатељ му се смјешкао и руком са крљушти умјесто косе скидао ситне ракове и алге. Сергеј испусти мрежу, али Предраг не потону. Ухвати се за ивицу чамца и ускочи унутра.

– Где си брате?!

Читаво тијело му је било прекривено крљуштима а око врата на ланцу висила је лимена плочица на којој је јарко црвеном бојом било написано – двомоторац.

Прије него што је Предраг проговорио и објаснио шта то он ради у рибљем ловишту Сергеј се пробуди. Знојав и уплашен гледао је кроз прозор у модру сарајевску зору и грозничаво се трудио да схвати гдје се то налази. Да ли ја чамац био сан, а кревет јава или је то обратно. Никад то нећемо сазнати.

Истог јутра, Сергеј је сјео на воз ускотрачне пруге и отпутовао у Крушевац. Све вријеме пута је мислио на сан плашећи се за судбину свог пријатеља.

У Крушевцу испред споменика Косовским јунацима у центру града размисли на коју страну крене и да тражи Предрага. Обишао је Лазарев град и музеј, у цркву Лазарицу није улазио, било му је нелагодно, и преко пијаце вратио се опет до споменика. А онда се сјетио. Отишао је у прву станицу милиције и упитао за адресу Предрага Крушевчанина. Дежурни милиционер га је сумњичаво гледао и упитао

– Ко ти је он ?

– Друг из затвора.

– А знао сам. Предраг нигде друго друга није ни могао да нађе.

Не тражећи по архиви, милиционар напамет издиктира Предрагову адресу у једном селу према Сталаћу. Граду војводе Пријезде. У Брзани у равници одакле се јасно видјело мјесто гдје се спајају Лужна и Западна Морава, косовска и шумадијска, двије најтужније српске ријеке, на клупи испод шљиве испред мале бијело окречене куће на дизму, Сергеј је затекао Предрага.

– Здраво Чарапану! – преко плота још не улазећи у двориште поздраву Сергеј.

– Здраво Босанац!

Предраг монотono одговори као да се јучер растао са пријатељем. Не скидајући поглед са Мораве и првих обронака Хомољске планине

Србијанац испи своју чашу ракије и тек онда крену ка огради. Сергеј се уплаши да је Предраг љут на њега и да ће га отјерати. Предраг отвори дрвену капију и рашири руке.

– Где си брате мој!

Два човјека се загрлише.

– Знао сам да ћеш доћи! – Предраг је говорио док му се суза ваљала низ лице – Ноћас сам те сањао, бре. Ко под оном стеном званом Гиблартар ја ловим пастрмке...

На овој планети човјек је само марионета чије конце својим прстима помјерају полубогови. Они нам остављају само мало простора да сами одлучимо а да тога нисмо свјесни да ли ћемо остати робови таме, страсти или врлине и да ли ћемо затворену у своје тврђаве са пет малих отвора које зовемо чулима успјети да нађемо пролаз кроз зид који нас одваја од просвијетљености и истинске непатворене љубави.

– Има ли ти Ненада?

– Не мој брате. Два века ни трага ни гласа. Више га и не сним. Плашим се за њега. Да му се није шта ружно догодило. Само да је жив, па нека је мене и заборавио.

36

Кардељ је ћутао. Као и увијек у Ранковићевом друштву тај бивши Кучитељ ни овог пута није проговарао ни ријеч. Он се патетично плашио Министра милиције, али је зато користио сваку прилику кад нема Леке да га оцрни код Тита. Ранковић је то знао и због тога се љутио и на сами помен Кардељевог имена. Љигавци ће уништити цивилизацију. Тито је пажљиво врхом јагодица, помјерао један прамен тек засађене косе и незаинтересовано погледа у хрпу докумената које му је Ранковић управо ставио на сто да се сам увјери у шпијунску и издајничку дјелатност вођа косовских комуниста. Предсједник Југославије помаче документе на крај стола, узме своју кристалну чашу до пола пуну вискија, завали се у кожну фотелју и погледа у свог замјеника.

- Сљушај ти Лека, Косово није српски већ мој проблем! То теби треба бити јасно. Шиптари су национална мањина и треба им дати сва права, а што се тебе лично тиче, ти на Косову водиш великосрпску политику. Прав заправ није ни чудо што словеначки, хрватски и косовски партијски кадрови зазиру од тебе.

Ранковић погледом ошину Кардеља, ово су његове ријечи речене туђим устима, али овај свој поглед није одмицао од глатке површине стола. Знам ја, копилане, да ми радите о глави, да сте убили злосрећног Крцуна, а мене зовете у лов у Кордун где бих ја био ловина. Мислите да овај сељак и рабација не зна за ваше делегације и посете овоме липицанеру који само гледа начин да оно усташко злато са Каптола што више окамати на своје име у Ватиканској банци и да доака Србима, а они, несрећници, пуштају да их троши као ситан кусур. Милетић, Паровић, Арса Јовановић, Ђилас, Крцун, сад Ранковић и не виде кад су дошли на свој ред за клање. Ко овце. Старе послушнике замијене нови и млади, надобудни и најпапетнији и овом зомбију продуже вијек. Ваљда ће се наћи неко да пресјече тај круг. Ја сам окаснιο.

- Ако хрватски, словеначки и косметски кадрови мисле да ја на Космету спроводим великосрпску политику нека се они покажу правим интернационалцима тако што ће шиптарске емигранте из Албаније населити у Далмацији, Истри и Словеначком приморју.
- Завршили смо разговор, не треба ти понављати, мој став је јасан.

Тито је љутито гледао у свог министра, али овај пут и Ранковић је био бијесан. Први пут откад се познају није попустио пред својим вођом. Тито се први осмјехну.

- Лека, стари друже, немој ово узимати к срцу. Данас си нервозан па све црно гледаш. Хајде да надравимо.

И Ранковић се на силу осмјехну.

- Морам у клозет.

Кад изађе из предсједничког кабинета, оставивши ону двојицу да се сами и даље домунђавају, у предсједничком тоалету Ранковић провјери крвни притисак. То су га другови из Херцеговине научили прије рата у затвору у Сремској Митровици. Станеш поред довратника, опустиш

се, руке спустиш низ тијело а десну шаку од зглобова прстију до зглоба шаке наслониш на довратак и тако стојиш око минуте. Послије тога руке опустиш низ тијело и десна се сама од себе диже. Ако се изравна са раменом значи да ти је крвни притисак нормалан. Рука друга Ранковића данас се подигла високо изнад рамена.

37

Владо се припремао за нову борбу. У собу гдје се мазао уљем по голом тијелу чули су се повици публике. Бивши четник је трљао повријеђено раме и покушавао да одагна неки nelaгодни осјећај. Да ли је то страх или само обична трема?! У чему је разлика између тога двога? Посљедња три мјесеца Владо се није борио. Лежао је у болници и лијечио тешку повреду рамена и кључне кости. Мада је успио побиједити и у тој борби, противник га је добро начепио. Да ли то ја старим и тупе ми рефлекси или долазе нови, спремнији борци?! Док је лежао у болници Владо се чудио што му то у посјету не долази Кириленко. Једном је о томе и упитао Рауловог полупијаног замјеника и овај му је тихо у повјерењу, све се осврћући, рекао да су се Бјелоруси попуцали са Рауловим морнарима јер је Кириленко сазнао да је капетан убио инвалида Бориса и покупио му сав новац. У том ватреном окршају било је мртвих и међу морнарима и међу Бјелорусима, али Раула је о томе најбоље ништа не питати, јер просто полуди кад му неко помене Кириленка. Можда је и то један од разлога Владовог данашњег стања. Трема пред нову гладијаторску борбу, а страх што ће први пут ући у окршај без подршке изистинског пријатеља. Некад давно у овој Абисинији у десетогодишњем рату домаћи хришћани уз помоћ завјетног ковчега – сандука од злата и дрвета у који је Мојсије ставио десет заповиједи, а који је Абисинцима, донијела краљица од Сабе, побиједили су маурске и арапске освајаче, а краљ Фасилидас је послије одлучујуће битке саградио православну цркву свете Марије Сионске гдје се ковчег чувао и износио из олтара само у каквој великој невољи. »Маријо, Божија мајко, помози ми данас...»

У собу за припрему уђоше Раул и непознати човјек. Владо је мислио да је то организатор борбе и зато и не погледа у тог лешинара. Окрену се ка зиду за који је претпостављао да је источни и у себи покуша да понови оченаш.

- То је ваш човјек? – Раул рече непознатом.
- Добро! – он на енглеском одговори Раулу, а онда на чистом српском језику рече Владу – Обуци се, брате! Данас неће бити борбе!

Владо се хитро окрену и изненађено погледа у непознатог. Тек сад је видио благи осмјех на уредном господину обученом у скупо одијело. Раул је незаинтересован за њих бројао доларе.

- Ја сам из Равногорског четничког покрета. Ми идемо по свету и скупљамо расуту браћу. За тебе су нам рекли неки Бјелоруси. Три мјесеца те тражимо по Африци.

Владо и даље није проговарао ни ријеч. Није се ни облачио. Гледао је у непознатог, слушао шта му овај говори и као да види духа или доброг анђела само отварао и затварао уста.

- Је ли у реду? – непознати упита Раула.
- Јесте, али сам вам га јефтино продао.
- Хмм... – непознати леденим погледом ошину капетана, а онда се опет окрену ка Владу – Пожури облачи се! Док нисам умлатио овог говнара, а онда тешко да ћемо и један из ових гована и видети Америку.

Као у неком трансу, попут јенкијевских војника кад се тамо у селу напуше опијума Владо је кренуо за непознатим а да ништа није проговарао. Није ни наредних дана. Не због тога што је бивши четник био у шоку већ што човјека из Организације није ни виђао како треба. Овај га је из свлационице одвео у јефтини хотел и тамо оставио. Сутрадан је по Владу дошао таксиста који га је без ријечи одвезао на аеродром и тамо му дао карту за Мексико. На аеродромском терминалу Владо је примијетио непознатог. Он се правио да не познаје бившег четника и Владо закључи да се тако треба понашати и зато више се не базирајући на остале путнике уђе у авион. На аеродрому у Сијудад Мексико са великим натписом са његовим именом чекао га је мексички таксиста који није знао ни ријеч енглеског, а поготову српског језика. Или се тако правио. Он је Владу ставио у своје возило и, све вријеме пута пјевајући уз ауторадио неку мексиканску пјесму, одвезао га на

сјевер. Са групом Мексиканаца Владо је преноћио у страћари крај ријеке. Пред свитање по њих су дошла два човјека, Мексиканац и Американац, и без и једне ријечи на њима познатом газу превели их у Сједињене Америчке Државе. Боже зар овако да уђем у Америку. Ко лопов. На другој обали групу је сачекао камион и утоварене у каросерију превезао их до градића. Возач камиона је Владу одвојио од групе и дао му авионску карту.

– Аеродром је тамо, а лет за Чикаго је за пола сата!

Уморан, неиспаван и погужван, са авионском картом као јединим пртљагом Владо се бринуо како ће ући у авион за Чикаго, али га нико није ни погледао. За тренутак му се учинило да је видио непознатог али у то није био сигуран. На чикашком аеродрому обојица су изашла из истог авиона. Непознати га је узео под руку, и из аеродромске зграде извео на бучну улицу. Руком је дао знак таксисти и са Владом сјео на задње сједиште. Ни даље није проговао ни ријеч. Само се смијао, као да је скренуо и уз таксистин ауторадио пјевао «Каман бејбе, твистенд шаут, твист енд шаут». Већ је пао мрак кад су се зауставили пред вилом у предграђу Чикага. Непознати позвони на великим дворишним вратима, у знак поздрава кимну момку који им отвори и пропусти их ка кући. На улазним вратима виле освијетљен јаким свјетлом, чекао их је војвода Момчило Ђујић. Владо га је одма препознао. Знали су се из борби од четрдесет треће по Лици и Далмацији. Владо се на трен забринуо како ће војводи објаснити откуда се знају.

– Помоз бог Владо. Добро ми дошо, сине.

– Бог ти помого, војводо! Боље те нашо!

Војвода пољуби млађег саборца и, загрливши га, уведе га у кућу. Док су Владо и Недељко, тако се непознати звао, вечерали војвода му је причао да су Божо, Српко и Владимир Шипчић убијени, да је Гавро изашао из затвора и да су комунисти у Југославији прешли у другу фазу тортуре истинских Срба. Њиховој дјечи не дају да се школују, а домаћине приморавају да се са својих сеоских имања селе у радничке сиромашне квартове.

– Ајде сад спавајте. Биће дана да се испричамо! – кад вечераше Ђујић им предложи

– Нека! Могу ја!

– Ајде сине, ајде! Опери руке да спереш смрт пред спавање.

– Вас двојица би требало да знате што сте овдје, – Ђуро је гледао у Митра Бесаровића и Младена Васиљевића, с друге стране свога радног стола – и шта је наша власт учинила за вас. Не тревам вас подсјећати ће си ти Бесаровићу био отишо, а тебе Васиљевићу како ти је отац изигро државу и партију. Другови Хрвати свакодневно показују своју приврженост Југославији. Знате, читали сте у новинама, да је прије неколико година у Шпанији убијен и сарајевски крволок усташа Макс Лубурић. То смо урадили ми. Друг Хрват. Сазнали смо да је Лубурић педер и тај наш друг, син усташиног ратног возача, свјесно је жртвово част и ризикује живот. Приближио се Лубурићу и посто његов момак од повјерења. Кад му се указала повољна прилика друг је искасапио усташу, осветио је све оне иљаде на исти начин поморених антифашиста, и нашим теретним бродом из Барселоне напустио Шпанију. Тог храброг друга сваки дан можете срести у Сарајеву. Он се не фолира својим храбрим дјелом нити тражи одликовање. Он сматра да је то дуг који поштени Хрвати отплаћују умјесто својих крволока. Тако и ми Срби другови омладинци треба да докажемо да смо вриједни Југославије. И ми, који смо не својом вољом рођени ко чланови те вјерске заједнице, иако свјесни да је религија опијум за народ, морамо чистити свој коров. У Америци живи поп Момчило Ђујић, четнички командант. Вас двојица, да би доказали своју вјерност другу Титу и Комунистичкој партији, а и да би могли да направите каријеру коју желите, знам да тебе Бесаровићу иако си завршио факултет годинама нико неће да прими на посао и да си ти Васиљевићу био добар ђак и примјеран војник у ЈНА али те већ три године неће да приме на филозофски факултет, радиш ко коњ а једва крпиш крај с крајем да прехраниш жену и сина, зато треба да одете у Америку и убијете ратног злочинца Ђујића. О породици, послу факултету и стипендији не морате да се бринете. Све ће бити сређено.

Младићи су забезекнуто гледали у капетана Удбе. Знали су чим су их позвали да то није по добру, Бесаровић се уплашио затвора, али овоме се ни у сну нису надали. Младен се није сјећао да је икад отишао до Зенице, а сад од њега траже да оде у Америку и да тамо убије човјека.

Не, ово мора да је ружан сан!

Ђуро је знао да ће његов приједлог изненадити младиће зато их је пустио да се чуде. Из фиоке извади кутију цигарета и запали. Њих није нудио.

– Чујте, момци, не морате ми сад ништа одговорити, ни сутра. Уствари овдје више не морате ни долазити. Сматрајте да овај разговор никад нисмо ни водили, а то знате шта значи...Ако вам се мој приједлог не допада сматрајте да се никад нисмо ни видјели, а ако одлучите да прифатите овај патриотски задатак има да се за три дана у Доњем логору у Калиновику на обуку јавите капетану Митровићу. Он ће знати што сте дошли, али циљ вашег задатка му не смијете говорити. Сад сте слободни. Здраво другови!

39

– Здраво Андрија! Сједи! – Андрија сједе на столицу коју му је инспектор руком показивао – Шта има ново на послу? Је л добра плата?

– Добра је.

Андрија је уплашено одговарао. Откад је добио позив да се јави у канцеларију Државне безбједности младић је по глави премећао што га то зову. Да није гдје шта погрешно гласно рекао против Тита и Партије? Колико зна није. Да није гдје величао четници покрет или јавно говорио да је ова држава затвор, а зна се да у затвору нема чести?! То је мислио, али од оца Љуба то никоме ни у сну не би смио повјерити. Да није којој љубљеној дјевојци отац удбаш?! Мора да је то. Нема шта друго. Само, којој ли је?! Младић се нервозно врпољио на тврдој столици и по глави пребирао све дјевојке с којима је био посљедњих година.

– Столарски занат је добар занат. Увијек има посла. – инспектор из кутије извади цигарету и по џеповима поче претурати да нађе чиме ће је запалити. Андрија је имао шибицу, али га инспектор није питао а он сам није смио да се понуди – Сад ћу ја. Само да нађем шибицу.

Инспектор изађе из канцеларије и Андрија се први пут откад је ушао огледну око себе. Осим стола и ове двије столице, у канцеларији су били још фотографије Тита и Ранковића, телефон и дрвена вјешалица за капуте. Ништа друго. Велика канцеларија је одисала некаквом суморношћу и прљавштином, мада се ни трун прашине нигдје није могао примијетити.

Бучно отворивши врата у канцеларију уђе други инспектор и пролазећи ка радном столу обречну се на Андрију.

– Устај! Шта си засио ко да си на слави?!

Младић брже боље устаде са столице. Инспектор из картонске фасцикле поче vadити и редати по столу некакве списе и не гледајући у Андрију нареди.

– Причај!

Шта да причам кад ме ништа не питаш?! Младић је ћутао. Инспектор прекину са распоређивањем списа и погледа у Андрију.

– Јеси ли ти глув?

Андрија уплашено занијекла главом, а инспектор настави са распоређивањем списа.

– Онда причај!

Шта да причам?! Младић је и даље ћутао. Видно изнервиран инспектор опет прекину са својим радом.

– Пизда ти матерна мислиш ли ти причати?!

Андрија је упорно ћутао. Инспектор скочи са столице, она се преврну на под, и у два корака створи се пред младићем. Андрија уплашено устукну кад му се инспектор унесе у лице.

– Мислиш ли ти говорити или да ти ја ријечи клијештима чупам?!

Младић није проговарао ни ријеч. Отвореном руком инспектор га удари по глави изнад ува.

– Ха?! – инспектор је викао, а Андрија ћутао. Чинило му се да ће заплакати. – Одох ја да нешто донесем а ти се у међувремену смисли како ћеш ми испричати. Да ти овдје не би кости ломио.

Инспектор изађе а Андрији ноге задрхташе. Осјећао је како му је одједном мокраћна бешика тешка ко воденични камен. Мајко моја, шта овај хоће да му испричам?! У канцеларију уђе први инспектор.

- Сједи Андрија, што стојиш?!
- Али... – младић покуша да му објасни али га инспектор прекину
- Еј! Сједи кад ти лијепо кажем. Нема разлога да стојиш. Нисмо у штали.

Андрија послуша и сједе. Да би минуо бол у бешики прекрсти ногу преко ноге. Инспектор се налакти на сто и погледа у младића.

- И кажеш посо добар?!
- Добар.
- А дјевојке? Како са дјевојкама?

Ма само да ми је знати која те највише интересује. Ако сам био гад сад бих је запросио. Ако сам био бахат одмах бих јој купио букет најљепших ружа.

- Добро и са дјевојкама.
- Како неће бити добро тако згодном момку, а не ја овако...

Звук телефона прекину инспектора да заврши реченицу. Он подиже слушалицу. Некоме с друге стране жице рече Да и Добро, спусти слушалицу и устаде.

- Сад ћу ја!

Андрија није чуо кад је други инспектор ушао у канцеларију.

- Ти опет засио!

Инспектор је дрекнуо и отвореном шаком ударио момка по потиљку. Овај пренеражен скочи са столице. Мокраћна бешика попусти и топлота се разли низ ногувицу.

- Шта то радиш пизда ти матерна?! Ће то пишаш?

Отвореним рукама инспектор је ударао Андрију по лицу. Младић није ни покушавао да се одбрани од шамара. Самоодбрамбени механизми у мозгу нису функционисали.

- Одох да ти донесем канту и крпу да то опереш свињо једна, а ти у међувремену припреми и причу. Више те не могу трпити тако смрдљивог и мутавог.

Инспектор изађе а у канцеларију се врати први.

- Ти опет стојиш! – обрати се Андрији – Је л ти то мене намјерно зајебаваш? Што сам ја бољи ти све безобразнији.

Инспектор није обраћао пажњу на локвицу на паркету код Андријиних

ногу и мокру флеку на ногавицама. Изгледа, само га је нервирало то што младић стоји. Кад Андрија сједе наставише разговор о обичним животним стварима.

Још шест пута су се смјењивали доброћудни и нервозни инспектор и викали на Андрију што стоји, односно што сједи. Успут су га шамарали, вукли за косу, тјерали да прича и питали кад ће се женити. Младић се упишо још једном, проплакао а мучнина и жеља за ригањем и страх су му раздирали организам.

- Колико дјеце има Дејан? – питао је доброћудни инспектор.
- Двије ћерке и сина.
- Како је име сину?
- Гавро.
- Како си ти чуво свог стрица Гавра кад је болово од тифуса?

Андрија помисли да ће се онесвијестити. Нека невидљива рука му је стезала грло и полако, али сигурно је губио дах. Откуд они знају?! Можда ме само искушавају?!

- Пази шта ћеш ми одговорити? – инспекторов изглед је добио строжији израз – Да се и ја не наљутим.
- Моро сам.
- Што си моро?
- Бојали смо се да нам обневидио од ватре не дође кући и да нас не побије.
- Што би баш вас побио?
- Једном је стио. Кад је помислио да га је тетка Деса издала на Братачићима.
- Добро одговараш. Ајд сад кући. Опери се у клозету и никоме да ниси причо о овом нашем разговору.
- Нећу, мртве ми мајке.

Андрија брзо изађе из канцеларије. Наслоњен на зид крај канцеларијских врата стајао је нервозни инспектор и пушио. Младић се уплашено штрецну, али му инспектор доброћудно насмијан кажи-прстом показа излазна врата на дну ходника. Скоро трчећи Андрија изађе из зграде Државне безбједности.

- Твој отац је био четник?!
- Јесте, друже капетане.
- А мајка му је јатаковала!?
- Јесте друже капетане.
- А ти?
- Ја сам тада био мали.
- Знам, коњу један, да си тад био мали, али сад. Би ли ти био четник, да те западне?
- Не би друже капетане. Ја сам одан другу Титу и Партији.
- Шта су теби Тито и Комунистичка партија Југославије?

Вељко је гледао у полупијаног капетана ЈНА и не прекидајући свој став «мирно» трудио се да му се ни брк не помјери у гримасу која би одала смијех. Сјетио се шале која је тајно кружила селом о Муји и Суљи кад су их примали у комунистичку партију. Ушо први Мујо и пред пријемном комисијом одговара на питања. На крају га један члан упита.

- Шта је за тебе коминистичка партија?
- Мајка. – Мујо одговори ко из топа
- Одлично примљен си. Честитамо!

Кад је изашо из канцеларије Мујо преприча Суљу комисијина питања и своје одговоре и Суљу уђе. Пријемна комисија га пита све и свашта и на крају један члан упита

- Шта је за тебе комунистичка партија?
- Тетка.
- Како тетка?
- Мујова мајка је моја тетка.

Вељко прочисти грло и још више утегну тијело као да је на смотри

- Отац и мајка, друже капетане.
- Јашта су. Све се бојим. Јави се свом командиру чете да те задужи пушкомитраљезом и пошаље на караулу!
- Разумем, друже капетане.
- Ма, разумеш ти мој...

Док је Младен правио табелу за укрштене ријечи, откад се вратио из ЈНА и не може да се упише на факултет тако зарађује хонораре од «Ослобођења», Сергеј је читао «Политику» и непрестано псовао. Син га погледа и упита.

- Је ли то читаш о атентату на Кенедија?
- Хмм... – Сергеј се иронично осмјехну.
- Ко да те не згражава убиство једног предсједника?
- Шта си очекивао? Да га прогласе за свеца?

Младен спусти своју табелу и заинтересовано се загледа у оца. Шта се мота по тој глави?!

- Ти, богами, ко да си знао да ће манијак убити Кенедија?
- Манијак! Хмм, сине мој Кенедија су убили исти они који су га и поставили за предсједника. Осилио се, отео контроли, а није знао да влада. КГБ му је потурио ону zgodну глумицу Мерлин Монро и он од њених сиса није видио ништа друго. Имало му је шта и заклонит поглед хе–хе–хе.
- О чему то болан причаш?
- Ти се од новина разумијеш само у крижаљке, један усправно стари назив Истре, а не видиш како му је глумица напунила главу о совјетским ракетама на Куби и мада су њу агенти Ције ликвидирали раније он јој је повјеровао и упецао се на слике ђе се виде само наке тачке. Али, предсједник је реко то су ракете и нико није смио да му се супростави.
- Дај болан стари твоје русофилство већ прераста у болест. Сви су могли видјети ракете како Совјети враћају у своју земљу.
- Ко их је видио? Нико! Само совјетске бродове натоварене непознатим теретом. Због тих сандука под церадом Американци су потписали обавезу да ће повући своје ракете из Турске и да неће напасти Кубу, а Кенеди је платио главом.
- И то си прочито у новинама? У «Политици»?
- Има нешто и између редова, али за оне који знају читати.
- Ма дај!

Младен одмахну руком и врати се својим укрштеним ријечима, али

послије разговора са оцем никако није могао да се концентрише на рад. Шта то он зна, а неће да прича? Одакле му те комбинације? Да није полудио тамо на том Мермеру? Младић опет погледа у оца. Он је читао своје новине и нечему се смјешкао. Стварно је полудио. Зато ноћу устаје у исте сате и пуши крај прозора. Нерви су то, а они се не регенеришу.

– Шта ти је сад смијешно?

– Слушај ово! – Сергеј сину чита из новина – Отишо Црногорац у продавницу да купи хлеб. Док се враћао кући с векном испод мишке види га комшиница с балкона и пита «Комшија је ли мек?», а Црногорац уздахну «Е, комшинице, да није мек не би ја ишо у продавницу.» Хе–хе–хе

Младен је заборавио да упита оца који је то стари назив за Истру.

42

Да ли су људи толико непажљиви па и не примјећују како се каче за мене и својим поступцима ме вријеђају и изазивају или су толико опаки да то намјерно чине не би ли ја бурно реаговао и дао им повода да ме коначно сломију. Ко суву љескову гранчицу. Или је проблем у мени?! Надобудно звјерам около и тражим ред и правду у свеопштем хаосу и како не могу да га нађем онда се изједам изнутра и нервирам док једном не окончам у некој душевној болници или с ножем забоденим у леђа.

Откад је Вељко у војсци Гавро на његово име коњима извлачи балване из Междра. Треба прехранити породицу. Видеж послушно ради свој посао, никога не изазива нити се буни, јер су му људи из Дирекције шумског газдинства изашли у сусрет па му дозволили да одмијени сина, чак и плату добија на његово име, али га већ данима нервира корумпирани шумар. Междра су подијељена на шумарске одјеле и шумар сваки дан свакој групи фурмана одређује у ком ће одјелу сјећи и извлачити на лагер балване. Сви одјели нису једнако удаљени од лагера, немају исту дебљину стабала и немају изграђене фурманске путеве куда се извозе балвани, а сви фурмани имају исту норму коју за мјесец дана морају испунити. Групи фурмана из Јабукe, код Фоче,

свако јутро шумар додјељује најближи одјел са најдебљим стаблима и, док остали морају радити дневно од десет до четрнаест радних сати, Јабучани своју норму испуне за пет, шест.

– Немој да би ко, и случајно, извезо балван из мог одјела! – док су остали фурмани улазили у шуму вођа Јабучке групе не прекидајући доручак са својим људима и шумаром бахато добаци.

Без ријечи на леђа прекривена ћебетом Гавро узјаха једног коња и своја групи фурмана ману руком да га слиједе. Док су јахали уз Междрански поток сви су видјели да Гавро јаше супротним смјером од њиховог данашњег одјела, али се нико не усуди да му на то скрене пажњу. На крају ће сам схватити. Кад се Гавро заустави у Јабучком одјелу и сјаха остали схватише његову намјеру. Млађи и дрчнији фурмани слиједећи вођу групе одмах започеше пјесму док су кламфама и вагирима качили припремљене, окресане балване, а они старији су то радили тихо, спорије и обазривије. Међутим Гавру се нико не супротстави. Кад су, сат касније, у колони један по један довели балване на лагер Јабучка група се тек припремала за улазак у шуму. У чуду су гледали приспјелу групу али нико не проговори ни ријеч.

– Откачи и да доручкујемо! – Гавро нареди

Доручак је увелико одмакао кад почеше пристизати остале групе фурмана. Убрзо се врати и група Јабучана. Они нису возили балване. Вођа њихове групе стаде међу остале фурмане киптећи од бијеса.

– Ко је узо моје балване?

Сви фурмани свих група су ћутали док су им вођа Јабучке групе и шумар загледали лица. Нико се није помјерао, нити је ко гледао у њих двојицу. Гавро устаде са балвана на којем је сједио, подлактицом обриса уста масна од сланине и подиже цапин. Ударац цапина кад се забада у балван тог јутра на лагеру у Саставцима одјекну ко удар грома. Јабучанин и шумар се окренуше ка Гавру. Он је ћутао.

– Јеси ли ти Гавро узо моје балване? – вођа Јабучана га осионо упита.

– Откуд твоји? Нису ти из гузице расли.

Гавро се налакти на пободени цапин и погледа у правцу двојице букација. Тишина ко плашт спусти се над лагер. Негдје се чуо глас

кукавице. Шумар се нелагодно поче премјештати с ноге на ногу. Знао је да у случају туче ови момци једни према другим неће имати милости, можда падне и мртва глава, а онда ће истрага милиције и Комисије из Дирекције газдинства показати због чега је до тога дошло. Његова је кривица ко Трескавица.

– Ниси требао сам. – вођа Јабучана попусти – Мого си ме питати.

– Тебе?

– Мене и друга шумара.

– Ево питам вас сад. – Гавро извади цапин из балвана и примаче се букацијама – Могу ли и другу туру прикачити у истом одјелу? Ха?!

Шумар уплашено обори поглед у врхове својих чизама а Јабучанин погледа у очи љутитог човјека пред собом. Из њих је сијевало стотине муња. Тешко гутајући јабучицу, као да су му отекли крајници вођа Јабучана проговори.

– Има балвана за све. Велика су Междра.

– Јашта су! Велика!

Неколико корака идући унатрашке, Гавро се врати до својих коња, вјешто узјаха и махну својим друговима.

– Идемо момци! Треба испунити норму!

Они сви, и старији и млађи, брзо узјахаше своје коње и уз Междрански поток пожурише по нову туру. Млађи фурмани запјеваше.

Залуд мала дукатима лупаш

Кад се једном у години купаш

Из правца Иброве планине, Трескавица одјекну као да се млада дјевојка натпјевава с њима.

43

Од супругине смрти Сергеј никако не успијева да уреди свој живот. Младен све чешће одлази од куће на више дана, ни његова жена не зна гдје иде или то свекру неће да каже, па и он мрзи да се задржава у стану. Нови двособни стан у новоградњи на Ченгић

Вили, код млина, сувише му је хладан и празан, мада од покућства ништа не недостаје, то је ваљда што нема вољене жене, и да не би био на сметњи невјести и унуку кад год има слободног времена Сергеј излази вани. Шета крај Миљацке, са домаром основне школе у Бућа Потоку игра шах или се воза трамвајем. Преко Алипашина поља гледа жуто класје жита како се таласа на вјетру а у брду Мојмилу неоседлани коњи галопирају међу младим брезама. Све га то подсјећа на родни крај. На Илици Сергеј лаганим кораком прође кроз Малу алеју, код кина Игман пређе преко пјешачког моста и кроз парк поред илицанских хотела уђе у Велику алеју. У башти кафане Топола попије кафу и вињак, мало поразговара са возачима фијакера и док се врати кући убио је још један дан.

Јутрос је изашао из ноћне смјене и пошто има слободно четрдесет осам сати, а Младена опет нема код куће, Сергеј је успут појео комад пите од сира и сјео на јутарњи аутобус за Калиновик. Намјеравао је да сиђе у Добром Пољу и да посјети Гавра Видежа, али пред добропољском задружном продавницом задржали су га поштар, шумар и продавац. Сједили су на пластичним гајбама, окретали лице према сунцу и испијали онако из боца пиво за пивом.

– Пуковниче, ајде на по једну!

Поштар га је препознао чим је изашао из аутобуса и сад једну по једну, сунце се већ нагело опасно близу Трескавице, поштар је спавао на даскама иза гајби, а шумар и Сергеј су пјевали ратне партизанске цјесме.

По шумама и горама наше земље поносне
Иду чете партизана, славу борбе проносе

На челу колоне војних камиона наиђе војна кампањола и пред продавницом се заустави. Возач махну руком колони да настави пут а официр изађе до продавнице да купи цигарета. Радознало и насмијано гледао је два загрљена пјевача. Кад је изашао из продавнице носио је у рукама двије отворене боце пива.

– Момци, да вас частим, кад тако добро пјевате!

– Сједи и ти с нама официру! – шумар га позва – И ово је некад био партизански пуковник.

– Фино! – официр је и даље стајао и пријатељски се смјешкао.

- Стари, је ли у твоје вријеме Југословенска народна армија била овака сила?
- На парадама све војске изгледају опасно. – Сергеј му пијано одговори.
- Али, ми смо четврта војна сила у Европи. – официр се више није смјешкао.
- Ма какви ви?! Русија је сила сине. Од баћушке и Црвене армије свима се гаће тресу.
- Стари пази шта говориш?!
- А поготову теби и твом врховном команданту.

Официр махну руком свом возачу. Док су га официр и возач држећи га испод мишки водили ка својој кампањоли Сергеј се окрену ка шумару.

- Поздрави ми Гавра Видежа! Реци му да ћу доћи други пут, данас нисам мого због службени обавеза, а ако како мognеш обавјести мог Младена да сам у затвору јер сам у кошаркашкој утакмици навијо за есесер. Уствари немој! Морају ме и ови некад пустити! Нека чује душман клети крвави се води рат.

Шумар је ћутећи климао главом. Кад кампањола замаче преко дрвеног моста на Бистрици ка Сарајеву, он примаче и Сергејеву отворену боцу пива и загледа се у шуму на превоју Главача. Сва је долина тонула у мрак а пријевој је још био обасјан сунцем.

44

Инсајдер у Ђујићевом окружењу обавијестио их је да осим једног Човјека из обезбјеђења, а он је недавно стигао и још је неискусан, данас у кући нема никога с војводом. У својој изнајмљеној соби младићи су још једном на глас поновили цијели план акције, сами у себи провјерили све оно што су у протекла четири мјесеца научили у кампу у Калиновику, оружје стрпали у џепове и кренули.

Митар је сигурно возио стари џемс и уз ауто радио пјевао Елвисову пјесму «Лав ми тендер». Младен је о ногавице радног комбинезона чикашке електродистрибуције брисао знојаве дланове и чудио се

компанјону како може да буде тако смирен. Не идеш на игранку у Фис већ да убијеш државног непријатеља број један. Пред означеном кућом возило се заустави и оба младића на раме окачише по торбу са алатом, Митар дубоко уздахну и позвони. Значи и ти имаш трему! Убрзо им капију отвори лијепо обучени момак из обезбјеђења.

– Изволите! – гледао је у Младена док је питао на енглеском језику са јаким словенским акцентом.

– Ми смо из градске електродистрибуције и имамо...

Владо, момак из обезбјеђења, погледа у Митра и поглед му изненађено сијевну. Митар је препознао друга из холандског кампа чим је отворио врата капије.

– Ко си ти? – Владо покуша да добије на времену док је руком иза паса вадио револвер.

– Гаврило Принцип.

Митар је свој пиштољ већ држао у рукама. Пуцао је без нишањења. Метак је четнику прошао кроз врат, као да је заклан. Падајући на тротоар Владо несвјесно и инстинктивно притисну окидач. Његов метак погоди Митра у потколјеницу. Атенатор клекну али се хитро придиже и повика на забезекнутог Младена.

– Води нас одавде, коњу!

Тек тада Младен реагова. С рамена баци торбу с алатом, Митрову руку пребаци преко свог врата и атентатори пожурише у сусједну улицу гдје их је чекао паркиран понтијак. Док је Младен возио ка другом крају Чикага, а Митар псовао и покушавао да заустави крв и намјести сломљену кост, од војводине куће су се чуле сирене. Полицијске и болничке.

– Закаснили сте и једни и други, мајку вам јебем! – Митар опсова

45

Командир трновске станице милиције је гледао у Гавра Видежа. Је ли могуће да овога човјека три среза и другови из Савезне Удбе нису могли да ухвате дуже од три године. Изгледа ко обични трескавички сељак, додуше мало набијенији, али ко стотине оних

које сваки дан сусрећемо на сточној пијаци, сабору, пошти или лагеру. Пријеке нарави, али довољно мудар да то пригуши и да се направи тупав кад му одговара, издржљив и тврдоглав. Ех, колико ли је оваквих ко Гавро, и горих од њега, а да су се притајили и умирили и тако их је мимоишла заслужена казна. Бог зна...и Озна. Озна све дозна.

Командир спусти лист који је кобајаги читао и погледа у човјека који је дуже од пола сата стајао пред његовим столом.

- И? Гавро Видеж, јел но би?
- Јесам. Гавро Видеж.
- Па добро, Гавро, ђе си ти?! Зар морам патролу да шаљем по тебе?
- Нико ми није реко да морам долазити.
- Зар се то мора говорити? Да дођеш у народну милицију и друговима испричаш шта се око тебе говори.
- Не знам ја ништа што вас занима. Са мнош Нико не збори.
- Само ти нама препричај, има ко ће видит шта нама одговара.
- Али са мнош Нико не збори.

Зајебо си се жутокљунче, зајебо. Ломили су мене и на фину и на грубу причу, и мада је то мене самог највише коштало, ко кад скачеш у властити стомак или на властиту сјену, али ме нису сломили. Можда ће то успјети Богу, у његовим смо рукама, надам се да он није толико беспослен да се замајава једним Гавром Видежом, али ви обични црви нећете то успјети ни да живимо стотину година.

- Мораш се мало потрути!
- Оћу друже командиру.
- Још ниси ниђе поче радити?
- Нисам. Знате да су ми ови у Општини у радној књижици написали да сам непријатељ народа па ме Нико не смије да прими.

Знам, маму ти јебем бандитску, то сам ја наредио и нећеш се ни запослити док скроз не легнеш на руду. Док не испричаш шта курјаци у Междрима зборе.

- Аха то. То је ван наше одговорности, али замолићу друга предсједника да види шта се ту може учинити.

Хе, све се бојим да хоћеш. Ти си им и наредио да ми то упишу. Да ме коначно потопите у свом отрову који вам избија из сваке ријечи, сваког покрета, сваке поре на тијелу ко ни у једне отровнице на свијету.

- Био би вам зафалан!
- Видићемо. Видићемо. Сад, довиђења Гавро, и наврати.
- Оћу. Довиђења, друже командире.

46

– Па добро Сергеј, мајку му, морамо ли ми патролу слати по тебе?!

Ђуро је глумио љубазност а просто му се гадило да разговара са овим човјеком. Најрађе би га поломио, ко крошњу, али Џемал је наредио да мора с њим на фину. Тврд је и прије био, а сад га је мржња, најбољи учитељ, учинила још тврђим, и он се само финоћом може сломити. Е мој Џемале кад си тако паметан што ниси ти осто да се овдје с њим зајебаваш него си га мени увалио а ти се одједном сјетио да мораш у школу под старе дане јер ко бива срамота је да мајор народне милиције нема завршену ни основну школу, или си неђе с каквом курвом да јој показујеш како играш твист. Ооо, твист еген. Дрмај гузицама и куковима све док ти се не помјери камен у бубрезима или ухвати ишијас. Оо твист еген.

И Сергеј је једва чекао крај овог мучног разговора. Досадили му више ти информативни разговори, ко је шта, гдје и с ким, а поготову овај с овим жваљавим Ђуром. Џелат силом покушава да изиграва господина, а зна се кроз вијекове кога су сви владари и краљеви бирали у своју службу крвника и убица. Паметан човјек се тога гнуша. И онај несрећни Џемал то зна, зато ми и потура Ђуру, да ме још више понизи, јер као на дјечијој клацкалици што ја више идем доле он више расте горе. Хмм...

- Нисам знао да морам доћи.
- Како ниси знао. Ваљда су ти тамо рекли да нам се мораш јављати. Да нас извјештаваш шта се дешава око тебе.
- Шта ћу вас ја извјештавати кад то ви знате боље од мене. Ја сам један обични портир и ноћни чувар у војном отпаду.
- Тачно ми знамо и тачно да си чувар, али они најбоље знају. Ко долази код директора?
- Не знам. Нисам обраћао пажњу.

– Ето сад обраћај.

Ма шта ми кажеш?! Ја да ти шпијунирам док ти овдје глумиш власт.

– Хоћу, друже капетане.

– Ђуро. Зови ме Ђуро. Ми смо стари јарани, још од битке на Неретви.

Каква црна битка кад смо од Бихаћа само бјежали од усташа и Њемаца и да нас четници код Јабланице нису без борбе пропустили, нико живу главу неби извуко. Ал откуд ти то знаш кад у рату ниси био ни минуте.

– Добро, друже Ђуро!

– Ајде сад кући и пусти Црвену армију да се одмара у Русији а и Кубу нека се сама сналази у Великој завјери.

47

На дан светог Прокопија, средином љета кад смире љетину а још не стигне вријеме скупљања зимнице и жита, код зграде основне школе у Добром Пољу, окупи се народ из околних села и заселака. Старији да се људски испричају и изљудују, дјевојке да буду виђене, момци да покажу своју снагу, а дјеца да се чуде рингишпилима и циганима са мечкама везаним за колац. Сви су имали своје разлоге да се радују Прокоповдану и он им је свима испуњавао жеље. Зато су га и поштовали. И Срби и муслимани. Одвајкада. Из љубави и из страха. Свети ратник је осветољубив на исказано непоштовање. У посљедње вријеме и безбожни комунисти су били редовни посјетиоци прокоповданског сабора. Њихове жеље су биле мање племените. Да похапсе осине сеоске момке послије њихове међусобне, редовне, туче или још боље, да упрате ко збори или пјева сумњиве пјесме. Тако је било и ове године. За једним столом под шатром су сједили Гавро и Милован, али милиционери нису обраћали пажњу на њих, двојица дисидената су били покривени човјеком из Службе који је у њиховом друштву пио пиво. Тако је било и са осталим сумњивцима. Сви су били покривени сарадницима Удбе. Ексцес је могао изазвати само неко млађи или неко ко је у Добро Поље дошао са стране.

Ево браће, ево црне тројке

Код зграде школе Вељко је међу рођацима започињао пјесму и очијукао с Ковом. Дјевојка се правила невјешта, поготову због брата студента војне академије, али руменило на лицу одавало је њену жељу. Кад су чули почетак момачке пјесме сви милиционери се сјатише школи. Ко ће друго до бандитско копиле.

За нама су плакале дјевојке

Момци завршише своју пјесму, али милиционери нису били задовољни. Растурише групу а Вељку наредише да одмах иде кући. Момак се мало бунио, више да остави утисак на дјевојку него што му је било стало до сабора, али кад њу брат одведе и он се пречицом, јовиком уз Бистрицу крену кући. Ријека је била скоро пресушила, вукла се споро, као сита кртица али и таква је смрзавала стопала. Под Трескавицом се нико никад не угрије. У плитком виру код Гурбетњака младић завуче руке под камен у води и пипајући полако, напипа сакривену ријечну пастрмку. Вељко вјешто гурну кажипрст кроз шкрге рибе и извади је вани. Са срећним уловом младић похити кући. Тамо га дочека вијест да му је малољетна сестра Нада побјегла од куће и да се у Сарајеву удала за сина покојног Ненада, одметника и Гавровога саборца. Зар није могла наћи никога другог, бољег и подобнијег.

48

Изгледа да ипак има трун свјетла у овом тунелу. Затекла га је са главом наслоњеном на руке, на климавом столу у напуштеној бараци на Грбавици. Међу циганима и највећом сиротињом. Груди су јој се надимале од пригушеног плача. Немој ме ништа питати, говорио јој је у мислима, док је гледао познате очи. Није био љут, ни разочаран, ништа није био. Можда само изненађен. Као и све комшије које су се радознало окупљале испред његове учерице. Удисао је њен мирис, сапуна од јоргована, и гледао је одоздо, с инвалидских колица.

– Како проводиш вријеме? – питала је стрпљиво трпећи његов поглед.

– Шта ту има да се прича?!

Почело је да му бива вруће, спустио је поглед, јер му је било непријатно да је гледа из ове перспективе. Наредних тренутака изгледало је да је и ваздух стао у ниској соби бараке. Она је гласно прогутала кнедлу као да гута несажвакани залогај.

– Нема потребе да будеш толико званичан – покушала је да дјелује помирљиво – Много тога се види на теби. На примјер твоје...

Љутито је погледа у очи

– Пјеге. – недужно је завршила реченицу.

Скроз му се приближила и сваким својим чулом осјећао ју је више. Промаја се играла њеном косом, а његово срце је лудо тукло док се питао шта да ради. Да се повуче? Да је истјера? Да јој призна како је сваким даном све више и више воли и како му недостаје више од ампутираних ногу. Без њих се навикао, али без ње не може. Њу је неколико пута саму сањао, а њих увијек са њом. Држали су се за руке и трчали од Себиља, поред Бегове џамије, до трга испред Саборне цркве. Голубови су се једва склањали испред њихових стопа, зачуђени пролазници су се окретали и псовали, а они су се смијали и трчали, трчали. У томе и јесте љепота љубави, да кад волимо вјерујемо да је све могуће.

Велемир је гледао вољену жену. Она удахну ваздух и саге главу да би га пољубила. Велемир је чезнуо за тим да се она препусти његовим њежностима, а са друге стране надао се да ће отићи. По неодлучности и страху који су се видјели у њеним очима могла је реаговати и на један и на други начин и пољубац је пресекао дилеме. Велемир је са одушевљењем почео да одговара на пољупце. Она му је објема рукама пролазила кроз косу привлачећи га себи. Није могла да сакрије дрхтавицу која ју је потресала.

– Другарице Марта – из дворишта се чуо њен возач док прилази улазним вратима – ови ће ми растурити ауто.

Кад је возач ушао у бараку, она је већ уредна стајала крај човјека у инвалидским колицима и из своје торбице вадила новчаницу од пет динара.

– Нек ти се нађе, док се не снађеш.

Велемир се уједе за језик. Тешко уздахнувши прошао је руком кроз косу и узео понуђени новац. Без поздрава је изашла и отад је више није видио, али послјије тог неочекиваног сусрета и њему је кренуло на боље. Испочетка је вјеровао да му то Марта помаже али је временом у то све више сумњао. Она то није могла. Она је била само супруга једног бившег фудбалера и није било у њеној моћи да га премјести у самачки хотел на Бјелавама, да му нађе посао у билетарници сарајевског биоскопа «Први мај» и да му обезбиједи мјесечну инвалиднину као да је цивилна жртва рата.

Велемир није хтио да размишља о ружним стварима, поштовао је традицију и знао је да мора све сам, и све што сад има није нека пљачка, али се плашио да му злобни људи и то опет, не украду. Несрећан човјек навикао на несрећу, плаши се среће. Зато би му лакше било да упозна тог свог анђела чувара, да зна до кад ће га срећа пратити, а не да стрепи у неизвјесности. Али њега није било да се јави и Велемир је све чешће и чешће одлазио у цркву светог Преображења на Пофалићима. Гледао је на зиду фреске свете лозе Немањића, погледом тражио цара Душана и мицао усне у молитви.

Вјерујем у једног Бога Оца, Сведржитеља, Творца неба и земље и свега видљивог и невидљивог. И у једног Господа Исуса Христа, Сина Божијег, Јединородног, од Оца рођеног прије свих вијекова, Свјетлост од свјетлости, Бога истинитог од Бога истинитог, рођеног а не створеног, једносушног са Оцем кроз кога је све постало. Који је ради нас људи и ради нашег спасења сишао с небеса и оваплотио се од Духа Светог и Марије Дјеве и постао човјек. И који је распет за нас у вријеме Понтија Пилата, и страдао и био погребен. И који је васкрсао трећи дан по писму. И који ће опет доћи са славом да суди живима и мртвима и Његовом Царству неће бити краја. И у Духа Светога, Господа Животворног, који од Оца исходи. Који се са Оцем и Сином заједно поштује и заједно слави, који је говорио кроз пророке. У једну, свету, саборну и апостолску Цркву. Исповједам једно крштење за опроштење гријехова. Чекам васкрсење мртвих. И живот будућег вијека.

– Мислио сам да нећеш претећи. – Момчило је стајао крај болесничке постеље свог радника обезбјеђења.

Владо је гледао у војводу Момчила Ђујића и на његовом лицу јасно се видјела забринутост иако је војвода покушавао да је сакрије осмјехом. Брига се чита у очима а не на борама смијалицама. Владу је у неку руку било драго што је рањен. Први пут од растанка са Гавром Видежом на Рогоју четрдесет седме, значи прије осамнаест година, неко се бринуо о њему. Некоме је стало да Владо живи. Херцеговачком сирочету које је мајка донијела у Бољановиће у свој други брак са човјеком којем су у аустроугарском концентрационом логору у Добоју Швабе и шуцкори убили жену и четверо дјеце, у углу ока заискри суза. Тврди момци су слаби на доброту.

– Један метак не убија Србина. – тешко изговарајући ријечи Владо покуша да се нашали.

– Хмм... – војвода се кисело осмјехну, а онда рањенику показа на два господина у црним одијелима иза својих леђа – Ова два господина из ефбиа хоће да поразговарају с тобом. Они све знају, немој им ништа лагати, а оно што ти понуде сам одлучи хоћеш ли прихватити.

Војвода се измаче к прозору а двојица људи се примакоше постељи. Владо их је видио чим су ушли у собу. Били су агенти тајне службе и својим изгледом су то истицали. Очито су хтјели да оставе утисак на болесника. Владо радознано погледа посјетиоце, а онда погледом потражи војводу. Овај је гледао кроз прозор.

– Ти си Владо, илегални досељеник у Сједињене Америчке Државе. – један од присутних упита рањеника.

– Аха... – овај потврдно климну главом.

– По закону Сједињених Америчких држава због тог прекршаја ти следује двомјесечни затвор а онда експроприација у државу из које се дошао.

– Ја немам државе из које сам дошао.

– Нема потребе, господине, да овдје пријетите. – и даље гледајући кроз прозор у разговор се умијеша војвода Момчило – већ онај свој

приједлог реците рањенику па да га пустимо да се одмара.

Говорник се мало љутну кад погледа у војводина леђа, али се брзо савлада и помирљивим тоном настави разговор с Владом

- Наши момци ратују у Вијетнаму и тамо им не иде баш како смо замислили зато би нам требао човјек са вашим ратним искуством.
- По повратку из Вијетнама влада САД ће му дати држављанство и нови идентитет. – војвода се окрену и љутито погледа агента – То сте заборавили да додате.
- Да. И то. Пасош и нови идентитет.
- Али ја имам више од четрдесет година. – Владу се није ишло у још један рат.
- Људи тих година су најбољи ратници. Довољно мудри да улудо не губе главу и присебност а још увије довољно снажни. – агент није одустајао.
- Али ја сам тешко рањен. Једва говорим.
- Не тражимо од тебе да тамо пјеваш већ да ратујеш. – у разговор се умијеша и други агент.
- Не знам господо. – Владо се снебивао. – Рата ми је преко главе. Рата и дрогираних командира.
- Даћемо ти и нареднички чин.
- Не знам...
- Господо да ми пресјечемо ове женске разговоре. – војвода жустро пресјече. – Можете ли ви мом саборцу обезбједити нареднички чин, пасош и нови идентитет прије одласка у Вијетнам и да он иде или да га ми враћамо у Африку гдје смо га и нашли.
- Чин може, али не знам за остало.
- Како можете усташама тако можете и Србима. Ред би био да и нас мало припазите. А сад хајмо момак мора да се одмара.

Гости се поздравише са Владом и сва тројица изађоше из болесничке собе. Излазећи војвода се окрену к Владу и пријатељски му намигну.

Владо се осмјехну и утону у јастук. Знао је да ће агенти испунити његове услове. То за њих није ништа а њему је и те како важно. Србин се није бринуо о рату у том Вијетнаму већ о имену које ће изабрати. Можда нешто да сачува српски идентитет? Или боље не!? Кад се мијења нека се мијења скроз. Можда Џон Вејн или Грегори Пек?! Они су прави момци. Увијек сами против свих...Грегори Вејн! Ех то!

Зваћу се Грегори Вејн! Прави Американац. Владо је умро у атентату Удбиних убица.

50

У суботу се Вељко жени, чајо и Гавро су позвали сватове, свештеник је обавијештен, уговорен је термин код матичара у општини, жене из села су почеле с припремама за кување, али зли људи пријете да све покваре. Они су ко гуштери. Вребају из мрачних рупа, завидни гледају на сунце и кад се најмање надаш претрче ти преко пута. Ако си кукавица уплашићеш се и устукнути, а ако си храбар згадиће ти стазу којом ходиш. Јутрос је поштар донио позив да се Вељко јави судији за прекршаје због тога што је прије двије године пјевајући за Прокоповдан у Добром Пољу величао црне тројке. А зна се колико су црне тројке задале јада свим нашим родољубима из свих народа и народности. Вељко је викао да неће да иде јер ће га одмах стрпати у затвор на шездесет дана, Гавро је пријетио жбирима и судији за прекршаје, а Стака се с кћерком Радом упутила у Калиновик. Пред пут је наредила Гавру да јој закоље најдебљег пијевца, оно што се чувало за зетове, из своје свадбене поћелице извадила највећи дукат и избројала пет хиљада динара. Ове мушке сировине мисле да могу све ријешити снагом и галамом. Мисле ако коњу ишчупају реп да ће он бити послушнији и да ће вући за њих. Никад они памети неће доћи. А ваљда је то тако кад Бог некога награди нечим на једној онда му је ускратио на другој страни. Како им у главу не улазе искуства прошлих скоро двадесет пет година. Зар није доста да они изигравају курјаке, вјечите кривце и бјегунце пред сеоским хајкама, док се хијене, пацови и лешинари госте стрвином.

Уз Радину помоћ, у двије шарене ручно плетене зобнице, донијела је дарове калиновачком судији за прекршаје. Сама са судијом сједила је у свјеже окреченој и освијетљеној канцеларији. Рада је чекала пред вратима.

- Стако шта је ово? – судија показа на зобнице.
- Мали дар.

- Је л то ти мене подмићујеш?
- Митом се подмићује а даром се дарује.
- Вељко је погријешо.
- Јесте. Неће више.
- Морам га казнити.
- Мораш.

Стака устаде из прицепка црне широке сукње извади дукат и стави га на сто пред судију а онда опет сједе.

- Дарове у зобници Рада ће однијети твојој кући. Да се ти не мучиш кроз Калиновику.
- Ех, Стако, Стако. – кобајаги невољно али довољно хитро судија дукат стрпа у џеп – Шта да радим с Вељком. Згријешо је.
- Јесте. Оглоби га.
- Мораћу.
- Нека ћеш.
- Сто динара.
- Сто.

Стака устаде и преко стола пружи руку судији.

- Друже судија, сматрајте се позваним у сватове.

Чекајући Раду да се врати од судијине куће Стака је шетала по Калиновику. На сваког цивила долазила су по два војника. Ово је град војске. Одавно. Кажу да је и Адолф Хитлер у калиновачкој касарни добио чин каплара. И Јосип Броз. А можда су њих двојица и браћа. У тим германским тајним играма Словени се тешко сналазе. Обично их преваре. Улицом испод зграде општине појави се Рада и Стака јој махну.

- Ајмо на колаче, на шампите и бозу, данас смо добар поса урадиле. Овај је био мање алав од оних до сад.

51

Дејан је љутито ушао у матични уред у Калиновику. Све морам сам! Поручио је кћерки тетке Десе да му пошаље Гавров родни лист јер дјечак ове јесени креће у основну школу па треба због уписа,

а она му је јавила да у матичном уреду немају Гавров родни лист. Није ни ишла! Што не каже нећу да идем а не да тако безочно лаже! Ко да смо ми будале па не знамо ће се ваде родни листови! Нека доћи ће и она до мене! Нека! Рећи ћу јој нема родице! А кад Љубо каже помози сестри, не море све једна мајка родити казаћу му да тако не пише у родном листу.

Дејан покуца и уђе у канцеларију. За великим столом са пластичном свијетлозеленом плочом умјесто столњака сједиле су двије жене. Једна је нешто куцала а друга јој је диктирала.

- Изволите, друже?! – љубазно ће она што диктира.
- Требо сам један родни лист.
- Само да другарици издиктирам још једну реченицу.

Дејан је стајао и освртао се по зидовима канцеларије док је тешка писаћа машина штекала. Урамљена фотографија предсједника Тита, катастарска карта општине Калиновик и дјечји цртеж. Крај прозора је стајала саксија са некаквим цвијећем налик на репух, а у отвореној витрини поредане велике књиге тамно смеђих корица.

- За кога вадите родни лист? – службеница га прекину у разгледању.
- За сина. Треба да га упишем у школу.
- Како се зове дјечак и кад је рођен?
- Гавро Видеж. Дваес други септембар педесет осме.

Службеница из витрине узе ону једну велику књигу, стави је на сто и поче листати. Ето ти све мудрости. Кажеш име и годиште и родни лист добијеш за пет минута.

- Нема тога. – службеница је гледала у Дејана.
- Како нема! – човјек ју је зачуђено гледао.
- Нема. Јесте ли сигурни да је тај датум?
- Сигуран. Тад је матични уред био у Добром Пољу да није то!?
- Нема. Тога датума у Добром Пољу имамо пријављену само једну дјевојчицу. Славица Видеж од оца Дејана и мајке Виде.
- То смо ми. Али ми имамо сина.
- Јесте ли из Бољановића?

Дејан потврдно климну главом, а службеница му показа забиљешку добропољског матичара Јова, званог Кускун. Писало је Славица Видеж и остали Дејанови подаци. Човјеку пред очима заиграше искре

на црној површини и руком се ухвати за ивицу стола, али се брзо прибра.

- И шта ћемо сад? – Дејан је гледао у службеницу.
- Морате довести два свједока па са њима код нас и у станици милиције поднијети захтјеве да се дјечаку промјени име.
- Добро.

Без поздрава, скоро ошамућен Дејан изађе из канцеларије матичног уреда. Ништа му није било јасно а све је разумио. Преко улице у градској биртији наискап испи двије чашице лозе да се мало пре-сабере, а онда се упути кући у Бољановиће, по свједоке.

52

Није вјеровао властитим ушима и наслони главу на стари радио пријемник да боље чује. Сергеј сочно опсова. Зар и то?! Послије оног понижавајућег извињавања Титу и његовим полтронима и пишања по глави и части десетинама хиљада правих, непатворених комуниста који су преживјели најмонструозније логоре и затворе широм Југославије, а све због непоколебљиве вјере у интернационализам, Коминтерну и Совјетски Савез, сад непуна четири мјесеца послије чудног званичног сусрета са трулим капиталистом и изабљивачем радничке класе Рокфелером, предсједник СССР–а друг Никита Хрушчов је смијењен са свих државних и партијских функција једне од двије свјетске велесиле. Је ли СССР стварно велесила и прва држава радника или, како је тврдио покојни Сретен Солунац, љути православни националиста, несрећна Русија окупирана добро организованом бандом терориста који су задужени и плаћени да са потребе масона, илумината и јовановаца униште племство и лозу Романових и тако најбогатију државу на свијету поклоне лихварима. Сергеј се одмаче од радија, неколико тренутака на средини себе је неодлучно стајао, а онда приђе коферу са књигама и поче претурати по њему. На самом дну кофера бивши пуковник Удбе пронађе малу, мемљиву књигу подераних корица. Дуго ју је загледао прије него отвори прву страну и поче да чита

– Племе Исуса Христа, сина Давидова, Аврамова сина. Аврам роди Исака. А Исак роди Јакова...

Сергеј престаде са читањем. Накратко је гледао отворену страницу, а онда књигу пажљиво затвори и врати на врх кофера са књигама.

Лажу назадни националисти. Они увијек само лажу. Зато треба и укинути нације. Зато што лажу. Русија никад није производила више нафте од Америке, нити је њен индустријски раст био већи од америчког, енглеског и њемачког. Цар је био тиранин и никад није направио пругу, фабрике и парламент нити је сељацима подијелио земљу. На изборима крајем девесто седамнаесте нису комунисти добили тридесет процената гласова од четрдесет два милиона гласача, а остали седамдесет него обратно. Бољшевици су добили седамдесет процената...Лажу. Лажу. Лажеш бре Сретене Солунац, како те није срамота, покојник а лаже.

53

Вјетар с Трескавице је носио прољећну кишу над Добро Поље. Чинило се да ледене капи никако не падају на земљу него да их вјетар носи хоризонтално и оне дрско као ситне каменице, ударају у окна и у лица путника, изазивајући им бол.

Под надстрешницом Хаџијине кафане међу неколико сељана из околних села и Гавро Видеж је чекао аутобус из Калиновика за Сарајево. Бивши четник је ишао на Илицу, да обиђе сина, невјесту а посебно једноипогодшњег унука, сад му је јасна она народна пословица да се унучад воле више од дјече јер за дјецу ваљда немамо довољно времена а и срца нам нису скроз омекшала, и да Стакином стрицу, народном хероју однесе дарове. Кад су прије два љета у Касиндолској улици, на Илици, почели бесправно да праве породичну кућу и кад су их грађевинској инспекцији тужакале будуће комшије, кобајаги, партизански ветерани, а у ствари сеоски муватори, стриц је преко неких својих ратних другова ургирао у општини да им се не обустави градња. Гавру је на његову опаску да он само хоће да му унук расте у граду и да учи школу а не да се злопати ко он, рекао да пожури са

изградњом и да му се невјеста с дјететом што прије усели. Мајку са малим дјететом нико не смије избацити на улицу. Тог љета су за једну ноћ озидали приземну кућу, за другу ноћ је покрили и трећи дан невјеста и унук су се уселили. Без столарије, без унутрашњих малтера, без подова и димњака. Те зиме Вељко је потрошио преко двадесет кубних метара огревног дрвета и сви укућани у Бољановићима су се плашили да унук Горан не скапа од зиме. Њихови погледи су говорили Гавру, је ли то цијена школе, шта нама фали на селу и нешколованим, али му то нико није смио гласно рећи, а он је, кад оде у шталу да обиђе коње бринуо за унука, подлактицом брисао сузу и молио се светом Василију Острошком, слава му и милост, да погледа на његове потомке. Сједио би на дрвеним јаслама и ко будала кроз сузе се смијао сјећајући се како се тога љета Горан попишкио у Стакину јуфку за питу док га је он голог држао у наручју. Да није било Раде Стака би живота ми и ону јуфку смотала.

– Шта има везе ако буде мало горка! – Стака је објашњавала.

Од тада Горана сви зову Горки.

Наредне године кад се све срећно завршило изградили су објекат а Гавру је остао жал што од сталних сеоских шпија, не смије отићи под Острог да се захвали светитељу. И зато је сад понио дарове стрицу. Нека му их Вељко однесе, јер од четрдесет друге он и стриц немају више о чему причати. Ипак, фала му. Знао је да је богохуљење поређење свеца и антихриста, али није имао избора. Надао се да ће Господ схватити његово дјело као борбу добротом против зла, али ко зна какви су Божји судови.

Путем од Калиновика наиђоше два војна ципа и црни мерцедесе. Ових дана је двадесетпетогодишњица неуспјешног напада српских устаника на усташку касарну у Калиновику, а нове комунистичке власти то присвајају као још једну у низу својих великих побједа и разни функционери свакодневно иду да евоцирају успомене на попришту велике битке. Огромна већина њих, до прије неколико дана није ни чула за те борбе а камоли да су у њима учествовали. Тако је то одувијек. Ратне кукавице су у првим редовима на поратним прославама ратних побједа. Код надстрешнице Хаџијине кафане мерцедес се заустави и отвори се прозор на задњим вратима. У генералској униформи Начелника генералштаба ЈНА на њему се

показа Раде Амовић. Он је један од малобројних који је учествовао у бици за Калиновик. Предратни поручник војске Краљевине Југославије и командант калиновачког гарнизона, командовао је уставничким нападом.

- Јесто ти Гавро Видежу? – генерал упита кроз прозор.
- Јесам, Раде Амовићу.
- Дошо си?
- Дошо.
- Погријеси ти Гавро Видежу?
- Суд тако рече Раде Амовићу.
- Ајде са мном Гавро Видежу.
- Ја Раде Амовићу нисам стио с тобом четерес друге па нећу вала ни сад.

Присутни сељаци брже боље умакоше испод настрешнице, а генерал се осмјехну и кад остаде сам очи у очи са бившим саборцем а потоњим непријатељем скоро покајнички рече.

- А можда ти, тврда главо, ниси погријешιο. Збогом Гавро Видежу.
- Збогом, Раде Амовићу.

Стакло се подиже и друмом преко Рогоја црни мерцедес у пратњи два војна возила оде ка Сарајеву а из правца Калиновика појави се стари одрдани Центротрансов аутобус.

Вјетар и киша појачаше а црни облаци из правца Трескавице поподне претворише у сумрак.

54

Александар Ранковић, Министар унутрашњих послова и други човјек комунистичке Југославије сједио је на тераси виле на Брионима, острва на којем су се некад одмарали италијански краљеви, а сад их је себи Тито присвојио, пио јутарњу кафу и помало читао говор о српском национализму који му је написао Јован Веселинов предсједник Савеза комуниста Србије. Ранковић није обраћао пажњу на суштину говора, говор ко говор, ко стотине досадашњих, безличан

и анемичан, и читао га је само онако да се кад почне сједница Четвртог пленума Савеза комуниста Југославије не запетља у какве стране и непознате ријечи, изразе и фразе. Умију ови школовани да то закукуље да стотину паметних не умије одмотати. Хмм, ваљда су то интелектуалци. У свим временима и свим режимима добро живе од свог нерада и само онима који раде својим интелектуалним наклапањима мозак муте. Министар се није обазирао што нико не прилази његовом столу, навикао је да сви помало зазиру од шефа Удбе, тајне комунистичке полиције, и то му је увијек помало импоновало, али јутрос би волио да с неким прозбори коју ријеч. Синоћ је сањао лијеп сан и знао је да га данас очекује пријатан дан зато је волио да га с неким подијели. Погледом је тражио Веселинова, откад је Крцун погинуо у оној сумњивој саобраћајној несрећи, највише се дружио с Јованом, да му исприча шалу коју су му донијели момци с терена из Улога. Водио неки сељак кобилу и на мосту на Неретви заустави га најстрожији милиционер и упита

- Стари, куд си пошо са женом?
- У суд да се резведемо.
- Што стари?
- Вара ме курва с милицијом.

Али Веселинова нигдје није било, и Ранковић се врати читању. Поглед му се оте на пучину и мада није видио, знао је да је тамо, у оној измаглици гдје се састају небо и море, онај оток, гдје су спасили Југославију. Тито га је похвалио што је успјешно обавио задатак мада се правио да не зна начин на који је то учинио. Знаш ти, знаш друже Стари да смо убили преко четрдесет хиљада непријатеља и руских шпијуна, и да смо затворили ни сами не знамо колико, па опет се правиш невјешт, али нека твој друг Лека ће и то поднијети умјесто тебе. Све за комунизам и Југославију. Крај министровог стола наиђе Боби Радосављевић, Удбин тајни агент у предсједништву Савеза комуниста Србије, али Ранковић и не подиже поглед с папира у његовом правцу. Није волио тог љигавца и кад год би га видио чудило самом себи како га још није склонио са тог радног мјеста. Мораћу Ћећи, чим се вратим у Београд, наредити да га мало пошаље у провинцију на терен, да и он мало окрвави усране свилене гаће. Агентов пролазак поквари министрово расположење. Опет му се

мисли вратише на сецесионистичке покрете у Хрватској и међу Шитарима и подмукла подметања Словенаца. Кардељ је у томе најгори. Све преде и мази ко каква матора мачка, а из потаје гребе до крви. Ваљда су то генетски научили у сталном ропству под Швабама. Конобар се дискретно накашља и Ранковићу даде знак да сједница почиње. Министар испи остатак кафе, хартије с написаним говором смота под мишку и уђе у конференцијску салу. Не обазирјући се на присутне, сједе на своје мјесто. С десне стране председавајућег Тита, док је Кардељ сједио с лијева.

Послије интонирања државне химне «Еј Словени» у свом уводном излагању Тито између осталог рече

– ...Погријешило се што је Државна безбједност била препуштена самој себи, а главни руководилац био је Ранковић. Огромна улога Службе и заслуге Ранковића и других који су били под његовим руководством довело је до огромног повјерења које смо имали према другу Ранковићу и према Служби безбједности. На сједници Извршног комитета ни једном није расправљано о тој служби и она је остала мимо контроље Партије, што је грешка...

Још од првих Титових ријечи Ранковићу је зазујало у ушима и све слабије и слабије је чуо свог Врховног команданта. Губио му се његов глас. Министар је погледом тражио Кардеља, али се овај вјешто скривао иза говорника.

– ...Није ријеч о Државној безбједности, јер је тамо огромна већина кадра одлична, већ о појединцима из самог врха Службе који су се осилили, који су створили власт над људима, власт над Савезом коминиста, власт над нашим друштвом. И те негативне деформације су продрле доле до предузећа, фабрика, у разне друштвене организације, свуда. Овдје се ради о одвајању државне безбједности од Партије. Државна безбједност је прејашила Партију. Створено је неповјерење једних према другима одозго до доле и то подсјећа на оно што је некада било код Стаљина.

Овај мене пореди са Стаљином. Мене са Стаљином! Па, ако се ико на овоме свијету супроставио том руском медвједу то сам био ја. Ранковић је плашио да ће се онесвијестити пред свима, пред пријатељима, ако их још има, и непријатељима. Осјећао је како му срце туче а зујање у глави је постајало све неподношљивије. Крајичком ока спази како

се за ријеч јавља Јован Веселинов, и као да му за тренутак бијаше боље.

– Ко би могао да верује у идеале а да се стално осећа да га Удба контролише. – Јован Веселинов је говорио помало смушено и узбуђено – Били бисмо глупи ако не бисмо погледали истини у очи. Једно су идеали и снови, а друго су реалност са којом смо суочени. Морамо гледати и полазити од јединства Партије и земље и од тога полазити у разговорима о овим питањима. Извршни комитет је јединствен у томе. Нарочито се ради о Партији у Србији јер је претежно реч о српским кадровима у тим службама у Централном комитету, реч је о њиховој одговорности а међу њима и о одговорности Александра Ранковића са којим је Служба била повезана и то добрим делом је базирана на личним везама...

Ранковић више ништа није чуо. Зујање у глави је надјачало све ријечи изговорене у свечаној сали краљевског одмаралишта на јадранским острвима. Није ни чуо за шта је оптужен. Тек сутрадан кад му је Веселинов донио папир са другим говором у којем се он каје и згражава над тим на чему се сви згражавају да се прислушкују приватне просторије друга Тита, Александру се мало разбистрило у глави. Значи изгубио сам! Добро! У микрофон свих радио станица Југославије још је прочитао да се у Државној безбједности стари борци, да је било грешака и пропуста, да прихвата излагање друга Тита и извјештај Комисије о неправилностима у раду Службе државне безбједности и да ове догађаје не треба схватати онако како српски шовинисти потурају да Срби губе своје људе и да више не могу да бране своје интересе.

У хотелској соби на првом спрату сарајевског хотела «Загреб», док се дјевојка туширала, Ђуро је преко радија слушао обраћање свог министра. Покушао је да назове Џемала, окренуо је све бројеве телефона за које је знао да би се он могао тамо налазити, али свог представљеног није нашао. Марта му је рекла да је вјероватно слушао говор друга Ранковића и да је уплашен побјегао у Мостар. Није му то први пут. Тачно Марта, није му то први пут да побјегне, али јесте да се њему, свом вјерном Ђуру не јави. Мора да је вода до грла. Ђуро из боце испи остатке француског коњака устаде из кревета, обуче униформу, кожни мантил и чизме и опет леже у кревет. Џемал има

Мостар и у њему жену и дјецу, Џемал има завршену вечерњу основну школу и сад гања факултет, да и он буде професор или доктор, а шта ја имам!? Ништа. Само Партију и Службу. Увијек вјеран, увијек будан и увијек први на задатку. Кад треба гањати четничку банду, кад треба хапсити ибеовску копилад ајде Ђуро, држи Ђуроха соколе, а сад... Кажу претјеривало се, није требало тако, појединци су се отели и од Службе и од Партије. Како ћу се отети, кад су ми њих двије биле све. И мајке и сестре и љубавнице. Сад ме млађе колеге избјегавају ко да имам кугу, само кажу добар дан друже и прођу. Друже, друже. Нисам ја вама друг, ја сам друг мајор, мамицу вам јебем. И овај управник хотела Загреб вечерас ми каже нема оне твоје, најљепше, узела је слободне дане, ко да је она докторица а не курва, ево ти ова. А ову цијела Служба и сви сарадници. Е нећете ви тако с Ђуром. Није Ђуро мачји кашаљ.

Са наткасне из кожне футроле мајор извади свој никловани револвер са угравираним потписом друга Леке, сигурном руком повуче затварач, цијев наслони под браду и без оклијевања окину.

55

У свом првом сусрету са овом Земљом ждерача Лотоса, нареднику америчке пјешадије Грегори Вејну било је јасно да овај рат у Вијетнаму нема пуно сличности са оним у Кореји или на Балкану. Чим су се отворила врата на репу транспортног авиона Ц-130 читаву групу Вејнових класића заплуснули су облаци црвене прашине и тежак ваздух препун влаге. Пилоти су викали на омамљене регруте да се брже искрцавају и они су знојави и троми упливали у писту војног аеродрома Ку Ћиа. Док је дугокоси поручник у запуштеној униформи викао на њих да се не одмичу из строја и од авиона јер мали жути вребају одмах из оградe Вејн је ћутећи гледао дугачки ред гумених цакова прекривених ројевима плаво црних мува. Наредник је знао шта је у врећама. Бољу добродошлицу није могао ни замислити. Један уредно униформисани војник са знаком црвеног крста на рукаву отвори патент затварач на једном цаку, са палца на нози погинулог

подиже металну плочицу, нешто бијесно опсова, у своју биљежницу уписа неколико цифри и затвори џак.

- Шта ме гледаш? – Бијесно се обрецну на Вејна кад је примијетио да га овај проматра.
- Попуши! – наредник му је одбрусио и отправник мртвих америчких војника је процијенио да је пред њим професионални војник такозвани Осуђеник, а не неки силом мобиласани дјечак и одмах се повукао.

Сад, двије године касније послѣје два рањавања, безброј окршаја у џунгли и стотине изгунџилих и сакатих сабораца, наредник Грегори Вејн сличан оном поручнику од прије двије године, примио је нову групу регрута, сиротињу из безимених америчких градова и обојене, распоредио их по водовима и вратио се у базу. Да попије још једну боцу Џек Данијелса заједно са двадесетак конзерви пива, да са друговима из вода који пуше траву појачану уљем од хашиша, игра покер и са Радио Сајгона слуша блуз. Џенис Џоплин и Дорс. Блуз је настао на робовским плантажама памука као музика против бола и страха, сличан српском карасевдаху. Пусто, пусто, пусто ми је све...Хавајац с друге стране стола јако повуче дим из своје велике луле онда дим дуну у колут свог великог револвера. Цијев револвера стави водном доктору у уста и окину. Кугла дима доктора погоди директно у мозак, и он заколута очима.

- Ово је супер, човјече! – несвршени студент медицине задовољно промрља – Хоћеш и ти наредниче?
- Неће, он је ментално заосто! – прије Вејна одговори насмијани Хавајац. Војник је наредника назвао именом којим зову све оне који се још не дрогирају

Вејн се није ни потрудио да ишта одговори доктору наркоману. Гледао је у једног Пољака како камбоџанску црвену дрогу навлачи у шприц и лагано из игле истиска ваздух прије него што је забоду у набреклу вену на подлактици. Лако је америчкој младежи да се прави сувише добра за рат у Вијетнаму и савјесна генерација кад за њих ратује источноевропска сиротиња. Вејн потражи своју јо–јо играчку, али прије него што је нађе у спаваоницу уђе дежурни војник и зовну га.

- Наредниче, дошао Вест Јунион!

Они који су успјели чути и разумјети дежурног војника схватили

су да су дошли шверцери са дрогом, пићем, проституткама и новим плочама блуза и рокенрола. Неки одмах потрчаше ка дрвеном молу на ријеци Меконг. Вејн је ишао полако јер знао је да ти лешинари неће отићи задуго. Чим је изашао из спаваонице и угледао брод одмах га је препознао. Не! То не може бити истина! Наредник убрза корак, скоро потрча и на обали између двије полуголе проститутке затече истину. Са Хавајцем се око цијене проститутке цјенкао Раул. Вејн одгурну свог војника и стаде испред капетана. Два човјека су се нијемо и непокретно гледала у очи.

- Откуд ти Владо?! – Раул први проговори.
- Ево, мало се зајебавам. А ти?
- И ја се мало зајебавам.
- Не организујеш више бокс мечеве?
- Не организујем.
- Могао би организовати један у хуманитарне сврхе. За Бјелоруса Бориса.
- Ко ти је тај Борис?

Раул је све схватио и иза појаса трже револвер. Прије него што га је подигао видио је разјапљену цијев тешког колта 45 како га гледа равно међу очи.

- Какав је осјећај кад бројиш посљедње секунде властитог живота?
  - Вејн се церекао.
- Немој Владо! – Раул још једном покуша да спаси ситуацију и да добије на времену.
- Ко ти је тај Владо?

Раулу се учини да су се на трен опустили мишићи око супарникових очију и покуша да подигне револвер. Није чуо тешку детонацију колта 45 ни други дио реченице свога ривала. Метак му је кроз лијево око разнио пола лобање.

- Ја сам Грегори Вејн!

Кад се капетан мртав скљока на црвену земљу крај ријеке морнари се залетише према убици али су их у полукругу с напереним пушкама чекали пјешадинци армије Сједињених Америчких Држава. Хавајац подиже руку

- Полако делфини, да не гинете у лудо. Сами сте видјели да је све

била чиста самоодбрана. Ако је капетан имао замјеника дајте га и да наставимо свој посао.

Морнари се ускомешаше, али се брзо између њих прогура један и погледа у Хавајца.

– Гдје смо стали?

– Која ти је најнижа цијена за ове двије љепотице?

Вејн се окрену ка спаваоници. У овом контигенту робе Вестерн Јуниона за њега ништа није било интересантно. Крајичком ока примијети како два морнара у брод уносе мртво тијело капетана Раула.

56

Завалањан у своју столицу Тито је пушио цигару, дар Фидела Кастра, и пио ко зна коју по реду чашу Цек Данијелса. Што ти је живот. А и заслужио сам. Јесам, мајке ми. Ранковић је сједио на супротној столици и безлично гледао у човјека за којег је донедавно био спреман да погине, а тек сад је свјестан истине да о њему ништа не зна. Ко је он? Како сам му тако лако поверовао? Како је дошао у Београд и Србију? Одакле? У Кумровцу, забитом селу у хрватском загорју нико га није препознао, ни најближи рођаци, па су им доктори сарадници Службе приликом једне његове посјете завичају давали инекције веселице кобајаги да им умире узбуђење због повратка најпознатијег суграђанина а у ствари да не причају окол. Је ли он уствари Стаљинов најбољи шпијун и плаћени убица Коминтерне, масон, човјек задужен од Ватикана да обнови Аустроугарску, Свето Католичко Царство или само нови Калигула који опијен вискијем, опијумом и влашћу намјерава да у свом царству свим киповима, и каменим и живим, поскида главе и на њихова рамена постави копију своје. Непоновљиве.

– Друже Тито, послије оне оставке на све функције не могу више ни да будем потпредсједник Савеза комуниста Југославије.

– Добро.

– Идем ја. – Ранковић устаде са своје столице и стаде пред вођу.

– Иди. – Тито безвољно пружи руку за поздрав – И поздраву жену

и оба сина.

Ранковићевим тијелом прођоше трнци. Због млитаве и хладне руке у својој шаци, као да је ухватио тијело звечарке, и посљедње Титове реченице. Обојица су знали да то није био поздрав већ пријетња. Упозорење на тишину. Ранковић потражи Титове ситне, сиве очи, али испод полуспуштених вијеђа полупијаног човјека није могао да их разазна. Ако их је непознати и имао. Лека се окрену и изађе из кабинета предсједника Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.

57

Срели су се у парку код фонтане испред илиџанског хотела Србија. Гавро је био са унуком Гораном, а Сергеј са исто толико старим својим Иваном. Са двије супротне стране фонтане сједећи на тамно зеленим парковским клупама и један и други су пазили да му унук не упадне у воду, да не погази разнобојно лијепо уређено парковско цвијеће или да се не изгуби гдје у зеленом жбуњу парка. Код камене склуптуре, на ивици фонтане, имитирајући неке старије дјечаке Иван се саге да се напије воде и кад га Сергеј зовну да га опомене Гавро препознаде свог старог саборца. Прије него што му је пришао зовну га да још једном провјери да ли је то он и ако јесте да ли хоће са њим да разговара. Шта знаш...

- Сергеј. Јесто ти!?
- Јесам. Гавро Видежу ти ли си?
- А ја богами. Колко се још сјећам.

Два ветерана пожуре један другом у сусрет и после седамнаест година и оних затвореничких ноћи у сарајевском централном затвору, погледаше се у очи. Колико су само и један и други од тад ствари претурили преко своје главе, много и за по три живота, и колико би један другом имали шта испричати.

- Стариш ли ти мрцино једна икако?!

Послије неколико минута два стара пријатеља су сједила у љетној

башти ресторана Кристал, пијуцкали кафу и киселу воду и гледали на унуке. Дјечаци су заједно сједили на ниском бетонском зиду.

- Мој деда може подици ауто.
- А мој може кућу и све нас у кући.
- Моје деда може подићи тли куће.
- Не лази како це кад нема тли луке.

Радни је дан и касно пријеподне па у љетној башти осим двојице доконих старца нема других гостију. Два конобара сједе у хладу за празним столом за музичаре и пију кафу. Сергеј запали цигарету и са сусједног празног стола сам пренесе пепељару од жутог месинганог лима.

- Отко ми је жена умрла све чешће размишљам да ме свих ових година Бог не опомиње.
- Шта ти знаш о Богу. Не узимај његово име у уста.
- Недавно ми је на ум пала она прича из Јеванђеља што нас је вјероучитељ учио давно прије рата кад је неки човјек своје велико имање подијелио на два једнака дијела и обојици синова дао по дио. Један син је остао са оцем, а други је отишао у далеку земљу и никоме се није јављао док није потрошио сво имање. Кад му је глад додијала рече «Идем и ја код оца свога, код њега има довољно хране. Отац има доста слугу па нека дадне и мени, не ко господаревом сину већ ко свом посљедњем слуги и биће ми довољно»
- И шта оћеш да ми кажеш том причом? Да чекаш да и тебе отац дочека са великом гозбом срећан што му се заблудјели син вратио кући. Касно си се сјетио, мој Сергеје стари антихристу, касно а и сад играш на карту гозбе и опроста.
- Ма није то...
- Да и ја теби испричам једну причу која није у Јеванђељу али коју је испричао поп Саво, док није отишо у Грчку. Неђе двије групе момака гањале лопту, ко ово сад Партизан и Реал, и један од њи добро игра ал се намерачио да једном те истом лопту стално пробацује кроз ноге. Кад год му је пробаци он каже «Извини». У неко доба утакмице овом што му је пробацивано кроз ноге дојади и уфати за гушу овог доброг фудбалера «Ма пробачуј колко ти је воља но ми се за живу главу више не извињавај». Паметни људи не

прифаћају свачије извињење.

- Ма ниси ти Гавро мене добро разумио, а можда ни ја нисам добро испричао, али сам желио да ти кажем да сам се уморио свега. Иле-гала, револуција, затвор, Мермер. Сад би најрађе отишо у пензију, и да знаш да ћу то урадити. Сад кад је Удба омекшала повезаћу ратни и цивилни стаж и одох у пензију. Да чувам унука и обилазим манастире.
- Ти да обилазиш...
- Еј, а шта мислиш да тебе запослим на моје радно мјесто. Да будеш чувар у војном отпаду.
- Дај богати немој ме зајевавати.
- Што?! Ајмо сутра заједно код директора.

Дјечацима је досадило да сједе на зиду а и дошло им је вријеме по-дневнoг спавања па се растадоше. Једни одоше на Ченгић Вилу а други у Касиндолску улицу.

Сутрадан, у договорено вријеме пред капијом Војног отпада на Долац Малти састали су се Гавро и Сергеј. Сергеј је био у сивој радној униформи, а Гавро у најљепшем одијелу. Послије двадесет се-дам година треба опет да добије посао, није ти шала. Гавро је имао трему као младожења. Руком је провјеравао је ли му нос чист, да на реверу сакоа нема длака и јесу ли му оба краја крагне кошуље исто намјештена. Низ леђа је осјећао како му цури зној.

- Ништа се ти не сикирај. – Сергеј га је куражио – Директор је добар човјек. И ти ништа не причај, да шта не поквариш. Ја ћу све. Он је предратни комуниста, цијели рат је провео у логору на Бањици, а Швабе су му стријељале сву породицу.
- Како онда да не бринем?!
- Не знам ни ја, али немој да се бринеш.

Мало су се задржали у секретаричиној канцеларији а онда су ушли код директора. Он се срдачно руковао с обојицом, понудио их кафом и док је секретарица уносила послужавник а Сергеј трабуњао о својој пензији и о свом пријатељу с почетка устанка, Гавро је само чекао да што прије изађу. Као да га је нека невидљива рука гушила у укусно намјештеној директорској канцеларији. Како је до сад преживио без посла ваљда ће некако и ово мало живота што му је још остало.

- Где сте Ви досад радили? – директор упита Гавра.

- Нисмо није. – овај сметено одговори.
- А имате ли радну књижицу? – Гавро поблиједи кад чу Мирково наредно питања.
- Има. Како нема?! – Сергеј одговори умјесто Гавра – Гавро дај радну књижицу!
- Ма...не знам... – Гавро се нећкао.
- Дај књижицу! – Сергеј је био упоран – Шта сад изводиш ко стара удавача. Би а глумиш да не би.

Гавро из унутрашњег џепа капута невољно извади своју радну књижицу и стави је на сто пред директора. Кад оде коза нека иде и уже. Директор Мирко отвори књижицу и погледа у Гавра.

– Шта Вам ово овде пише непријатељ народа?!

Сергеј поблиједи и уста му се од изненађења сама од себе отворише.

- Био сам у рату у четницима. – сад већ мирно Гавро одговори, помирио се са судбином, а Сергеј заколута очима као да ће се оне-свијестити.
- Кад ми раде она двојица усташа из Горажда може онда и један четник из Доброг Поља. – директор врати књижицу на ивицу стола ка Гавру – Дођите у понедељак на посао умјесто Сергеја, а Ви друже пуковнице узмите годишњи одмор док прибавите документацију, а онда у пензију.

58

У свом новом једнособном стану на Ченгић Вили, код млина, Велемир је управо ручао и сјео је да мало одмори пред вечерашњи посао на билетарници сарајевског биоскопа Први мај. Младић је размишљао о добрим стварима које му се догађају посљедњих година. Поред свега прије два мјесеца добио је и овај нови стан, а и она спремачица Стана га чудно гледа. Као да јој очи цакле. Јест, да није нека љепотица и да је постарија, али изгледа да је часна дјевојка. Ни налик Марти. Ех Марта, такав осмјех више нема ни једна жена на свијету. Осмјех украшен ситним беном изнад горње усне и мало размакнутим сјекутићима, за срећу. Велемир узме један од илегално

набављених црквених часописа и одабра да прочита текст о икони Светог лица из Лаона. На врху листа била је фотографија иконе.

У Четвртом крсташком рату западни крсташи су заузели Цариград и по унапријед утврђеним списковима њихове вође су међусобно подијелиле и заробљене црквене светиње. Разне иконе, пехаре, копље којим је прободен на распећу и Христову плаштеницу. То је платнена тканина којом је било обавијено тијело преминулог Христа и која је у себе упила дио Његове енергије и на њој је остао Његов лик. У околини Сремске Митровице 1222. године настала је икона Свето лице из Лаона при чијем је дну старосрпски запис «Образ Господин на Убрузје».

Текст у часопису је даље говорио о Светом гралу, британској застави, немањихким манастирима, али Велемир је све чешће гледао у фотографију иконе. И тим очима је видио доброту. Младић затвори новине и ко зна из ког разлога опет помисли на Марту. Одавно је није видио, одавно није ни мислио на њу, али ју је волио несмањеном жестином. Морам је наћи. Да видим је ли још лијепа, а каква она може бити, и је ли јој кћерка љепша од ње. Да је било правде на овом свијету, та је кћерка могла бити моја. Водио бих је у кино, на Врело Босне, куповао јој сладоледе и шампите, учио да броји до сто и волио. Хмм, а волим је и овако. Кога Марта воли тога волим и ја.

Велемир примаче колица и сједе у њих. Из ормара извади чисту кошуљу и преко ње обуче танки џемпер. Још једном провјери јесу ли му кључеви од билетарнице у џепу, осврну се по стану и прекрсти

– Боже помози!

А онда изађе на посао. Данас се у кину «Први мај» приказивао најбољи југословенски филм «Скупљачи перја». Љубавна драма људи око нас које до јучер нисмо примјећивали ни да постоје. Цигани су Богу драг народ. Коњ и кола, дјеца, балалајка и пјесма. »Белем, ђелем».

Мислио је да је полудио. Сједио је у билетарници и продавао карте кад испред њега стаде Марта. Смеђокоса, насмијана, са ситним бежом изнад горње усне и мало размакнутих сјекутићима, за срећу. Марта са соколске игранке у српском културном дому Слога, хиљаду деветсто педесете године. Дјевојка је гледала у забезекнутог човјека с друге стране и нелагодни осмјех јој се ледио на уснама. Као да је умјесто мене видио духа. Дјевојка се окрену и погледом потражи мај-

ку. Она је стајала покрај дугачког реда, као да се крије од човјека у билетарници.

– Марта! – он промрља.

– Ја сам Марија, друже, – дјевојка му одговори – Марта се зове моја мама. Молим Вас двије карте.

– Изволи, кћери. – Велемир се прибра.

– Хвала.

Марија кћери.

59

Мршава, плавокоса дјевојчица од осам, девет година закачена Мшареним димијама за закржљало стабло испод ивице отвора бездана гледале је у Сергеја својим крупним очима и пружала руке ка њему. Праменови њене косе улијепљени у крв из ране на глави заклањали су јој једно око, али је зато оно друго изгледало још веће. Расло је и расло и Сергеј је јасно могао да разазна танке линије плаве зјенице и на њима остатак неоткинуте сузе. Дјевојчица склони прамен с другог ока и опет пружи руке ка Сергеју.

– Сергеј, тата! – дјевојчица га је звала.

Сергеј, млади партизански капетан, примаче се дјевојчици и врхом кундака је удари у оно крупно око. Од силине удара димије се поцијепаше и дјевојчицино тијело полети у понор. Док је падала она је звала.

– Сергеј! Тата! Татааа!

– Ја никад нисам имао кћерку! Ја никад нисам имао кћерку!

Уплашен и обливен знојем Сергеј је сједио у свом кревету у стану на Ченгић Вили и зурио око себе.

– Ја никад нисам имао кћерку!

Бившег партизана опет је мучила мора кад је његова јединица преубечена у четнике из једног села код Невесиња покупила муслиманско становништво и одвела их на ликвидацију на понор код пута ка Љубињу. Једну дјевојчицу нико није хтио да убије и да би

им показао личним примјером оданост Партији комесар јединице капетан Васиљевић је то урадио кундаком свог руског аутомата.

Сергеј устаде, отвори прозор, запали цигарету и загледа се у небо над градом. Распоред звијезда му је изгледао као шара на димијама. Он се врати у кревет, јастук подиже уза зид и наслони се на њега. Знао је да ни ове ноћи више нема ништа од сна.

60

Сву су стоку још раније распродали и јутрос је Гавро заклао посљедње теле. Месо ће понијети са собом у Сарајево. Кћерке су се све поудале и данас Гавро и Стака селе код сина. Оно мало ствари што кане понијети са собом од јутрос су спаковане и сад обоје сједе у Љубовом дијелу куће и чекају Вељка да дође по њих. Сви укућани ћуте. Гавро и Љубо пуше. Љубова жена трећи пут кува кафу. Стака не памти да је икад за један дан три пута кафенисала. На лијевој страни груди жена осјећа мукли терет. То приписује црној текућини а одлично зна шта је на ствари. Не оставља се кућа сваки дан.

- Не знам Гавро је ли вам то паметно?! – Љубо проговори преко цигарете.
- Што?
- Није град за нас горштаке. Ми смо навикли на вукове, а не на хијене.
- Не паметуј, живота ти. Нећемо ваљда довијека бити фурмани.

У кућу уђе Љубова унука Слађана и рече да Вељко зове да се иде. Гавро брзо устаде, рукова се с братом, у руке зграби завежљаје, Дејан узе остале да помогне, и без размишљања изађе, а Стака узе своја два штапа, помоћу којих је ходала и полако пређе у свој дио куће. Још једном обиђе обје собе и унатрашке, као да излази из храма изађе на врата са своје стране. На прагу се још једном заустави, прекрсти се и полако се спусти на кољена. Кад цјелива праг, споро и тешко, држећи се рукама за довратник, устаде још се једном прекрсти, рубом марама обрису сузне очи и полако крену улицом низ село за Гавром и Дејаном. Успут се поздрављала са сељанима који су изашли на своје

капије и трудила се да се не осврће и да јој они не виде сузе. Нису оне слике да их мора свако гледати. Кад изађе из села, на бријегу на пола пута између села и мјеста гдје ју је син с аутом чекао, Стака више није могла издржати да се не окрене. Село и камену кућу само је очешала погледом, а поглед јој се ко залеђен заустави на другом већем бријегу ка Рогоју, на сеоском гробљу. Кад сљедећи пут дођем у Бољановиће то ће бити тамо, на тај велики бријег.

61

У пијеску између два јасена Горки је направио пут и великим пластичним камионом, поклоном комшије Реље, и сад превози материјал с краја на крај пута. Ћата, три године старији дјечак, га је видио од своје куће и пожурио да се играју. Њих двојица су једини дјечаци у том дијелу Касиндолске улице. Ускоро ће их бити више. Сваке седмице никне по једна кућа. Мало шљакобетонских блокова и цријепа, мало алдије и врећа цемента на шест, а може и на седам колица ријечног шљунка за ручно мијешање бетона, моба, ријетки мајстори, сарајевска пива и пуно мита за грађевинске инспекторе. За бивше кулаке и народне непријатеље и не треба више. Криви зидови, груби малтер, јефтина столарија, лоше сложен цријеп, сиров бродски под, пољски клозети, ручне пумпе за воду, блато и комад хљеба премазан свињском машћу са алевом паприком. Направљену кућу свако може критиковати, али је само ријетки могу направити. Ћата носи врбов штап за који је паљеном зарђалом жицом завезао половину сломљеног ножа.

- Шта ти је то? – Горки га упита.
- Копље. Ево ме ко Винету.
- Ух, што ти је добро.
- Хоћеш ли да се замјенимо? Ја теби копље а ти мени камион.
- Важи.

И док Ћата пластичним камионом превози пијесак Горки покушава да копље пободе у јасен. У једном тренутку кад копље удари о стабло, половина ножа отпаде од врбовог штапа.

– Е кад си ми покварио копље и ја теби узех камион. Вратићу ти га кад ми направиш копље.

Ћата зграби камион и отрча својој кући а Горки узне дијелове копља и плачући оде да тражи ђеда Гавра да му то поправи.

62

Обучен у сиву униформу радника обезбјеђења, са шајкачом и црвеном стакленом петокраком, испод Титове урамљене фотографије Гавро Видеж је сједио у портирској кућици Војног отпада на Долац Малти и цепним ножићем сјецкао сланину, хљеб и црвени лук. На транзистору су свирали Индекси «Да сам ја нетко, свим мајкама би избрисао боре, учинио да очеви их воле». Гавро није волио ову врсту музике. Увијек ко да нешто причају. Нема пјесме без хармонике. Кад Тозовац запјева «Сиромасам, сиромасам, ал волим да живим, док последњи динар имам нећу да се смирим». Међутим портир није ни покушао да промијени радио станицу. Ова пјесма ових дрекаваца била је само пауза у директном преносу студентских демонстрација у Сарајеву. По угледу на демонстрације у Београду кад су се студенти побунили јер их нису пустили на бригадирску приредбу у Дом културе у Новом Београду и то се изродило у побуну против привилегија појединаца како су их демонстранти звали «црвене буржоазије», и сарајевски студенти су се солидарисали са својим београдским колегама и побунили се против неправде и неједнакости. Хмм, правда је само једна ријеч у рјечнику српскохрватског језика. Гавро се кисело осмјехну сам себи. На радију су јављали да се демонстрантима прикључују и незадовољни радници и он се забрину да и Вељко не оде на трг пред зграду Предсједништва БиХ. Синоћ му је син обећао да се неће мијешати у те међукомунистичке обрачуне, јер студенти ће сигурно изгубити ко што су увијек млади губили од маторих превараната и милиција ће покупити коловође и истакнуте букације и не би било паметно да се међу њима нађе и млади човјек у чијем досијеу пише да су му родитељи непријатељи државе, али младост једно мисли навече а друго ујутро. Можда га превари какав

кобајаги вођа синдиката а оно прерушени Удбаш и онако младог и наивног, одведе на трг. Е, дјеца, дјеца!

На углу улица Маршала Тита и Краља Томислава окупило се неколико хиљада демонстраната пред зградом Предсједништва БиХ и окружени кордонима милиције.

Протествовали су против неједнакости

– Тито! Партија! Тито партија! Уаа црвена буржоазија.

Док су градски лопови користили гужву и заузетост милиције и неометано пљачкали по граду, чак отворено разбијајући излоге и улазећи у продавнице кроз њих, студентима су се придруживали млади радници и ђаци, а Вељко је послушао оца и на великом кућном радију ЕИ Ниш у кући у Касиндолској слушао директан пренос говора вођа демонстрација апсолвента филозовског факултета Младена Васиљевића и доцента пољопривредног факултета Митра Бесаровића.

– Другови и другарице, – један од њих двојице управо је говорио – студенти и професори свима треба да је јасно да ми студенти сарајевског универзита нисмо ни за Ранковићев социјализам чврсте руке и страха ни за Ђиласову демократију, јавашлук и анархију, већ за самоуправни социјализам друга Тита и против раслојавања у друштву. Против стварања неке црвенобуржоаске елите која ради личних интереса ствара бирократски отпор реформама, економском развоју процесу диференцијације и реорганизације Савеза комуниста. Тим друговима узалуд већ годинама указујемо да схвате већ једном да је Југославија несврстана држава и да нас младе не интересује криза капитализма, буржоаских политичких институција и административно етатистички односи у земљама социјалистичког лагера већ само напредак и просперитет наше домовине. Морам вам рећи да у тим својим захтјевима нисмо сами. Са нама су колеге са београдског, новосадског, скопског, загребачког универзитета, културни радници Бранко Плеша, Десанка Максимовић, Васко Попа, а подршку нам је дао и сам друг Тито лично.

– Тито! Партија! Тито партија!

Демонстранти овацијама поздравише и говорника и вођу, а на радио станици опет пустише ону падавичарску музику. »Давну љубав да им

врате и да мирно снију своје сате, да сам ја нетко».

Џемал притисну задњу десну типку великог радија и настави да учи. За три дана брани докторску дисертацију. Другови из Комитета су му дозволили да послије завршене основне вечерње школе и факултета политичких наука у Кумровцу не мора магистрирати већ да одмах брани докторску дисертацију. Митар Бесаровић му је написао тридесет уско куцаних страница докторског рада на тему «Титово историјско НЕ резолуцији Информбироа» и Џемал се трудио да то све добро научи. Да се за три дана не обрука пред друговима.

63

Цијеле јесени Стака је непокретна лежала у својој соби. Болест је Ципобиједила, велика количина воде у организму ударила јој у зглобове и жена је била свјесна да је дошао крај. У педесет трећој години живота изгледала је као да јој је осамдесет. Није сама могла отићи ни до тоалета. Невјеста и кћери су је превртале у кревету и прале а она се тога стидила и због тога јој је болест још теже падала. Једина радост јој је био унук Горки. И поред изричите забране родитеља да узнемирава баку, кад год они не гледају дјечак се увлачио у њену собу сједао на ивицу болесничиног кревета и док му је она гулила наранце пажљиво слушао старе приче.

Прије много, много година слон и миш су били браћа. Имали су по педесетак кила, живјели су на обали ријеке и дане су проводили купајући се у њој. Миш се хранио пастрмкама и птичијим јајима а слон је више волио да једе воће и поврће. Миш је био лијенчина а слон је волио да учи и да помаже другим животињама. Слон је био добар а миш зао. Једном док су све животиње дријемале миш из крошње палме украде препеличино јаје и однесе га у своју логу. Али то у ствари није била препелица него добра вила која је из палмине крошње пратила које су животиње добре а које то нису. Она оде у мишеву и слонову логу и кад пронађе јаје миш схвати ко је у ствари она и брата оптужи да је лопов. Та лаж вилу још више расрди и она науми да миша убије али је слон поче преклињати да му брата остави у животу. Слонова доброта

разњежи вилу и она не уби миша али учини да се миш смањи стотину пута, а слон повећа исто стотину пута. Отад миш има највише пола киле, а слон нарасте и преко пет тона.

- Бако, а како то да се толики слон боји толишног миша?
- И највеће добро се плаши најмањег зла, да су хиљаду пута браћа. У велику канту млијека наспеш кап гаса из лампе и млијеко више није за пиће, а у канту гаса можеш сипати колико год оћеш млијека она ће увјек бити смрдљива и отровна.

Дјечак и даље ништа није схватао. Те приче о добру и злу не разумију ни одрасли а камоли дјеца. Кад би родитељи ухватили Горког у бакиној соби љутили су се на њега и водили би га у другу просторију да га руже или туку због непослушности, онда би Стака бананама намамила млађег унука Небојшу да приђе њеном кревету и кад би овај допузао онда је звала сина или невјесту да изврше замјену. Давала им је Нонета за Горког.

Сад у сред зиме у соби сарајевске болнице Кошево од свих догађаја и људи из протекле педесет три године једино јој недостају та два дјечака.

- Боже зар сам толико проклета да поред петеро моје дјеце и десеторо унучади ја жалим само за њима. Највећи је гријех кад сву своју дјецу не волиш на исти начин, али ваљда је то што су мушки. Али и Милојка има сина Небојшу, Нада Јова, Љиљана Милана, судбина и тешка прехлада из Междра Ради нису дали дјецу, а мени опет само на мислима Горки и Ноне. Ваљда што ће продужити несрећно презиме Видежа. Боже, често сам те молила и најчешће си испуњавао моје молитве, често сам твоје име узимала у уста, али ово данас и ја и ти знамо да је посљедњи пут на овом свијету, а на оном ко зна, и само те молим сачувај ми ту дјечицу да се не пате у животу ко ми старији. Ако је било неких неплаћених дугова и гријехова ваљда си их мени наплатио, а ако је шта остало ваљда си Бог и можеш опростити да њих онако невине и ситне не стигне зло посијано прије ко зна колико вијекова. Ја немам више жеља, одавно их немам, све су оне или испуњене или изгориле ко смрека у шумском пожару, и једино ми је остало да се надам да ћеш мојим унуцима дозволити да мирно остаре и да ћеш ме скоро узети к себи. Амин.

Вјетар је наносио снијег у окно собе сарајевске болнице Кошево, допола огуљена наранџа се котрљала по поду од црвено плавих линолеум плочица кад су два медикара ушла са колицима да упокојено тијело Стаке Видеж превезу у мртвачницу, док неко од породице не дође по њега.

64

Сергеј Васиљевић је био један од ријетких одраслих људи на свијету који је имао могућност а да није гледао прво спуштање човјека на Мјесец. Он је са сином и невјестом сједио у соби и док су њих двоје пратили сваки корак Нила Амстронга Сергеј је унуку Ивану причао причу. Умијесио човјек погачу и испекао кокош, па сјео да једе, кад у тај час његов кум бану на врата и човјек брже боље метне кокош на погачу и све то покри чанком да сакрије од кума. Кум мало посједио и кад отиђе, човјек устаде да дохвати кокош, погачу и чанак да настави ручак, али све се оно претворило у једну животињу зато што је крио оброк од властитог кума. Тако су људи почели да поштују кума и тако је настала корњача.

- Како можеш да се замајаваш са дјецом у овако историјском часу?!
- Младен се обрецну на оца – Ово је ко да уживо гледаш како Колумбо открива Америку.
- Што се мене тиче није је морао ни откривати. – Сергеј Ивана посади у своје крило – А ово у шта цијели дан блејите само је још једна америчка подвала.
- Што? Мислиш да само Совјети могу отићи на Мјесец?
- Само они, кад би то могло. Мјесец је вјештачка направа, изнутра шупља, и у њој живе људи са других звијезда, који мотре на нас и који нам не дозвољавају ни да им се приближимо. Земља је међу-звјездани затвор за свемирске преступнике, а у Мјесецу бораве чувари затвореника. Он је чувара.
- Хмм, – Младен се осмјехну – из твоје главе нико никад неће избрисати затвор. Шта су ти урадили на том Мермеру?
- Пуно запиткујеш. – Сергеј се осврну лијево десно – Биће ти боље ако мање знаш, паметнице.

Киша се као завјеса спустила над Вејнов вод, сакривен под велико клише грана нагнутих над ријеку. Војници су стајали до пазуха у води и чекали да киша бар мало опарја или да наредник Вејн изда команду. Задатак им је да на ивици старе плантаже гуме поставе линију одбране. Вијетнамски генерал Ђап, човјек који је у Кини завршио Филозофски факултет и који користећи се историјом Далеког истока и искуствима старих вијетнамских ратника туче све америчке генерале, кренуо је у офанзиву на Сајгон. Из пластичне кутије за цигарете Вејн извади један Винстон и испод понча од шаторског крила запали цигарету. Колико јебених ратова човјек мора да преживи да би коначно нашао свој мир. Наредник помисли и одједном се сјети мајке и очуха тамо на Балкану. Ко зна да ли су још живи?! Кад би сјели крај верига у чијем се котлу кувао млади кромпир док је мајка у колијевци љуљала полусестру очух је Владу причао приче о српским јунацима. О Милошу Обилићу, Хајдук Вељку, Бају Пивљанину, цару Душану. Ко зна одакле их је он научио и ко их је њему испричао. Негдје на Моринама или на Зеленгори окупили се хајдуци и такмиче се ко најбоље гађа из кубуре. На сто корака од црте, од крпа и дрвета направили фигуру Турчина и циљају. Тад млађани хајдук Перо Тунгуз понуди опкладу да ће Турчина погодити међу очи. Остали ајдуци му се насмијаше, а младић узне кубуру, прије лику Турчина на пола корака и међу очи му сасу огањ. Остали се побунише да је варао, а Тунгуз им рече.

– Ја овако, на пола корака, пријем и живом Турчину.

Важно је прићи довољно близу. Жаром цигарете наредник Вејн притисну пијавицу на свом лицу и кад се она опусти заједно са чиком баци је у ријеку. Крекет жаба и огромни комарци су му ишли на нерве и прстом показа водичу вода да крене. Прије него што овај мачетом поче просијецати пут у џунгли Вејн му напомену да обрати пажњу на потезне mine окачене о дрвеће и малајске капије, замке од зашиљених колаца бамбуса а осталим ако се ко изгуби у џунгли да не виче и не лута већ да стоји на једном мјесту док га неко не покупи.

– Не трчите и не правите се хероји. Такви не добијају Орден сребрене

звјезде јер у ратовању пјешадинца нема много славе и части а поготову у џунгли. Овдје вам глава увијек мора бити што ближе гузици. Ајд сад!

Колона полако изађе из ријеке и крену уз стрму обраслу обалу. Нико није проговарао. Већи дио вода су били редовни регрути чији је рок у Вијетнаму био годину дана, није било пуно професионалаца, али страх од џунгле и сталне борбе од њих су направили искусне ратнике. Док је размишљао да ли да са чизама скине љепљиву траку којом је спријечио воду да му уђе у чарапе, водич му руком показа на два бункера маскирана под два пања. Вејн пређе на чело вода, прстом зовну Хавајца и показа му на један бункер. Овај климну главом, иза појаса скину једну Вили пит, фосфорну гранату и пузећи крену ка показаном бункеру. На исти начин наредник крену ка другом. Већ је био код бункера спреман за напад кад Хавајац нападне свој циљ. Детонација протресе џунглу.

– Ла даи! – на вијетнамском језику Вејн позва посаду свог бункера да изађе, а они очито неискусни отворише митраљеску ватру по крошњама дрвећа.

Наредник извади осигурач своје гранате, склони се у страну да га не захвати фосфор који гори до кости и убаца је унутра. Детонација прекину митраљеску ватру. Кад је вод пристигао Хавајац је извлачио амерички падобран којим је био заштићен кров бункера а наредник Вејн је показивао гдје ће ко копати ров. Контранапад малих жutih могао је кренути сваког часа. Нафиксани добрим хероином Вијетнамци се у јуришу могу зауставити само метком или напалмом. Док су се војници утврђивали Вејн провјери да нема који тунел ископан до бункера, али како не би пацова знао је да нема и сједе на улаз Хавајчевог бункера и отвори конзерву. Од ове хране и црви повраћају. Наредник поједе сав садржај конзерве и умотан у пончо леже у блато крај бункера. Да се мало одмори и смири нерве. Лежим у блату и чекам напад немилосрдног непријатеља, је ли ово дно дна!? Хоћу ли послуже овога кренути ка врху? Вејн се сјети како је у једном пољу пиринча затекао веселу и насмијану вијетнамску дјецу како претресају изгинуле остављене америчке војнике и одједном му се није лежало. Сједе и потражи цигарету. Крај њега дође и сједе водни доктор.

- Не можеш да се смириш, наредниче?!
- Не могу! – Вејн понуди доктора цигаретом и док су пушили упита
  - Шта ћеш ти да радиш тамо у Свијету докторе?
- Завршићу медицину и постати гинеколог.
- Што гинеколог?
- Да се нагледам пичке и да људе почнем доносити на свијет. Доста сам их слао с њега.

Звук пиштаљке прекину њихов разговор. Обојица су знали да то комунисти крећу у напад и обојица брже боље заузеше своја ратна мјеста. Док су војници узвраћали на непријатељску ватру и својим рафалима одбијали атакe вијетнамских војника у сандалама Вејн је напет ко струна вребао да се однекуд из џунгле не појави вијетнамски пионир. Ти дјечаци нису носили оружје и у општој гунгули амерички војници нису пуно обраћали пажњу на њих, а они су уствари били живе бомбе. Натоварени тротилом упадали су у линије одбране америчке војске и онда ту детонирале експлозив. Овога пута још их није било. Иза једног стабла обраслог маховином у задњем тренутку наредник спази вијетнамског војника како ручним бацачем нишани у његов бункер. Вејн је брзо пуцао у правцу непријатеља, али овај је већ био испалио гранату и наредник није видио како је његов метак погодио малог жутог. Вејн је покушао да искочи из бункера али је закаснио. Детонација и ситни гелери су га засули по леђима. Није знао колико је дуго лежао без свијести, секунду или дан, да ли га је у срце погодио тенк или за лице ујела индијска змија Каракт за чији отров не постоји противотров, је ли жив или мртав, пробудио га је познати звук бровинга са борбеног хеликоптера и хладноћа и вјетар од елисе. Неко му је у мишицу убризгао ињекцију морфијума а онда су га два пара руку грубо ставила на носила и брзо понијела ка хеликоптеру за евакуацију. Прије него што је заспао на сједишту, иза пилотових леђа Вејн је видио раширену гусарску заставу. Хеликоптер се брзо дизао, болничар му је превијао ране на леђима а наредник америчке војске Грегори Вејн је, насмијан тонуо у сан. Црна гусарска заставка са лобањом и бијелим укрштеним костима била му је одраније позната.

Данас је свети Јован Крститељ, Крсна слава Видежа. Рани зимски мрак се спустио над насеље али звијезде у леденој ноћи попут лампиона освјетљавају куће и ријетке пролазнике. Скоро и лице да им препознаш. У кући у Касиндолској улици сви су одавно приправни, обријани, окупани и свечано обучени. Сто је постављен, тророга свијећа упаљена и крсни хљеб сломљен. То су урадили још иза поднева. Вељко се мало бунио што то чине сами, тако рано, кад још нема никога од гостију, али Гавро је инсистирао. Сви се они боје да их Партија не види на Слави, ми смо за вријеме Турака и усташа јавно славили па ћемо и сад а и гостима ће бити драго кад дођу да је вјерски чин обављен. Невољно Вељко је попустио. Он и супруга још једном почеше да провјеравају да ли је све на свом мјесту а Гавро зовну унука да за њим изађе вани.

– Горки, дођи!

Дјечак послушно крену за дједом. Гавро успут хитро испод сједала дрвене столице са ручно резбареним ниским наслоном одлијепи фластерима залијепљен замотуљак и стрпа га у њедра.

Хладноћа је прљала лице, али Горком је била врућина. Гледао је у дједа како одмотава замотуљак. Само су трептајуће звијезде биле свједоци ситне завјере дједа и унука. И град чија се свјетла нису видјела на периферији, али њихов одсјај ко магла се дизао у небо. Из замотуљка Гавро извади револвер марке валтер, убаци метак у цијев и, последије краћег оклијевања, окину у ваздух.

– Ајде сад ти! – револвер пружи дјечаку – Мораш и то да знаш у животу.

Дјечак је уплашено гледао у огромни пиштољ али није смио да разочара дједа. Објема рукама узе дршку пиштоља, оба кажипрста стави на окидач, окрену главу на другу страну, чврсто стисну очи, и док му деда благо подиже руке, окину. Детонација испуцаног зрна у дјечаковим ушима одјекну ко експлозија атомске бомбе. Дјед му благо из руку узе револвер, избаци из цијеви наредни метак и дјечака помази по коси.

– Свака час. Ђедов комита. – Гавро је пиштољ брзо замотао у крпе и

вратио у кошуљу – О овоме никоме ни ријечи!

– Добро ђеде.

На улазним вратима чекао их је Вељко. Док је Гавро метлом брисао трагове стопа, дјечак крај оца шмугну у кућу.

– Јесте ли ви то пуцали? – Вељко је питао оца.

– Јок.

– Дај немој зајебавати. До кад ће теби у глави бити рат и убијање.

– Добро. Добро. Ајде у кућу.

Гавро за Вељком уђе у кућу и кад нико није обраћао пажњу на њега замућуљак опет залијепи с доње стране сједала дрвене столице са ручно резбареним ниским наслоном.

Патрола је дошла прије иједног госта. У плаво бијелој фолсфазеновој буби зауставили су се пред освијетљеним улазним вратима, код зелене пумпе за воду, умотану у крпе да не заледи. Вођа патроле покуца на улазна врата ниске куће. Вељко им је насмијан отворио. Кад је на прагу спазио три милиционера осмјех му је остао слеђен на лицу, а уста су му се ко шкољка полако отварала.

– Добра вече! – салутира командир патроле – Имамо дојаву да се пуцало из ове куће.

– Добра вече! – не враћајући се од изненађења Вељко отпоздрави. Иза његових леђа појави се Гавро и позва командира.

– Уђите друже! Данас је наше кућно славље. Није ред да стојите пред вратима.

Командир даде знак једном милиционеру и овај шмугну иза куће, да провјери нема ли у снијегу каквих трагова, а он и други члан патроле уђоше за домаћинима.

– Вечерас је Свети Јован Крститељ! – улазећи у собу и спазивши пун сто вођа патроле закључи.

– Јесте! – Гавро му одговори и посади га да сједне на дрвену столицу са ниским ручно резбареним наслоном – Је ли и ваши славе ову Славу?

– Моји су муслимани, а и ја сам комуниста.

Вељко љутитим погледом ошину Гавра и показа супрузи да послужи госте. Док су испијали ракију и у мале тањире вадиле комаде печене прасетине у кућу уђе и трећи члан патроле. Нешто шапну ко-

мандиру и сједе на празно мјесто.

- Имали смо дојаву да се пуцало из ове куће, али около нема никаквих трагова.
- Окле нама оружје да пуцамо?! – Вељко се коначно прибрао
- Добро! Вјерујемо вам! И сад нећемо јер очекујете госте, али ћемо неки други дан доћи да претресемо кућу.

У просторију уђе Горки. Поздрави милиционере и прође Гавру у крило.

- Ово је мој унук! – Гавро се похвали пред гостима
- Слушаш ли ти мали? – командир упита дјечака
- Слушам.
- Који си разред?
- Не идем још у школу.
- Ко је пуцо из ваше куће?
- Ја нисам ништа чуо.

Гавро се наслони на креденац да се не скљока од шока. Милиционер се насмија дјечаку, а поносни дјед му промрси косу.

- Ово ће бити ђедов инжињер!

67

Југословенски краљ у емиграцији Петар Други Карађорђевић лежао је на самрти. Још није имао ни педесет година а несрећа и неправда су га потрошили као сапун у води. Неки су сумњали да је и комунистичка тајна полиција имала удјела у краљевој неизљечивој болести. Не би им било први пут. Владика Николај Велимировић је отрован у руском манастиру Свети Тихон у Саут Канану, војвода Добросав Јевђевић у Риму, а не зна се шта се догодило са у Југославији затвореним националистима или патријархом Дожићем. Послије повратка из емиграције он у комунистичкој Југославији није живио ни двије године. Противио се намјери да се дадне аутокефалност Охридској епископији и да се од ње прогласи Македонска православна црква. На трону Светога Саве патријаха Дожића је замијенио патријарх

Герман. Кад умре српски патријарх онда владике и епископи тајним гласањем између митрополита бирају његовог наслѣдника. Имена оне тројице који имају највише гласова ставе се у запаковане коверте и на златни пладањ, а онда најстарији српски монах, који је претходно четрдесет дана постио на води и молио се Господу, извуче једно име. Српског патријарха бирају људи и Бог. Краљ је имао информације да је после смрти патријарха Дожића у све три коверте на златном пладњу агент Удбе написао Германово име.

Крај самртничког одра стајали су ријетки пријатељи и гледали у блиједо, измучено лице. Краљ је држао очи затворене и само их је понекад отварао. Покушавао је да ухвати лица присутних али му то није успјевало. Очи би му се, уморне од овосвјетовног свјетла, саме од себе раније затвориле. Као да су му капци од олова. Ипак, и у том стању мрака, Краљ је био смирен. Људи поштени према самим себи не плаше се ни свјетла ни мрака. Подјела у српској православној цркви, Черчилово лицемјерје, рат и претходни живот у емиграцији, растурина породица у том мраку нису му изгледали тако страшни. Пред смрт све нам боје постају свјетлије. Краљ отвори очи. Поред своје постеље препозна сина, престолонаслѣдника Александра.

- Оче, остави ми благослов на Југословенску круну! – на енглеском језику молио је принц.
- Када је апостол Павле из атинске луке кренуо ка Акропољу, што на српском значи Вишеград – краљ затворених очију поче причати на српском језику – крај пута којим је пролазио биле су статуе многобожачких богова. Бог вјетра, бог смрти, бог воде, бог шуме, бог љубави. Крај њих су се атињањи молили за милост. На једном неотесаном камену је писало «непознати бог». Апостол Павле се заустави крај тог камена и упита пратиоце «кога представља овај Бог». »Оне још не откривени» узврати му гомила, »е тога сам вам ја донио», апостол им рече и ту се прекрсти са стиснута три прста и настави да им проповједа хришћанство.
- Шта ово бунца?! – принц се окрену присутнима.

Краљ отвори очи и тешко се осмјехну. Три четвртине свог иметка оставио је краљици, а једну манастиру Либертвил.

- Кад схватиш шта сам ти испричао дођи по благослов. – рече сину на енглеском језику и опет затвори очи.

- Дај! Преведите ми! – престолонаслѣдник се уплахилено осврну по присутним.
- Дођи! Ја ћу! – краљева пријатељица Мици Лоу ухвати принца за мишицу и поведе га ка вратима болесничке собе.

Кроз мрачни тунел краљ Петар је пропадао у бездан. Око њега су се чули гласови нечастивог и његових слѣдбеника и крици очајника али краљ се није плашио ни освртао. На другом крају тунела видио је свјетло и очајнички се трудио да га се докопа. Свјетло је постајало све веће и веће док се коначно сав простор око краља не обасја неком плавичастом свјетлошћу. Из ње као из измаглице изађоше отац Александар и чукундеда Ђорђе обучени у свечане униформе. Исте оне као са слика само што овај пут нису носили сабље и кубуре. Отац пружи руку ка Петру и благим гласом га зовну.

– Дођи!

Петар откачи сребрену врпцу са свог појаса и крену за двојцом предака.

Престолонаслѣдник и Мици Лоу се вратише у болесничку собу, гдје је апарат прикључен за срце болесника показивао праву линију са монотоним звуком који разваљује мозак. Принц опсова, а пријатељица театрално рубом свилене, чипкасте марамице, обриса десно око крај корјена носа, пазећи да не размаже шминку.

Тога јутра, на своје радно мјесто, возача камиона, Вељко је дошао са црним флором на реверу сакоа. Необријан и ћутљив. Понекад ћутња говори више од ријечи.

- Шта је било брате?! – упита га забринуте колега Фикрет – Како ти је стари?
- Он је добро...
- А то?! – Фикрет показа на флуор
- Умро ми је краљ Петар.
- Моје саучешће.
- Фала.

Два пријатеља се три пута пољубише у образ и одоше у оближњу кафану да попију по једну за душу покојног краља Петра Другог Карађорђевића. Краљеви не умире баш сваког дана.

На мјесту гдје рјечица Добриња савија свој ток и прави вир дјечаци су направили купалиште. Ту су често долазили и старији, али Немања и Жова су били господари плаже. На мјесту код пања направили су скакаоницу и док су се млађи дјечаци купали у плићаку испод вира њих двојица су вјежбали скокове. Мангупи најбоље скачу ласту. Избациш прса, рамена вратиш уназад и скочиш на главу. Пред самом воденом површином испружиш руке да њима разбијеш воду. Ко то не зна!? Немања је увјежбао ласту и сад сав важан шета обалом док Жови због своје дебљине још увијек скаче.

– Пробај кокош ако не иде ласта.

Немања зеза пријатеља и иде ка плићаку. Тамо Ћата, Јозо, Теша, Горки и Самир глуме пливаче. У плићаку ослоњајући се рукама о дно ријеке пливају слободним стилем. С обале их Немања гледа и зове старије међу њима.

– Ћата и Јозо, одма овамо!

Прозвани дјечаци послушаше и брже боље изађоше на обалу, код старијег пријатеља. Немања им лупи по чвргу и љутито упита.

– До кад вас двојица мислите фолирати да сте пливачи?

– Али Немања... – Ћата покуша да се оправда

– Шта кажеш?! Шта то кажеш?

Немања му се унесе у лице и Ћата уплашено ућута. Старија раја се поштује. Немања зовну Жову.

– Еј, ласто, сиђи у воду, ево ти двојице. – а онда се окрену ка Ћати и Јози – А сад у вир!

– Али Немања... – Ћата покуша

– Шта си реко?

– Ништа.

– Онда скачите.

Два дјечака се примакосе обали и загледаше се у тамно зелени вир. Доле их је Жова пливајући очекивао. Јозо и Ћата погледаше један у другог онда обојица у Немању. Његов поглед је био неумољив. Ћата чврсто стисну очи и на ноге скочи у воду. За њим на исти начин и Јозо,

а Немања ласте. Прва ластва с обале. Дјечаци из плићака задивљено хукнуше.

– Уууу!

Јозо и Ћата то нити су примјетили нити чули. Они су се давили у плићаку. Кад су изгубили и посљедњу наду да ће се спасити Немања ухвати Ћату, а Жова Јозу. Кад дјечаци ухватише мало даха старији другови их опет пустише да се даве. И тако још неколико пута.

69

Од када му је брат члана Централног комитета Савеза комуниста Србије, амбасадор у Каракасу, почео доносити кокаин, Тито се осјећао као да је тридесет година млађи. Свако јутро, чим устане, као да је дијабетичар, на златни пладањ, дар египтског предсједника Насера а заоставштину од некога фараона, развуче своју дозу лијека, двије танке бразде финог бијелог праха и онда златном цијевчицом кроз ноздрве ушмрче дрогу. Онај пријатни осјећај кад кокаин лупи у мозак и кад си на ивици кијавице Титу је на кожи изазивао пријатне жмарце. Као електрицитет.

И јутрос је предсједник СФРЈ обавио свој јутарњи ритуал. Сад је гледао кроз велики непробојни прозор, у парку су двије срне мирно пасле, кажипрстом и палцем десне руке трљао је врх носа и размишљао да ли данас икако да скида пиџаму. Да ли да поквари још један дан. Ко да их има милион!? Јованка опет нешто мути с војном обавјештајном службом и, бог зна, хоће ли доћи. Та жена мисли да је битна и незамјењива. Хе, кад могу без Даворијанке... Тито се сам себи осмјехну. Ако случајно не прође ова идеја да ме изаберу за доживотног предсједника Југославије тражићу да ме пошаљу за амбасадора у Венецуелу. Је ли Венецуела у Несврстаним?! Ако није мораћу да видим са Насером и Индиром Ганди да је што прије примимо.

Дискретно куцање на вратима предсједника врати у реалност.

– Да!

У просторију уђе шеф кабинета. Пуковник у свечаној униформи ста-

де мирно и салутира.

– Добро јутро, друже Тито!

– Бројутро.

– Јесте ли добро спавали?!

– Могло је и боље, али сам оставио и за вечерас.

Овакав разговор свако јутро они воде већ годинама.

– Ваша другарица супруга жели да уђе код Вас!

Одавно Тито и Јованка не дијеле спаваћу собу. Због тога је пуковник и не зове њеним именом. Другарица супруга! Хмм. У браку су још само због протокола и због народа, али док се она мува са официрима њему другови из Службе доводе дјевице. Ако не може да их има, онда их милује па послѣје зовне некога од млађих сарадника да пред њим воде љубав. То га је посебно узбуђивало. Гола мушка задњица међу раскреченим дјевојачким ногама, тешки уздаси, њени јецаји и капи крви на постелјини.

– Нека уђе!

Тито мрзовољно махну руком, пуковник салутира и на петама се окрену на углачаном паркету кабинета. У просторију уђе Јованка. Нашминкана, уредно почешљана у високу пунђу и обучена по посљедњој лондонској моди. У руци је држала два комада папира. Погледа на столу златну цјевчицу, на тренутак направи гримасу гађења, и рече.

– Данас би требао да одредиш ко ће од ове двојице у Извршно веће.

– Кога имамо у предлогу? – сипајући виски Тито упита

– Џемал и Трипало.

– Дај тога другог.

– Значи Џемал?

– Да.

На златну тацну Јованка стави једну хартију и Титу пружи припремљено налив перо. Он без предомишљања потписа указ.

У кафани «Кошево» Џемал је још од синоћ играо аџ. Негдје до пред зору карта га је хтјела као луда али онда је кренуо малер за малером. Бивши чувар логораша на Голом отоку Сакиб је играо као да је омађијан. На Џемалов збир од 21 он је извлачио два аса. Сакиб је неколико пута предлагао да прекину игру, да заврше партију, да

одреде до колико ће сати играти, али су се остали коцкари бунили, намјеравали су да врате изгубљени новац, а он их је пељушио још више. Као овце.

– Скинућеш нам и кожу с леђа. – Џемал се иронично нашали са Сакибом.

– Ако хоћете да престанете...

– Кад добијаш хоћеш да идеш. То мора да си научио на Мермеру!

Сакиб се окрену лијево десно, осмјех му нестаде са лица и уплашено погледа у Џемала.

– Дијели и не брабоњај.

Велика црвена завјеса се помјери у страну и у сепаре кафане «Кошево» уђе професор Митар Бесаревић.

– Ма гдје си Џемо, тражим те цијели дан?!

– Опа, професоре. Јел се тако учи комунистичка младеж. По задимљеним коцкарским буцацима.

Митар осталима кимну главом у знак поздрава и наге се над Џемалово уво. Нешто му дошапну. Овоме се усне развукоше у побједнички осмјех. Отворене карте баци на сто и устаде.

– Сакибе, можеш ићи кући! Халал ти све паре.

70

Изгледало је да ће кошаркашка репрезентација Југославије, на Свјетском првенству у Љубљани, успјети да побједи СССР. Томе се мало ко надао. Совјети су били свјетски прваци, годинама као казнена експедиција, непобједиви и неумољиви, а Југословени, поготову послјије погибије свог најбољег кошаркаша Кораћа нису имали тим спреман за подвиге. Тако су прогнозирали сви угледни европски кошаркашки стручњаци, али се чинило да ће их голобради југословенски кошаркаши демантовати. Скоро свих двадесет милиона становника Југославије, и они који до тад нису гледали кошарку, преко ТВ екрана су пратили догађаје из Љубљане и навијали за момке у плавим мајицама. Ријетки, ријетки су били они који навијају за Совјете.

Младен и Сергеј Васиљевић су сједили у свом дневном боравку и гледали утакмицу. Отац је за великим трпезаријским столом прекривеним ручно везеним столњаком и помало пијуцкајући домаћу ракију унуку Ивану показивао задаћу, а син је пио пиво и држећи ноге на табуреу псовао судију.

– Имаш ли ти очи, идиоте?!

Сергеј се осмјехну, дјечака помази по тјемени и испруженим кажи-прстом преко својих усана показа му да ћути.

– Јел' то хоћеш на силу да им утрпаш и ову златну медаљу, мајку ти јебем!? – Младен је бјеснио још више.

– Не псуј пред дјететом! – супруга се огласи из трпезарије.

– Ма шта ми ти причаш?! Видиш да овај слијепец не смије да писне од Совјета.

– Од Совјета многи не смију да писну!

Сергеј добаци не прекидајући са подучавањем. Најдужа Југословенска ријека је Сава, највећа планина Триглав, највеће полуострво Истра, највећи залив Кварнерски, највећи град Београд...

– О чему ти то?! Опет нека политика? – Младен се осврну ка оцу

– О познавању природе и друштва и о кошарци. Да ту не навијаш ко слијепец видио би да судија поштено суди и да ће твој тим побиједити.

– Је л ти навијаш за Југославију или за Совјетски Савез?

– Исто ти је то. Причали смо о судији.

– Знаш да смо причали о судији, али исто тако знам да ти навијаш за Совјете.

– То си ти реко.

– Јесам и знам да сам у праву. Вама старим комунистима никако не иде у главу да је Југославија наша домовина а СССР непријатељска велесила.

– Непријатељска? – Сергеј прекину са подуком

– Непријатељска. Не схваћаш да наш и совјетски комунизам нису ни налик.

– Не схваћам!? Зато што сам комунистичка рага?! Али морам ти рећи да се у коње најгоре раге разумију боље од најбољих ветеринара. Ајмо ми Иване прошетати задаћу ћемо завршити кад прође ова утакмица.

Дјечак то радосно дочека. Брзо обуче јакну и патике и са дедом изађе да прошетају по парковима Ченгић Виле. Можда ће и данас ићи у хотел Бристол на туфахије или на Грбавицу у циркус. Вечерас на улици сем њих двојице никога није било. Сви су ваљда гледали утакмицу. Испод подвожњака ускотрачне пруге, тротоаром крај мале католичке цркве и хотела Бристол испод дрвених стубова на које су окачене уличне свијетилке деда и унук су тражили црномањастог продавца сланица да барем купе кокице. Али и он је изгледа гледао утакмицу. У Пофалићима испред камене ограде цркве Светог Преображења два шетача се зауставише. Неколико тренутака Сергеј је оклијевао крај отворене дрвене капије гледајући у полумрак, а онда уведе унука у лијепо уређено црквено двориште. Обасјан мјесечином и свјетлом уличне свијетилке са угла камене ограде као тепих ишаран сјенкама лежао је уредно покошен травањак а испред споредног улаза у храм ружичњак оивичен свјежеокреченим облацима. Сергеј је стајао испред улаза гледао у натпис у сјенци и фреску Исуса Христа изнад врата и таман кад је одлучио да одустане и изађе из црквеног дворишта из помоћне зграде појави се момак у колицима.

- Жив си пуковниче?! – инвалидов глас уплаши Ивана.
- Жив мој Велемире. – Сергеј заштитнички загрли дјечака – Драго ми је да си и ти.
- А мој живот није нека пљачка. – Велемир скрушено погледа у своје ноге, а онда се осмјехну – То ти је унук?
- Аха.
- Фин момак. Што не уђете у цркву?
- Касно је.

Како никад не сањам ружичњаке, литургију или мјесечином обасјана насмијана дјевојачка лица!? Танку обрву, дуге трепавице и двије боре смијалице. Како ми увијек на сан дођу унакажени мртваци, мутна вода и створови из другог свијета и друге димензије!? Да ли ми се толико страха увукло под кожу да остарјели организам више нема снаге да се бори с њим, као с карциномом, или ми је нечастиви узео душу па на мјесту гдје је она била муче ме фантомски болови, ко код сакатих људи, и стално ме потсјећају на цијену коју сам платио а да ни сам не знам за шта...

- Није касно. Ми ионако чистимо иконостас и кандила и поправљамо

оштећене иконе.

- Ја тридесет година нисам био у цркви а ни мали није крштен.
- Сергеј се нећкао
- Ајде деда да уђемо. – Иван га је молио – Нисам никад био.
- За Бога тридесет година и нису неке године. – Велемир се осмјехну Ивану – А што се тиче малог сад ћемо то средити са оцем Стеваном. Он је однедавно овдје на служби. Дошо је из оних села око Трескавице.

Младен се радовао и пио нову боцу пива. Кошаркашка репрезентација Југославије је постала првак свијета.

71

Жао му је што телевизијске камере нису снимале овај састанак. Да вечерас у осам сати, на ТВ дневнику комшије, пријатељи и рођаци, а поготову злобници виде како он Стипо, сједи у друштву највећих Партијских и државних другова и са њима, себи равним дискутује о државним питањима. Предсједник Тито је говорио о самиту несврстаних. Стипо је широм отворених очију упијао сваку његову ријеч, да је упамти што боље, јер сад кад је ту на извору историје, уписан међу велике, да сутра може у својим мемоарима потомцима пренијети праву атмосферу, а поготову да свом шефу Цемалу поднесе исцрпан извјештај. Он га је и задужио да не пропусти ниједну ријеч јер никад се не зна шта може бити важно. Тито је препричавао догађај кад је Авганистанац у главном извјештају Самита хтио да изостави Кипар и Макариос је због тога пријетио да ће напустити засједање. На приједлог Индире Ганди Тито је зовнуо Нимеирија и упозорио га да је то диверзија Натових агената који желе да на Кипру поставе своје базе и сутрадан су сви Арапи захтијевали да се у извјештају са самита обавезно помене Кипар. Боже како је мудар! Такав се човјек до сад никад није родио, а дај боже да се икад и роди. Он има храбрости да тражи од Американаца да се повуку из Вијетнама, Камбоџе и Лаоса, да критикује предсједника Египта што није дошао на састанак и да од некаквог африканца Каунде прави лидера битног у свјетској политици. Неки Србијанац је дискутовао

о споразуму СССР–а и СР Њемачке, Хрват је опомињао «морамо се супроставити онима који нам кажу одреците се неких својих интелектуалаца зато што су критиковали неког високог функционера, бившег или садашњег, других се одреците због неког њиховог гријеха из младости, трећих јер нису чланови Савеза комуниста», други Србијанац је објашњавао да се «Југославија не може изграђивати као прост збир самосталних држава», дебели Словенац истицао своју наду да овакви састанци постану редовна пракса, а Македонац се плашио да улазимо у кризу. Не може им човјек упамтити имена а камоли шта говоре. Стипо осјети да је дошао ред и на њега да нешто каже. Сви су гледали у правцу његовог дијела стола. И друг Тито. Сад ћу им показати. Стипо се накашља, инстинктивно провјери чвор на кравати и прво тихо а онда све гласније и сигурније поднесе извјештај о актуелним питањима у БиХ. О заостајању БиХ у развоју за осталим републикама, о приједлогу да шест центара моћи замијени један због стабилности читаве земље, о потреби јачања братства–јединства, поготову у БиХ гдје је од тамошњих 106 општина само седам национално компактних и о проблемима муслимана. Сви другови су га пажљиво слушали, а друг Тито посебно. Његов поглед одобравања оратору даје моћ да изговори ријечи којих се иначе у обичном животу сасвим ријетко сјети. То је та, његова моћ.

– Муслимани у БиХ су посебан народ и насиље је нагонити их да се опредјељују као Срби или Хрвати или Југословени. То би било ускраћивање њихових права. Срби и Хрвати су дио српске и хрватске нације са извјесним специфичностима због услова у којима живе.

Џемал ће бити задовољан како сам обавио задатак. Ни он не би боље. Само, штета што телевизијске камере не снимају овај тренутак историје.

72

Православни свештеник, Американац Руског поријекла, Специјално за ову прилику, дошао је из Филадельфије. У њујоршкој протестантској цркви по православном обичају вјенчавали су се вијетнамски ветеран Грегори Вејн и његова вјереница Маргита

Еванс. Младожења је био у црном смокингу са тамно зеленом лептир машном, а млада у свиленој свијетлоплавој хаљини кројеној по узору на бјелоруску женску народну ношњу. Држећи једно друго за десну руку преко којих је била пребачена руска царска застава и са позлаћеним крунама на главама, док је свештеник појао на енглеском језику, младенци су ходали у круг око малог олтара. На олтару није било иконе јер фратар није дозволио да се оне уносе у протестантску цркву. Младожењин кум, Бјелорус Кириленко се побунио и умало није ударио фратра, али је млада спријечила скандал. Договорили су се да велику икону светог Саве Српскога други Бјелорус држи на прагу улазних врата цркве и кад сватови буду излазили, прије него што млада ђеверушама баци бидермајер, да је младенци и кумови цјеливају. Кириленку ни та комбинација није одговарала али је на Вејнов миг невољно пристао. Грегори Вејн је желио да се церемонија ступања у брак што прије оконча. Не што није волио своју вјереницу, напротив, био је заљубљен, ко какав школарац, већ због некакве туге која га цијело јутро притиска. Међу малобројним сватовима његови гости су били три Бјелоруса и Кириленкова супруга, Бугарка Софија. И у њеним очима Грегори је видио сузу. Као да она плаче умјесто њега. За отацбином, за друговима који из оправданих разлога нису дошли на ову свадбу, да пуцају у зрак, подврискују и пјевају сирове пјесме, за сестром. Она се тамо брине, ако је још и жива, гдје јој је брат, је ли жив, има ли хљеба и слободе, тамо су то двије најважније ствари у животу, а он се овдје жени и требао би да је срећан. Сит и слободан поред вољене жене. Еј, селе моја, без тебе сам усамљен овдје, посве сам, ко брод у боци и узалуд се трудим да будем као остали, да имам пријатеље, да се смијем али само ја знам колико ми то тешко полази од руке. Није свачије кроз село пјевати, али ни свако село није за пјесму. Тешко ми то пада.

– Куме, млада те чепа а ти ништа! – Кириленко му насмијан добацује.

Грегори Вејн протресе главом и види насмијано Маргитино лице и осјети како га благо притиска танком ципелом. Како само волим ову жену. Маргити је ово други брак. Била је удата за неког моћног њујоршког банкара и кад је он нашао млађу и љепшу уз то и из угледне америчке јеврејске породице њу је отјерао. Прешао је на јудеизам,

као да је Хазар и постао још моћнији и осиионији. Маргити је судски забранио да виђа њихову кћерку, могла је то само једном годишње на Анин рођендан, и она је због тога патила. Кћерку је кришом пратила и сама туговала. Са Грегоријем се срела на рођендану Кириленковог сина. Маргита је радила са Софијом, а Грегори се тек био вратио из Вијетнама. Недовољно опорављен од рањавања и никад опорављен од џунгле. Софија је исценирала да Маргита и Грегори остану сами, а несрећни се лако разумију. Послије рођендана почели су заједно излазити и ево их сада пред оплтаром.

- Мој куме мени су ципеле тако тијесне да сад не бих осјетио слона да ми стане на ногу а камоли ову лептирицу.
- Лептирићи, потпишите овдје – свештеник показује отворену књигу вјенчаних – па се последије чепајте колико год хоћете.

Док Грегори, Маргита и кумови потписују вјенчане листове, сватови се смију, а последије дугог, дугог пољупца, аплаудирају младенцима. На излазу из цркве брачни пар Вејн и кумови цјеливаше иконе и, прије него млада баци бидермајер, Кириленко упозори своју супругу.

- Софија, ти држи руке у џеповима!
- Нека, шта знаш, можда се и мени коначно посрећи! – насмијана Бугарка одговара
- Хе, чуј је, мајку јој јебем! – и Кириленко се смије.

Улицом испред цркве велика колона ватрогасних и полицијских аутомобила пројури ка центру града. Њихова сирене узнемирише и сватове Тротоаром, око улице, распоређени су наоружани припадници Националне гарде. Кириленко добаци Грегорију

- Куме, Њујорк гори кад се ти жениш!

Ријетки се насмијаше овој досјетки, само Бјелоруси и Бугарка, а један од сватова отрча да позорника на тротар и кад се врати обавијести остале.

- Луди српски емигранти напали хотел у којем је смјештен онај њихов Тито. Он је на четвртом, а они на трећем спрату и само што га се нису докопали.

Кириленко и Грегори се погледаше. Да за поглед постоји мјерни инструмент за овај би скала показала десет степени по Рихтеру. Само је један од њих требао да предложи јуриш на хотел.

- Куме, идемо на ручак! – Грегори се осмјехну и предложи.

– У Америци сам гледао на телевизији да за Хрватску тражите посебну војску и посебно чланство у Уједињеним нацијама.

Тито се обраћао руководству Комунистичке партије Хрватске. Они су покуњено гледали партијске материјале пред собом. Друговима из осталих република, а посебно предсједнику СФРЈ, нису имали храбрости и образа погледати у очи. Куд баш да изађе тај чланак у «Њујорк Тајмсу» кад је Тито у Америци. Мора да је Служба то намјестила. Удба има своје људе у свим дијеловима свијета. Предсједница хрватских комуниста прва се окуражи и подиже поглед од стола.

– Ја о томе друже Тито ништа не знам, била сам болесна.

– А јеси ли била болесна кад студенти на загребачком универзитету штрајују због расподјеле југословенских девизних прихода, ко да су сви дипљомирани економисти, или кад по Лици и Кордуну носе усташке заставе и пјевају усташке пјесме и истичу да ја Аустријски цар 1692. године грофу Сизендорфу продао сву Лику и Крбаву са свим становништвом за 60 хиљада форинти. Много ти тешка та бољест.

Тито је бјеснио, а предсједница брже боље поглед опет обори на сто. Шта се то у међувремену десило с другом предсједником?! Прије неколико дана нам је дао пуну подршку у раду и рекао «Наставите тим путем», а види га сад! Да то није због вандализма и нациналитета Хајдукових навијача у Сплиту или убистава оних српских породица по Кордуну, догађају у Шибеничком позоришту кад је управник отпустио с посла све запослене Србе, или инциденти у Имотском, Ораховцу, Дрнишу, Карловцу?! Можда бих му требала објаснити да то србијанска штампа искривљено и тенденциозно информираше југословенску јавност а да је интонирање радосне пјесме «Лијепа наша» умјесто химне «Хеј Словени» била чита техничка грешка. Посљедица свега тога је неповјерење у Хрвате и Хрватску као да су они једини узрочник проблема у Југославији.

– Несврстана Југославија смета свим великим силама – Тито је опет омекшао свој став – не увијек на исти начин и не подједнако. Она смета и Совјетском Савезу и САД, тренутно мање смета Кини.

Совјетском Савезу априори смета несврстаност као пољитичка филозофија. Совјетски Савез показује велику спремност да разумије само ону врсту политичког понашања која је на неки начин резерва његове спољне политике и његових спољнополитичких интереса. Према томе, Совјетски Савез одбацује ту политику, уопште, као став, као тезу. САД су у том погледу опрезније. Њима смета политичко дејство несврстаних земаља зато што је највећим дијелом у опозицији према спољно политичким интересима САД.

Предсједник србијанских комуниста широм отворених очију је гледао у предсједника СФРЈ. Друг Тито је једна посебна појава у историји, сасвим посебна и непоновљива појава, као што је непоновљива појава наш народноослободилачки рат и револуција која га је избацила на чело и због тога што је таква историјска личност и што има такав ауторитет који није случајно настао, без обзира на функцију коју врши он има посебно мјесто и посебну улогу данас. Према томе, када ми послвије друга Тита будемо уређивали ствари не могу чак ни те функције да се врше на такав начин како их данас врши наш друг Тито. Са другим личностма доћи ће растављање и нови распоред функција.

Послије Титовог уводног излагања Кардељ је изнио своја запажања и утиске из Каира са сахране предсједника Египта Насера. Помињао је Косигина, начелника египатског Генералштаба, Гадафијеву забринутост за Египат, Фавзију, Бумедијену, Садатов срдачан однос према Југословенима и тузи за Насером.

- А ми се овде свађамо и нећемо да се разумемо. – Кардељ је завршавао свој говор – Нико неће да разумије Словенце кад траже увођење свог језика у Армију.
- Треба разумети и Србе – стидљиво се умијеша један српски комуниста – и њихова осећања јер Словенији Србија треба као тржиште и за одбрану. Србија годишње даје двеста хиљада а Словенија седамнаест хиљада регрута.
- Опет српско руководство шири свој великосрпски шовинизам. – Тито пресијече говорника.
- Ми смо сами раскрстили са Ранковићем, Брадоњом и Ћосићем, – говорник се није дао – а то су биле легенде, али докле ће се Србија и Савез комуниста Србије, његово руководство и политика, бити

- дежурни кривци и да се увек стављају на оптуженичку клупу. Ако не одговара ово руководство, нека се промени, доста је више.
- И ви сте почели тезу све Србе на окуп. – Тито се опет наљутио – Цијелог живота сам се борио за јединство Југославије, а сад видим да се то распада и то тешко доживљавам. А у томе распаду посебна одговорност је Србије.
  - Али... – говорник покуша још нешто да каже, али га предсједник СК Србије прекину.
  - Ћут, бре!

Говорник је зачуђено гледао у свог предсједника. Хрватски комунисти сарађују са усташким емигрантима, онима који су направили Јасеновац, бре, председник хрватске омладине иде дисиденту на реферисање, направили су генералштаб који руководи штрајковима и протестима, Матицу хрватске воде људи са затворским досијеима и они новчано награђују новинаре који пишу да је Партија стаљинистичка, пале српске богомоље и заставе, шишају свештенике, скидају ћириличне натписе... Говорник није проговорио више ни ријеч.

- Неопходно је да будемо потпуно одређени према великосрпском национализму – Тито је завршавао састанак – Неопходно је да се ухватимо у коштац са злурадошћу српског национализма, не само због Хрватске него због односа снага у Савезу комуниста Србије и самој Србији. Хвала другови на састанку.

Тито устаде са своје столице, а сви остали за њим. Он је полако прикупљао своје забиљешке по столу и чекао да сви изађу из сале за састанке. Предсједници хрватских комуниста је дао знак да остане. Кад су остали сами он јој нареди.

- Ти и твоје најуже руководство поднесите оставке. Србијанце ћу смијенити.
- Добро.

Већ четрнаести дан у сва три поподневна термина од шеснаест, осамнаест и двадесет часова у сарајевском кину «Први мај» приказује се партизански спектакл «Битка на Неретви». Нема грађанина

Сарајева који није гледао овај филм, неки и по седам пута, некима је то био први пут да оду у биоскоп, а поједине фирме, основне и средње школе долазе организовано. Данас од шеснаест часова на пројекцији су ученици Основне школе «Бранко Радичевић». Колико их је!?

Велемир Поповац нема посла, јер све улазнице су распородате у школи, и из колица крај свечане ложе гдје сједи руководство школе и он гледа филм. Партизански герилци се боре против добро наоружаних злих Њемаца и њихових помагача, против зиме, глади и тифуса. Повлаче се, побјеђују и пјевају. Сем југословенских глумаца продуценти су за овај филм ангажовали и неколико холивудских звијезда. Јул Бринер глуми командира диверзантско минерске групе, он ће срушити и онај фамозни жељезнички мост на Неретви, а Ричард Бартон вођу партизана Тита. Кад год се Ричард појави у кадру неко од наставника почне аплауз и сви ученици то прихвате, тако да се неколико секунди у сали тон филма уопште не чује. Жова није мислио долазити на пројекцију, више је волио с рајом глуварити по граду или играти ћизе, али је знао да ће га отац питати да му преприча филм. Не што је он волио партизане, напротив, већ што је послије догађаја кад је на полугодишту Жова купио нову ђачку књижицу и умјесто девет закључених јединица написао да је прошао врлодобрим и све то овјерио четвртастим печатом продавнице обуће «Борово», отац провјеравао сваки његов покрет. Да га не избаце из школе а и из куће. А ни филм није лош. Пуно пуцања, фрке а има и хумора. Кад је Јул Бринер порушио мост онда је Ричард Бартон наредио да се поред њега направи нови, приручни да би партизани прешли на другу обалу. Преко порушене металне конструкције прво је прешао Љубишин вод да разбије четничке дивизије. Група партизана је прешла, направила засједу у старом гробљу а преко поља, на коњима и са пјесмом у кадру се појавише хиљаде четника. Као амерички индијанци или хипици. Жова се осмјехну и започе аплауз, а сви ученици у препуном биоскопу то прихватилише. Жова звизну и у кину настаде урнебес. Послије првог шока, наставници се снађоше и скочише са својих сједала да умире ђаке, али ови њихове гестикације погрешно разумјеше па залупаше и зазвиждаше још јаче. Директор скочио из своје ложе и маше кино оператору, да прекине филм, али га овај не види у мртвом углу и четнички марш и ђачки аплауз трају ли трају. Велемир сједи у својим колицима и са уживањем посматра хаос. Директор погледа у њега

па у његова колица, онда показа секретарици да уз степенице трчи до оператера. Послије три четири минута прекину се пројекција и у кину «Први мај» се упалише свјетла. Баца су зачуђено гледали у своје усплахирене наставнике и ништа им није било јасно. Жова је грицкао своје кошпице.

75

– Мама ти нећеш да схватиш да у овој држави нема живота.

Марија је сједила за великим трпезаријским столом преко пута оца и мајке. Марта и Јозо су пили кафу, а дјевојка чај.

– Како има за друге? – Марта је гледала у кћерку.

– Има за вас старије, за партијске полтроне и функционерску дјецу.

– А шта сад хоћеш?

Марта је знала кћеркин одговор. Знала је и да је дјевојка у праву. Али, родитељски инстинкт мајке са ружним животним искуством која пред собом гледа кћерку сликом и приликом сличну себи, крхку и незаштићену, говорио јој је да се буни и противи. Па опет...само себи-чни родитељи дјецу доживотно вежу уз себе. Млади људи су вјетар. Треба их пустити да лете широм свијета док не наиђу на своје бијело једро или док се сами не врате у земљу рађања вјетрова.

– У Беч, на Конзерваториј.

– Што у Беч? Шта фали Београду или Љубљани? Кажу да Београдска академија избацује најбоље музичаре у региону.

– Опет ти! Ја хоћу у Беч. Са Сањом. Њен нам је отац обећао да ћемо свирати у његовом цез клубу и да ћемо од тих хонорара моћи да живимо и студирамо.

Не буди ко коала, наивна и храбра. Од цеза и умјетности не може да се живи. То могу само дворски умјетници. Они што свирају по краљевим нотама и пјевају по писаним правилима. Индивидуалисти су демодје.

– Знаш ли ти тог човјека? – Марта се обрати Јозу.

– Знам. – он равнодушно одговори.

– И?!

– Поштен човјек.

- Поштен човјек?! Поштен човјек?! – Марта је бјеснила – То је све што имаш рећи на кћеркину одлуку да се сели у иностранство?
- Немој дјевојку спутавати.
- А кад оде, кад ће се вратити? Ха!?
- Ако богда никада. – Јозо никад раније тако није говорио – Лијепоти је рекла да у овој држави нема живота. Овдје није важно да ли си лијеп, талентован или поштен, јер ако ниси подобан онда те ни гдје неће бити, а лијепи, паметни и поштени никад нису били и подобни.

Марта је гледала у супруга и није могла да процијени да ли он то њој нешто пребацује или је само искрен. Свеједно. Он то нема право. Узео ми је љубљеног и себично заузео његово мјесто и сад хоће да ми и дијете одвоји од мене. Да је пошаље у бијели свијет. Равнодушан како ће се она тамо снаћи међу тим вуковима и хијенама. Он све ове године мисли само на себе, а нас двије презире. Није поштено. Не, није поштено. Марта заплака. Ни Јозо ни Марија не покушаше да је утјеше. Само су је гледали. Женске сузе су изгубиле своју моћ. То Марту још више ражалости.

76

Троја кола милиције зауставише се пред Гавровом кућом у Касиндолској улици. Из аутомобила изађе десетак униформисаних милиционера и док су их радознале комшије гледале из својих дворишта, командир патроле приђе Гавру. Овај је палио новине око цијеви покушавајући да одледи залеђену пумпу за воду.

- Добар дан Гавро. – поздрави командир патроле.
- Добар дан Асиме? – Гавро му отпоздрави.
- Заледила, ха?!
- Тја!
- Ми дошли да ти претресемо кућу. Сваке године за Јовањдан негдје одавде се пуца и ти си нам најсумњивији, али због гостију не можемо да ти претресамо кућу. Зато смо ове године дошли седмицу раније.
- Само изволи.

Испред милиционера Гавро уђе у кућу. Унутра је невјеста хранила млађега унука. Она се уплаши кад виђе милицију, али је Гавро утјеша.

– Невка, припази Нонета док другови претресу кућу!

У великој просторији, која је истовремено била и кухиња и трпезарија и дневни боравак, невјеста и унук се помакоше ка пећи на дрва, а Гавро командира понуди столицом.

– Сједи, друже, да ми попијемо по кафу и ракију, док другови раде свој посао!

– А, добро си Гавро. Не морам и ја претресати. Ако има шта наћи ће они и без мене.

Двојица милиционера одоше иза куће, да претресу дрвену шупу, двојица се попеше на таван, а остали се распоредише по собама, ходнику и остави. Док је невјеста у великој цезви кувала кафу Гавро и Асим су за великим столом пијуцкали ракију и мезили танко нарезану суву свињетину.

– Ће су вам остали?

– Вељко на послу, а Горки неће на санкању.

Зима у пољу није ни налик оној у планини. Овдје хладноћа исијава из земље, ко сјај сребра, непримјетна голом оку, нема вјетра ни гласа курајака, нема јеке букових стабала само се шпијунски увуче под кожу и кад се осврнеш схватиш да је већ одавно ту.

Гавро је сједио на дрвеној сећији прекривеној новом серцадом, а Асим на дрвеној столици са ручно изрезбареним ниским наслоном. Држећи млађега сина у наручју невјеста пред њих стави пуну цезву кафе и два филцана.

77

– Гдје ћеш тако рано по овој зими?

Сергеј је у ходнику облачио свој зимски кромби капут кад невјеста изађе из дневног боравка. Она и Младен се већ мјесецима дуре на њега што је крстио Ивана и што му је још уз то кум био његов сакати друг са Голог отока. Сазнали су други дан по крштењу и то су

му пребацивали сваком приликом. Шта ће нам рећи другови, ако случајно сазнају. Мислиш ли ти на породицу? Је ли то неки твој старачки сенилни инат? Зато јој је сад ликујући одговорио да иде на Крсну славу код свог пријатеља Гавра Видежа. И она је прије чула за тог старог четника. Мислио је да ће се од изненађења онесвијестити. Нека. Она је најгора. Није Младен тако лош, то је његово дијете, да га она није тако смотала. Види је само! Шака јада, а ко да је командант Пете армијске области. Преврће очима ко да јој је рекао бог зна шта. Иде на Славу код Србина и шта ту онда има чудно. Срби су једини народ на свијету који има Крсну славу, спомен на дан кад је које српско племе прихватало хришћанство, и то треба његовати. Шта би дали Американци или Швабе да и они то имају. Их. Додуше, у последње вријеме и код Срба се све мање и мање слави. Они се правдају комунистичком диктатуром а биће да је тврдичлук ушао у народ. Што се онда у толиком броју нису одрекли и Божића? Зато што је Божић кућни светац и све оно што домаћин набави и припреми, потрошиће само на своје укућане, а за славу ће му доћи гости са свих страна. И Курта и Мурта. Штета што је Младен повуко на мене, оног из млађих дана, па вјерује у свјетску пролететрску револуцију и интернационализам и неће да празнује ни Божић ни Митровдан. Не би он славио ни Васкрс, али невјеста Ивану тајно обоји два три јајета. Нија она тако црна. Нек дијете зна. Види то и Младен, али се прави слијеп. А можда му је и драго. Можда би и он славио Митровдан, хајдучки растанак, али не смије од Партије или од ње. Жене сломију и највеће јунаке и војсковође, а да неће једног универзитетског професорчића.

На претпоследњој станици Сергеј изађе из трамваја, подиже крагну капута и пожури Гавровој кући. Сњијег је шкрипао под стопама, вјетар с Игмана је ледио дах, а ријетки пролазници су брзо замицали својим путем. На Илици је сигурно неколико степени хладније него у Сарајеву. Гавра и његове укућане је затекао саме. Као по обичају остали гости још нису били стигли. Сергеј и Гавро сједоше под упаљено кандило и иконе Светог Јована Крститеља и Светог Василија Острошког, слава му и милост, испише по три чашице ракије, на трећу празну чашу гост стави јабуку и кутију цигарета, Вељку честита славу и заједно са Гавром и његовим унуцима преломи крсни шарени хљеб.

– Невјеста јеси ли ти овај хљеб извадила из тепсије? – Сергеј се шалио, а кад вином попрска двије половице сломљеног крсног хљеба, зачуђеним домаћинама одржа слово – Света Крсна Слава има смисао и значај да нас све окупи и сједини у једну праву Христову заједницу, у свету Цркву као сабор Божји, као сабрање дјете Божије, те зато Крсно Име и славимо у славу Божју и у част Светих, на наше спасење и обожење, на очовјечење и охристовљење, на богоугодно здружење и сједињење са њима, нашим Славама, и преко њих са Христом, нашом вјечном и непролазном Славом. Зато сад драги моји домаћини и драги пријатељи срећна вам ваша Крсна Слава и нека је благословен који долази, Христос и Светитељ, у име Господње, Слава Богу на висини!

Сви се заједно прекрстише и сједоше за трпезу.

- Ко би реко да још памтиш оно што си прије рата учио из вјеронауке!?
- Гавро се чудио пријатељу.
- Ово сам читао недавно.

Паметни људи већ су написали све мудре мисли, рецепте и техничке описе битних изума и ми обични смртници само треба да знамо гдје то можемо прочитати. Довољно нам је тридесет слова азбуке и десет арапских цифара.

Кад је пао мрак Гавро и Горки на тренутак изађоше вани, уз прасак паде једна звијезда, а ускоро почеше пристизати и друге званице.

78

Пред читавим одјелењем учитељ је читао изабране ђачке радове на тему «Колико волим Тита». За неколико дана је Дан школе «Бранко Радичевић» на Илици и ученици су имали задатак да литерарно одговоре на задато питање, а сад су сви заједно требали да изаберу најбољи рад који ће представљати разред на приредби. Свака од тих малих главица је гледала у учитеља, ко у икону, и дубоко у срцу се надали да ће она бити изабрана. Учитељ је одабрао четири литерарна рада и сад је међу њима требало изабрати најбољег.

Учитељу што питате
Кад и сами добро знате
Ја друг Тита више волим
И од маме и од тате

– Ову је пјесмицу написао ваш друг Горан Видеж. – послје прочитане пјесмице учитељ се обрати ђацима – и ја сам изабрао њу да нас представља на приредби. Наравно, ако се ви слажете.

– Слажемо. – разред заграја.

Горки је био поносан. Чинило му се да осјећа како расте. Да је највећи у разреду. Као Игман. Кад дође вријеме приредбе он ће изаћи на позорницу, пред све учитеље и наставнике, пред ђаке и родитеље и обучен у бијелу кошуљу и тамноплаве панталоне, са бијелом капицом титовком и црвеном петокраком на глави и црвеном марамом око врата изрециваће своју пјесму. Учитељу што питате... Мама и тата ће бити поносни на мене.

– Али пошто Горан тихо говори одлучио сам да умјесто њега пјесму изрецитује Мирсад. – учитељ настави објашњавати – Је л се слажете?

– Слажемо! – разред опет заграја.

Не слажемо! Не слажемо! Унутрашњи Горанов глас је урликао, али дјечак није рекао ријеч. Чему?! Изговорену ријеч свако разумије али не изговорену то могу само мудри и добродушни људи. А они су данас ријетки. Горки је покупио своје ствари са стола и за друговима из разреда изашао из учионице да на игралишту са шљако тереном игра фудбал. Док је излазио учитељ му благо промрси косу и дјечак му се осмјехну. Никад до тад боље није играо. Дриблао је, давао голове, трпио кад га ударају и отимао кад га вуку за мајицу, а на крају утакмице је предриблао и голмана и дошао на гол линију, зауставио се и сјео на лопту, док остали пристигну, а онда лопту гузицом гурнуо у го.

– Види овог малог, ко Шекуларац! – наставник српскохрватског језика са трибина добаци домару.

За приредбу у свечаној сали Основне школе «Бранко Радичевић» на Илици било је преко пет стотина гостију. Сви свечарски обучени и насмјани. У првом реду до позорнице сједили су директор, предсједник

општине и специјални гости. Највећи аплауз је добио фудбалски репрезентативац Јосип Каталински, бивши ученики ове школе, који је недавно дао одлучујући го Шпанији и тако одвео Југославију на свјетско првенство.

– Шкија! Шкија!

Дјеца су му скандирала, а он им је отпоздрављао. Школски хор је започео програм химном «Хеј Словени», последије тога је отпјевао Бранкову пјесму «Коло, коло, наоколо», а онда су млади водитељи најавили учеснике школске академије.

– Сад ће вам, најмлађи међу нама, Мирсад Звиздић изрецитовати своју пјесму «Колико волим Тита»

Обучен у бијелу кошуљу и тамно плаве панталоне, са бијелом капицом на глави и црвеном марамом око врата Мирсад изађе на позорницу, поклони се публици и стаде пред микрофон. »Учитељу што питате...» Од аплауза и усклика подршке изгледало је да ће се срушити свод велике школе. Само је један дјечак, у старим карираним панталонама, џемперу и гуменим чизмама са иницијалима Г.В, с унутрашње стране саре, стајао код улаза у салу и нијемо плакао.

Кад су се враћали кући, држећи мајку за руку, на путу поред трамвајске пруге, Горан звани Горки рече:

– Ону сам пјесму ја написао.

– Аха.

– Не вјерујеш ми?

– Вјерујем. – мајка убрза корак – Пожури да нас киша не уфати. Знаш да немам кишобран.

79

Мајку никад није видио тако љуту. Вратила се с родитељског састанка и толико је лупила вратима да се кухиња затресла. Дјечак још више заби главу у књигу «Орлови рано лете», кобајаги је читао, а у глави је брзо превртао разлог њене љутње. Оцјене су биле добре, а ни један нови несташлук у школи он и Теша нису урадили. Тачно је да су се у продавници пића безобразном продавачу тајно попишали у

зелену боцу јупија, и боцу вратили у гајбу, али то још нико не зна, па јој нису ни могли рећи на родитељском састанку, као ни за украдене трешње на градској пијаци иза робне куће. Можда јој се жалила мајка неке од дјевојчица да дјечаци вуре у њихове свлационице?!

Мајка из џепа извади малу кутијицу еурокрема, помази дјечака по коси и даде му поклон. Горком тек сад ништа није било јасно. Еурокрем је добијао само у изузетним приликама кад родитеље нечим посебно обрадује или кад је болестан па не може да једе.

- Нешто си љута?! – Вељко је на тренутак прекинуо гледање телевизије.
- Због њега. – она показа на Гавра.
- Што због мене невка? Ниси мени ишла на родитељски.
- Нисам, ал због тебе и твог четниковања моје дијете запостављају у школи.
- Не разумијем. – Гавро се чудило.
- Он је написао најљепшу пјесму о Титу, ал му нису дали да је рецитује за Дан школе.

Дјечак спусти књигу и загледа се у мајку, а Гавро устаде из столице и излазећи из собе окрену се на вратима.

- Није му вала пјесма о неком чојеку!

Необувајући се, онако у чарапама, бетонским тротоаром, полако ногу пред ногу старац одшета иза куће. Овога жига никад се нећемо ријешити. Нисам им ја био довољан па су сад почели и дјецу. Кукавице. Они кад мрзе онда мрзе и траг којим прођеш и ваздух који дишеш, а камоли да неће твоје потомке. Та дјеца су им још мржа. Из њих не знају шта ће испилити. Надам се да дјечака неће успјети сломити. Оно што те не сломије то те ојача. Сине, буди јак.

80

- Реци, Марта, што си дошла?

Марта отпи гутљај франсуског коњака и осјети како јој пријатна врелина низ ждријело силази у желудац. Жене се кратко, од задовољства стресе и само из пристojности не понови цуг. Чашу спусти на сто и погледала у очи углађеног друга с друге стране масивног стола од

ебовине. На његовом лицу титрао је пригушен осмјех, као да се суздржава да јој каже тајну, а из ока су му избијале искре пожуде. Е мој Џемале. Марта се иронично осмјехну.

- Дошла сам да молим за пасош Велемиру Поповцу.
- Је ли оном фудбалеру што је невин лежао на Голом отоку?
- Да томе. Што је одлежао Голи оток. Невин. – последњу ријеч Марта нагласи.

Мајку јој јебем буржоаску. Види ти ње како само безобразно тражи и подсјећа на грешку, ако је то и била грешка, а заборавља, ех заборавља. Мисли да сам ја још увијек она мостарска сељачина која пада на мало сиса и гузице и мало лијепог мириса. А још је лијепа. Јесте. Ко онда, прије... Колико оно бијаше година? Двадесет? И више. Само је сад зрела, као трешња, тамнија у лицу и мекша, али сигурно слађа.

Послије краће паузе Џемал се завали у велику кожом пресвучену столицу, испод фотографија Тита и Кардеља, руке стави себи на тјеме и престаде да се церека.

- Знаш Марта, да данас не може баш свако тако добити пасош?!
- Знам! – Марта полако устаде са столице и из своје кожне торбице извади замотуљак – Надам се да ће бити довољно.

Развеза плаво бијелу платнену мушку марамицу и пред Џемалом засија мушки масивни прстен са црвеним драгим каменом и дјевојачка златна шнала. Марта погледа у поклон, а затим у Џемала. Овоме су очи похлепно сијале. Из Мартиних руку узе поклоне, замота их у исту ону плаво бијелу марамицу и све скупа стрпа у свој џеп.

- Дођи сутра по пасош.

81

- Хрвати у Босни и Херцеговини су угрожени. Ускоро ће овдје бити више арапских студената, него нас.

Кријући дланом уста Стипо је тихо, завјернички, објашњавао. За столом у љетној башти кафане «Код Два рибара» на обали Миљацке.

- И? Шта ја ту могу промјенити?

Јозо Брозовић је гледао бившег Удбаша. Онај ко крије поглед и има

очи на врх главе није за озбиљне разговоре.

- Треба да се бориш да до тога не дође.
- За то се боре Ватикан, усташка емиграција и хрватски комунисти, а мене ту нигдје нема. Мали сам ја за те ствари.

Неколико тренутака Стипо је гледао бившег капитена ФК Сарајево. Је ли он то њега зеза, је ли се промијенио и од усташе постао Југословен, прорадио онај словенски ген или му једноставно не вјерује. Кад се прича о тим стварима нико никоме не вјерује. Поготову не бившем припаднику тајне полиције и садашњем високом комунистичком функционеру. То је по оној причи кад је шкорпин наговарао жабу да га пренесе на другу обалу, а она се нећкала јер се плашила да је не уједе. Шкорпион јој разумно објасни да би се и он у том случају удавио и она на крају пристане. Жаба шкорпиона стави на леђа и понесе га ка другој обали али кад су били на половини ријеке он је уједе за тјеме и час прије него што су потонули она га упита за разлог, а он јој одговори да је то зато што је он шкорпион. Тако је и са комунистима. Све су то отровни шкорпиони које не смијеш носити на другу обалу. Ујешће те за главу.

- Ниси мали Јозо. Ниси мали. Свачија помоћ нама треба.
- Слушај Стипо ја сам једном помогао милицији, више из својих него из ваших разлога, и кад сам пред хотел Европом срео тог несрећника којем сам живот загорчао и који због мене нема ноге умало се нисам убио. Од тада никад ни лопту нисам шутнуо.
- А јел ти мислиш да те твоја Марта воли? – изазивачки Стипо се загледа у Јозу.
- Хмм, Стипо, Стипо! – Јозо се осмјехну с краја срца – Знам ја Стипо да моја Марта помаже Велемиру Поповцу, знам шта су јој и твоје колеге из Удбе радиле, али ништа то не би било да ја нисам био себични гад. И зато све то трпим и носим као гријех који изгледа никад нећу окајати, а Марта нема ни један разлог да ме воли, напротив, има их хиљаду да ме презире. – Јозо подиже руку ка конобару – Келнер ајде наплати.
- Нека ја ћу платити.
- Не, Стипо, Јозо Брозовић све своје рачуне сам плаћа.

Цијела породица је гледала телевизију. Недељно поподне из Загребачког студија. Пет сати забавног програма. Ред репортажа, ред коментара, ред музике, ред занимљивости. За свакога се нађе по нешто. Ко на Новогодишњем вашару у Скендерији. Пред крај емисије Гавро помисли да му се телевизор покварио. Из апарата је долазила некаква бука и тутњава, а онда се појави пет сподоба, све нешто чупаво и бркато, ал један не знаш да л је мушко ил женско, дугокос, љепушкаст, са свиленом марамом око врата, млати гитаром и гура се с оним бркатим што вришти ко да ће да му отме микрофон. Обојица су у ципелама с дебелим ђоновима, само што бркати носи уске пантоле, ко педер, а гитариста широки трапез.

- Шта је ово?! Гаси! – Гавро се пренерази.
- Нека ђеде. То је Бијело дугме. – Горки се побуни.
- Шта је ово?
- Бијело дугме. Музика! Пјевачи. Рок.
- Рок? Бијело дугме?

Старцу ништа није било јасно. Онај чупави је нешто вриштао, ко да га жива деру, а кад се мало сконцентришеш могао си да разумиш да говори «Купићу си топ, за дан, два, можда три, можда пет, можда сто, не знам број, а знам да бићу твој», али ако је то пјевање и музика, онда сам ја трамвај. Звррр.

Цемал је био задовољан резултатима тек завршеног састанка у Београду. Све је ишло онако како је он и планирао. Посљедњих година читава његова каријера иде онако како је желио. Излобирао је код Тита да муслимани у Југославији постану народ, постао је Маршалов савјетник и кључни човјек у преговорима са богатим арапским нафташима, а у кулоарима Маршалата све гласније се прича да ће управо он замијенити Тита кад за то дође вријеме. Предсједника је стигла старост и сенилност, све чешће заборавља, три пута на дан мијења мишљење о једном те истом питању, козметичарке му све

чешће фарбају и пресађују косу, масери му свако јутро све дуже и дуже поспјешују циркулацију а изгледа да је и сам Тито појачао своје јутарње дозе кокаина. Људи из његовог окружења све су забринутији и све чешће погледују на страну тражећи насљедника којем ће се у право вријеме приклонити. Ти погледи се све чешће задржавају на Џемалу. Србијански и хрватски кадрови се тихо буне, али после Ранковићевог пада и пропасти Маспока ни једни ни други немају право лидера којега би могли истурити у први план, Македонци никад и нису успјели да постану битни ни у једној Југославији, једино су остали Словенци као препрека. На јучарашњем састанку кад је Титу реферисао о преговорима са иранским шахом Резом Пахлавијем и кад га је Тито јавно похвалио Џемал је ухватио трак мржње у Кардељевом погледу. Он и јесте најопаснији противник. Вјечито уз Тита, подмукао и осветољубив. Како је само сломио Ранковића. Елегантно и немилосрдно. Али мој Кардељу, Карден на италијанском значи копице, дијете чији је отац непознат, Ранковић је у својој осиноности постао неопрезан и наиван, човјек сто пута лакше изгуби невиност него наивност, а ја сам од друге сорте. Оне твоје. Полако и стрпљиво, а елегантно и немилосрдно. Као убица са свиленим гајтаном на султановом двору, на Босфору.

Џемал се завали у сједишту великог црног мерцедеса и руку стави на женино крило. Она је прихвати објема рукама и погледа у супруга. У њеном погледу зрачила је сва љубав овога свијета и осмјех срећне жене. Кроз прозор аутомобила су посматрали како крај њих промичу славонски пејзажи око ауто пута Братства јединстава. Танки снијег им је давао неку другачију арому. Колики ли је снијег у оним нашим босанским планинама?!

Сигурном руком искусног возача мерцедес се приближавао камиону натовареном ситним пијеском. Возач укључи лијеви жмигавац да обиђе камион али камион пређе на лијеву страну, возач се врати у десну траку, али ту је био други камион натоварен пијеском, возач притисну сирену и кочницу. Сирена је радила, али кочница није. Унутар мерцедеса се чуо звук испуштеног зрака из кочница. Аутомобил се несмањеном брзином примицао тешким каросеријама камиона који су одједном видно успорили. Возач мерцедеса инстинктивно окрену волан у траку за заустављање, али при тој брзини и престојавању

десног камиона није успио да се одржи у њој. Низ насип ауто пута преврнуо се неколико пута док се није зауставио у танком снијегу славонске оранице. Док су се превртали Џемал је мислио на Кардељев поглед. Камиони несташе у правцу Славонског Брода. Кад су на мјесто несреће стигли милиција и Хитна помоћ сва три путника црног мерцедеса са црвеним регистарским таблицама била су већ мртва.

84

– Идеш, Марта?

– Идем, Јозо. За сат времена имам лет.

Јозо Брозовић је гледао у своју супругу и очајно је желио да је загрли, да је моли да му опрости, али не постоје ријечи опроштаја за сва наша дјела.

– Поздрави Марију. Реци јој да је волим и да ћу је увијек вољети. Немој јој рећи да није моја кћи. Она је моја кћерка.

– Боже Јозо, идем на седам дана, да обиђем кћерку а ти говориш као да се опраштамо.

– Опрости, не знам шта ми је. Ево ти ова коверта. Уштедио сам нешто пара па нек јој се нађе тамо у бијелом свијету.

Марта коверат стрпа у џеп кратког капута и загрли супруга, а он је овлаш пољуби у тјеме и благо одгурну од себе.

– Пожури, таксиста труби већ трећи пут.

Марта брзо покупи кофере спремљене за пут и изађе из куће. Прије уласка у такси још једном махну супругу на прозору. Можда сам му требала признати?! Можда би ме и разумио?! Без обзира на све, ипак ми је било лијепо с њим свих ових година. Чувао ме и бринуо се о мени и мом дјетету, а то жени од мушкарца највише и треба. Заштитник.

На тротоару крај улице код трамвајске станице на Ченгић Вили Велемир Поповац је нестрпљиво чекао. Мислио је да има све вријеме овога свијета, али вечерас је послје ко зна колико година осјећао опет онај немир дјечака на првом рандевуу. Или немир женика Старих Словена који с прољећа у својој сојеници на обали Дона или Дњепра чека да га изабере најљепша Амазонка да јој управо он на-

прави кћерку. Крај Велемира се заустави такси и док је таксиста у пртљажник убацивао малу путничку торбу и инвалидска колица он се вјешто смјести на задње сједиште до вољене жене. Послије непун сат времена пред почетак лета Јатовог авиона на линији за Минхен, кад је помогла стјуардеси да Велемира удобно смјесте на његово сједиште, Марта скину капутић и сједе на своје мјесто. Из џепа је вирио бијели коверат. Жена извади коверат да га премјести у своју ташницу, да га успут не изгуби, али онако незатвореном не одоли да не прегледа садржај. У коверту је био свјежањ америчких долара и кратко писамце. »Опростите ми за све. Велемире чувај моје двије дјевојке. Срећно.» Марта заплака а главна стјуардеса замоли путнике да вежу своје сигурносне појасеве.

85

Од Џемалове несрећне смрти сви проблеми у БиХ су се свалили Стипу на леђа. Остали другови су се ухватили Федерације а њему су оставили да рјешава проблеме у вилајету. Да Србима објашњава да нису угрожени од Брионског пленума, Хрватима да се не врши србизација језика и муслиманима да нису једино они овдје аутохтон народ и да историја Босне није њихово ексклузивно право. А нико да упита можеш ли друже Стипо, како све стижеш сам!? Само зову и наређују. Стипо, похватај или побиј те усташке терористе на Радуши! Стипо изгледа да су ти се тамо појавили фундаменталисти и млади муслимани! Стипо провјери директора Енергоинвеста! И ево сад. Стипо, Срби у Београду се буне против новог Устава, пази шта раде тамо доле код тебе! Откуд ја знам шта раде и шта Срби мисле о Уставу?! Нисам га ни ја читао. А и да јесам.

Стипо погледа у Митра Бесаровића с друге стране стола. Митар је уживао у домаћој препеченици и чекао шта му то друг Стипо има да каже. Или да нареди. Свеједно. Нема тога задатка који Митар није спреман да обави. Служби и Партији никад се не могу одужити.

- Изашо је нови Устав. – Стипо насу и себи чашицу ракије и боцу подиже ка другој страни стола.
- Знаш. Чито сам га.

Митар подиже своју чашицу да Стипо лакше доспе. Он све зна. Не бих се смио опкладити да није обавијештен о мом састанку са Брозовићем и симпатијама према Масовном покрету. Морам га се припазити још боље.

- У Србији се нешто буне против њега!? – Стипо и себи насу чашу ракије.
- Подјелили Србију на три дјела.
- А шта ти кажеш на то?
- Ништа. – Митар равнодушно слијеже раменима – Другови Тито и Кардељ знају шта раде.
- Е њих двојица и друг Раиф су наредили да припазимо шта овде раде ти српски педерски интелектуалци. Буне ли се. И ја сам одредио тебе да се први почнеш бунити и да се онда букације окупљају око тебе. Знаћемо који су а и лакше ћемо их контролисати.
- Партијска организација Универзитета ће ме искључити из Партије а послје избацити и са посла.
- Онај којег избаце увијек се може вратити. Списак комуниста је код Службе а не на Универзитету. Плату ћеш и даље редовно добијати.
- Договорено.

Митар наискап испи ракију и чашицу гурну ка Стипу. Добро су ово смислили, а ни мени неће бити лоше. Мало мучеништва није наодмет. А ни мученице. Стипо му досу ракију.

86

Волим те Марта. Без обзира на све, лудо моја мала, још те волим. Више него оног дана кад сам те први пут видио у Штросмајеровој улици док насмијана у танкој плавој хаљини, љетном шеширићу и бијелим сандалама са малом потпетицом лижеш сладолед. Волим твоја бедра, додире fine свиле и прћасту усну кад се љутиш и осмјех. Кад косе умотане у шарену мараму и заврнутих рукава на старој пицами, неиспавана и нервозна молиш Марију да сједне на ношу, кад утегнута у свијетло смеђи комплет, капутић и кратка сукња, прођеш улицом а напаљни младићи за тобом полугласно добацују безобразлуке или ћутећи балаве, кад ме лажеш, сумњичаво гледаш, кад си близу и кад

то ниси. Волим те. Знам, нисам ти то никада признао, увијек сам глумио тврдог мушкарца, а у ствари правих се ријечи увијек касно сјетим. Ко стари воз. Да стари воз. Управо једним таквим ти и ја смо путовали кроз вријеме, вјечити сапутници на двосједу а вјечити странци и никада се нисмо нашли. Није важно ко је томе крив. Не, то није важно. Важно је да сад ти у том далеком свијету, не свјесна моје жеље, испуниш моја три завјета. Да чуваш нашу Марију, да се некад мене по добру сјетиш и да будеш срећна. Не можемо више назад, немој ме заустављати, нисам ни ја тебе, једноставно уморан сам од борбе с духовима и не могу више да поднесем људе у овом граду. Нека ми Бог опрости.

Јозо Брозовић подиже шаку на чело као да ће да се прекрсти, али одустаде од намјере. Уздахну још једном, као да се концентрише, а онда се попе на металну ограду пјешачког прелазе преко пруге на Долац Малти и без оклијевања скочи на шине. Тачно под точкове експресног воза за Загреб.

87

Млађи Теша и Горки ишли су у исти разред и свакодневно су по читав дан били заједно. Ишли и враћали се из школе, играли фудбал, слушали Бијело дугме, крали воће. Један стане крај ограде уз коју је ланцем за арматуру завезан љути пас и задиркије пса, овај лаје и скаче на мрежасту ограду, а други с друге стране бере јабуке. Кад би се враћали из школе, два пријатеља су се такмичила ко ће дуже ходати по трамвајској шини. Мада су им родитељи бранили да се и примичу трамвајској прузи они су се били извјештили да су могли трчати по шини. По интерном правилу које су сами смислили са шине се могло сићи само на бетонски темељ металног стуба који носи електромрежу, а и то само кад наиђе трамвај. Горки је био рекордер. Он је по шини ходао од Илице до трамвајске станице код Енергоинвеста, преко два километра, и Теша је данас намјеравао да то превазиђе. Већ је успјешно прешао више од четвртине пута и није осјећао ни трун умора или пада концентрације. Горки је ишао поред пруге пазећи да његов пријатељ гдје не превари. Кад су били на пола

пута између два метална стуба који носе електромрежу из правца Илиће појави се трамвај.

- Сиђи Теша нећеш успјети! – Горки је предложио пријатељу.
- Па да се ти и даље фолираш својим рекордом.
- Ма нећу. Сиђи док прође трамвај, па онда настави.
- Нема мјењања правила.

Трамвај је већ био стигао на десетак метара од њих. Трамвајџија је успорио и упорно звонио дјечацима који га занесени игром ходања по трамвајској шини нису видјели ни чули. Теша је журио да стигне до бетонског темеља, а трамвај је полако ишао за њим. Изгледало је да ће дјечак успјети.

- Шта то радиш, мајку ти јебем!

На путу крај трамвајске пруге стајао је Тешин отац и гледао два дјечака и трамвај. Кад спази оца Теши попусти концентрација и ногом промаши шину. Једва се суздржа да не падне на нос, а то оца још више наљути.

- Долази овамо! – Теша послуша оца и покуњено му приђе – Јесам ли ја реко да се не смије ићи пругом? И види сад! Горки, fino дијете, иде поред пруге, а ти ко какав кабадахија шином и још саобраћај заустављаш. Да те убије ко или да ми милиција долази на врата.

Од ударца отвореном руком изнад ува Теша се свали у коприву. Отац љутито продужи пут на Илићу а Горки глумећи анђела, упита пријатеља.

- Хоћеш пробат поново?

Теша љутито одмахну руком.

88

Не! То не може бити! Такве очи не постоје на јави! Само у Тешким сновима! А да не лудим? Да ми се нису и будном почеле приказивати непостојеће очи? Да мршава плавокоса дјевојчица у шареним димијама није побјегла из моје савјести и овако кобајаги, случајно сјела на супротну столицу градског трамваја? Да ништа не говори. Само да ме гледа овим крупним очима и да ћути. Опасно да

ћути. Као икона царице Јелене која није света али чији портрет још увијек стоји у цркви светог Јована Претече на Меникејској гори и на чији гроб нероткиње долазе по помоћ. Није на овом свијету све онако како се нама чини. Није. У празној соби стотине стоје крај нас. Сад кад жена са главе скине шарену капу од fine танке вуне по челу ће јој се разасути жута коса упрљана скореном крвљу а један ће јој прамен прекрити очи. Само да хоће више једном.

Сергеј Васиљевић је непристојно гледао у жену на столици преко пута себе и док му је дамар на лијевој страни врата убрзано куцао он је покушавао да склопи сувислу реченицу. Послије огромног напора опрезно проциједи, плашећи се да последије прве изговорене ријечи жена не нестане у траку плавог дима.

– Опростите, познајемо ли се ми?!

Жена га ошину погледом, и ништа не говорећи, опет се загледа кроз прозор. Сергеј је био упоран.

– Опростите, да нисте можда из Херцеговине? Од Љубиња.

У женином погледу сад се појави искра доброћудности и пријатељства.

– Јесам. Откуд знате?

– Ја сам доле ратово. У партизанима.

– Мени су партизани спасили живот. Извадили су ме из понора гдје су четници побацали све моје сељане. Да нисте можда Ви?

– Шта ја? – Сергеј штречно.

– Да ме можда Ви нисте извадили из понора? Знате, била сам дјевојчица и не сјећам се свога спаситеља.

– Не. Нисам ја. Опростите овдје силазим.

Сергеј брже боље изађе на првој станици, а жена из трамваја се осврну за њим. Чудно, његове су јој очи однекуд биле познате.

Прије неколико мјесеци није видио друга Тита. Цијели кишни дан са друговима и наставницима из школе чекао га је крај улице код кина «Игман», махао заставицама Југославије и Савеза комуниста,

бијелу пионирску капицу са црвеном звијездом крио испод јакне да му не покисне и да не буде ко палачинка кад наиђе друг Тито, а онда је један милиционер нешто дошапнуо директору школе и овај им је послјије тога рекао да је друг предсједник из своје виле на Стојчевцу у Сарајево отишао другим путем. Није знао за друге али Горки је био дубоко разочаран. Отишао је кући и још јаче прионуо да учи. Наставник каже да друг Тито највише воли добре ђаке. Данас се дјечаку ко другу Пинкију у рату указала прилика да се приближи врховном команданту. Као најбљи ђак одређен је да носи општинску пионирску штафету. На Илићу стиже штафета младости, метални пехар коју омладина Југославије носи из мјеста у мјесто, из руке у руку да би је за Титов рођендан у Београду предала нашем највећем сину. У свим већим мјестима осим Савезне организују се и локалне штафете, пионирске, радничке, пензионерске, и читају се писма подршке и љубави доживотном предсједнику Југославије. Десет дана Горки је вјежбао како ће трчати и носити пионирску штафету. Носио је фудбалски пехар из школске витрине, мотрио на двије пионирке које су вјежбале са њим како ће оне носити цвијеће, трчао полако не машући рукама, гледао право као војник на паради и понављао у себи говор који му је написао наставник српскохрватског језика. »Драги наш друже Тито, ми твоји пионири...». И дошао је тај дан. Горки се лијепо обукао, најљепше, плаве панталоне и бијела ујакова кошуља, отац му је купио нове ципеле, за број веће, мајка је у њих на-трпала старе новине, да не клепећу, али дјечаку ни то није сметало. Пожурио је у школу да се јави директору школе и да од њега задужи нову пионирску црвену мараму и плаву, свечану, пионирску капу. Пред зборницу је дошао пола сата прије него што је договорено и у ходнику још није било никога. Дјечак стрпљиво стаде испред врата директорове канцеларије и наслони се уз зид. Још једном за сваки случај у себи је понављао научени говор. Тад из зборнице изађе наставник српскохрватског језика.

- Горки, што си ти дошао? – наставник се зачуди.
- Одређен сам да носим пионирску штафету па да се јавим другу директору.
- Али штафету носи Мирсад.
- Како Мирсад кад су мене одредили!? – дјечак се штрећну.
- Ти ниси јуче био на генералној проби па је директор промјенио

одлуку.

- Нико ми није реко за ту пробу.
- Не знам, богами, сад ћу да видим. Причекај ту.

Наставник уђе у директорову канцеларију и убрзо се врати у ходник.

- Богами Горки, Мирсад носи штафету!

Дјечак је гледао у свог наставника и није му вјеровало. Он никад не лаже, али ја му не вјерујем. Једна суза сама од себе откину се из дјечаковог ока. Он је надланицом хитро обриса. Наставник га сажаливо помази по глави, а Горки се окрену и безгласно плачући отрча кући. Јебла вас и штафета и Мирсад а и друг Тито. Испред куће, у хладу тек олисталог грма винове лозе сједио је дјед на својој столици и Нонета подучавао математику. Горки приђе брату и дједу и сједе на клупу крај њих.

- Откуд ти?! Зар не носиш ту палицу? – Гавро га упита.
- Пусти то. – дјечак одмахну руком.
- Пустио сам.
- А што си ти ђеде био у четницима?
- Што ме то питаш? – Гавро прекину инструкције и загледа се у старијег унука.
- Шта су то четници? – Ноне пита обојицу али они нису гледали у њега.
- Онако. – Горки слијеже раменима.
- Па био сам у четницима зато што су они били Срби и што су бранили српски народ.
- А што сте ви изгубили рат? – Горки је наставио да запиткује.
- Е, то ни ја још не знам. Можда ћеш ти сазнати кад порастеш. Ваљда су тако други одлучили.
- Ја једва чекам да порастем. – Ноне се опет умијеша у разговор.
- Ти прво треба да научиш таблицу множења. Да видимо, седам пута осам.

Гавро настави са инструкцијама, а Горки уђе у кућу. У витрини потражи теткине књиге из времена кад је она била заљубљена у студента Богословије. Ти наслови до данас дјечака нису занимали, али само дебили уче једино из наставних уџбеника.

Скептици упитали научника Исака Њутна како он научно објашњава да ће кад дође час васкрсења, душе умрлих поново пронаћи тијела која

су одавно распаднута. На то Њутн помијеша ситне гвоздене опилјке са земљом и прашином и потражи добровољца који ће раздвојити земљу и гвожђе. Нико од присутних се не понуди. Онда научник узме магнет и принесе га мјешавини. Настало је комешање честица а опилјци гвожђа се ухватише за магнет. У прашини није остао ни један комадић. Научник објасни скептицима.

– Онај који је оволику моћ дао мртвом камену, зар да је не може дати и нашим душама кад буде требало да се обуку у своја прослављена тијела.

Шта су то скептици?

90

У полумрачној крчми «Мошћаница» у центру Трнова, преко пута парохијског дома, за столом уза зид супротно од шанка Вељко и млађи Васов брат су пили своје пиће и разговарали о продаји балвана. Људи из тога краја немају другу тему за пословну причу. Технички трупци и огревно дрво. Од тога се живи, због тога се иде у гријех и у затвор. Вељко је пронашао издашног купца из Италије, али није на вријеме платио кварталну рату пореза, због тога му шумари не дају да сијече шуму и он се сад жалио свом стрицу. Пријатељи за то служе. Да саслушају и кад не могу помоћи. У крчму уђе Милош, погледа по присутнима, у знак поздрава кимну конобару и сједе за сто до шанка. Конобар му без ријечи, по очито устаљеном ритуалу, на месингањој тасни донесе кафу у малој цезви и филцану са у дну уцртаним полумјесецом и звијездом. Поред цезве је стајао комадић рахатлокума.

- Њему и треба таква кафа. – Вељко добаци.
- Каква? – Милош се окрену у њиховом правцу.
- Турска. – Вељко је и даље био дрзак.
- Шта јој фали? – Милош је још увијек контролисао свој бијес.
- Ништа. Већ више од песто година, они који српске витезове убијају пред црквама, пију таку кафу.

Милош устаде са своје столице, немарно откопча дугме на капуту и приђе Вељковом столу.

- Сматраш ли се ти српским витезом?
- Сматрам. – Вељко ратоборно устаде.

Милош устукну један корак и иза паса извади пиштољ. Вјешто убаци метак у цијев. Стриц ухвати Вељка за врх капута.

- Немој Вељко, молим те! Пусти!

Вељко је још увијек стајао на истом мјесту, а Милош га је изазивао.

- Дођи, јебем ли ти мајку четничку. Нисам вас се довољно наубијао па да данас наставим.

У то у кафану уђе патрола милиције. Стајали су на вратима и ћутећи чекали Вељкову реакцију. Он је непомично стајао и гледао у Милоша, а овај је и даље изазивао.

- Шта је копилане?! Немаш ти Васову петљу. Нема то нико од вас!

Милош врати револвер за пас и опет сједе за свој сто. Вељко је и даље стајао на истом мјесту. Милиција му приђе, један милиционер му стави лисице на руке и поведоше га у станицу. Пролазећи крај Милоша Вељко му добаци.

- Нисам ти заборавио оне батине пред црквеном кућом.
- Нека ниси! – Милош је гризао рахатлокум – И не требаш!
- Доћи ће и моје вријеме!
- Кад пацов могне издржати без воде дуже од камиле! – Милош је мирно пио своју кафу – А то је никад.

91

На мјесту гдје рјечица Добриња савија свој ток дјечаци су направили купалиште. Ту су често долазили и старији али Тата и Јозо су били господари плаже. На мјесту код пања направили су скакаоницу и док су млађи дјечаци за јову над плићакком завезали жичану сајлу и сад прескакали с обале на обалу, њих двојица су вјежбали скокове у воду. Градски мангупи најбоље скачу ласту. Избациш прса, рамена вратиш уназад и скочиш на главу. Пред самом воденом површином испружиш руке да њима разбијеш воду. Ко то не зна!? Тата је увјежбао ласту и сад сав важан шета обалом, док Јозо у виру душка Горког, Самира и Марка.

– Ноне и Крста, овамо!

Ћата зовну дјечаке са сајле и они одмах приђоше старијем пријатељу. Он обојици лупи по чвргу и љутито их упита.

– До кад вас двојица мислите изигравати Тарзанове мајмуне?

– Али Ћата... – Ноне покуша да се оправда.

– Шта кажеш?! Шта си то реко?

Ћата му се љутито унесе у лице и Ноне се повуче. Старија раја се мора поштовати. Ћата љутито настави.

– Мислите ли вас двојица требе на мору фатати на скакање сајлом, а ниједан не зна пливати.

– Али Ћата... – Ноне опет покуша да се одбрани.

– Шта си реко?

– Ништа.

– Хајде онда у вир! – Ћата се окрену ка Јозу – Јозо, пази, ево ти још двојица јунфера.

Ноне и Крста су стајали на обали и гледали у тамно зелену воду. Онда погледаше један у другог па у Ћату. Он је стајао неумољив као стијена. Ноне чврсто стисну очи и скочи у вир, Крста на исти начин за њим, а Ћата ластом за њима.

– Уууу!

Само Ноне и Крста нису видјели Ћатин скок ни чули дивљење осталих купача. Они су се давили у виру. Таман кад су помислили да је готово једног ухвати Јозо а другог Ћата. Кад дјечаци ухватише мало даха старији другови их пустише да се опет гуше. И тако неколико пута.

92

Пошао је у једно село код Калиновика да обиђе свог пријатеља из затвора, Милована, чуо је да га тамо изазивају исти они људи који су му убили брата, отимају му земљу, и бране пут на воду, али је из аутобуса изашао на Сврталу под Рогојем. Да ли је то било по инстинкту или из страха, ни сам Гавро одговор није знао. Стајао је на проширењу крај друма и сва долина испод Трескавице овако с краја љета изгледала му је као један једини тепих исткан од десетина

нијанси зелене боје са покојим чуперком жуте сасушене папрати и танком плавом нити Бистрице. Од ове слике сам неразумљив онима који мисле да ме познају, који су сигурни да сам груб, свађалица и разбојник а они који ме знају ко и обично ни данас нису ту. Они завршавају љетне ферије и спремају се за нови разред, ране кокоши у дрвеној шупи иза мале куће у Касиндолскјој улици или почивају у породичном гробљу на Подима.

Полусакривеним шумским путем Гавро сиђе у долину. Крај љета, звук моторних пила, пут скоро уништен тешким камионима с приколницама натовареним балванима, старе куће од дизме и камена, остаци изгорјеле пилане, мирис коњске балеге, свјежи траг гумене чизме или опанка и мирис којем не може да се открије поријекло. Да ли је то мирис успомена, мирис труљења или само мирис јелове смоле помијешан са мирисом прерађеног машинског уља. Код других кућа поред каменом зиданог мостића Гавро сиђе са шумског пута и уском стазом окрену уз Братачићки поток. Преко поотављених уских лука, између јоха и бременитих лијески, преко знаних газова, крај кречане и црних ознака на стаблима ДШ, старац је полако корачао и широм отворених очију хватао сваки детаљ око себе. Ништа се не смије пропустити. То је сад и ко зна да ли икад више. Одједном пожеље да запјева, али његове године више нису за пјесму. Избрисали су је сиједа коса, град и узбрдица. Код новоизграђеног млина Гавро се заустави, загледа се у мирни воденични точак на забентеном газу и ни сам не знајући разлог на кожи осјети језу. Као да га је то мимоишла смрт. Гавро се стресе и пречицом пожури кроз јелову шуму. На врху бријега на ливади са коца скину дрвену гужву отвори враницу и уђе у гробље. Гроб у рату погинулог саборца, брат, отац, супруга, тамо под брезом је Крсто. Гавро сједе крај Стакиног крста, из унутрашњег цепа капута извади танку воштаницу и зачудо стални вјетар с Трескавице му без протеста дозволи да је прислужи.

Е, Стако моја, моја несрећнице.

Неугашену воштаницу Гавро пажљиво стави у чађаву конзерву, прекрсти се, пољуби дрвени крст и не осврћући се изађе из гробља. Затрављеним путем изнад старе крушке пожури у село. На гувну изнад штале брат Љубо и мушки дио породице управо су врли. Његов унук Славко стајао је у сред вршаја и брезовим прутем тјерао пар

коња везаних за колац у ровини да трче у круг и тако својим копитама одвајају жито од сламе. Син Дејан је дрвеним вилама поправљао вршај а Љубо и млађи унук Драго су на крају гувна дрвеном лопатом бацали жито у ваздух да вјетар од њега одвоји трину. Кад спази брата Љубо прекину рад, огрну се кожным гуњем и пође му у сусрет. Браћа се изљубише и сједоше под међу, у хлад дивљег трна. Дејан се рукова са стрицом, Драго га пољуби у руку, а Славко му махну из вршаја. Из цепа свог гуња Љубо извади малу боцу ракије и понуди брата. Обојица су ћутали.

- Тја. – Гавро надланицом обриса мокру усну и боцу врати брату.
- Тја. Како у граду?
- Град ко град. Село фали а граду се привали.
- Тја.
- А овдје?

Љубо одмахну руком и примаче грлић боце својим уснама.

93

На улици код два јасена играла се утакмица између Црвене звезде и Жеље. За Звезду су играли браћа Теша, Јово и Ноне, а за Жељу Тата, Горки, Миле и Шоми. Судио је Мића. Он је био старији од осталих дјечака, али су га они поштовали и слушали, јер сваки пут кад је неку од дјевојака својим стојадином возио на паркинг код надвожњака, он би им то најавио раније и у ауту никад није гасио свјетло. Могли су неометани да се пригушено кикоћу и уживају до миле воље у еротским сценама старијег комшије. Утакмица је стигла до усијања. Резултат је три напрема три а за награду гајбу кокте игра се до четири постигнута гола. Навијачи су сједили по околним металним оградама и ватрено навијели. Била, Грашак, Крста, Гале, Сика, Кићо, Кезун. И они су се подијели на Жељу и Звезду. Провоцирали су противничке играче, добацивали судији да му је посљедња дјевојка са паркинга равна ко даска и пјевали су навијачке пјесме. Са сваким часом ситуација је постајала све врелија и пријетило је да дође до туче међу навијачима. У најкритичнијем тренутку утакмице, кад је туча лебдила у зраку, на улици претворену у стадион, код два јасена,

дође Немања. Он је старији од свих играча, навијача и судије а прије неколико мјесеци се и оженио. Да ли момак кад се ожени сваку вече ради оне ствари?! Немања стаде иза једног гола и гласно упита.

– Ко ће отићи у гранап да ми купи цигара?

– Ја!

– Ја!

Дјечаци заграјаше, прекинуше утакмицу и потрчаше ка Немањи. Он једном даде новац, а остале окупи око себе. Сједе на металну ограду и као из почасне ложе исприча.

Прошлог љета ја и Жова пошли на море, возом до Плоча, а онда ријешили да стопирамо до Макарске. Упекло сунце, врели асфалт пржи ноге, а нама оваквим какви смо нико неће да стане. Узалуд подижемо палац. Неки нам свирају, машу и онда пројуре, други нас и не гледају, ко да смо ванаго, а око поднева један кабриолет се заустави мало подаље од нас и ми потрчимо да сједнемо. Кад смо му се примакли возач високо подиже свој средњи прст и смијући се одјуре. Уморни и жедни допјешачили смо скоро до Градца кад се из правца Плоча појави бијели стојадин. Изнервирани Жова до кољена свуче шорц и гаће и нагне се голом гузицом према ауту. Док сам ја изненађен, гледао у Жову и контао шта то он ради, онај се стојадин заустави крај нас. Жова бржебоље подиже шорц и гаће, ја се окренух ка цести кад из аута изађоше два милцонера. Ту нас стрпаше у кола и вратише у Плоче. Преноћили смо у затвору а сутрадан нас милиција спакова на воз и депортова кући. На првој станици, у Метковићима ја и Жова искочимо из воза и аутобусом одемо у Неум. Тамо нам је било супер. Тридесет шест дана. Требе, пиће, музика. »Хеј ноћи стани зора нек сване».

94

– Откад си у пензији?

– Има једно шест мјесеци. Директор ми је признао нешто предратног стажа, докупио још двије године и тако ми скупио петнес. Довољно за старачку.

– Мирко је прави комуниста. Прави члан комунистичке партије а не

ови педерчићи из Савеза комуниста.

Сергеј и Гавро су шетали крај обале Миљацке, од Ченгић Виле ка Пофалићима. С друге стране ријеке, на Грбавици, грађевинске машине су порушиле и посљедње баракe и на њиховом мјесту су се градиле стамбене зграде. Мирно насеље за пензионисане официре ЈНА и милиционере.

- Ти ћеш умријети у заблуди. – Гавро се осврну ка пријатељу – Још вјерујеш у комунизам, да свако ради колико може, а узима колко му треба. Ће живиш ти?!
- На жалост на Балкану. Волио бих да сам у Кини и да сам члан њихове Партије, али ето не можемо сви бити Кинези.
- А знаш ли ти да је тај твој Маркс, читав живот живио и то добро живио на грбачи оног Енгелса, сина великог енглеског индустријалца и да је умро ко члан секте која вјерује у ђавола. Петокрака је знак сотоне, а Први мај је празник кад је у осамнестом вијеку папа забранио језуите и они онда на тај дан основали своју тајну организацију Илумината.
- И опет на земљи има више комуниста него хришћана!?
- Ћаво је тренутно у предности, али у коначном обрачуну Добра и Зла ришћанство и правда ће однијети побједу.
- Хмм, недавно сам и ја то читао о Марксу, илиминатима и совјетској револуцији али сам исто тако и читао нову књигу о Христу. Она у једном дијелу каже ако је Христ уопште и постојао, како да га осим вјерских књига не помиње ни један пјесник, владалац, ни легионар из тог времена, ни по добру ни по злу, чак ни историчари, Јустос из Тиберијаде, Филон из Александрије, Флавије. А и ако је постојао и у својој тридесет трећој години разапет на крсту зашто су му ученици носили мелеме да га лијече, ко нормалан лијечи мртваца, или је стварно он много година касније погинуо у тврђави Масада или умро у Индији. По неким истраживањима које књига наводи у Азији се помиње Багва Матеј који је пошао у Индију да врати десет изгубљених јудејских племена и тамо умро у сто седмој години, а недавно му је у улици Канијар, у граду Сринагару у Кашмиру, пронађен и гроб. Не схватам баш све најбоље. Ваљда што сам био полицајац, шта ли!?
- Један паметни чојек прије много година ишо свијетом да нађе Бога.

Тражио га на сваком кораку, али није мого да нађе себи видљив траг. Тако стигне до обале мора кад један дјечак љуском јајета заваћа воду и пресипа је у другу љуску. Паметни га упита шта то ради а дјечак му одговори да тако оће да преточи море. Паметни чојек рече дјечаку да море не море стати у љуску јајета, а овај њему одговори да ће он прије љуском преточити море него што ће Бог стати у главу ономе ко га не тражи срцем. Тако и ти. Тражиш траг Господа и одлично знаш шта је било прије двије илјаде година у Јудеји и Индији, ће никад ногом ниси крочио, а не знаш шта се дешавало у твојој Босанској Крајини кад си и ти још био тамо и нешто се пито.

- Већ пети пут ми наговјештаваш неку тајну Босанске Крајине, а нећеш да ми је испричаш. Шта је то било у Босанској крајини а да ја не знам?
- Прије него што си отишо у Ерцеговину да премаскиран у четника убијаш муслимане ниси знао или се правиш да ниси знао да су твог команданта доктора Младена, који је у Крајини био познатији и поштованији од Тита, по наређењу Косте Нађа и Лепе Перовић убили партизани Воје Ступара. Али ти ниси чуо за шпијуне Петра Ригера и његову жену, ниси читао изјаву покојне докторице Данице Перовић која је била уз Младена кад је убијен. Ти читаш Дедијера и Енгелса, јебли те они. Ако си толико заљубљен у партизане узми и читај књиге Бранка Ћопића. Орлови рано лете. Фина књига. Унук ми је управо чита.

Сергеј се заустави и погледа у пријатеља. Не базирући се на њега Гавро настави своју шетњу. Сергеј га стиже.

- Еј, стари харлекину, умори ме ова прича, ајмо у Бристол на кафу!
- Море, али да ја частим. Од пензије.
- Може. Ти части кафом а ја ћу ракијицом. Имам и ја пензију. Мало већу од твоје.

Вилсоновим шеталиштем крај Миљацке из супротног смјера наиђе заљубљени пар. Држали су се за руке, обоје исто обучени и обоје исто чупави. Само искусно око је могло да разликује момка и дјевојку. Она је њему објашњавала како је за добру и здраву косу добро да се пере чајем од мекиња. Ставиш прегршт мекиња у двије чаше воде и пустиш да то два пута проври. Послије тога овај чај проциједиш и помијешаш

са млаком водом којом переш косу. Два пријатеља скренуше ка улазу у хотел Бристол. Они одавно немају проблема са косом.

95

Није лако бити дисидент. Поготову у овоме граду гдје људи кажу да си луд ако не мислиш као они, а ни сами не знају шта мисле. Сви се нешто праве непромјењиви и битни, утегнути у тебет одијела, бијеле кошуље и бордо кравате, намргођени и мудри, а о њиховим малим животима одлучују они само зрну самобитнији и намргођенији. Они које су на та мјеста поставили они са двије зрне. Тек кад човјек, свјесно или несвјесно, својевољно или силом, искорачи из тог ланца и стане са стране, сам и чист, може да види изригане и унеређене овиснике најпрљавијих халуциногених средстава. За њих су полуживи корисници хероина и ЛСД само идеалисти и несрећни путници који на својој станици Зоо чекају превозно средство којим ће лакше и брже стићи у један љепши свијет са два сунца и изворима живе воде. Навучени на власт неумитно губе сваку људскост. Због идеологије губе пријатеље и рођаке, губе породицу, вјеру и сами себе и постају убице, филателисти туђе несреће и слијепи сљедбеници нечастивог спремни да просе, позајме и украду. Знам, тако је лакше живјети, безболније, али шта послије. Увијек и свугдје постоји послије. Изригани и унеређени ће се водом опрати, заборавити једни друге и оне са двије зрне, гумицом обрисати мрље са савјести, али онај луди ће остати, он је Божји доушник, и његовим ноктом утиснуту огреботину у камену ни једна киша не брише. Никад. Никад.

Митар Бесаровић подиже кажипрст и конобар у кафани «Парк» донесе му још једну чашицу вињака. Митар одмах испи више од пола чашице, намршти се и стресе. Кроз велико стакло погледа на тротоар Титове улице. Сарајлије су журно пролазиле, не базирујући се на велики прозор кафане «Парк». Обични, нормални људи живе своје обичне, нормалне животе. Пекари, професори, доктори, металостругари, курве, доктори, лопови, официри, свештеници, студенти... Сви они имају своје шифре и кодна имена. Сарадничка или као предмет обраде.

Стариш мој Митре, стариш. Почео си да полемитиш, да филозофираш и глумиш глумца, као да си се уплашио или уморио, као да сумњаш а уствари ти је досадно и најбоље би било да испијеш тај вињак и ухватиш се свог посла. Непријатељ никад не спава. Вањски, а ни унутрашњи. С првим је лако, он се не крије видиш га и препознајеш, али овај други...Бррр.

Као последице мокрења Митар се стресе након испијеног вињака, устаде са свог мјеста и полако изађе на сарајевске улице.

96

Усијани камен је пржио јаче од сунца над Бокоторским заливом. Ни дашка вјетра са Ловћена, ни његовог наговјештаја са пучине, нема питке воде ни хладовине. Само трептајућа јара и топло море. Ако им је ово одмор какви ли су им онда рад и патња. Са свог надуваног душека за плажу Гавро Видеж полако устаде и тетурајући уђе у море, да се освјежи. Попио је четири боце пива и појео пола лубенице, али ни то му није могло да утоли жеђ. Ех, да је чашу воде са извора испод камена или барем из Междранског потока. Боље би ми било да сам на одмор отишао у Трескавицу, да унуке учим како се поткивају коњи и које су гљиве јестиве, али јок. Оћу ја да се погосподим, да се разгаћим и да се фалишем да сам био на мору. Фуј, јебло те море! Гавро зарони и све што је дубље ронио у глави му је постајало пријатније и обичније. Није било проблема са заустављеним дахом, тутњавом у малом мозгу а и жеђ се губила. Гавро је ронио као да корача пашњацима крај Бистрице у Горњем Добропољу, на поводцу води распремљене фурманске коње и пјева

Добро Поље добро за говеда
Добра Рада што говеда гледа

Испред њега Стака се осврће, смјешка му се и успорава корак да је он лакше стигне. Гавро похита да се што прије ухвати за испружене руке вољене жене и само неколико тренутака прије него што јој дотаче јагодице, нечије грубе руке га ухватише страга и опет тутњава у глави и тешка жеђ.

Лежећи на плажи и повраћајући бљутаву, слану воду Гавро је гледао у свог спасиоца и покушавао да ухвати дах, да га прекори. Што си ме болан спашавао!?

– Ништа не говорите! – лијепа медицинска сестра му стави кажипрст на усну и у вену убоде иглу инфузије.

Доктори из которске градске болнице болеснику су дијагностицирали висок степен дијабетиса, оштећену јетру и срце, воду у плућима, повећане леукоците и хитно су га транспортовали у сарајевску болницу у Касиндолу. Дуже од мјесец дана Гавро се борио са својим болестима и аветима, са тешком комом и ружном јавом и на крају је изгубио. Намјерно се предао. Стигао је Стакину испружену руку.

Смрт није прелазна. А можда и јесте. Ко зна!? Горки се прекрсти, цјелива месингани крст на поклопцу сандук од свијетло смеђег дрвета, ногом за врата гурну и сједе на дрвену столицу са ручно изрезбареним ниским наслоном, а кад у собу уђоше нарикаче дјечак изађе у дрвену шупу из куће у Касиндолској улици да се игра са масним старим крпама дрвеном столицом и тамноплавом празном лименом кутијом од шећера украшеном цртежима црвених цвјетова.

Неких ранијих сунчаних дана у августу умрли су књаз Данило, краљ Петар, Хајдук Вељко, Зека Буљубаша и хиљаде јунака са Иванковца, Мишара и Цера, а овога августовског дана не нарочито тужна поворка зауставила се под Бољановићима. Дејан је на коњску запрегу претоварио свијетло смеђи сандук са месинганим крстом на поклопцу и извукао до камене куће на врху села. Све је круг и у њему је све. Вељко зовну Горког.

– Ти ћеш да носиш крст!

Горки погледа по присутнима и међу њима препознаде Рагиба, дједа свог друга Самира Кадића, онда оног ђедовог друга бившег партизана Сергеја и свог старог учитеља и због тога се посрамио пред њима да он, Титов пионир, носи тај стари заборављени симбол.

– Немој мене, дај Нонета!

– Добро. Ноне, ти ћеш носити ђедов крст!

Ноне сав срећан пристаде и поносно стаде на чело посмртне поворке на путу изнад старе крушке.

У својој столици од плетене трстике, у хладу чемпреса крај базена, Грегори Вејн се љуљао, пио сок од наранце и читао новине. Јучерашње сарајевско Ослобођење. По старој навици новине је листао с трага и читао од помена. Овај пут поглед посебно заустави на једној читуљи. Вијетнамски ветеран престаде да се љуља, новине спусти на сточић крај себе, а дланом десне руке поклопи фотографију читуље.

Ее, немам брата, у овом поднебовском вјечитом рату тако је одлучено и ја сам био немоћан да ту било шта измијеним и зато сам радо пристао да ми ти будеш то. И старији брат и пријатељ и онај који си ти и кад те нема. А сад оде и ти међу анђеле, међу све наше другове, да горе у војсци праведника чекаш дан кад ће ти у коначној битци код Аргамедона, Господ повјерити команду бар над једним водом. Да станеш на челу своје војске, погледаш у правцу најјачег дијела непријатељеских линија и командујеш «идемо браћо». Надам се да ћу и ја до тог коначног обрачуна између Добра и Зла стићи да попуним бројно стање твоје јединице. А до тада ми је преостало да се сам, потпуно сам, човјек кад је сам изгледа већи, а што је већи већа је и мета, мучим на овој планети и да се љутим на злу срећу која ме је одредила да останем посљедњи међу нама. Онај који ће кривце, кукавице и издајнике вјечито подсјећати на њихову кривњу, кукавичлук и издају. Док и мене самог не издају. Ал не мари! Једино се плашим да се ја сам не уморим и не одустанем или да ови бандити не пронађу камен мудрости који све што дотакне претвара у злато, лијечи од свих болести и власника држи доживотно младим па ме њима поткупе. Вјерујем, мада ти не смијем обећати да се то неће догодити. И поред свиле, галофака и тетрапака још у мени има оног горштачког. Сиоровог и инацијског.

Маргита на сточић крај Грегорија без ријечи спусти шољицу нес кафе и за дјечаком продужи до базена. Она сједе на ивицу, ноге до пола листова умочи у млаку воду и док је на сламку пила сок од ананаса пратила је како њихов син Шон плива.

Само ме њих двоје још могу промијенити. Ова мирна, стрпљива жена, налик забринутој сестри и овај седмогодишњи дјечак, рођен кад

се мојим вршњацима унуци рађају. Хмм, раније нисам имао времена, имају снаге да иглу компаса у мозгу окрену ка југу и попут лучког вјетра кад се морско дно протресе у мојој глави избришу све ватре и направе ми доброћудним и наивним старкељом. Против жене се борим њеним оружјем, мирноћом и стрпљивошћу, а против дјечака причама из краја. Само да ми не постане мекушац, ненавикао на патњу и смрт и анемични инетрнационалиста. Враћајући се из Дубровника Марко Краљевић наврати у Сарајево да упозна Рељу Бошњака и да се увјери у његову снагу и јунаштво. У Рајловцу, селу у сарајевском пољу, Марко наиђе на орача и упита га за Рељину кућу. Орач подиже рало и волове и њима показа правац којим се стиже до Бошњакове брвнаре. Марко продужи пут али успут схвати да је орач уствари Реља Бошњак. Кад стиже до показане брвнаре Марко једном руком подиже ћошак куће, под њега гурну своју кишну кабаницу и сједе. На њиви се Реља Бошњак упита који ли га то јунак тражи и остави рало и волове па се упути кући. Кад затече Марка како сједи на трonoшцу Реља подиже руком ћошак брвнаре испод њега извуче кишну кабаницу и сједе на њу. Седам дана и седам ноћи два јунаку су пила рујно вино и један другом препричавали своје доживљаје у бојевима са Турцима. Шон ме гледа ко мало теленце, доброћудно, широм отворених очију, не разумијући шта су то рало и волови, гдје је Сарајево и ко су Турци, али знам једног ћу дана успјети да му све то објасним. Због мојих ратних другова.

98

На опроштајној вечери поводом Ћатиног одласка у ЈНА окупили су се сви његови рођаци, комшије и омладина из улице. Ћата је син јединац и његов отац је направио огромно славље. Велики шатор, музиканти и стотине гостију. Сви се загрлили и пјевају «Еј кафано муко, еј животе моја туго». Само у једној соби у стриковом стану Ћата са дјевојком води љубав. Он јој и не зна име, Дане му је довео, и не свиђа му се, дебела, ружњикава и неколико година старија од њега, али што Жова каже

– Шта те брига. Добра је она. Кад тамо на караули будеш ручно

пунио шљем, ње ћеш се сјећати ко да је плејбојова зечица.

Младић се трудио, колико год је снаге имао а она активна ко камен темљац. Само понекад гласно зајечи, а и то више из навике него из задовољства. Ћата устаде са кревета, подлактицом обриса зној са обрва и рече.

- Имам ту у ходнику неку млађу рају, па ако немаш ништа против...
- Само нек пожуре, немам пуно времена. – дјевојка са ноћног ормара рића узе чашу пива и повуче добар цуг.

У ходнику су уплашени и нервозни стајали Јуре, Миле, Марко, Горки и Самир. Старији дјечаци из Ћатине млађе раје. Ћата изађе у ходник, погледа их, и завјернички им се осмјехну

- Ајде сад, један по један, по старини.

Јуре се осмјехну и први уђе у собу. Док је споро и уплашено затварао врата остали су могли да виде голу дјевојку како непокривена лежи на леђима на ненамјештеном кревету и пије пиво. Јуре затвори врата. Ускоро су се изнутра чули његови уздаси и њени повремени гласни јецаји. Кад се сав поносан и насмијан Јуре појави на вратима, Миле га на прагу скоро обори само да што прије уђе. Дјевојка је и даље пила пиво. Одједном Самир, који је био најмлађи у групи, отвори улазна врата и изађе.

- Одох ја!
- Нећу ни ја! – Горки брже боље изађе за својим пријатељом иза себе остављајући Јуретов и Марков смијех у уском ходнику.

Пијана гомила под шатором је пјевала народне пјесме кад Ћатин отац даде знак да је вријеме да се иде на жељезничку станицу. Возови не умију чекати. Улицом до трамвајске станице гомила је палила контејнере за смеће, спрејом по зидовима писала графите и пјевала

Киша пада, Добриња се мути
Одлазе нам најбољи регрути

На станици сви се укрцаше у један трамвај. Као сардине у конзерви. Ноне и Крста се закачише. Весели трамвај, уопште се не заустављајући на успутним станицама журио је до жељезничке станице. Да се што прије отароси ових путника и колоне возила која га је трубећи успут пратила. На дијелу пруге код хотела Бристол гдје шина нагло

савија, кад трамвај брзо наиђе неопрезном Крсти попустише руке и он паде на шљунак између шина. Трамвај неометано продужи даље, а аутомобил са Тешама стаде крај пруге и браћа Крсту пажљиво унесоше на задње сједиште свог аута и повезоше у Хитну помоћ. Младић је био само лакше повријеђен, још увијек је пјевао, али му је са расјечене коже на тјемени крв натапала косу. Кад му у Хитној помоћи један од дежурних доктора опрезно избрија косу око повреде и кад млађи Теша виђе ружну посјекотину позли му и он изгуби свијест. Доктор на Крстину рану стави комад газе и младићу рече да је сам држи а он се забави око Теше. У међувремену у другу ординацију Хитне помоћи довезоше повријеђене из тешке саобраћајне несреће у Вогошћи. Медицинска сестра оде да помогне повријеђеним али се брзо врати.

– Послали смо их на трауматологију, – обавијести доктора – али један је умро.

Теша се управо у том тренутку враћао из бесвијести. На вријеме да чује задњи дио реченице. Он помисли да је Крста погинуо и опет му очи заколуташе и паде у несвјест.

– Који је од вас двојице пао с трамваја. – враћајући Тешу свијести доктор упита Крсту.

– Немам појма. Све сам мислио да сам ја.

Поноћни воз за Београд јаким писком најави излазак из сарајевске жељезничке станице, а хиљаде младих људи из свих дијелова Сарајева који су пратили стотине регрута у исти глас запјеваше.

Ми смо браћа, ми смо и другови
Ко јабука кад се располови

Међу малобројним путницима на малом броду одлуке Уранополис до мјеста Дафни било је и четворо новопечених пријатеља. Амерички брачни пар Вејн и амерички брачни пар југословенског поријекла Поповац. Жене су сједиле на палуби на платненим столицама, сунчале се и пиле ледени сок од наранџе, а мушкарци су поред

ограде гледали у мирно море. Скоро тридесет година Велемир се није возио бродом и због тога је осјећао слабу трему од успомена, али више од двадесет година је сањао овај пут. Откад се са Мартом и Маријом из Њемачке преселио у Њујорк и тамо упознао Грегорија и Маргиту, Американце наклоњене православљу, Велемир их је при сваком сусрету дискретно наговарао на овај пут. Они или нису схваћали његове позиве или су га на културан начин одбијали али он је био упоран и на крају им је отворено предложио. Понекад превише ћутљиви Грегори одушевљено је одмах прихватио позив а брбљива Маргита није а и да је хтјела није могла да се супротстави супругу. Овога љета сви су дошли на одмор на крстарење Медитераном и кад су упловили у Солун одмах су потражили туристичку агенцију која организује посјете Светој гори. То је усамљено брдовито и шумовито полуострво, језичак великог полуострва Халкидике у Егејском мору. Дужина Свете горе је око 50 а ширина око 10 километара и насељена је само монасима. Византијски цар Василије Први Македонац је златном булом Атонску гору поклатио њеним монасима, укинуо на њој сваку другу власт сем монашке и дао јој самоуправу, а свети Атанасије Атонски, уз помоћ свог пријатеља једног другог византијског цара Никифора Фоке први је под самим атонским ртом подигао Велику Лавру. Он је Лаври дао ктиторски устав, постао њен први игуман и за стотине монаха одредио начин заједничког живљења, исхране, одијевања, управе и богослужења. Захваљујући угледу светог Атанасија Атонска гора мијења име у Света гора јер је убрзо на њој подигнуто преко три стотине манастира свих православних цркава. Један од тих манастира је и српски.

- Шта значи Хиландар? – Грегори упита свог пријатеља у инвалидским колицима.
- Мислим хиљаду магли, али нисам сигуран. – одговори му писац романа из историје Балкана.

Штета што на Свету гору нисмо могли ући пјешке од Какова, Савиним путем. Када је Растко Немањић стигао на Свету гору, Срби нису имали свој манастир. Он се свом аскетском животу посветио у манастиру Ватопед и од игумана је тражио да му дозволи да подигне само једну ћелију за српске монахе али му овај није дозволио. Тек кад је и његов отац Немања, као монах Симеон, дошао за сином Сава

је могао да оствари свој наум. Симеон је обишао све светогорске манастире и богато их даривао, а од цара Алексија Трећег Комнена Сава је измолио да њему и његовом оцу дадне разрушен манастир Хиландар. Уз помоћ вриједних дарова цар им је испунио жељу и Симеон и Сава крећу у обнову манастира. Уз издашну новчану помоћ другог Немањиног сина Стевана Немањића манастир је убрзо изграђен, а кроз вијекове вјерујући народ и владари су га обнављали и издржавали. Краљеви Урош, Драгутин, Милутин, цар Душан, кнез Лазар, краљ Александар Обреновић, Александар Карађорђевић, кнез Паскач, војвода Никола Стањевић, деспоти Дејан и Угљеша, Иван Грозни, Петар Велики.

- Због чега женама није дозвољен приступ на Свету гору? – Маргита упита Марту.
- По предању, кад је Пулхерија, кћерка византијског цара Теодосија Великог, дошла у Ватопед да се моли, на почетку молитве јави јој се глас Богородице који јој љутито нареди да изађе из цркве. То су наши стари протумачили као поруку Богоматере да жене не посјећују њен кутак, гдје долазе они који се моле.
- То није поштено.
- Није. Није ни избор папе или предсједника Сједињених држава.

Маргита се подиже са столице да погледа у своју пријатељицу, али ова је пила свој сок и очи крила под тамним сунчаним наочалима. Марта се уплаши да је била сувише дрска према својој пријатељици и покуша да се исправи.

- Велемир ми је причао да су и Срби кроз историју имали своје познате жене. Царица Јелена, Милица, Јефимија, књегиња Љубица, Јерина, Чучук Стана, Надежда Петровић, Милена Ајнштајн. У Бокоторском заливу одакле је његова бака по мајци постоје прича и гроб Екатарине Властелиновић. Послије смрти свог супруга грофа Илије, грофица Екатарина је за четири стотине златних дуката, по трострукј цијени, откупила дио острвца Превлака. На том острву још у четвртм вијеку, за вријеме цара Константина, биле су хришћанске богомоље послје сједиште Зетске епископије коју је основао свети Сава, а једно вријеме је било толико цркава да се у истом тренутку могло одржати четрдесет литургија. Средином петнаестог вијека неко је потровао 72 превлачка свештеника и до

темеља разорио манастир са три олтара. Грофица Екатарина је наумила обновити Превлаку. Обнављала је цркве, скупљала културно умјеничко благо, а све је тестаментом завјештала, владици Његошу, најпознатијем српском пјеснику. Једне јесени средином деветнаестог вијека разбојници су упали у манастир и опљачкали га а Екатарину претукли скоро до смрти. Лијечила се двије године и кад је изгледало да ће се опоравити напрасно је умрла. Сахрањена је уз темељ цркве, а из фуге између два камена гранита на њеном гробу изникао је цвијет. Мајстори су цементом залијевали фугу али је цвијет увијек растао. Прије двадесетак година отворен је гроб грофице Екатарине и у њеном скелету на мјесту гдје је било срце нађена је оловна кугла, а цвијет и даље расте.

- Шта је сад са тим острвом?
- Сад је тамо ексклузивно љетовалиште затвореног типа за комунистичке официре.

Маргита је пила свој сок и крила очи испод црних сунчаних наочала. Ниједним гестом није показивала да саосјећа са Мартином причом. Брод уплови у луку. Жене устадоше да се поздраве са мушкарцима, а њих двојица се искрцаше на дрвено пристаниште. Грегори је гурао инвалидска колица. Кад са мола ступи на копно у рукама осјети неку језу, као страх. Велемир се окрену и погледа га у очи.

- Је ли те страх?
- Убио сам двадесет људи само да покажем да имам петљу да узвратим и да ме није страх, али овдје се бојим. – одговори вијетнамски ветеран.
- Овдје живе праведници. Зато је то.

Макадамским путем, уз малу узбрдицу, кроз лијескову шуму и поред маслињака, винограда, пирга краља Милутина и крста цара Душана пред намјерницима се указа велико издужено утврђење неправилног облика дугачко око 150 и широко око 75 метара. Зидови, направљени од камена и цигле, високи су и до тридесет метара а на источној и јужној страни издижу се двије куле – пирга. Намјерници прођоше са сјеверне стране манастира гдје се између старих и нових конака налази једини улаз у тврђаву. Пред дебелим дрвеним вратима, споља окованим челичним плочама сачека их стари монах.

- Ја сам Сава. – монах се љубазно представи и пружи руку за

поздрав.

- Ја сам Велемир, – Поповац се рукова и представи свог пријатеља
- а ово је мој пријатељ Грегори Вејн, Американац.

Монах се рукова и са Американцем а онда упита Србина.

- Одакле долазите, брате?
- Из Америке из Њујорка. Иначе ја сам из Сарајева.

Грегори је гурао инвалидска колица са својим пријатељем док је он улазећи у манастир разговарао са монахом Савом.

- Док се нисам замонашио и ја сам службовао у селима око Сарајева.
- У којој цркви?
- У Трнову. У цркви светог великомученика Георгија.

Три човјека уђоше у мало четвртасто двориште, онда кроз друга иста оним првим вратима у мали простор украшен иконама Богородице, светог Саве и светог Симеона, па кроз пролаз на којем су се још видјеле шарке вјероватно од истих врата као оне претходне, у хиландарско двориште. Испред њих се указаше црква, фијала и два огромна чемпреса.

- Хајте да се одморите и окријепите прије смјештаја у конак и вечерње службе.

Монах Сава госте одведе за мали дрвени столић са клупама у хлад испод чемпреса а други монах их послужи манастирском ракијом, кафом и слаткишима.

- Како је у Америци? – Сава упита.
- Америка ко Америка – Велемир му одговори док их је Грегори пажљиво гледао као да разумије шта то они говоре – сви трче за доларима. Од звијезде до звијезде. Како је овдје?
- Монах, предајући се потпуно Богу, свједочи, доживљава и открива једну истину и радост «који изгуби добија». Отуда је живот монаха губитак и опет проналазак, приобрећење. Истински монах је васкрсли из мртвих, образ и слика Васкрслог Христа.
- Прича се да и британски престолонаслѣдник Чарлс хоће да се замонаши у Хиландару?
- Хмм... У наш манастир понекад навраћа један стари пустињак. Да тражи помоћ. Са оним што добије прехрањује себе и помаже друге

старије од себе. Дође тако једног дана у уобичајену посјету па каже једном од манастирске браће «Ако се љутиш што долазим по помоћ није важно, могу да не долазим више. То нека те не жалости, јер монах личи на пса. Ако га удариш и отјераш, добро си урадио, а ако га не удариш него му даш комад хљеба и то је добро.» Тај старац се клања свима и од свих тражи благослов, али његово лице зрачи радошћу које ни он није свјестан. То не може свако...

Још дуго је монах Сава гостима причао о монашком животу, Јеванђељу, о ранијем животу у Босни, о Удбиним агентима, Бјелашници, Јахорини, Трескавици и посљедњим племићима. Велемир је колико је могао стићи преводио Грегорију, а овоме су се у очима цаклиле сузе. Хоће ли са старим светогорским монахом умријети и ове приче? Бог зна. Послије је монах Саво смјестио госте у конак да се одморе и припреме за вечерњу службу у Саборној цркви. Онај Американац однекуд му је познат. Сигурно из новина или с телевизије. Мора да је глумац или политичар. Док је уз торбе вадио своје ствари и размјештао их на полице Велемир је мислио о монаховим ријечима.

Свијет улази у нову епоху, послјеадамовску, која још није виђена у историји човјечанства, епоху диктатура и тоталитаризма у којој двије три стотине људи који имају дух антихриста хоће да управљају свијетом, да контролишу све људе, њихове животе и да их подреде својој вољи. Ова паклена звијер врши све жешћи притисак на православну цркву и њене народе а за прву жртву уништења одредила је управо наш српски народ. Долазе нам тешка времена, али Срби ће преживјети и овај Потоп.

За вријеме службе Велемир је читао оченаш, а Грегори гледао у икону Богородице Тројеручице, раду апостола и јеванђелисте Луке, и слушајући молитву пријатеља крај себе, сјети се Кореје и несрећног Ненада Крушевчанина. Има ли ико њему у помен да упали танку воштаницу. Велемир је гледао у пријатеља, како помјера усне у молитви, и није био сигуран да ли му се причињава од узбуђења или се овај сиједи Американац стварно моли на српском језику.

— ...и опрости нам дугове наша као што ми опраштамо дужницима својим. Амин.

Иван је закаснио на свој први час у Машинској техничкој школи у Сарајеву. А није му се ни долазило никако. Он је хтио да се упише у гимназију, тамо је отишла сва права раја, али Младен је инсистирао на техничкој. Гимназија је ништа, а из сваке школе се можеш уписати на сваки факултет, само ако си упоран. Мајка је хтјела да се Иван упише у електротехничку, јер долази вријеме компјутера, или грађевинску да буде архитекта, али он се из ината уписао у машинску. Гдје се окупља највећа багра Сарајева. Они осталим ђацима отимају паре и мјесечне трамвајске карте, скидају нове јакне и ципеле, тјерају их да им купују кифле и ћевапе, а нису ријетка ни премлаћивања. Мајка се згрозила на Иванову одлуку, Младен ништа није рекао, а дједа Сергеј је ликовео. Сад ће и његов унук да очврсне међу тим бандитима. У препуној учионици било је слободно само једно мјесто у посљедњој клупи до врата и Иван сједе крај чупавог момка у излизаној цинс јакни са беџом Џима Морисона.

– Ја сам Горан а зову ме Горки. – чупави се представи.

– Иван!

Придошлица одговори и правећи се да не види испружену руку за поздрав загледа се у професора. Овај је набрајао предмете које ће имати у овој школској години и уџбенике које морају купити. Зар за жељезо треба толика наука!?

Кад позвони крај часа и професор изађе, Иван из џепа извади Политикин забавник да дочита текст о климатским промјенама које би настале да се Земља престане ротирати, или да јој се исправи оса ротирања, да је сво копно планете спојено у једну цјелину или равномерно распоређено читавом површином, кад у учионицу уђоше три ученика старијих разреда.

– Види, види путера што су чупави! – најмањи међу њима се смјешкао.

– Због оваких сам ја ишо у Трст по маказе. – други прихвати шалу.

Док су млади ђаци сједили у својим клупама и уплашено гледали тројицу старијих колега, они су бахато шетали између редова и прстом упирали у неког од ученика.

- Ти! Сутра да си дошо ошишан!
- Ти!
- Ти!

Сем њихових у учионици се није чуо други глас. Најмањи се заустави крај Ивана и повуче га за косу.

- И ти цурице, сутра ошишан!

Иван се цимну и одгурну силедијину руку. Овај се насмија и крену на Ивана који се сједећи наге и одмаче на другу страну стола, ка Горком. Кабадахија је ишао за њим.

- Види, види цурице! – силедија се церекао – Она изгледа воли грубу игру.

Силедија читавом шаком ухвати Ивана за косу и повуче га ка себи, овај се више није бранио, али Горки скочи са свог мјеста.

- Немој да га дираш!
- Шта си реко, пиздо?! – силедија пусти Ивана и крену руком ка Горком – Хоћеш можда ти да се играш са мном?

Горки му одгурну руку у страну и отвореним дланом га удари изнад ува. Силедија се затетура али остаде на ногама. Друга двојица преко столова потрчаше према њима али дјевојчице завришташе и тако стигоше само неколико пута да ударе Горког. Мали силедија му разби нос. Уплашени виком кабадахије кренуше ка излазу, али се зауставише на вратима да мали још једном припријети Горком.

- Слушај пиздо, доћићемо и послије наредног часа и ако те затекнемо неошишаног јебаћемо те. Прво овај мој друг јуниор кошаркаша Босне, висок два нула пет.
- Тебе ће јебавати мој друг висок метар и педесет али преко леђа два нула пет.
- Добро. Видимо се на наредном одмору.

Силедије изађоше из учионице, једна ученица пружи Горком марамицу и он изађе у клозет да опере крваво лице. Наредни час исти професор им је објашњавао начин школовања и ђачке обавезе, али они су сви испод ока, стрепећи, гледали у Горког. Чим зазвони крај часа у учионицу уђоше друга два ученика старијих разреда и не обазирући се ни на кога сједоше на дрвену клупицу отвореног прозора иза посљедње клупе. Нико у разреду се није помјерао. У учиницу се вра-

тише и она тројица од малоприје.

– Ево нас, пиздо, ми опет дошли. – онај најмањи се смјешкао Горком и крену ка њему.

– Видим и да знаш да ми је годра. – Горки устаде са свог мјеста.

Тад се и она двојица са стола код прозора покренуше и мали их примијети и застаде.

– Еј воздра Јуре, откуд ти?!

– Горки је мој брат, – Јуре прстом показа у Горког – и каже да га дирају наки папци.

– Тита ми, нисам знао да је то твој брат. – силеција уплашено устукну корак назад.

– Што ме ниси пито?!

Од примљеног шамара силеција посрну, али се одржа на ногама и усправи. Други шамар га обори на под. Двојица његових пријатеља побјегоше из учионице. Јуре ногом удари силецију у прса и овај зајеча, а онда га за крагну подиже на ноге и зовну Горког.

– Горки врати му за све!

Горки приђе, а силеција зајеча

– Немој Јуре, љубим ти рацку.

– Мррш! – Јуре се обречну на њега а онда се окрену ка младом пријатељу – Горки!

Горки песницом удари силецију и разби му нос. Он зајеча још јаче.

– Немој Јуре!

– А што не би?! – овај га није пуштао.

– Нисам ја крив. Ја сам најјачи у школи а мали ме зајебаво.

– Добро. – Јуре пусти момка – Од сад кад си ти најјачи ко ми дирне овога брата ја ћу само тебе тражити. Сад мррш.

Силеција трчећи напусти учионицу, а Јуре се окрену Горком.

– Послије наставе дођи у небодер на пиће.

– Жива.

Јуре и његов друг изађоше из учионице а Горки се врати на своје мјесто. Иван му пружи руку.

– Хвала!

– У реду је! – Горки прихвати пружену руку.

Четрдесет година, један солидан људски вијек, стојим на барикади, на првој линији фронта, лицем према непријатељима, сјеверним вјетровима и киши, кости ме боле и желудац и глава, не чујем добро и не видим, рана на нози све теже трпи и све мање покрете, море ме прате и на јави, пријатеље сам потрошио и рођаке, а резултат свега тога је чиста нула. Нигдје нисам устукнуо, ни коракнуо у страну, никоме нисам показао високо подигнуте дланове, а поражен сам. Побиједили су ме они од којих сам очекивао помоћ и којима сам на слободно леђа окретао. Ти порази су најболнији. Од њих се човјек можда и опорави, мину га бол и туга, али навјек остане ожиљак који временом кад их се накупи поприличан број срце претворене у стиснуту песницу.

– Шта мислиш како је друг Тито? – Младен прекину оца у размишљању.

– Надам се, лоше.

Велики људи, чистог срца умију непријатеља да воле, али у овом прљавом свијету врло, врло ријетки имају снаге да сачувају чистоћу срца.

– Шта мислиш хоће ли преживјети?

– Хоће. Сви вјештаци живе најмање триста година.

Хоћу да ти кажем! Теби, мом првенцу и сину јединцу. Древни народи су у част бога Молоха пуштали своје прво дијете да прође кроз ватру. За вријеме службених церемонија на сред главног трга постављали су велику статуу бога чије су руке испружене к небу, а онда је врховни свештеник на те дланове стављао прворођену одојчад одакле су она одмах упала у унутрашњост кипа. Унутра у раније упаљеној ватри, њихова тјелашца су горела а њихов пепео је скупљан за милост богу. Сузе мајки изгорјеле дјеце свештеници бога Молоха су скупљали у посебне посуде и оне су кориштене као најбољи лијек против свих познатих болести. Мој је гријех што сам пристао да овај нови бог Молоха тебе проведе кроз ватру. Опрости ми, сине.

Недеља пријеподне. У скоро празном кафеу Иван и Горки очекују да дође студентика Филозофског факултета. Иван јој обећао помоћи да положи испит код његовог оца. Вани прољеће, мај, младићи кроз излог кафеа гледају пропупале пролазнице и од сваке иоле љепше Горки помисли да је то та. Он је никад није видио, пошао је са Иваном, на невиђено, и у себи се плаши да од толике жеље и маштања не појави се каква ругоба. Каква би другачија хтјела с нама, двојицом бубуљичавих клинаца. Дјевојка касни и Горки се нада да неће ни доћи, а Иван пије своју кока-колу, пјева уз музику с касетофона «Нисам те изгледа волио много, све је по старом, ал више нисам твој» и нервозно се мешкољи на високој шанк столицу.

– Ево је! – кад Иван рече и пође у сусрет придошлицу Горки је мислио да сања – Затвори уста!

Она је била као анђео без крила. Као да је управо побјегла са календара за мај мјесец изнад стола са алатом у ауто механичарској радионици. Дошла је обучена онако како закони природе налажу лијепим и младим женама да се облаче. Голе бутине су засјењивале кратку тамно плаву сукњицу, крупне дојке напињале тијесну мајицу испод цинс јакне, а сандале са високим штиклама чиниле да листови дугих ногу изгледају још изазовније. Дуга плава коса, као у Ким Бесинцер, напућене усне и сјај у оку. Она је била отјеловљење најблуднијег сна и старијих искуснијих љубавника, а камоли двојице тинејџера. Такве жене се у животу мушкарца не појављују свакога дана а већини њих и никада. Сјела је на слободну шанк столицу, процвркулала своје име, ко ће га у том тренутку чути и упамтити, и наручила дуплу вотку с мало сока од наранџе. Момци су ударили по кока-колама помијешаним са италијанским коњаком. Послије неколико брзих тура пића њено лице је постало румено, језиком је заплитала а покрети јој постадоше трапавији. Јакна јој се раствори а она ногу прекрсти преко ноге. Иван испод високог округлог стола од мермера завуче руку и положи је на њену бутину. Она ништа не одговори и младић руку гурну под сукњу. Она се промешкољи и погледа у њега.

– Немој! Видјеће ко.

– Не бој се. Нема ко.

Осим њих троје у кафеу је још докона шанкерица читала новине и заљубљени пар за столом на другом крају сале блејио једно у друго. Иван није престајао да гура руку под сукњу а и Горки се окуражи па своју руку гурну под цинс јакну. Њено лице је постало још руменије.

– Видим ја момци шта ви хоћете од мене.

– Не љутиш се?!

– Ма не. Све се у животу плаћа. Хајдемо негдје друго.

Иван плати пиће и све троје се укрцаше у Младеново ауто. Нова новца-та Застава сто један, медитеран. И док је преко Скендерије и Грбавице, уз Враца украдена кола Иван возио ка Требевићу Горки се на задњем сједишту мазио са дјевојком. Успут су им други возачи трубили и до-бацивали простаклуке, пјешаци на семафорима се смијали и прстом упирали у њих. Иван се бринуо само да их милиција не заустави прије шумског пута код Првог шумара а Горки да пријевремено сам од себе не обави посао. Обојица су имала среће. Кад су дошли на назначено мјесто Иван из гепека извади ћебе, прострије га на траву између два жбуна, отвори задња врата и пружи дјевојци руку, као да је изводи на плес или на вјенчање. Она га кротко послуша и леже на ћебе а Иван преко ње. Горки се трудио да гледа панораму Сарајева пред собом, да препознаје поједине зграде, али му се поглед отимао ка згрченом пару. Убрзо Иван устаде и отресајући непостојећу праšину с мајице рече Горком.

– Хајде!

Горки је мислио да сања. Просто није могао да вјерује да се то њему одистински догађа. Лијепа, мека, топла и податна. И он устаде и док се дјевојка облачила, ако је и имала шта да обуче, Горки погледа у пријатеља. Он је грицкао младу влас траве и церекао се. И Горки се поносно насмија. Дјевојка сједе у аутомобил на предње сједиште а Иван скупи ћебе.

– Чуваћу га док сам жив.

– Уоквири га и окачи на зид. – Горки му добаци док је сједао на задње сједиште.

– Ајмо момци. Да ме трзнете до куће. – дјевојка их је пожуривала
– Надам се да ћете испунити свој дио погодбе.

Истим путем су се вратили у град, дјевојку одвезли пред њен хаустор на Отоци, а кад је Горког избацио на почетку његове улице и Иван се вратио кући. Оца је затекао како шета у парку пред зградом. Мора да тражи ауто. Разбиће ме ко звечку. Још ако је јавио милицији да му је украдено ауто па се сад њима морадне правдати и вадити?!

- Ма гдје си до сад? – отац га забринуто упита. Ауто није ни помињао.
- Био с рајом. Што? Шта се десило?
- Деду опет ухапсили.
- Што сад?
- Не знам. Само дошли по њега и наредили му Сергеј спремај се. Звао сам на сто мјеста нико не зна ни гдје је ни што је ухапшен.
- Не брини. Извуће се он. – Иван покуша да утјеши оца а и сам се бринуо – Хајдемо у стан.

Иван стави руку оцу на раме и заједно уђоше у хаустор. У стану ћутке сједоше да ручају. Младен је био забринут. Иван је мислио на Требевић. Озбиљно лице познатог ТВ спикера прекину недељни забавни програм.

- Данас у петнаест часова и пет минута у Клиничком центру у Љубљани престало је да куца велико срце пресједника Савеза комуниста Југославије и предсједника Социјалистичке Федеративне Републике Југославије друга Јосипа Броза Тита.

Многи тај дан никад неће заборавити. Иван и Горки сигурно.

Сутрадан у школи у најмирнијем дану Машинске техничке школе Сарајево, само су се Иван и Горки завјеренички смјешкали, док их је Мирсад подозриво пратио.

Послије неколико дана у дискотеци «Кактус», у улазном холу код степеништа срели су њу у загрљају старијег, чупавог момка прошла је мимо младића а да их није ни погледала. Ипак кад је прошла, окренула се преко момковог рамена, и у њиховом правцу подигла стиснуту песницу са испруженим палцем, као да стопира. Каснијих година у Кактусу и Дому младих Иван и Горки су често сусретали љепотицу налик Ким Бесинцер, али она их никад више није ни поздравила. Поготову кад је постала позната новинарка на сарајевској Телевизији.

Искористио је своје пословне везе и политички утицај и заједно са жениним братом од Владе БиХ је наплатио добру цијену да у њихово име уклони све босанскохерцеговачке пруге уског колосјека. Тиру за Вишеград, за Зеленику. Шура је посао завршио без грешке и у задатом року, а Стипо је исто тако, безгрешно и у року, подигао хонораре. Послије су челичне шине продали Жељезари Никшић, храстове пренапрегниране прагове Крекиним рудницима, а завртње и металне плоче које служе као везе између прага и шине, шура је темељито очистио, премазао катраном и као нове продали су их извођачу радова на прузи Београд Бар. Е, ту је мало каснило са наплатом а и шура је нешто мувао са препродајом девизама. Због тога се оним метузалемима у Савезној влади нешто учинило сумњивим и да нису почеле Шиптарске демонстрације на Косову и Метохији можда би га и открили. Овако, срећом, приштински студенти су се побунили због хладне супе у универзитетској мензи, послије је тај протест прерастао у антидржавне демонстрације које су се прошириле на цијели град и цијелу покрајину па су се Савезни министри и милиција забавили другим, важнијим стварима. За пропусте у раду при монтажи босанскохерцеговачких пруга уског колосјека Стипо им је потурио жениног брата и он је добио пресуду од четрнаест мјесеци затвора. Стипо му то никад није опростио. Треба ми тако. Ко са дјецом спава попишан се буди. Нису сви људи истог кова, а можда су неки од сарадника, можда и сам шура, од самог почетка радили за Службу. Е, нећемо више тако. Одсад сам ја сам и шеф параде.

Скоро цијели разред је једва чекао да се заврши настава. Петак је, вечерас је у великој сали Скендерије концерт Бијелог дугмета, а разредни старјешина на часу разредне наставе њих сад дави о потреби младих да се учлањују у Савез комуниста Југославије. Ко да је то њима толико битно. Прошли пут тема је била борба против наркоманије и токсиноманије, претпрошли понашање тинејџерки у

предменструалним данима. Гдје ли само проналазе такве ступидности. Горки испод стола Ивану показује двије улазнице за вечерашњи концерт и изазива га да ће му поклонити једну ако јавно призна да је Рибља чорба бољи бенд од Азре. Цијело њихово одјељење, а и шире, подијељено је на Борине и Џонијеве фанове. Бијело дугме се не рачуна. То је врх. Расправе о Чорби и Азри сваки пут прерасту у свађу или рецитовања текстова пјесама и препричавање пикантерије из биографија фронтмена поменутих рок група. Иван је тврдио да Азру слуша градска раја, а Рибљу чорбу багра с периферије, на пола пута од села до града. Горки је објашњавао да је Бора човјек из народа, док је Џони заграбачки пургер нејасан сам себи, а камоли другима. Морали би измислити новог Вука Карацића да нам преводи његове пјесме. А обојица слушају обје групе.

- Што си дерпе, и ја сам тебе частио картом за концерт Склоништа.
- Иван убјеђује пријатеља.
- Ниси моро, за њих је било улазница, а за Дугме су пукле прије два дана.

Разредница повиси тон да би ученицима повратила концентрацију и сви се ућуташе. Она упита

- Сад изволите,предложите своје другове у Савез комуниста!
- Ја предлажем Видежа! – Иван први подиже руку – Он је најбољи ђак у разреду, добар је друг и прави Титов омладинац.

Горки је забезекнуто гледао у пријатеља. Није могао да схвати да ли он то искрено мисли или га само зеза. Испод стола му гурну једну улазницу.

- Ево ти карта, јебла те карта, док ме ниси предложио за члана Централног комитета.
- Ја предлажем себе! – Мирсад устаде са своје столице – Мени је Савез комуниста друга породица, а Братство и јединство вјечита тема у мојој кући.
- Добро! Има ли још? – разредна старјешина упита и сама одговори – Нема?! Дакле Звиздић и Видеж су кандидати из нашег разреда за Савез комуниста. Идући петак, на часу разредне наставе имаћемо одговор из Комитета на наш приједлог. А сад можете ићи!

Велика сала Скендерије је била дупке пуна. Осам, девет хиљада људи.

Горки и Иван се прогураше у прве редове, скоро до самог подијума. На позорници је већ свирала група Формула 4. Гитариста Љубиша је држао гитару иза врата и солирао, а онда запјева «Млади смо, млади смо, млади смо ми...» Послије његовог наступа у сали се погасише сва свјетла и публика упали упаљаче очекујући Бијело дугме кад се зачуше познати акорди акустичне гитаре. То је још једна предгрупа Дивље јагоде почињала своју пјесму «Криво је море». Пјесму коју на гитари зна одсвирати сваки Сарајлија млађи од двадесет година. За њом су још отпјевали пјесме «Аутостоп» и «Једина моја» и овацијама су испраћени у бекстејџ. Звиждуке негодовања је поднијела нека безимена сарајевска група док се на позорници није појавило Бијело дугме. У потпуно мрачну салу освијетелјену само упаљеним шибицама публике један, уски трак свјетла је пао на позорницу гдје су Брега и Бебек загрљени пјевали «Има нека тајна веза». Скендерија је прокључала. Осам, девет хиљада пјевача је надјачало разглас од неколико хиљада вати. Преко два сата праве свирке, без фолирања и без импровизације. Бебек је препуштао да поједине пјесме публика сама пјева «Селма», »Одлазим», »Кад заборавиш јули»

– Сарајево пјева! – он би најавио а Сарајево је пјевало

Никад се нећу вратит у свој родни град
Јер тамо ме не чека нико
И одавно су избледила сва лица
И већ одавно имена им не знам

Уз «Пекара», »Битангу и принцезу», »Не спавај мала моја музика док свира», »Дедер бона сјети се», »На задњем сједишту мога аута» публика је плесала, а на крају пјевајући «Босанца» Бебек је стао испред бенда држећи руке уз тијело док су момци из њега свирали рокенрол. Пјевач је полако дизао руке, а момци су прашили све брже и јаче, да би кад су његове руке биле подигнуте високо плафон велике сале Скендерије пријетио да се сруши. Послије пола минута Бебек је полако почео да спушта руке и да музика успорава, а кад их је спустио уз тијело музика је престала и свејетла на позорници су се погасила. То је био крај концерта. За оне који не знају Бијело дугме. Док су момци из групе били у бекстејџу публика у сали, сама од себе, уз ритам високо подигнутих руку, почела је да пјева

Сањао сам ноћас да те немам
Да лежим будан на постељи од сњега
И тихо, тихо, нека друга жена
Моје име дозива кроз ноћ

Бек се први вратио на позорницу и са публиком отпјевао рефрен

Хеј ноћи, стани зора нек сване

За њим су остали чланови Бијелог дугмета још пола сата свирали.
»Заборави ако можеш», «Пиши», »Зашто ме не подноси твој тата»,
»Хоп цуп», »Да ми је знати који јој је враг»...

Знојави и промукли послје три сата концерта Горки и Иван су изашли у сарајевску ноћ. Није било појачаног градског саобраћаја, мрзило их је да се гурају у трамвају, нису имали новаца за такси и кренули су пјешке преко Марин Двора до Ченгић Виле да ноће код деда Сергеја.

- Концерт је био амерички. – Горки није крио одушевљење.
- Што се сви палите на Америку и све што је добро вежете са њима.
- Нећемо ваљда за Совјетски Савез.
- Совјетски Савез је скуп старих држава и народа, – Иван је објашњавао незаинтересованом пријатељу – а Америка је до прије сто година била једна дивљина коју је насељавала европска сиротиња и олош.
- Америка је слобода. – Горки прекину Иваново филозофирање.

Док им је хладни вјетар из правца Игмана и Илиће непријатно хладио угријана и ознојена тијела тротоаром поред касарне Маршала Тита и преко Пофалића два младића убрзаше корак. Сергеја су затекли будна. Он их је чекао и успут читао причу о неком сину српског сарајевског трговца који се почетком вијека на гурбетњаку на Ченгић Вили заљубио у младу Циганку и живот чергара. Због њих је оставио лагодни живот и наслеђство, а од страха од оца са својом драганом побјегао у Кисељак. Отац је организовао потјеру, пронашао сина и на силу га вратио у Сарајево, а прича не говори шта је било са лијепом Циганком.

- Деда ово је мој пријатељ из Комитета. – Смијући се и скидајући јакну на ходнику Иван дједу представи свог пријатеља – Горки Видеж. Сад смо са састанка.

– Не фолирај Иване. – Сергеј се осмјеху – Ни један Видеж не може бити члан Комитета.

Наредних седам дана Горки је пред цијелим разредом зезао Ивана како откида на пастирски рокенрол, само глуми градског момка, хаусторче, како му је дјед већи лаф од њега, а на часу разредне наставе разредна старјешина је донијела информацију да је Мирсад Звиздић примљен у Савез комуниста Југославије.

– А Видеж? Он је бољи ђак од Мирсада. – Иван се побуни.

– Пуно причаш Иване. – разредна старјешина се наљути – Сједи доле!

Иван сједе и разочарано покуша да објасни другу у клупи.

– Како то? Кад си ти десет пута бољи ђак и човјек од онога папка?!

– Добро ти је рекла. Пуно причаш!

105

Јово је зачуђено гледао у бијесног и уплаканог оца. Уво му је бридило од очевог шамара и грозничаво је размишљао шта је стварни разлог његове љутње. Узалуд, није могао да се сјети, а отац није хтио да се изјасни. На сва Јовова питања само је одговарао.

– То ми је фала, за све. То ми је фала.

Отац покуша још једном да удари сина али га младић чврсто ухвати за руке.

– Шта ти је, болан?

– То ми је фала! То ми је фала!

Јово грубо одгурну оца и побјеже у своју собу. Закључавши за собом врата младић се свали у кревет и са дрвене полице скину стари стрип о Текс Вилеру.

Отац сломљен сједе на кауч, главе заривене у руке. У таквом стању затекла га је супруга. Она се уплаши да није каква болест, тјелесна или не дај Боже душевна, јер он је само понављао.

– То ми је фала!

Кад жени пустише нерви и повишеног гласа упита

– Шта ти је више болан?
супруг скрушено одговори

– Јово нам се дрогира.
– Откуд знаш?

Пренеражена жена сједе на табуре, а муж јој на увид пружи папирну кесицу на којој је великим словима писало ДРОГА

– Уфатио сам му ово.
– То је кесица од бибера фабрике Дрога из Порторожа.

106

У Београд на Титов гроб, као на хаџилук, сваки Југословен је морао да оде барем једном у животу. Сергеј је псовао Младена што подржава то идолопоклонство Сатани, и смијао се лудом Сакибу што пјешачи од Сарајева до Београда, носећи у наручју уоквирену фотографију бившег председника. Сви путеви воде до гроба на Дедињу. На том путу Сакиба су дочекивали грађани успутних села и градова, нудили га ручком и водом и клицали Титу и Партији. И послѣје Тита Тито. Како ћемо једног дана с овим пред потомке? Или ћемо можда прећутати, ха?! Хмм.

И ученици сарајевске средње Машинске школе ишли су да посјете гроб највећег сина свих наших народа и народности. Брзим возом преко Брода и Винковаца, цијелу ноћ, пјевајући и пијући најјефтиније вино. У зору су се искрцали на старој жељезничкој станици на Топчидеру, умили се на јавној чесми испред конака Књаза Милоша и пјешке док је председник омладине на челу поворке носио југословенску заставу, у колони два по два ивицом булевара стигли су до Титове виле на Дедињу. Пред дворишном капијом од пуног дрвета и са каменим стубовима са стране већ су чекали грађани из свих крајева државе. Да одају почаст. Иван и Горки су стајали један поред другог. Горки је ћутао а Иван се стално нешто церакао.

– Види понизника што се клањају мртвом диктатору. – Иван шапну пријатељу, али му овај ништа не одговори.
– Вас двојица се опет зајебавате. – Опомену их Мирсадов глас иза леђа – Нисте на ескурзију, већ на гробу човјека којем историја

сличног никад пронаћи неће.

– Попуши. – Иван се обрецну на Мирсада

Два војника отворише велику дрвену капију и колона посјетилаца уђе у двориште. Пјешачком стазом од бетона од облутака, кроз травњак, између алеја цвијећа полако, корак по корак људи су прилазили вили.

– Негдје под нашим ногама гробови су Титове љубавнице Даворјанке, драгог коња и пса. – Иван опет шапну.

– Тишу! – Обазирући се уплашено Горки опомену пријатеља

Стазом крај празног базена, кроз отворена двокрилна стаклена врата, између великих дрвених жардињера са огромним цвијећем Горки и Иван за осталима уђоше у просторију налик на већу, боље освијетљену гаражу. На средини просторије иза гомиле букета разноврсног цвијећа стајао је обелиск од бијелог мермера испод којег би требало да је гроб. Златним словима написано име и надимак, те године рођења и смрти управо су то говорили, а Горки се сјетио неких прошверцованих књига из иностранства. По њима овај човјек којем се и мртвом клањају је син Франца Фердинанда, аустро-угарског престолонаследника убијеног у Сарајевском атентату, и сахрањен је на једном гробљу у Бечу гдје се сахрањују Хазбурговци. Послије Титове смрти католичка Црква је на дан Првог маја одредила да се светкује Свети Јосип радник. Случајно?! У просторији је дежурало одјељење војника Титове гарда. Четири војника око бијелог обелиска, а још четворица на упадљивим мјестима гробне просторије. Обучени у тамно плаве униформе, са полуаутоматским пушкама и подигнутим бајонетима о рамену стајали су непомично, као воштане фигуре. Ниједан мишић на лицу ни на једном од њих није се ни помјерао. Да ли су они уопште живи. Египатски фараони кад су умирали у пирамидама су са њима сахрањивани њихове живе супруге, слуге, гардисти, дворјани, мачке, коњи. Обишавши круг око обелиска на иста врата посјетиоци изађоше из виле и истом стазом из дворишта. Све је трајало десетак минута.

– Шта кажете на ово? – на излазу из дворишта Мирсад стаде испред Ивана и Горког. – Тито је жив!

Њих двојица га без ријечи погледаше и продужише ка центру Београда. На по једну каприћозу.

Од ових млађих момака једино је Давору старија раја дозвољавала да са њима игра покера или поклапе. Говорили су да он за те ствари има срце ко лавор. Давор је био поносан на тај комплимент и стварно је знао да игра карте, али су га старији увијек кад загусти хватали на једну те исту фору.

– Колико пара имаш испред себе? Ево толико.

Ма какав коцкар био тешко је довијека играти на све или ништа.

Три дана су Марко, Горки, Самир и Давор истоварали бетонске канализационе цијеви. Кроз насеље се градила градска канализациона мрежа и камиони натоварени цијевима су долазили сваки час, а њих четворица су се били посебно извјештили у истоварању. Са собом су носили велику вањску камионску гуму. Двојица се попењу на каросерију и одозго по вертикали, бодимице, гурају цијев а друга двојица пазе кад она одскочи од гуме да је на вријеме придрже да се не одбије на асфалт и не разбије. Док би друга група једва стизала један они су на овај начин истоварали и по четири камиона, а плаћало се по истовареном возилу. На крају посла сва четворица су све своје дневнице скупили и дали их Давору. Он је бунтове новчаница задјенуо за појас и прекрио их мајицом и у шумарку Цвјећаре сјео да игра покер са старијом рајом. Партије су текле безлично док се коначно не закува. Неко од старијих отвори, Давор подиже три пута, други играч појача девет пута и сви кренуше. Послије измијењених карата онај што је дигао девет пута чипова, остали одустадоше а Давор плати и подиже за десет хиљада динара. Старији играч се осмјехну.

– Ево твог ценера. И колико још имаш пара?

– Само ти играј!

– Ту имаш неђе око педесет иљада. – играч процијени количину новца испред Давора – Ево још педесет иљада. Ако немаш толико, није важно. Плати колико имаш.

Давор подиже мајицу и иза појаса извади дневнице својих другова

– Ево твојих педесет хиљада и колико ти још имаш пара!?

– Негдје око тристо педесет хиљада. – играч се иронично осмјехну.

- Ево песто хиљада! – Давор гурну новчанице на комад картона који је мијењао коцкарски сто.
- Није поштено! Немам толико.
- Дај шта имаш. Ако добијеш носи паре, а ако изгубиш да нам приде средиш два конобарска мјеста у феријалном друштву Партизан у Трпњу.
- Блефираш!? – играч је проницљиво гледао у Давора.
- Плати па провјери! – младић се није дао збунити.
- Плаћено! – играч испред себе гурну сав новац.
- Три деветке. – Давор откри своје карте.
- Носи паре! – последије краће станке играч своје неоткривене карте помијеша са осталима.

Ноћни воз на линији од Сарајева за Кардељево са поласком у два часа и десет минута, такозвани рибарски воз, био је крцат путницима. Сви су журили на Јадран. Једни да се одморе, други да се бањају, трећи да се купају, четврти да ухвате шта. Свакоме је његов разлог био најважнији. Три пријатеља оно мало свог пртљага и Самира убацише кроз отворен прозор вагона, а он тамо забрави један купе. Кад унутра навалише путници у закључани купе Самир пропусти само своје пријатеље и још један млади брачни пар са кћеркицом. До станице у Кардељево осим кондуктера никоме нису дозволили да уђе унутра. На шест мјеста, нас је седмеро, тражи даље!

Чим су се са трајекта искрцали у Трпњу, док Самир и Марко одоше да се јаве у ресторан феријалног савеза Партизан на посао конобара и преузму кључеве своје собе, Давор и Горки се запутише на камени мол да се окупају. Пуне љетне баште, сунцобрани, миринда, продавци лубеница и сладоледа, мирис крема за сунчање и голе љепотице. Најљепше су први дан, кад тек дођеш на море. Миришу на креме и морску со, миришу на грешне жеље и на дуго сјећање. Послије дан, два и на њих се навикнеш и схватиш да ни овога љета од мириса неће бити ништа. Ускоро на мол стигиоше и Самир и Марко са још неколико момака и дјевојака, Давору и Горком за доручак донесоше векну хљеба и лубеницу, и весели се заиграше прозивке. Један скочи с мола у воду на свој начин и прозове нечије име, онда тај прозвани скаче на исти начин и прозива сљедећег и све тако. Све док неко не скочи другачије или заборава у брзини прозвати наредног скакача. Онда тог

грешника остали ухвате за ноге и руке и с мола га на леђа бацају у море. Мрак се спуштао над Трпањ, свјетионик на острву на улазу у луку увелико је свијетлио, кад се екипа разиђе с мола. Самир и Марко Горанове и Даворове ствари унесоше у своју собу а њима двојици отворише прозор да се тајно увуку, да их газдарица не примијети. После туширања и пресвлачења онако како је ко ушао тако и изађе из собе у град. Новопридошли туристи прво су се прошетали корзоом, појели по куглу сладоледа и онда отишли на свирку Другог начина. Стари град, Дуго нисам видио свој родни крај, Наполеон. После дискотеке на старом граду, Квина и Идола, екипа је ноћ завршила на плажи на Драчевцу, уз вино и гитаре. »Хеј отвори врата, ноћ је и киша пада...»

– Пазите кад будете мували требе – Марко је упозоравао другове – овдје љетују београдски караташи па да не налетите на коју од њихових.

Ма, коме је вечерас до дјевојака!? Четрдесет осам часова нисмо спавали, а за посљедња двадесет четири сата појели смо комад хљеба, кришку лубенице и куглу сладоледа и сад ми труниш о требама. Ма дај, боље је било онима на Голем отоку.

Дан је увелико одмакао кад су се Горки и Давор пробудили. Њихова соба је била пуна непознатих спавача. Марко и Самир су давно отишли на посао. Горки се пробудио крај непознатог момка на поду, а Давор крај полуголе дјевојке на надуваном широком душеку за плажу.

- Да ми сестро нисмо шта радили?! – Давор упита дјевојку.
- Мррш! –печећи се она му одговори.
- Ништа, само питам! – он се насмија.
- А да ми нисмо шта радили! – момак упита Горког.
- Мррш! – печећи се попут дјевојке Горки му одговори.

Сви се насмијаше. Давор устаде и провири кроз прозор. На улици није било никога. Гости су на плажама а домаћи негдје у хладовини. Давор даде знак и спавачи један по један изађоше кроз прозор. Док је дјевојка излазила Давор је ухвати за руку

– Ако ми обећаш да ми нећеш ништа радити, дођи и ноћас да преспаваш овдје.

Она му се осмјехну и искочи кроз прозор. На крају, посљедњи

изађоше и Горки и Давор. У ресторану Партизана пронађоше Самира и Марка.

- Гдје сте до сад?! – Самир се љути – Доручак је давно подјељен. Не можемо вас увести унутра.
- Још један дан без јела ја ћу цркнут ко они штрајкачи Ирске Републиканске Армије.
- Ма, лапио сам за вас двије паштете и један парадајз. Купите хљеб и разгулите на мол. Наћићемо се тамо.

Дан је као јучерашњи, само што је учесника игре прозивке било duplo више и што је послјије ручка Давор са оном дјевојком од јутрос отишао да шета према најлон плажи иза Драчевца.

- Потрошиће све паре, а ништа неће урадити!

Пред сумрак Давор се вратио на мол блијед као крпа. Уплашен и истрзан. Дјевојка није била с њим.

- Шта ти је? – Марко га је зезао – Да она није уствари мушкарац? Ти је скино а она те ствар опали по стомаку.
- Ма лакше би ми и то било. – Давор се чешка по челу – Отишли ми оним путем иза Драчевца и тамо набасамо на једну шљунчану плажу, ко из Плаве лагуне. Нигдје никога на њој. Смунтам је да да се склонимо под једну маслину и таман кад сам јој скино грудњак однекуд бану дрот са аутоматом. Ко из Битке на Неретви.
- Па ти си кретену треба одвео пред кућу члана Предсједништва Југославије.
- Знам то и ја сад, Колумбо.
- И шта ти је реко дрот?
- Имате ли ви ђецо иђе друго да се прчите но ође? Није ово штрафта.

Друштво на молу се весело насмија. Чија је мука, његова је и срамота.

- А ти њему?
- Шта ја њему? Па нисам ја тамо био на проби аматерског позоришта. Он мени ријеч ја њему реплику и све тако. Зграбим цуру за руку па разгулим. Њу сам оставио у кампу, а ја сам дошо овдје.
- Није ти ово штрафта. – Горки се нашали са Давором.
- Храбро, нема шта. – Марко настави шалу – Зграби ти њу за руку и

разгули вамо, а ево дрота са шмајсером за тобом.

- Гдје? – Давор се трзну у правцу Марковог кажипрста и сви се опет засмијаше – Дај болан Марко није ми до зајебанције. Да си ти био на мом мјесту...
- Знам брате. – Марко загрли свог пријатеља – Идемо на вечеру. А ниси ми реко како сисе има мала.
- Појма немам ни да их има.

Десет дана Трпња је прошло брзо. И још десет. И још десет. Ускакање кроз прозор на починак, ево нас сви узорити ко католички бискупи, долазимо кући у зору, мување београдских дјевојака, каратисти по цијели дан само тренирају, Други начин, хљеб и украдени парадајз, камени мол и мирис морске соли са њених њедара. На повратку кући у Сарајево Марко је и овога љета изгубио опкладу од Давора да ће у Мостару скочити са Старог моста, а у Јабланици су зезали Горког гдје му је био деда кад је холивудски глумац Јул Бринер рушио мост на Неретви. На другој обали!? Сви смо ми с друге обале.

Продуценти филма «Битка на Неретви» довели сељаке од Невесиња да статирају и глуме четнике. Подијелили им униформе, значке и коње, редитељ филма им показао гдје ће стајати и у којем ће правцу ићи пјевајући четничке пјесме. Кад је кренуло снимање бистри сељаци су урадили све по режисеровим упутама али он перфекциониста хоће за сваки случај, ту масовну сцену да сними још који пут. Ионако су статисти плаћени по дневници. И, опет почетни положај, покрет и четничке пјесме. Послије седам снимљених кадрова режисер је био задовољан и дозволи да се статисти отпусте и исплате. Тад му приђе представник Невесњских сељака

- Друже режисеру, дај нам, живота ти, да још једном запјевамо ове старе пјесме, па нас не мораш ни плаћати. Алал ти сваки динар.

108

Професорица физике објашњава да се ово догађало и ранијим генерацијама, али никад као сад. Ученици сарајевске Машинске техничке школе су дошли на екскурзију у Пореч. Топли септембар је продужио љето и на каменим плажама Истре сарајевски тинејџери су

израђавали своја стопала о оштро стијење вребајући згодне Њемице у топлесу. Поломили су своје зубе и иступили језике наговарајући школске другарице да се и оне тако скину. Само вам још фереце фале. А оне у инат неће да се скину ни за живу главу, барем јавно. Иван је живио да по заливу вози изнајмљену барку док групаца другова из разреда закачени за конопац сидра као грозд плута за њим а из другог чамца дјевојке звижде за њима. Море је провод. Остали ученици и наставници сваки дан су ишли на излете у Ровињ, Умаг или у Пулску арену. Да буду спремни за писмену вјежбу из српскохрватског језика кад се врате кући у Сарајево. Кога нормалног занима римско камење? Напуштени рингови за борбе људи и лавова или камени олтари, мјеста приношења жртви. Лијепу дјевојку или ратног заробљеника врховни свештеник стави на камени олтар и вјештим покретом ножа расијече му груди и извади срце које још увијек живо пулсира.

Послије вечере ученици су се повлачили у своје хотелске собе, пили артане и лоша вина и кока колу с румом, пушили марихуану, љубили се и слушали музику. Мале нужда један, а велика два, погледом га сасекох ко мачем, извинте молим пита сам ја колко кошта кад унутра плачем, кад унутра плачем. Сваке ноћи, око поноћи, кријући се од професора који су стрпљиво дежурали у ходнику, скоро сви су низ громобране или олуке бјежали у дискотеку на другом крају хотелског комплекса Плава лагуна. Тако је било и вечерас. Слушали су Нови вал: «Ми плешемо», «Фа фа ла си ми ти о фала тик», «Замисли живот у ритму музике за плес», плесали и пјевали кад је у дискотеку ушла група поречких момака и почела да изазива. Прво су Д. Ј.–ју наредили да пушта само италијанску и словеначку музику, «Бандјера роса ла тријумфера», али кад ни то није постигло ефекат који су они жељели, јер ови луђаци су пјевали и те пјесме, онда су им почели су задиркивати цуре. Е, то је било превише! Дјевојке су затражиле заштиту од својих пријатеља, мада то нису ни морале и фрка је могла да почне. Домаћи момци су врло брзо и лако избачени из дискотеке, Д.Ј. је опет пуштао Нови вал а хотелски гости су наставили са завођењем својих дјевојака. «Досадно ми сам у стану, да слушам плоче и гледам у зрак, да спремам испит и вјежбам гитару, једем сендвич уз тетрапак». Насмијана препланула лица сјајила су се од креме и пожуде кријући се под свјетлима дискотеке, а танке љетње хаљинице се надимале од жеље одајући се на све стране. Оне никад нису биле

љепше. У дискотеку се вратише Поречани са већом групом суграђана, опремљени ланцима и металним боксерима.

– Што ти је туризам! – Иван намигну Самиру – Пун пансион. Поред спавања, излета и јефтине јечачине, сад ћемо имати и добру марисану.

Уплашена дјевојка га зачуђено погледа.

Туча је стварно била добра. Права масовна. Поречани су користили оно што су понијели а Сарајлије ногаре од столица од куване буковине, боце из шанка, пепељаре од масивног стакла. «Заштите несташне дечаке, нерви слаби, а песнице јаке». Кад је управник дискотеке схватио да ће остати без ентеријера и инвентара и да ће његови суграђани извући дебљи крај позвао је милицију. Сарајлије су управо једног Поречанина држали прибијеног уз шанк док су га њихове дјевојке изувеним штиклама тукле по глави.

– Је ли срцуленце, волиш ли груби секс?!

Самира се силецији смијала у лице, кад у дискотеку уђе вод милиције.

– Јеби га, баш сад кад је постало занимљиво. – кобајаги разочарани Иван силецију одгурну на под.

Милиција стаде у полукруг око подијума за плес и шанка а као пребијени керови Поречани се склонеше иза њихових леђа. Милиционери су пријетећи држали палице у рукама и њима лупали по својим длановима. Било је само питање тренутка кад ће добити наредбу па да се и они сјуре на безобразне Сарајлије. Уу, сад смо попушили! Самира се провуче између својих другова код шанка и стаде на подијум између Сарајлија и милиције и запјева

Од Вардара па до Триглава
Од Ђердапа па до Јадрана

Једна по једна придружише јој се и остале Сарајке.

Као лиска сјајног ђердана
Растеш сунцем обасјана

Сад су биле још љепше. Као анђели. Ко Ана Сасо, Бернарда Маровт, ко Алма Екмечић. Ускоро су сви сарајевски ђаци и професори, који су

дошли за милиционерским сиренама, пјевали

Поносита сред Балкана
Југославијо, Југославијо

Изненађени милиционери су стајали неодлучно и гледали један у другог тражећи одговор на питање шта да се ради. Ни командир вода није то знао. Кад ђаци почеше скандирати «Ми смо Титови, Тито је наш», он токи-вокијем позва свог шефа а овај му нареди да се повуче из хотелског комплекса и да са собом поведе све Поречане. Ту ноћ изгорјели су сви контејнери за смеће хотела «Плава лагуна», црвени киосци за продају новина су бачени у море, Самаира је раздјевичена, а наставници су се придружили својим ученицима на собним забавама. Бандјера роса ла тријумфера, е вива комунизам енд либерта.

Кад су се вратили у Сарајево свим учесницима туче у дискотеци смањена је оцјена из владања, професорица физике се преудала за професора физичког, дјевојке су једна другој препричавале ноћ после туче, а младићи су морали на регрутацију за војску. Ивану је отац помоћу неких својих пријатеља помогао да се ослободи служења војног рока, што на глупости да потроши најљепшу годину живота, понудио је то и Горком али овај није хтио да пристане.

– Стари би ме сломио ко звечку и одреко ме се преко Ослобођења!

109

Као свака кућа у Бољановићима и Дејан је имао своја три четири кјелова стабла чије је коријење избушио и рупе затрпао гашеним кречом, тако је чекао да се осуше и да му их онда шумар поклони, али сад му се журило. У штали се поломила подница и морао ју је хитно промијенити. Може коњ или во стати у рупу и сломити ногу. Дејан је од комшије посудио пар волова, ујармио свој пар и са Драгом кренуо у шуму. Младић је на рамену носио моторну пилу, а Дејан крамп и лопату. Стазом крај камена спустили су се до раките, а онда друмом уз Бистрицу окренули ка Трескавици и Горњем Добропољу. На дрвеном мосту у Междранском потоку скренули су са друма и уз поток ушли у шуму Междра. У клисури потока, отац и син се зауставише крај

дебеле јеле. Драго у страну измаче волове и Дејан обори стабло. Хитро и вјешто он је окресао гране, а истовремено Драго је у мекој земљи ископао рупу и у њу сложио и затрпао сво грање. Један пар волова су привели до испод међе и на њихов јарам опрезно нагурали дебљу страну балвана, а на јарам другог пара су подигли тањи дио. Дејан је конопцима учврстио балван и Драго је полако повео предњи пар, а Дејан је земљом затрпао пањ, избрисао трагове и кренуо низ поток. Преко дрвоног моста на ушћу Междранског потока у Бистрицу, низ ријеку до раките, а онда уз стазу крај камена. За њима нигдје није остао траг. Балван су истоварили директно у штали. И док су распремали уморне волове и балегом мазали врхове балвана у шталу је ушла Дејанова супруга. Да му каже да је умро отац Љубо. Дотјерао кући стадо оваца, сјео на кревет, напио се воде и умро. Хвала ти Боже, на лијепој смрти.

110

Први пут још од доласка из затвора, Милован је добио позив из Општине. До сад су га позивали само из станице милиције. На информативне разговоре. Дрвеним степеницама старац се попео на први спрат зграде Калиновачке општине и у уском полумрачном ходнику потражи број канцеларије наведене у позиву. На тим вратима је писало «Катастар». Милован тихо покуца и опрезно уђе у канцеларију. У добро освијетљеној соби за великим столом свијетлозелене пластифициране површи, прекривене катастарским картама, сједило је четворо људи. Два мушкарца и двије жене. Милован је познао само младог Грујића. Младић је син човјека који је убио Миловановог брата и присвојио његов дио имања, а у срезу је познат по момачкој причи са сјела по селима око Калиновика. Млади Грујић дошао код стрине на село и затекне је саму. Жена се није осјећала добро, мучио је крвни притисак, и пожали се мужевом синовцу.

- Сине, одо ја мало да прилегнем, а теби ако се буде пила кафа само дрмни стрину и ја ћу ти је скувати.
- Да ја тебе, стрина, прво дрмнем, па ти онда прилегни.

Причају да јој је млади Грујић тако одговорио. Ако лажу објесни загорски момци онда лажем и ја.

- Добар дан! – Милован скину шубару с главе и поздрави.
- Добар дан! – одговорише присутни, а непознати мушкарац упита
– Изволи, старино!
- Имам позив. – Милован показа хартију из плавог коверта.

Присутни се згледаше и мушкарац пружи руку према Миловану.

– Дај!

Старац обиђе око стола и мушкарцу предаде позив. Овај га прелети погледом па се окрену Грујићу. Једва примјетно климну му главом и обрати се Миловану.

- Старино, ону њиву према Гвозну, одавно не користиш па смо те зовнули да је се одрекнеш у корист државе. Да не плаћаш цаба порез.

Како ћу је користити, кад су ми је Грујићи отели. Као да им је бабовина.

- Не би ја. – Милован се снебивао – Није велики порез на њу.
- Али, ти је не користиш. – Мушкарац је био упоран.
- Не мари.

Млади Грујић више није могао да глуми стрпљивост и равнодушност.

- Колика је цијена Миловане. Да ми је продаш.
- Шта ако кажем нећу.
- Не знам. Немој рећи нећу.
- Нећу.
- Што болан Миловане себе мучиш?
- Сваки бол је ново искушење које ће једном довести до свјетла.

Милован демонстративно врати шубару на главу. Није излазио из канцеларије, али његов поглед више није показивао уплашеног старца. Пред два мушкарца и двије жене дубоко је дисала горопадна старина. Из очију су му сијевале муње од Зеленгоре. Можете да ми отмете, сила и власт су на вашој страни, али вам то сам никад нећу дати. Никад. Док год сам жив.

- Јеси ли ти Видежу од Калиновика? – капетан војне безбједности Драго Гарић је сједио за столом у својој канцеларији и питао војника пред собом.
- Отац ми је од Доброг Поља, – Горки лупи петом о под и одговори – а то је калновачка општина.
- Значи и ти си?!
- Јесам друже капетане!

Неким људима је залуд објашњавати. Они мисле ако су успјешни у једном послу, да се разумију у све области људског живота.

- И моји су родом од Улога. Отац ми је тамо био поштар, али су се давно одселили у Војводину. Радмила и Обрен.
- Не знам их. – Горки извали, а капетан се осмјехну.
- Хм, мој Видежу, ни ја мајку не памтим добро, умрла је давно, пре него што си се ти и родио, а отац нигде даље од Зрењанина није мрдуо. Бар до сад.

И Горки се реда ради осмјехну. Није му било до смијеха али није знао шта да каже капетану. Није знао ни што га је зовнуо на рапорт. Ако је због онога скеча за Дан Армије он ту ништа није крив. Горки је само свирао гитару а Богдан је забрљао. Он и Дарко су се шалили на рачун команданта касарне. И сад ко је ту крив? Горки сигурно није. Он је гледао у капетана како се разњежио кад прича о родитељима и би му га због нечега жао.

- Твој ђед Гавро је био у четницима? – капетан одједном промијени израз лица. Ни трага малопрађашњој њежности.
- Јесте. – Горки изненађено одговори.
- А ти?
- Ја нисам.
- Знаш да ниси, пизда ти матерна, али што ниси члан Савеза комуниста?
- Нису ме хтјели.
- Наравно. Не примамо ми свакакав олош...Знаш Видежу да ћу те пажљиво пратити, читав твој војни рок, а и после, и само ако те још једном ухватим да свираш гитару док зезају друга команданта војног затвора те бог неће спасити.

- Разумем!
- Разумеш ти мој...Мрш напоље!
- Друже капетане дозволите да се удаљим!
- Мрш.

Горки направи на лијево круг и изађе из капетанове канцеларије. У ходнику за тренутак стаде да поврати дах али му војни полицајац нареди да одмах напусти командну зграду. Тек на дворишту војник се сјети да је био планирао да пита да га пусте на одсуство док је Олимпијада у Сарајеву, обећао је друговима да ће доћи, и стресе се од помисли шта би му тек онда ова официрчина урадила. Са њима се није зезати. То је четврта војна сила у Европи. Горки пожури преко асфалтне писте за постројавање да се што прије јави свом десетару, да на полигону лежећи на танком снијегу малим ашовом копа ров за стојећи став. Мора добро пазити, ако не жели опет да добије остав, да му странице рова буду под одређеним углом, не окомите, како не би правиле сјенку и тако шпијунским авионима откриле положај. Како ли је тек Мирсаду Звиздићу на Војној академији!?

112

Сарајево не памти да је град икад тако функционисао. Градски превоз, градска чистоћа, чувари реда, дућанције, чак је и снијег пао тачно по реду вожње. Можда је тако било још за времена Омер паше Латаса кад је по Босанском пашалуку гушио буну осионих бегова и ага или још за каквог страха или рата, али за мира сигурно није. Четрнаесте зимске олимпијске игре су биле разлог овог нашминканог лица Сарајева. Да се у најљепшем свјетлу покажу пред цијелим свијетом. Сергеј је на телевизији гледао како Југословен Јуре Франко добија први олимпијску медаљу у историји своје државе и чудео се сам себи како је дозволио да ову манифестацију прати из свог стана. До сад су га превентивно хапсили и за мање ствари. Кад кроз Сарајево пролази штафета младости, кад у посјету граду долази Сандро Пертини или Иди Амина, да не помињемо Тита и Кардеља, кад у Љубљани умре Тито и кад га сахрањују у Београду. Или нећу да признам да сам оматорио и постао безопасан и неважан, ко стара

новчаница битна само ексцентрицима, или више нема ко да се брине о Југославији.

Стипо је знао да овај бивши министар за спорт фашистичке владе има велики утицај у свијету, то је видио кад му је онако јефтино поклонио Олимпијаду, али није ни слутио да посједује толику и политичку моћ. У Аустроугарској вили у Великој алеји на Илици он је Стипу објашњавао који му је задаћа за пропагирање екуменизама и поновну успоставу Светог католичког царства. Као у бунилу Стипо је климао главом и добро пазио да упамти све задатке који су пред њим. Ако шта заборави...није смио ни помислити шта би се онда могло догодити. Кад је бивши министар завршио излагање упитао је Стипу

– Јеси ли спреман?

Стипо погледа по присутним у салону, али нико од њих се и не помаче.

– Јесам. – скоро војнички Стипо одговори

– Добро.

Министар сједе на празну столицу, а двојица присутних на сред просторије, испред Стипа, износише сто, прекрише га црним столњаком и на њега ставише стари бајонет у металним корицама, револвер с почетка вијека и библију и вратише се на своје мјесто. С друге стране стола стаде фра Петар, гвардијан завода Светог Јеронима.

– Ово је велика част и израз повјерења у Вас. – Петар објасни Стипу
– Вечерас гдје ћете Ви ступити то могу само одабрани, а јевреји, сиромаси, протестанти, муслимани и разведени католици не могу никако. Молим Вас понављајте за мном.

Стипо лијеву руку стави на укрштене револвер и нож а десну на библију и за гвардијаном понови ријечи заклетве.

– Овим заувјек постајем члан усташког братства и само ме смрт може раставити од њега. Од данас па заувјек, борићу се свим средствима против Југославије и без милости свим средствима и начином уништавати оне који су за њу. Рушићу је увијек, свагдје и са сваким! Ако прекршим ову свету заклетву нека ме стигне Божја казна из руке браће. Амен!

Послије изговорене заклетве присутни аплаузом поздравеше Стипу, један по један устадоше да му честитају, а бивши министар спорта,

Од твог њихања
Дјечаци убрзају дусања
А дјевојчице сакрију погледе
И сутра би све корачале ко ти
И све би ме хтјеле оборити
А боље им је да у кући сједе

Д Г
Дај,

Д А
Прошетај

Д А
Још једном улицом

Д А
Па нек ме лупи гром

Ц Г
Нек полудим за тобом

Г
Само дај

А Д
Дај прошетај

ДГ–ДА

Фаворити су били они први. Њихови очеви су били милиционери, официри, професори, новинари а они су познавали уредника Културно-умјетничких програма и директора Дома младих на Скендерији.

114

Изрецитовао је пјесму Мирослава Антића «Војводина», а да није био сигуран је ли говорио све по реду или је прескочио једну строфу. Три члана пријемне комисије су га гледали са нескривеном досадом као да се предомишљају да ли да га одмах отпусте или да

му дају шансу да им покаже све што је припремио за аудицију. На новоотвореној Академији драмских умјетности, одсјек глума у Сарајеву, пријавио се велики број кандидата и предсједник комисије се плашио да од умора не одбаци којег посебно талентованог кандидата. Од Сарајева треба направити културни центар Југославије.

- Хајде, шта си још припремио?!
- Рецитал! – Горки одговори.
- Хајде да чујемо и тај рецитал.

Горки се усправи, поглед подиже изнад глава чланова комисије, као да у њиховом ореолу види своју публику и писца монодраме.

- Ви што из таме на свјетлост изађосте, народи, племена и сав род човјечији, мученички дан поштујмо, празнујмо веселећи се, призовимо мученике, призовимо! Приђи к нама, о Лазаре, приђи. Озари нас свјетлошћу којом озари тебе Тројица света. Јер од меда нам слађи засија мучења твога данас дан. Шта да кажем или којим вијенцима свијетлим да овјенчам свечасну твоју главу? Него високим проповиједањем, као облаком у висине ношен, на светковину ову сазивам...
- Шта је то било? – упита једна од чланова пријемне комисије.
- Моја монодрама на текст деспота Стефана Високог, сина Кнеза Лазара.
- А то. – чланица комисија климуну главом – Фино!

Чланови комисије се згледаше, а предсједник се окрену кандидату.

- Лијепо сте то припремили, али недовољно. Идуће године, надам се, да ћете то мало боље спремити. Хвала вам!

Младић није био сигуран да ли је одбијен због начина рецитовања или што је прескочио строфу, али јесте да више неће покушавати да се упише на Академију. Иванов тата Младен је обећао да ће га уписати на Шумарски факултет. Из средње машинске на шумарски факултет? Шта има везе. Могао је на Филозофију, као Иван, али природа је једна велика филозофија, нејасна обичним смртницима и машина која ради по својим правилима и која се никад сама не квару. Дрвеће је звјездани отисак прста на овој малој планети, на периферији свемира. Оно одаје каква је земља испод његовог коријења, каква је вода, какви су људи, а астролози су међу дрвећем открили нове зодијачке знакове. Јабука, јела, брест, чемпрес, топола, кедер, бор, жалосна врба, липа,

храст, лијеска, оскоруша, јавор, кестен, трешња, орах, јасен, буква, смоква, бреза, маслина. Шумари су астролози.

115

Мушан је свирао гитару и само крајичком ока, на трен видио је момка који је празну боцу пива бацио музикантима под ноге. У кафани код Зиза, једином угоститељском објекту у околини који је радио читаву ноћ и гдје су се уз уштипке и музику окупљали шанери, курве, музичари, милиција, политичари и сви заљубљеници ноћног живота, та појава је била честа. Пијани гост изгуби контролу, и ако га газда дипломатски не смири на вријеме, онда га особље грубом силом избаци из кафане. Патрола милиције се врло, врло ријетко зове, а и ако је ту најчешће се праве да не виде. Гдје би им био крај да се мијешају у сваку кафанску тучу. Вечерас газда није био у кафани и нервозни гитариста спусти свој инструмент, приђе пијаном госту и отвореном руком га јако удари по потиљку.

– Ш’а то радиш, пизда ти материна!?

Гост је сједио са двојицом својих пријатеља али Мушан је процијенио, да он, Ноне шанкиста и конобар и кувар лако могу с њима изаћи на крај. Није знао да је друштво за столом дио велике екипе у сепареу која заједно слави момачко вече, сина народног хероја. Сазнао је на груб начин. Будући младожења му је столицу натакао на главу и на-тјерао га да свира комунистичке револуционарне пјесме. «Рачунајте на нас», «Друже Тито ми ти се кунемо», «Иво Лола» и «Југославија». Кад заврши те четири пјесме, опет круг испочетка. Рачунајте на нас, друже Тито ми ти се кунемо...Празне боце лете музикантима под ноге и у шанк, али нико се не буни. Крста је с Грашком стајао крај шанка и кад је почела фрка кришом се извукао из кафане и отишао да пробуди Горког да му каже како му туку брата. Успут је пробудио све његове другове. Јуре, Марко, Самир, Давор, Звонко, Шоми, Миле. Кад је Горки ушао у кафану сви су они били иза његових леђа. Овога пута будући младожења није добро процијенио ситуацију. У новој масовној тучи он је најгоре прошао. Нокаутираном код шанка

празном боцом кока-коле Грашак му је разбио главу, а Мушан му је са шанк столице скочио на ноге и поломио једну потколјеницу. Остале је сличне судбине спасио звук милицијске сирене. Овога пута, морали су интервенисати. Да спрјече масакр. Момци су се брзо разбјежали у мрак, само је Грашак закаснио и због тога се сакрио под паркирана кола. Милиција је опколила кафану и ушла унутра на увиђај. Осим нагрђених и поломљених гостију из Фоче и куvara у кафани није било никога. Као и увијек до сад. Ко зна да ли ћемо их икад наћи!? Ко зна да ли ћемо их и тражити!? Сви су они исти. Један милиционер изађе на паркинг да мокри, стаде уз паркирано возило и раскорачи се.

- Немој, чико, по мени! – крај задњег точка провирује једна глава.
- Грашак, јесто ти?! – милиционер се уплашено штрекну, дио текућине му оде у ногавицу.

Милиционер је познавао момка. И прије неколико вечери су га хапсили. Они балави мангупи Кезун и Кићо, Кезуновом подстанару, возачу у Извршном вијећу, украли су службено ауто и отишли да се провозају по граду. Они су то често радили. Украду му ауто, возају се около, послје ауто паркирају на исто мјесто и подстанар ујутро ништа не примијети. И те вечери кад је возач заспао они му узму ауто и возајући се около наврате код Зизе. Тамо затекну пијаног Грашка и понуде се да га одвезу кући. Он пристане и сједне са њима. Ниједан од њих није знао да се, у међувремену, подстанар пробудио, видио да му нема аута и крађу пријавио милицији. Кад су на улазу у Касиндолску улицу три пријатеља наишла на милицајску барикаду Кићо и Кезун су одмах схватили о чему се ради, зауставили су ауто и побјегли у мрак, а милиција је ухапсила Грашка. Цијелу ноћ су га нимало њежно испитивали, али он ништа није хтио да призна. Тек ујутро кад је дошао подстанар да разјасни шта се догодило инспектор је пустио Грашка да иде кући.

- Јесам.
- Излази одоздо!

Цијелу ноћ је очекивао кад ће Асим на челу патроле закуцати на Њихова врата, да их воде на испитивање. Знао је да се она масовна туча не може сакрити. Не због тога што је у њој учествовало преко двадесет људи, већ што су неки прошли са тешким тјелесним повредама. И ако их нико не ода, и ако нико не падне, улични позорник зна дјечаке од којих увијек један мора учествовати у каквом прекршају. То им је као хоби. До јутра нико није дошао и Горки се спреми на факултет. Улица се полако будила. Мирисао је јоргован, вјетар с Игмана је доносио свјеже јутро планине, двије мачке су се гањале око празног контејнера, ђаци су звиждали један другом да пожуре у школу, а сунце изнад Требевића најављивало још једно лијепо прољећно јутро на Илици. Горки до грла закопча своју цинс јакну, подиже крагну и убрза корак. Из трамваја је изашао код кина Кумровца, у кафићу Адамс попио прву кафу и замолио конобара да му да телефон да назове Ивана. Иван је био у стану код дједа Сергеја, на Ченгић Вили.

Милиционерска кола су ишла од куће до куће и купила осумњичене за ноћашњу тучу. Сви су били буновни, тек из кревета, једино Горки није био код куће. Ноне рече да му је брат отишао на факултет, а милиционер га сумњичаво погледа. Зар неко од ове багре има завршену и средњу школу?! На младићевом лицу ни један мишић не показа да га зеза и милиционер му повјерова. Наћи ћемо ми њега други пут.

Кад су их довели у истражне канцеларије, на спрату изнад кафане Топола, са оним високим вратима и широким довратницима још из времена Аустроугарске окупације и кад су их распоредили по просторијама, она кураж и зезанција из милиционерске марице нестали су као руком однесени. Свако је у гомили храбар, а само ријетки су то и појединачно. Само да први не пропјевам. Не због тога што ће неко заглавити од моје издаје, јер очито је да милиција све зна и да сад само скупља наша признања, него ко ће наредних мјесеци живјети од зезања цијелог комшилука. Е шмекеру, шмекне ли се шта!/? Кад је Крста ушао у канцеларију умало се није онесвијестио. За узимање његове изјаве био је задужен исти онај инспектор који га је исљеђивао

прије неколико мјесеци, Мали Гале обио нека аута, почупао неколико ауто касетофона и један од њих за пет хиљада динара продао и Крсти. Овај се обрадовао јер је набавио добар касетофон двадесет пута испод свих тржишних цијена. Кад је Гале пао и милиција кренула да плијени украдену робу, овај инспектор је дошао код Крсте.

– Ја сам ово поштено платио. – Крста се побунио.

– Шта поштено маму ти јебем?! – инспектор му удари шамарчину
– Набави и мени ђе тако поштене робе. Ако те не уфате!

И инспектор је одмах препознао Крсту. Завали се у својој столици, врх оловке стрпа у уста и насмија се.

– Опа, опа, кога ја то видим?! Поштени купац. Ха?!

Док је код Сергеја доручковао јаја са сланином Горки није могао да схвати Иванов чудни смијех. Стално се нешто кривелио и погледом му показивао у правцу дједа. Сергеј је сједио на свом двосједу и палио лулу. Кад се дјед закашља Иван се још јаче насмија, а Горки га блиједо погледа. Шта му је толико смијешно!? Тек кад разазна арому дима, данас тако различитог од оне херцеговачке крце, мало слаткасто као да гори сијено Горки схвати разлог смијеха свог пријатеља. Он је у дједов дуван за лулу помијешао марихуану.

– Сад ако нам не исприча о Голом отоку никад неће. – Иван му шапну.

Горки се осмјехну и погледа у старца. Сергеј је кашљао, очи су му сузиле, али лулу није попуштао. Као дијете флашицу с млијеком. Младићи су се церекали и кришом га пратили. Сергеј за тренутак поглед окрену у плафон и Иван му приђе.

– Дједе, шта је било на том Голом отоку?

Сергеју се одједном избистри поглед, хитро се окрену лијево десно, а онда погледа у унука.

– Кад мање знаш, боље ће бити и теби и људима око тебе.

А онда опет прицапи лулу.

И Грашка доведоше у просторију код Крстиног инспектора. Крста му на излазу весело намигну и он помисли да милиција ништа не зна. Можда се и овај пут извучемо. Инспектор га погледа.

– И? Причај!

- Не знам шта да причам.
- Причај шта хоћеш. Ја имам времена да те слушавам.
- Не знам шта хоћете да вам причам. – Грашак се правио невјешт.
- О синоћној тучи, маму ти јебем. – инспектор се наљути – Сина народног хероја сте стрпали у болницу, а не знаш шта да причаш!?
- Ја нисам учествово у тучи. Ја сам случајно био тамо, пиће да попијем.
- Пиће да попијеш?!

Грашак потврдно климну главом а инспектор даде знак милиционеру Вулету који је увео Грашка и овај осумњиченог окрену к себи. У правцу Грашка Вуле испружи руку са стиснутом песницом.

- Ударај се сам, да послије не причаш како те милиција тукла.

Грашак челом полако удари у песницу.

- Јаче, маму ти јебем! – Вуле се продера, а Грашак удари јаче – Још! Још!

Послије друге луле коктела дувана и марихуане Сергеј више није успијевао да врати поглед са тачке на плафону. Зурио је у њу, а она је расла и расла и све више и више добијала контуре лица покојне жене. Она му се благо смјешкала, а њему су текле сузе. Срећан је онај човек којем и у старости преостане суза.

- Дједе шта је било на том Голом отоку?

Иван га упита, а старцу се његов глас учини као глас Предрага Крушевчанина или Велемира Поповца или његовог унука Ивана. Гласови...гласови...Кажу да је и свемир бучан, и грбно мјесто и монахова безријечна молитва. »Пресвета Владарко Богородице, само си Ти једина постала обитељ свеколике благодати Свесветога Духа. Владичице Богородице, Ти си једина превисоко уздигнута изнад цијеле земље, и ми Те Богоневјесто са вјером благосиљамо, са љубављу величамо, са страхом Ти се клањамо, јер си ти почаст над почастима, висина над висинама. Пред рођеним од Тебе Ти имаш велику слободу, какву нико други нема. Ти све можеш као Мати Божија и ништа немогуће нема за Тебе, само ако Ти узажелиш. Подстакни мисао моју на покајање и руководи ме на путу спасења. Ступивши на њега, нека Тебе имам за сапутницу, да бих се уз твоју помоћ спасио...»

– Кад смо тек дошли на Мермер најгори су нам били група стражара састављена од бивших нациста. Они су нас тукли корбачима којима се бију волови, металним шипкама ломили нам ноге и тако сакате сутрадан тјерали да носимо камен. Они су нас и сексуално злостављали. Нема тога затвореника који је дошао да га они нису анално обешчастили. Оне млађе и више пута. Неколицина логораша од посљедица тог и таквог малтретирања је и подлегла. Ко год би учинио и најмањи прекшај логорске дисциплине слиједила му је казна силовања. Посебно су се били окомили на ратне партизанске офицере и комесаре те на високе политичке функционере. Кажњеник клечи ослоњен на лактове и кољена, голе стражњице, пред стројем својих другова који морају да гледају док му нацисти, смијући се весело и добацујући простоте, један по један прилазе с трага. Једног дана есесовац је једном робијашу којег су претходно разапели, око тестиса завезао наквашену траку од јутаних врећа. То је видио од јапанских војника на Далеком истоку. Како се на сунцу та трака сушила тако се стезала око тестиса. На крају су тестиси буквално експлодирани а логораш је дуго умирао у највећим мукама. То се мучитељима толико свидјело да су ово мучење све чешће примјењивали а неколико пута су организовали да двојицу логораша истовремено разапну и онда се кладе чији ће тестиси даље одлетити. То је трајало неколико мјесеци, управа логора није се мјешала, све док једног дана на Голи није бануо Крцун са групом милиционера из Београда и нацисте постријељао на лицу мјеста.

Два младића су без ријечи гледали у надуваног старца, а њему се суза споро ваљала низ избраздано лице. Иван се растужи и загрли старца.

– Е, деда, деда!

117

- Кћери, кад ће ти доћи тај нови дечко? – Грегори на тренутак прекину са Шоном игру мице на тепиху и упита пасторку.
- Само што није. – Ана одговори – Очекујем га сваког часа.
- Само нека си се ријешила онога Кинеза.
- Грегори... – Маргита га опомену – Немој дјевојку да оптерећујеш својим расистичким погледима на свијет. Нису ти ово Кореја и

Вијетнам.

- Нема ту ништа расистичко, – Грегори покуша да се одбрани – него ја сам ратовао против њих па мислим... – звоно на вратима прекину његово излагање.

Грегори устаде са пода, поправи кравата и док служавка не уведе госта провјери Шонову машину. Обећали су Ани да ће пред њеним новим дечком бити пристојни. Кад служавка у салон уведе црнца обученог по посљедњој реперској моди Грегори од изненађења зину. Ни Маргита није изгледала нимало прибраније.

- Мама, Грегори ово је мој дечко, Џшуа! – Ана младића ухвати под руку – А ово су моја мама, очух и брат Шон!
- Хај! – Џшуа у знак поздрава подиже руку.
- Хај! – на исти начин Грегори отпоздрави и цимну Шона – Поздрави сестриног дечка!
- Хај! – и Шон подиже руку.
- Е па, идемо ми. – Ана даде знак служавки да јој донесе капутић – Из дискотеке ће ме Џшуа испратити до тате. Видимо се за идући викенд.

Док су заљубљени пар пратили ка излазним вратима и док је Маргита нешто Џшуи објашњавала, Грегори шапну Ани.

- Враћај Кинеза, ако Бога знаш!

118

Ћелија је била велика полумрачна, просторија димензија шест са десет метара. На једном ужем зиду су метална пуна врата обојена јарко црвеном бојом и са малим отвором у средини кроз који је чувар повремено контролисао шта се унутра дешава. На истом таквом супротном зиду високо под плафоном је устакљени прозорчић, осигуран са три усправне челичне шипке и челичном жицом с унутрашње стране ћелије. Испод прозора су инсталирани чуचाвац и ниски емајлирани водокотлић. Тај приручни клозет ничим није одвојен од остатка ћелије. Уз дуже зидове с обје стране поредана су по четири метална, војничка кревета на спрат. По два у пару. Између кревета, по средини просторије постављен је масивни дрвени сто и

двје клупе. За тим столом затвореници су јели, разговарали, пушили, они који су их добили читали су своје оптужнице и пресуде, а око њега су они нервозни и утрнули шетали јер по затворском кућном реду послѣ устајања у шест часова па до повечерја у двадесет један час било строго је забрањено лежати на кревету. Свеједно да ли си болестан, уморан или нервозан. Болестан иде у болницу, нервозан у лудницу, а уморан у гробље. Остаје само дрвени сто и простор око њега. Дилери дроге, привредни криминалци, педерске проститутке, силеџије, ситни лопови брзо су се навикли на такав режим и то им није пуно сметало. Човјек је животиња која се најбрже и најлакше свикне на кавез и на зло. Чак и на срам. Док њих петнаесторица рабе приче о фудбалу и рокенролу, добро пазећи да им се не омакне каква погрешна ријеч, јер сигурно ће је неко шмекнути водницима и ислѣдницима, а онда си најбо, кукала ти мајка, онај шестести чучи на чувавцу и понекад се укључи у разговор. Зависно од теме и тврдоће столице. Да би ублажили неугодне мирисе и звукове људске утробе она петнаесторица непрекидно пале и гасе шибице, палидрвце по палидрвце, пуше марихуану, они имућнији хероин стављају на угријану фолију и онда удишу дим и галаме да би скренули пажњу дежурном воднику у ходнику да барем на тренутак отвори враташца шпијунке.

– Мајку вам јебем усрану оћете да се погушите?! А и није нека штета. Заболи ме рацку. Само немојте да се гушите у мојој смјени, па да ја пошље ради вас морам писати извјештаје другу управнику.

Ноне и Мушан су изабрала доње кревете десно од врата. Један до другог. Кад се у двадесет један час угаси мала жута сијалица која означава повечерје они се умотају у груба војничка ћебад и разговарају до дуго у ноћ. Знају се толико година, али никад се нису ко људи испричали. Увијек нека фрка и преча посла.

- Колико ли ће нам ребнути?
- Зависи од народног хероја, – Мушан је стари муријаш – а и од тога хоћемо ли пристати да радимо за њих.
- Мислиш да ће нам то понудити?
- Они све тиме уцјењују. Муријаше, свештенике, шанере, професоре, докторе. Кад три политичара или директора оду на стручну ескурзију у иностранство, сваки има задатак да шпијунира ону

другу двојицу и кад се врате сви поднесу извјештаје. Онај који се прави паметан и неће да шмека друге, завршио је са стручним ескурзијама.

Иако имају ципеле са гуменим ђоновима да би бешумно могли да ходају каменим ходницима понеки чувари, нису ни они сви злотвори, пред вратима ћелије се накашљу да би затвореницима скренули пажњу на тишину и кућни ред. Послије неколико тренутака разговор се сам од себе наставља.

- Ти не престајеш да србујеш?
- Ја само говорим истину.
- Хмм, а истина је да сте побиједили у Косовској бици и да су Срби небески народ?!
- Косовска битка није обичан бој, таквих је било на стотине, и крвавијих, већ икона која представља жртву најбољих за спас цијелог народа. Као Христово распеће. А што се тиче небеског народа, мораш да знаш која су три изума највише допринијела развоју човјечанста. Точак, ватра и електрична енергија. Не зна се ко је измислио точак, ватру су нам послали богови, а струју је измислио Србин.
- Ко би реко за једног муријаша и шанкисту да је тако начитан!?
- Имам брата мало опиченог, знаш, он студира, па редовно чита и истражује те ствари.
- А је ли ти тај твој брат студент икад испричао да је Турска држава спасила Србе да не нестану са планете.
- Како? Данком у крви и набијањем на колац.
- Хмм... Кад је пропало српско царство, више неслогом и Римским зврчкама него Турском снагом, српски народ је остао подијељен у неколико држава. У Турској и западнохрићанским земљама. У Турској су муслимани имали штелу за функције, али ни остале нису дирали ако су редовно плаћали своје обавезе, због тога су се и шпански јевреји населили у босанском пашалуку, а у Западним земљама је владала Инквизиција и ко није био католик он је спаљиван на ломачи ко јеретик. Зато осим у граничним подручјима у католичким државама нема православаца, а откад су границе помјерене на исток и вас тамо помјерају. Треbate им само за рата.

- Ко би реко за једног дунђер гитаристу и силецију да је тако начитан.
- Немају само Срби опичене студенте који читају историју.

119

Родитељи му нису тражили објашњење. Послије оних догађаја у канцеларији изнад кафане Топола тако нешто су могли очекивати. Њихов син није дозвољавао да га малтретирају, чак ни оцу док је био дјечак, и због тога је одмалена дизао тегове и полагао на физичу снагу, али са овима си није могао тући ни такмичити. Они су иза себе имали систем и пола Европе. Шоми је узео своју малу путну торбу, руковао се с оцем и загрлио мајку. Она је плакала. Док и њега сузе не одају или док се не предомисли и не одустане од намјереног пута у иностранству младић изађе из куће. Журио је знаном улицом, као да бјежи и жарко желио да никога успут не сретне. Није му се дало. На степенику испред продавнице сједили су Ноне и Крста и пили кока-колу. Гдје баш њих двојицу да сретне!? Крстиној мајци су јавили да јој муж сједи пијан на трамвајској станици и она је њих двојицу замолила да неким возилом оду по њега. Крста и Ноне су од комшије посудили ручна колица, јапанер, у њих убацили пијаницу и повезли га кући. Успут су започињали пјесму

Трипут гора озеленит мора
Док се лола врати из затвора

Отац је пјевао бек вокале. Пролазници су се освртали и весело смјали. Сад су намјерно сјели да кобајаги одморе кад је наишао Шоми.

- Куда ћеш брате? – Крста га упита.
- Одох у Беч.
- Лијепо. Поздрави Беч!
- Оћу.

Шоми продужи улицом, а њих двојица оставише допола испијену боцу кока-коле и без осмјеха брзо потјераше јапанера. Отац је започињао пјесму «три...пу...пу...пу...»

- Прекини! – дрекну Крсто. – Ајмо кући!

Испред једних, од четири кратка камена степеништа, стајао је неодлучно као да се плаши да ногом искорачи на њих. Иза његових леђа аутомобили излетника су журили на Требевић, на јарболу крај паркинга виорила се југословенска застава, али Сергеј је гледао у насип осигуран бијелим каменим коцкицама и у први плато партизанског гробља на Врацима. Одавно овдје није долазио. Некад је то било сваке године на дан ослобођења града, на Дан републике, дан Прве пролетерске, али већ годинама нико не обиљежава те празнике. Чак ни саборци. Полако, као да их броји, Сергеј се попе на први плато. Између два млада храста, преко калдрме украшене мозаиком од сивог камена старац се упути ка каменом зиду с друге стране гробља. Гледао је у лијепо уређене камене галерије, куће испод гробља и панораму Сарајева. Скендерија, Врбања мост, Циглане и Кошево, све до Хреше и Радаве. Црвени трамваји, аутомобили, звоник Саборне цркве, минарети стотина џамија, Миљацка и улице. Крошња младог бора и дрвени А стуб за струју заклањали су му поглед ка згради Скупштине БиХ.

Кажу да се земља окреће брзином око 1600 километара на час, али да ми то срећом не примјећујемо, навикли смо се ваљда, па нам није мука и немамо вртоглавицу. Живимо своје животе и добро нам је. Исто тако правимо се да не видимо, мислимо да ће нам бити добро, да нећемо имати вртоглавицу, кад нам се и свијет окреће. Руши се онај стари у који смо вјеровали, за који смо ратовали, а настаје неки други, нама неразумљив. Неки који од нашег града прави Јерихон, град гријеха, од наше улице линију фронта, а од нас самих изгубљене хомосапиенсе. Они са стране, одрасли у таквом изврнутом свијету, говоре нам да је то у реду, да тако треба и ми им потврдно климамо главом, а у себи знамо да није тако. Само се плашимо да признамо. Вјерујемо да то није гријех. а и ако јесте Бог ће нам ипак опростити. Он ће нас разумјети. Еј, с Богом нема договора. Договарају се само равноправни.

Сергеј устаде са камене ограде, врати се преко калдрме, код наредног степеништа са вањске чесме из длана се напи воде и попе се на други плато. Тамнозелено жбуње живе ограде, липе, степеници од

тамног камена, уличне свјетилке и три јарбола са заставама. Крај велике фонтане, која не знаш је ли фонтана или вјештачки поток, преко трећег, четвртог и петог платоа, између некаквог егзотичног дрвећа, старац се попе до рељефом украшеног зида на којем је писало «Славна прошлост биће примјер новим генерацијама како се народ једне мале земље...». Иза шестог платоа на зиду су почињала уклесана имена изгинулих Сарајлија у Другом свјетском рату. По абecedном списку. Изнад сасушеног вијенца, упрљане тробојке били су они са презименима од слова А до слова Д. Брезе, лијеске, маслаци и вјетар с Требевића. У пукотину између камених плоча са презименима од Д до К неко је оставио цвијет јоргована. Сергеј је наге, помириса цвијет и помази га као дјечју главу. Осми плато од К до Л, девети од Л до П. Сви смо само статистика и евиденција.

На десетом платоу партизанског гробља на Врацима код Сарајева, код пролистале питоме лијеске и неколико стабала дебелистог егзотичног дрвећа, партизански ветеран пуковник у пензији Сергеј Васиљевић застаде код камена са уклесаним именима погинулих Сарајлија. Обневидио од старости, јутрос је заборавио да понесе наочале, а и слова се на црном мермеру једва распознају, старац се примаче камену и полако помјерајући усне поче да чита. Као да тражи некога. Група веселих холандских туриста га је зачуђено посматрала. Сергеј кажипрстом уприје у неисписани комадић мермера између имена Вановац Славко 1919–1943 и Владовић Рамиз 1923–1941, неколико тренутака тако постаја, а онда сједе на калдрму и ослони се о камен. Као да се гуши руком разлабави чвор на кравати.

Да сам имао имало среће ту би било уклесано моје име. Сергеј Васиљевић. Послије устанка у Крајини и прекоманде на специјалне задатке у Источну Херцеговину, послије Сутјеске, ослобађања Београда и Сремског фронта лијепо би било да сам погинуо на крају, при ослобађању Сарајева. Да завршим ко јунак а не овако да мучим себе и драге људе око себе, да одем насмијан и поносан а не ко стари курјак, сам и разочаран. Са сталном упалом грла и промуклошћу гдје убјеђујем сам себе да су крајници и хронична прехлада и са тешким задахом који нема везе са каријесем. Бјелосвјетски лихвари су законом забранили онај лијек, заборавио сам како се зове, али никаквим декретом не могу забранити сјеме из коштица кајсије, брескве или

бадема, луцерку, вишње, грашак, јагоде, а поготову дивље трешње са брда између Трескавице и Јахорине. Онако горке и коштуњаве, као народ који их једе, оне ће ме излијечити у инат лихварима и постаћу не Србин, Босанац, или Југословен већ Хунза становник Химелаја са тромеђе Индије, Кине и Пакистана. Треба живјети! Из ината!

Као опржен платом вреле пећи Сергеј устаде и хитро крену уз степенице ка врху комплекса гробља. Црни обелиск, парковске клупе, алеја од борова и јаворова, трешње у цвату, патрола милиције, шибље са цвијетом у облику безмирисних бијелих ружа, липе, црни камен необрађених ивица са уклесаним натписом «Цијела наша земља стално је била поприште борби на живот и смрт...», гуштери и камена тврђава. Велика капија од кованог гвожђа је била затворена, али се кроз њу видјело мало двориште, травњак, стаза од бијелог ситног камена и зграда са два реда прозора с металним гриљама. Права тврђава или затвор. Од капије старац се упути ка каменој огради и загледа се у Пофалиће и Грбавицу. У даљини се назирала Ченгић Вила, тамо му је стан, а још даље као у измаглици врх Игмана и Илица.

Звук сирена у граду штрецну Сергеја, да није ваздушни напад, а онда се сјети да се то обиљежава час његове смрти. Четврти је мај, три часа и пет минута. Она два милиционера су стајала мирно, као на смотри. И Сергеј се усправи док се сирене не угасе.

– Јебо вам он матер, ко што и јест, а и ви њему!

121

Гледао је у мајку и није могао да је разумије. Њој је тамо нека примитивна муслиманка родом из источне Босне у љутњи рекла да је Босна била и да ће опет бити муслиманска покрајина у саставу великог муслиманског царства и сад се она толико усплахирила да је и оца наговорила да се селе у Србију. Као да је та муслиманка предсједник САД–а или СССР–а, па све зна. Младен је преко неких својих веза пронашао посао у Београду, а мајка је нашла замјену за стан. Сто четири квадрата на Цигланама, у елитном дијелу Сарајева за седамдесет пет квадрата на Дорћолу, сиротињском дијелу Београда. И шта ја сад да кажем мојој Азри. Да се селимо у Србију јер се моја

мајка плаши босанских муслимана поготову откад је читала да су у Мостару Жељини навијачи пјевали «Жељо, Жељо, муслимански тим» и да јој ја нисам могао објаснити да овдје никада више неће бити рата, Ханџар дивизија и Младих муслимана и да су муслимани већи Југословени од Срба и Хрвата заједно. Цура ће ми се насмијати у лице и помислиће да смо примитивци. Чуди ме за Младена. Како је само њега смутила да пристане на тако што. Он је ипак професор универзитета и свјетски човјек. Како само жена умије да обрлати човјека. Да он не зна гдје му је глава.

- И? Шта си одлучио? Селиш ли се ти са нама? – мајчин поглед је био тврд ко камен.
- Али, бона мајко, како не схваћаш, – Иван се снебивао – Сарајево је мој родни град.
- Будале живе гдје су рођене а паметни гдје им је боље.
- Али мени је боље у Сарајеву. Сарајево има душу, а Београд је нема.
- Људи имају душу а градови зграде.
- Градови имају људе, а они имају душу. Да Сарајево нема душу не би имао ни такве људе. Бијело дугме, Чолу, Нове примитивце, Емира Кустурицу.
- Кад би се случајно Брега, Чола, Неле и Кустурица преселили у Београд – мајка је била упорна – би ли се онда та душа Сарајева преселила тамо?!
- С тобом се не може разговарати. Ја ћу остати овдје са дедом Сергејом у његовом стану на Ченгић Вили.
- Добро, како хоћеш!? Само да знаш у Београду ће те соба чекати. Можеш повести са собом и ону своју Азру.
- Хмм

Иван с вјешалице скину свој капут, узне два кофера личне гардеробе, радници ће поподне пребацити картонске кутије са књигама и плочама, и изађе пред зграду. Тамо га је чекао такси. Прије него што уђе у возило још једном се осврну на прозор на другом спрату, за тренутак у грудима осјети неку тежину која га брзо мину.

- Докле, јаро? – крезави таксиста га је гледао.
- На Ченгић Вилу али направи круг преко Башчаршије.
- Жива.

И родитељи ће доћи вечерас да преноће код деде Сергеја и тамо ћемо се поздравити. Са Цигланама је сад за сад готово. Кад и ја постанем професор универзитета опет ћу се преселити овамо. Кунем се.

– Имаш ли најновију касету Црвене јабуке? – младић упита таксисту.

– Имам само ону стару. Пара има хађија и за ситну рају?

– Добро, дај ту.

Воzeћи се градом Иван је гледао кроз прозор атомобила, познате зграде и улице, и слушао драге пјесме а једна га суза засврби у углу ока. У кину Први мај сам гледао филмове о Емануели, на Скендерији ишао на концерте Бијелог дугмета, Азре, Чорбе, Склоништа, Чоле, на Обали гледао Аудицију, код Гаврилових стопа се сликао милион пута за успомену људима из других градова, на Башчаршији код Себиља хранио јата голубова, у кафани «Парк» вребао аутограм од познатих фаца, на Мариндвору гдје је сад хотел Холидеј ин међу врбама играо ћизе с мангупима с Горице, на раскрсници на Пофалићима продавао новогодишње честитке и жељно ишчекивао црнокусу Рајну која ту чека аутобус за Рајловац, тамо ишао не Жељине утакмице и плакао послије пораза од Видеотона, на Долац Малти... Како они не виде колико ми значи овај град!?

122

Дозлогрдило му је да свако јутро, прије зоре, иде на пијацу код Вијећнице, на другој обали Миљацке, у Латинлуку, и да тамо од сумњивих типова, шуњајући се око камиона шлепера купује робу за звоју продавницу воћа и поврћа. Пуну пластичну кесу новца Горки је чувао у камиончићу, а Звонко је узимао онолико колико му у том тренутку треба да плати препродавцу. Више није смио држати код себе. Зато су ноћас њих двојица, Марко и Самир и пошли у Херцеговину, да у долини Неретве директно од прозивођача купе паприке. Сјели су у жути камиончић и мијењајући се успут у вожњи, пјевајући пјесме Рибље чорбе и Азре, и зезајући један другог заједно са јутром стигли су у села око Чапљине. То је Марков крај. Његови

родитељи су из тих села, али су се после рата морали одселити зато што су њихови блиски рођаци били у усташама. Њих двоје су се упознали на изградњи Новог Београда. После доручка, Звонко и Марко предложише да сви скупа посјете Међугорје гдје се чобанима указала Дјевица Марија, али Горки и Самир одбише. Муслимани и Срби никад нису били религиозни као Хрвати. Код њих ко недељом не иде у цркву свећеник осталим брани да се друже с њим. Срби и муслимани су другачији. Они се цркве сјете само у невољи. Зато су сад четири пријатеља отишли да код сељака по осам динара по килограму, у Сарајеву им је цијена шеснаест, купе паприке и да се цијело пријеподне купају на водопадима Кравице. Успут су зезали Горког.

– Србине, пливаш ли?!

А он се освртао по осталим купачима и пријатељима давао тајне сигнале да ћуте. То је њих још више забављало па су га звали све гласније.

– Војводо, пливај слободно!

– Глупи Босанци мисле да се грађани Војводине зову војводе. Бре!
– Горки је објашњавао осталим равнодушним купачима.

Поподне, на повратку кући навратили су у Мостар да Марко овај пут скочи са Старог моста, али ни данас није скупио довољно храбрости: Самир пријатељима на врху ћуприје исприча причу о Хајрудину неимару. Кад је завршио мост и кад су његови помоћници пошли да скидају скелу, Хајрудин је побјегао из града. Плашио се да ће се мост срушити сам од себе и да ће га задужбинар због тога сурово казнити. Увече су га стигли гласници и рекли му да је мост остао на свом мјесту, али он им дуго није вјеровао а још дуже се није вратио у Мостар. Ту причу знају сви, али прећутно дозвољавају Самиру да им је преприча. На ту причу он има тапију. Ко зна зашто. Овај пут и Горки има своју причу. Током градње Старог моста неимар Хајрудин се заљуби у Цвијету, кћерку мјесног ковача и намјери се да је преведе у своју вјеру и да је ожени. Да би био ближе дјевојци Цвјетиног је оца унајмио за ковачке радове на градњи моста. Међутим она се није обазирала на ружног Турчина. Она је вољела Јуришу. Младог хајдука који живи у шумама око Мостара, пркоси султановој власти, пљачка турске ка-

раване и воли лијепу кауринку. Кад је то сазнао бијесни Хајрудин је на турској обали Неретве и послије завршетка моста оставио једну незазидану нишу. Једну вечер наводно неким послом неимар је одмамио ковача из куће и док су они обилазили мост и разговарали о грађевини, Турци упадну у ковачеву кућу и отму Цвијету. Сљедећег јутра, ниша је осванула зазидана, а о Цвијети никада нико више ништа није чуо. Хајрудин је ковачу понудио помоћ у потрази, али је старац само одмахнуо руком и прекрстио се. Знао је да су његову јединицу живу зазидали у грађевину да би мост био стабилан и дуговјечан. Кад је Јуриша чуо шта се десило дошао је у Мостар, обишао старог ковача, а онда појахао коња и кроз варош дојахао на ћуприју. На врху лука хајдук је својом сабљом прекрстио мост и заклео Христа да га обори хришћанском руком пошто је његова Цвијета пала од турске и да никад не буде стамен и чврст све док се на другој обали Неретве не зазида и жива була. Послије бачене клетве, Јуриша је отишао пред Хајрудинову кућу, посјекао га на прагу и побјегао у шуме Вележа.

– Ајмо до Острошца да се окупамо док нам овај није испричао истину да су Стари мост направили Немањићи.

Самир предложи и пријатељи се укрцаше у жути камиончић. Код моста на јужном улазу у Острожац купали су се до касног ручка, онда у селу појели вруће лепине са кајмаком, и преко Коњица, Ивана и Брадине дошли у Сарајево. На Брадини је Марко показивао.

– Оно је родна кућа Анте Павелића.

– Оно је српска кућа у којој се родио Анте Павелић. – Горки га је допуњавао.

– Хоћеш ли нам и о њему испричати какву српску легенду?

– Раб, Паг, Слано, Госпић, Јадовно, Јасеновац, Градишка...Само нажалост то нису легенде.

У Сарајево су ушли одмах послије мрака. Пред Звонковом продавницом воћа и поврћа истоварили паприке и разишли се кући на спавање. Ту ноћ у град су дошли шлепери македонског поврћа и велепродајна цијена паприка је била четири, а малопродајна шест динара.

Уским сокаком између металних ограда Миле је опрезно возио своју заставу 101. За њу је била прикачена аутоприколица са натовареним ракијским казаном. Она је Милу правила посебне проблеме, тешко је возио и без ње, а и отац добро припит послје даноноћног печења ракије. Он је цијелу ноћ сједио крај огњишта ракијског казана одржавао ватру, пекао месо и кромпире и дегустирао врућу ракију. Не требају ти гради! Јутрос је сјео на сувозачево мјесто да иако никад није имао возачку дозволу пази како ће Миле власнику одвести ракијски казан. На самом крају уског сокака из супротног смјера у њега са главне улице уђе Јово са својим возилом. На малом проширењу аутомобили покушаше да се мимоиђу, али је приколица била ширира од заставе 101 и Миле отвори стакло крај себе.

- Врати се мало у рикверц док ја прођем. – Миле предложи Јову.
- Не пада ми на памет. – и Јово отвори стакло крај себе – Журим!
- Дај, немој ме зезати, не могу са приколицом а морам вратити казан.
- Морам и ја ћићи–мићи.

Јово још мало задиже сукњу лијепе сапутнице на мјесту сувозача. На дугим ногама у смеђим чипкастим чарапама сјевнуше врхови секси халтера. Отац се нагео преко Мила да види шта се то зезају стари пријатељи и кад спази дјевојчине ноге тешко уздахну и нареди сину.

- Враћај се назад!
- Али, стари... – Миле се побуни.
- Враћај кад ти кажем! Казан може чекати, али она не може.

Насмијани Јово намигну Милу, а овај гунђајући стави десну руку на сувозачев наслон и крену уназад. На сам почетак уског сокака.

Свадба је била грађанска и мала али бучна. У ресторану гдје се стајно дочекивала српска Нова година Миле је окупио своје сватове. Рођаке и пријатеље из улице. Конбари су доносили пиће, момак за клавијатурама је пјевао новокомпоноване пјесме, највише од Томе

Здравковића, »Свилен конац» и «Ко то ноћас кроз Тополу прође», а у кратким музичким паузама рођаци су започињали оне горштакче сирове пјесме, од којих жиле на врату расту ко да ће да попуцају, а очи колутају ко код пијаних крава

Милицијо, народни органи
Смије ли се пјеват у кафани

Теша је причао о свом сусрету за Џајићем и вођом Делија Арканом, Ћата о београдским журкама и сплавовима, а Ноне о Газиместану и прославе шест вијекова од Косовске битке. Дошли смо тамо у два аутобуса окићени српским заставама и фотографијама Слободана Милошевића, косовке дјевојке и Бошка Југовића под барјаком крсташом. Можда су двојица, тројица од свих нас некад раније били на Косову. Зато смо се договорили да се међусобно не раздвајамо, да се не би погубили ко кликери међу милион људи, али након пола сата неко провуче да нема Војина. Био сам се уплашио да му ко пијан или злонамјеран у оној маси није гурнуо нож под ребра и бацио га у Ситницу кад јавише да су га нашли. Војвода је у Сарајеву седам дана постио на води и чим смо дошли на Косово поље он је отишо да се причести у истој оној цркви у којој је кнез Лазар пред почетак Косовског боја причестио своју војску. Музичар отсвира «Ој војводи Синђелићу» и «Ој Мораво тија реко» и онда најави паузу. Мора и он мало одморити и попити своје пиће. И музичари су људи. Младожењина сестра прозва кума.

– Куме, де ти започни једну!

На Марку преко груди двије укрштене српске тробојке, на прсима двије свилене марамнице, на столу пред њим дрвена плоска на којој је с једне стране изрезбарена шљива а с друге лик вожда Карађорђа. Лици је на војводу. Кум устаде са своје столице, погледа по присутним, прочисти грло и запјева

Са Овчара и Каблара
Чобаница проговара

Забезекнути сватови ћутећи гледају у кума Марка, а он сам, ко Чола, развукао пјесму

Друже Тито бјела лица
Кад ћеш доћи до Ужица

– Еј, куме, полако!

Неко добаци, али Марко не посустаје. Њега је пјесма кренула и он не чује протесте присутних, не интересују га, али зато разазна бек вокал Милове сестре која га једина испрати до краја пјесме. Свака част.

125

Прије одласка у Крушевац на посао Шумарског инжењера Горки је посјетио мало сеоско гробље у Бољановићима. Није знао разлог томе свом чину. Да ли она патетика да се опрости са гробовима предака, фолирање да је везан за тај комад земље или она нека невидљива нит која нас води а да нисмо свјесни њеног постојања ни силе којом нас вуче. Дан светог апостола Марка је дан кад Видежи излазе на гробље да одају почаст умрлим. Да упале воштанице, кратко се помоле и да се живи међусобно виде. Овог Марковдана Горки је послѣје ко зна колико година видио Дејана са синовима Славком и Драгом, Груја са Небојшом и Костом и Андрију са кћерима. Он је сједио на скинутом капуту под брезом у сред гробља и пушио. Горки сједе поред њега. Андрија младићу смота цигар дувана, потури му под нос да Горки лизне танки папирић и из цепа извади упаљач фајцаг. Младића је јаки дуван гушио и тјерао на кашаљ али је ћутећи вукао димове. То је оvdје ствар престижа

- Чујем, завршио си високе школе? – Андрија први проговори.
- Јесам. – Горки одговори не гледајући у саговорника.
- О шуми?
- Аха.
- Је ли да је сјечеш или да је волиш?
- У прољеће, кад проциркулишу сокови пробуши се рупа у стаблу брезе и у њу се стави цјевчица кроз коју дневно исцури око пет литара сока. Сок је добар за лијечење бубрежних болести и гојазности, а чајни уварак од брезовог лишћа и пупољака за лијечење бубрега, јетре, бешике и зглобова.
- Добро си изучио добре школе. Шума је жива, синовац, ко чојек, и

њу треба чувати до каке невоље. Поготову младу шуму. Омарић се не смије батисати ни за живу главу. Кад он стаса онда сједнеш под њим да ручаш. Ништа нема слађе но кад младој снаши кажеш да донесе подланицу шпека и ручицу ладне воде или јомужине под онај омарић и она те, једра и румена, послуша исто ти је ко да си ручо. Така је шума. Не да скапати. Али, мора се и чувати! Сјече се само кад се мора и кад су дрва своје ислужила, тад не замјерају ни Бог ни људи, и кад од ње правимо шкипове, шанце, виле, јармове, куће, ограде за торове, самаре, плоске и кашике. Слаби живци су се појавили кад је нестало дрвених кашика. И од шумских татова. Од других, оних туђих јер кад један украде људи због омаре не проговоре до смрти и од самог себе јер ловцима који добро, без мјере, убијају свашта се море десити. Несрећа и неправда. То је шума, синовац, Рогој, Междра и Трескавица и ти иако свилен и аусторче мораш да упамтиш ове ствари, јер никад не знаш шта ти живот носи. Ја сам већ при крају а ти си тек стасали омарић у огушћалом Омару ће неће бити домаћина да пажљиво одабере и прориједи вега ће изгледа луди косац својом косом да сијече на голо. Бог нек вам је на помоћи.

Ранкова Ђурђа им махну испод три брезе изван гробљанске ограде да дођу на ужину. Слани кајмак,сува свињска печеница, јагњеће печење и врућа погача. Андрија наздрави дрвеном плоском и повуче добар цуг љуте ракије. Надланицом обриси усне и понуди плоску Горком. И младић повуче добар цуг. Ту вечер аутобусом је отпутовао за Крушевац успут размишљајући о Рогоју и Трескавици, о Сарајеву и Андрији и лекцији о дрвећу која се одавно не изучава ни на једном шумарском факултету у свијету. Ономе ко посади липу родиће се нова љубав и она ће бити узвраћена, тиса симболизује здравље и вјечиту младост и зато је родитељи ушивају у дјечју одјећу или стављају у колијевку, орах доноси несрећу и не смије га садити млад човјек јер кад дебло достигне дебљину врата онога ко га је садио онда ће тај умријети, прави непатворени пријатељ јабуку ће пресећи на два једнака дијела, а храст је дрво живота, узвишено стабло које привлачи громове који представљају врховно божанство, Перун и сад живи у храсту, а и Христов крст је био од храстовине.

Било му је драго кад му је Шеф рекао да не мора, чак да не смије долазити у Беч на сахрану царице Ците Хазбуршке. Она је била супруге Ота Хазбуршког сина последњег Аустроугарског цара Карла и вољела је да се кити титулама, садашњим и оним давно прошлим, а једна од њих је и била – Хрватска краљица. Хрватски политичари, и они у држави и они у емиграцији, због заслуга њеног супруга у организовању пацовских канала преко Шпаније и Португалије, а и великог утицаја код Свете Столице и Малтешких витезова, тако су је ословљавали. Хрватска краљица! На сутрашњу сахрану у Бечко царско гробље, доћи ће да буду виђени сви они који нешто значе у католичком животу Европе и Стипо је знао да ће међу званицама бити агенти разних свјетских Служби. Међу њима и Удбаши. Послије атентата на одбјеглог директора Југословенске нафтне индустрије у Њемачкој и спектакуларног убиства шефа Шиптарске емиграције на улици у Белгији у високорангираног југословенског политичара увукао се неподношљив страх од југословенске тајне полиције. Поготову од афере са тајним Теслиним документима украденим из његовог музеја у Београду. Тад су летиле главе на све стране. Стипо је неколико пута дискретно покушао да уђе у структуре Удбе, али је одмах на првом кораку наилазио на непробојни зид и увијек је морао да одступи. То су били људи другог кова и организација из другог времена. Југословенска тајна полиција ће живјети сто година дуже од Југославије. Кад му је Шеф наредио да не долази у Беч већ да тражи савезника међу муслиманима, јер је онај хрватски споразум са Шиптарима нејак да сруши Југославију, Стипо је одахнуо. Балкан је за мене, пријеки и алави људи, увијек једном ногом у историји и епици и с једном руком на дршци ножа а не ова свилена европска комбинаторика. Он ниједног тренутка није поставио питање о правилу да муслимани не могу улазити у организацију, циљ не поштује правила, већ је одмах предсједнику Савеза комуниста БиХ, муслиману, наредио да изнађе начина да се из затвора у Фочи што прије пусти шеф муслиманске националистичке струје Изетбеговић.

Горан Бреговић, Здравко Чолић, Емир Кустурица и ректор сарајевског универзитета промовисали су Странку реформских снага, грађани су фолирали да их подржавају, а шефу те странке су пребацивали што се није кандидовао и на изборима у Словенији и Хрватској. Националисти су истицали угроженост свог национа, они простодушнији из њихових редова везали су у чвор зелене арапске заставе и хрватске шаховнице или гуслали негдје на периферији Сарајева. Са разгласа натоварених на каросерије камиона свирали су кроз град илахије и касиде, пјесме Слободану или Хрватска химна «Лијепа наша». Тако су у Босни и Херцеговини протицали први слободни избори. Марков отац је ушао на своје гласачко мјесто, сакрио се иза паравана и тајно на различитим листама заокружио своје кандидате за Предсједништво БиХ, за Скупштину БиХ, за градоначелника Сарајева и за предсједника општине Илиџа. Листе је пресавио да нико не види за кога је то он тајно гласао и онда је изашао пред пет разнобојних гласачких кутија. Неодлучно је гледао у боје, није знао која је његова, и зато је пришао дјевојци у гласачком одбору.

– Извини другарице, која је кутија за Хрватску демократску заједницу!?

Увече пред сарајевским кафићима умјесто музике с касетофона су пуштани резултати избора. Стипо се жалио да му у Босни смрди тамјан, Сергеј је гледао херцеговачке јаме из којих се ваде кости побијених из прошлог рата и стрепио хоће ли неко поменути његово име или његову јединицу, Митар се јавно жалио како су га пред улазом у хаустор напали разбојници само зато што је Србин, а сви у граду су знали да га је претукао Монго, јер му је то платио један преварени муж. Тако је у Босну и Херцеговину на велика врата ушла демократија. Владавина већине. У демократском друштву људи су припремљени да вјерују да они учествују у доношењу важних одлука и у власти, а у ствари само су покриће у банку једног уског круга мале групе људи. Демократија је љепши назив за олигархију.

– И што си дошо Славко?

Милош је гледао у љепушкасто лице унука свог бившег кума Љуба Видежа. Младић је сједио за столом и нервозним прстима се играо око полупуне чашице ракије. Очито му је било nelaгодно, први пут је у овој кући, али се суздржавао.

– Женим се крајем мјесеца.

– Нек ти је са срећом. А какве везе имамо ми с тим?

– Наше породице су биле кумовске преко двјесто година. Рат и несрећа су то прекинули, па сад сам мислио... овај... вријеме се промјенило... било је шта је било... мислио сам да твог сина Кочу зовем за свог вјенчаног кума...

– Теби момче свака час, – прије него је Коча успио изговорити и једну ријеч Милош објасни Славку – али ми смо давно раскрстили и раскумили с Видежима.

Откако је ушао у кућу и на источном зиду дневног боравка видио уоквирене фотографије Тита и предсједника Социјалдемократске партије БиХ, Славко је знао да је залуд долазио и да је отац Дејан био у праву кад га је одговарао од пута, али опет се надао да ће ипак бити другачије. Ех, Славко кретену један! Пријатељство и кумство су као танки конац који мораш пажљиво чувати да се не прекине грубом руком или грубом ријечју, а ако се то једном деси и хиљаду пута да га послје тога спајаш увијек ће остати мали чвор да квари љепоту конца.

Младић наискап испи своју ракијицу, промрља нешто као поздрав и изјури из куће. Отац и син су гледали како сједа у своје возило и уском улицом Тошића брзо замиче ка Трнову.

– Ниси моро онако. – Коча први проговори – Мого сам му бити кум. Шта има везе!?

– Гони их у пизду материну.

Милош одмахну руком и у Славкову чашицу себи насу ракијицу.

Участ драгог госта из отаџбине у клубу на Менхетну Марија је одржала мини концерт. Свирала је дјела Рахмањинова, Моцарта и Шопена. Он је сједио у првом реду између њене мајке и очуха. Усправан и достојанствен. Као да је управо изашао из епске пјесме. Послије концерта пришао је пијанисткињи и џентлменски је пољубио у руку. Иако одрастао у комунизму гдје се са дамом рукују као са капитеном противничке фудбалске екипе професор је ипак успио да сачува манире. Види се да се његови генерацијама рађају и одрастају у граду. Видиш како се само разумије у музику и како говори енглески језик. Без акцента. Као да је рођен на обали Темзе, а не у малом хришћанском кварту једне оријенталне чаршије. Господин остаје господин. То су ваљда гени.

Послије концерта на коктелу Марта је упознавала госта из отаџбине са званицама донаторске вечери. Ту је био изасланик војводе Ђујића са супругом, помоћник епископа слободне српске православне цркве, принцеца Јелисавета са пратиоцем и још десетине српских емиграната и њихових америчких пријатеља.

– Ово је господин Грегори Вејн, јунак вијетнамског рата, велики пријатељ Срба и његова супруга Маргита! – Марта је госта из Југославије упознавала са својим пријатељима. – А ово је професор Митар Бесаровић, лични изасланик доктора Караџића и Рашковића, иначе и сам дугогодишњи комунистички дисидент и борац за српске националне интересе. Због противљења комунистичкој диктатури неколико пута је и робијао.

Митар се наклони и Маргиту пољуби у испружену надланицу а Грегорију пружи руку. Сиједи Американац га је гледао у очи и неколико тренутака оклијевао да се рукује. Као да ће одбити. Није могуће! Црвена рука просвијетљених стеже шију Балкана док га коначно не угуши. Маргита се окрену ка свом супругу. Грегори се осмјехну и прихвати пружену руку.

– Први сте пут у Америци? – Маргита упита Митра.

– Да.

- И, како вам се допада?
- Управо онако како сам годинама замишљао. Амерички. Лијепа и слободна.

Грегори је ћутао. Двије даме су се навикле а његову ћутњу, али Митру је било нелагодно. Поготову, последице малопређашњег мањег експеса. Био је сигуран, да није било супруге, да се овај сиједи Американац не би руковао с њим. Митар се окрену ка Грегорију.

- Ви волите Србе?
- Срби су небески народ.

Са јаким америчко енглеским акцентом Грегори му одговори на српском језику. Сво четворо се насмијаше, а Американац настави на енглеском.

- Како је сад у Југославији? Је ли коначно пропао комунизам?
- Коначно и дефинитивно.
- Треба пазити. Жилав је он.
- Жилав не жилав коначно је готов. Пола вијека тираније над српским народом.
- Хмм, да.

Грегори опет ућута, а Митар настави разговор са дамама. Овога пута опуштеније. Причали су о музици. Класичној и рокенролу. Он је волио Елвиса. Краљ је један.

- Присли или Карађорђевић?

Грегори упита и опет се сви насмијаше. Има нешто у том Американцу једноставно и опуштајуће. Као да је Рус, широке душе, одрастао уз балалајке и легенде о Кутузову и козацима, а не уображени Јенки. Стварно је свијет постао једно велико село.

- Опростите господине Вејн, – Марта се уозбиљи – ово вечерас је донаторско вече гдје скупљамо помоћ за опоравак српског народа, осирмашеног и духовно и материјално комунизмом па...
- Наравно. Наравно.

Грегори из унутрашњег џепа извади лисницу са чековном књижицом и оловку а са друге стране клуба Велемир махну Митру и Марти да

му приђу, да упознају још једну званицу.

– Само ви хајдете. – Маргита им се љубазно осмјехну – видјећемо се још.

Марта и Митар се удаљише ка Велемиру, а за њима Грегори остаде да попуњава чек и Маргита да маше Марији. Послије неколико тренутака и Марија се придружи групи око очуха. Попуњени чек пружи мајци.

– Ово вам шаљу чика Грегори и тета Маргита.

– Опа. Педесет хиљада долара. – Марта радосно показа чек осталима.

– Али чек није потписан.

Велемир примјети и сви се окренуше ка мјесту гдје су до малоприје стајали драги гости. Они су већ били отишли.

– Мора да је превидио. – Марту осмјех није напуштао – Назваћемо их сутра.

– Чудно. – Велемир промрља сам себи у браду и гурајући точкове својих инвалидских колица упути се шанку – Грегори Вејн обично ништа не заборавља.

130

На тролејбуској станици код базе професионалне ватрогасне Бригаде у Добровољачкој улици пијан и запуштан, сав у ритама, Сакиб је лежао на клупи и полуразумљивим гласом урликао.

– Мајку вам јебем, све сте сјебали. Ову лијепу државу и овај лијепи град. Јесам ја сам тукао и убијао у њихово име, руке су ми пуне крви, али опет изгледа да вас се нисам довољно наубијао. Видим ја враћате ви опет црнокошуљаше, ханцарлије и херлекине, мислите да сте сила, али вратићу ја вас на Мермер и у Зеницу а тад ћу вам се најebати мајке, да ћете ме упамтити за три наредне генерације. Живила Југославија. Живио друг Тито. Друже Тито ми ти се кунемо, ми ти се кунемо

У широком луку случајни пролазници су заобилазили пијаног и лудог сарајевског бескућника.

Хиљаде другова на штрајку кожарских радника у Сарајеву, исто толико и неколико пута више у партизанским бригадама и дивизијама, стотине у милицији, стотине на Мермеру, десетине у шетњама крај Миљацке, Малом и Великом Алејом и на шаховским турнирима на клупама у Великом парку, а сад, ко прст, немам с ким ријеч проговорити. Једну једину ријеч. Другови или помрли ил се расули свијетом, породица исто тако, хмм ако сам је икад и имао, и да ми није ове једнооке наказне направе с којом се цијели дан надгледам богами заборавио бих и људски глас. Почео бих да опонашам голубове са свог прозора у овом стану на Ченгић Вили. Гу–гу. Само да не умислим да умијем летјети ко они. И унук ми добро дође. Откако су му родитељи побјегли у Београд и он се преселио код мене, већу је услугу он учинио мени него ја њему, испричамо се понекад и то ми покаже да сам још жив, али му то никад нећу признати. Да се момак не уобрази. Он је и данас са оном својом Азром изашао у град. Лијепа дјевојка. И пријатна. Само данас млади не умију да се забављају ко у наше вријеме. Опет ће отићи до Пирамиде или Театра и тамо се гурати у гужви и слушати прегласну музику. Пиће ружичасте таблете или пушити смјешне цигаре и мислиће да је то врхунац забаве. Ова данашња омладина је тотално безидејна. Ко овце. Гдје оде звонара, сви иду за њом и шта ради звонара остали понављају. Не знам љубели се још или се само паре ко зечеви. Сергеј је лежао на свом качу и гледао телевизију. Ових дана се осјећао уморнијим више но обично. Мора да је то због промјене времена. Зима је трајала дуже и организам се још увијек није навикао на прољеће. Поготову код старијих. Њихови сокови су разрјеђени. Из бијеле керамичке здјеле са стола Сергеј Васиљевић је шаком захватио орахову језгру, и мада му је доктор изричито забранио све стрпа у уста. Грло је било уништено, али шта има везе, нећу у пјеваче. Старац је даљинским прекидачем мијењао канале али ни један програм му није био по вољи. На свакоме су биле вијести. Словенци су намјеравали да се отцијепе од Југославије. Сад им више она не треба. Донијела им је државност, никад је нису имали, ослободила их страха од германског и латинског

утицаја, препустила им највећи дио међународних кредита које сви заједно враћају, одхранила их и одбранила и сад Словенци могу сами. Један њихов националиста наоружан ко свемирски ратник у ступидним холивудским филмовима у вијестима пријети Југословенској народној армији и назива је окупаторском, политичари одједном причају на енглеском или њемачком језику а за српскохрватски им треба преводилац, комунистички генерали ходају по облацима убијеђени у своју партијску моћ, послије Тита Тито, или су још давно корумпирани, подофицир ЈНА са рејбан наочалама и брадом старом три дана пријети да ће у ваздух дићи огромне резервоаре нафте, ако се његовој касарни не омогући снабдијевање струјом и водом. Крај једног тенка паркираног у шибље два војника одмарају и пуше. Сниматељ им се примаче и пита.

– Момци шта се ово дешава?

Један војник у страну плуцну и прстима с врха језика скину комадиће дувана и онда погледа у камеру.

– Ови, лафо, хоће да се одцјепе, а ми им, лафо, не дамо.

Ко ће се снаћи у овој лудници?! Четрдесет пет година смо заједно, ни исток ни запад, боримо се за права Палестинаца и Африканаца, слушамо «Хеј Словени», волимо Мару Торти, Кићановића, Крижаја, Лепу Брену, Леб и сол, Седам секретара скоја, Прлета и Тихог, Бранка Ћопића, Мику Антића, Охрид, Блед, Јахорину, Хвар, Плитвичка језера, липицанере, торњаке, шљиве и ћевапчиће, а сад нам кажу »Пуј то више не важи«. Не знам и не разумијем.

Јаки бол испод лијеве плећке који се брзо ширио преко лијевог рамена и лијеве руке све до прстију и изненадни губитак ваздуха Сергеја приковаше за лежај. Он још једном покуша да устане да се напије свог чаја од мјешавине врбове и хростове коре, листова малине, кантериона и красуљка, стабљики преслице и црне горушице те исландског лишаја, бијеле имеле, коријена слатке папрати, плавог вријеска, златице с камена и истуцаног ланеног сјемена, али отрунули екстремитети нису га слушали. У главу му навали крв и негдје у кори мозга помијешаше му се гласови супруге, Младена, Гавра Видежа,

Ивана, Предрага Крушевчанина, Ранковића, Сакиба, Рада Кончара, а све је надјачавао један који у задњем тренутку ове свијести или првом трену оног разума разазна да је његов. Глас је питао «Има ли ико више на овоме свјету ко је још спреман да брани Југославију?» Одговор је остао у сребрној пауковој мрежи. За нека друга времена.

